

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

مندی اقرأ الثقافي

www.igra-ahlamontada.com

بنهما و پیکهاته کانی زاراه
له زمانی کوردیدا

د. شهاب شیخ تهیب تاهیر

بنه‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه
له زمانی کوردیدا

حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان
وه‌زاره‌تی روشنبیری و لاوان
به‌رێوه‌به‌ریتی گشتیی رۆژنامه‌نووسیی و چاپ و بلاوکردنه‌وه
به‌رێوه‌به‌ریتی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی سلیمانی

به‌رێوه‌به‌ریتی

چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی
سلیمانی

بنه‌ما و پیکه‌ته‌کانی زاراوه
له زمانی کوردیدا

د. شه‌هاب شیخ ته‌ییب تاهیر

سلیمانی

۲۰۱۲

• بنه ما و پیکهاته کانی زار او له زمانی کوردیدا .

- ❖ نووسه ر: د. شه هاب شیخ ته ییب تاهیر
- ❖ بابه ت: زمانه وانی
- ❖ پیتچنی: نووسه ر
- ❖ هه له چنی: چۆمان عادل
- ❖ نه خشه سازیی به رگ: جه بار سابیر
- ❖ نه خشه سازیی ناوه وه: رووپاک مه حمود
- ❖ سه ر په رشتیاری چاپ: کارزان عه بدوللا
- ❖ قه باره ی کتیب: A4 2/1
- ❖ زنجیره ی گشتیی کتیب: (۸۸۳)
- ❖ تیراژ: (۵۰۰) دانه
- ❖ چاپ: چاپخانه ی که مال
- ❖ نرخ: (۳۰۰۰) دینار
- ❖ ژماره ی سپاردنی (۱۹۵۰) ی سالی ۲۰۱۲ ی وه زاره تی روشنییری و لاوانی دراوه تی.

به پښتو به ریښی چاپ و بلاو کړدنه وه ی سلیمانی

گړدی نه ندازیاران.

ژماره ی ته له فون: ۳۳۰ ۱۹۴۹

پیشکش به:

- هەناسەى كوردان و شارە خۆشەويستە كەم كەركوك.
- هەردوو مامۆستا و پيشه‌واى ژيانم دايكم و باوكم.
- هاوسەرى خۆشەويست و هاوڕێى ژيانم (عهير).
- هەردوو گليينه‌ى چاوم (كانى) و (داژيار).
- مامى شەهيدم د.عەبدولسەتار تاهير شەريف.
- د.نەورەحمەنى حاجى مەرف و مەلا جەميلى رۆژبەيانى.

تېيىنى:

ئەم كىتەپە لە ناوەرۆكدا نامەى دىكتورايە پىشكەشى زانكۆى
بەغدا-كۆلىتتى پەرورەدى / ئىبن رۇشەد كراوۋەك بەشىك لە
پىداۋىستىيەكانى بە دەستەيىنانى پەلەى دىكتورا لە زمانى كوردىدا / زمان
بەسەرپەرشتى پروفىسۆر دۇرىا عومەر ئەمىن ، كە لە ۲۰۰۹/۳/۴
تاوتۇيىكراوۋە

سوپاس و پیتزاین

سوپاسی ئەم دڵسۆزانە دەکەم:

- د. وریا عومەر ئەمین، کە ئەرکی سەرپەرشتیکردنی ئەم نامەیە ی گرتە ئەستۆ.
- دایک و باوکم کە پەروردهیان کردم و پیتیانگەیاندم.
- (عەبیری) خێزانم کە هاندەری سەرەکیم بوو لە تەواوکردنی ئەم نامەیەدا.
- (کانی) کچم، کە لە کاتی نووسینی ئەم نامەیەدا لە سۆزی باوکییتی بێ بەشم کردبوو.
- گشت ئەو مامۆستایانەی کە لە قۆناغەکانی سەرەتاییەو تا ئێستا وانهیان پیتوتووم.
- د.ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان و مامۆستا: مستەفا سەیدمینه مستەفا سەنگەسەری، کە زۆر ماندووبوون لەگەڵم و هیوادارم نمونەیان زۆرییت.
- سەرۆکایەتی بەشی کوردی و هەموو ئەو مامۆستایانەی ئەو بەشه وانهیان پیتی وتووم بە تایبەتی د.کەمال مەزھەر ئەحمەد و د.نەسرین

فهخری و د.ئهوړهجمانی حاجی مارف و دوریا عومهر ئه‌مین و
د.فوثاد حسین ئه‌حمده...

- برا و هاوړیی نازیزم (د.ئیسماعیل ئیبراهیم سه‌عید) که زۆر کاری بو
ناسان کردم...

- ئه‌وانه‌ی گهر به تاکه وشه‌یه کیش یارمه‌تیاندام.

- به‌پړوه‌به‌رایه‌تی چاپ و بلاو‌کردنه‌وی سلیمانی.

به شی یه که م

پیشه کی و دەر وازهی لیکۆلینه وه که

- ۱- ناو نیشانی نامه که.
- ۲- هوێ هه لێژاردنی بابته که.
- ۳- گرنگیی و ئامانجی لیکۆلینه وه که.
- ۴- سنووری لیکۆلینه وه که.
- ۵- پێرهوی لیکۆلینه وه که.
- ۶- که ره سه ی لیکۆلینه وه که.
- ۷- گێر و گه رفته کانی لیکۆلینه وه که

بهشی یه کهم

پیشه کی و دهر وازهی لیکۆلینه وه که

پیشه کی

ناونیشانی ئەم نامە یه، له سایه ی زانستیکی نویدا، که زانستی زاراوه سازییه خۆی ده نوێنیت. سه ره پای ئەوه ی بابەتیکی نوێیه، به لām زانستیکه بووه ته بواریک له بواره کانی لیکۆلینه وه، بواره کانیشی توێژینه وه ی گشت ئەو لایه نانه ی پێوه ندیایان به کۆکردنه وه ی زاراوه و په سند کردن و چاره سه رکردن و نواندن و پیشاندانیانه وه هه یه، به تایبه تی ئەو زاراوه فه ره نه نگییانه ی سه ره به بواره تایبه تییه کانی، ده گرێته وه.

سه ره پای ئەوه ی ئەم زانسته، که چه ند زانستیکی دیکه ی وه ک وشه سازی و واتا سازی و پرسته سازی و زانستی بوون (علم الوجود) و

زانیاری و ژیریژی و... هتد له خو ده گریت، به لام راستیه که ی تهویه،
نهم زانسته هه رچهنده هه وئی سهریه خویوونی بدن، که چی هه ر له ژیر
کاریگه ری چهن دین زانستی دیکه دا ده مینیت و هه موو کاتیش
پتیه ندیه کی به هیزی له گه ل زانسته کانی زمان و لوجیک و زانیاری و
بواری پسپوری زانستی جیاوازی وه کۆمپیوتهر ده مینیت.

وه ک زانراوه زاراوه هۆکاریکی گرنگی درووستکردنی زمانیکی
یه کگرتوی هه موو گه لیکه، چونکه زاراوه به ردی بناغهی له دایکبوون و
پیکهینانی زمانی نه ته وایه تی، گه له پیشکه وتوه کانی نهم سهر زه مینه یه
و له زانست و پۆشنیری و نه دب و هونه ردا هۆی یه کخستنی بیرکردنه و و
تیروانییه نه.

زاراوه کۆله که ی زمانی نه ته وایه تییه، بنچینه ی زمانی ستانداردی
نه ته ویه. دیالیکته کانی هه ر گه لیک لیک نزیك ده کاته و و گروتینی
نیوانیان پته وتر ده کات و ده بیته هۆی پیکهینانی یه کیتی ده رپرین و
بنچینه ی نامرازی گواستنه و ی هزر و بیر و داهینان بۆ نه وه کانی داهاتوو
به یه کگرتویی. له بهر نه وه ش ده بینین زۆربه ی زمانه کانی جیهان بایه خ به
پیتاسه و پوونکردنه و ی چه مکی زاراوه ده دن، یه کی له و زمانانه ش زمانی
کورديه که له دوا ی درووستبوونی ده و له تی عیراق و به کوردی خویندن
بایه خ به زانستی زاراوه سازی و دارشتن و دانان و وه رگیرانی زاراوه بۆ
خویندنگا و داموده زگا و جیگا کانی دیکه درا، به لام له بهر هۆی پامیاری
و کۆمه لایه تی و پۆشنیری و تابووری و زانیاری و کۆمه لیک هۆکاری
دیکه، نهم زانسته له نیو گه لی کوردا، په رهی باشی نه سه ندوو و هیشتا

زانستیکی نوییه و به باشی نهیتوانیوه جی پیتی خوی بگریت، جا له بهر
گرنگیی نهو زانسته و بایه خدان به دانانی زاراه پیتیسته لیكۆلینه وهی
نه کادیی و زانستی نه بجام بدریت و له هه موو لایه نه کانی بکۆلریته وه،
هه ره له بهر نهو پیدایستییه ش نه م لیكۆلینه وه یه ی ئیمه هاته کایه وه.

- به شه کانی نامه که.

نامه که له پیشه کییه ک و چوار به ش و نه بجامی لیكۆلینه وه که
پیکهاتوه:

به شی یه که م:

بریتییه له ناوونیشانی نامه که و هو ی هه لێژاردنی و گرنگیی و
گیروگرفته کان و پێره و سنوور و که ره سه ی لیكۆلینه وه و
نه بجامدانی...هتد.

به شی دووه م:

نه م به شه بۆ هه لسه نگاندن و به سه رکردنه وه ی هه ندی له کاره کانی
پیشوو ته رخا ن کراوه، به تاییه تی نهو به ره هه مانه ی که جیی سه رنج و زۆر
بایه خیا ن پیدراوه و تییینی و سه رنج له باره یانه وه ده رپراوه.

به شی سییه م:

له م به شه دا به شیوه یه کی گشتی باس له زانستی زاراوه سازی و زاراوه
کراوه و لایه نه کانی پوون کراونه ته وه و کراوه ته دوو ته وه ره:

تهوه‌ری یه‌که‌م: بۆ پیتاسه و پوونکردنه‌وه‌ی زانستی زاراوه‌سازی و باسکردنی کورته میژوویه‌کی زانستی زاراوه‌سازی کوردی و تیۆره گشتییه‌کانی زاراوه‌سازی ته‌رخان کراوه.

تهوه‌ری دووهم: له پوونکردنه‌وه‌ی چه‌مک و پیتاسه‌ی زاراوه و جیاوازی نیتوانیان و نیتوان وشه و زاراوه و پوونکردنه‌وه‌ی گیروگرفت و مه‌رجه‌کانی دانانی زاراوه و زاراوه‌ساز ده‌کۆلیتته‌وه.

به‌شی چواره‌م :

باسی بنه‌مای دانانی زاراوه‌ی کوردی و پیکهاته‌کانی ده‌کات، وێرای ئاماژه‌کردن بۆ گشت ڕینگاکانی سازکردن و ده‌وله‌مه‌ندکردنی زاراوه‌ی کوردی.

له‌ کۆتایی نامه‌که‌دا ته‌و ئه‌نجامانه‌ی که له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا پیتی گه‌یشتوین، له‌ گه‌ڵ لیستی سه‌رچاوه و کورته‌ی نامه به‌ زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی خراوه‌نه‌ته‌ ڕوو.

- ناویشانی نامه‌که:

نامه‌که بۆ (بنه‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه له‌ زمانی کوردیدا) ته‌رخان کراوه و له‌ ئاستی وشه‌سازی و هه‌ندێ جاریش به‌پیتی پیتویست ئاماژه بۆ ئاستی واتاسازی و پرسته‌سازی کراوه، چونکه که‌ره‌سه‌ی شیکردنه‌وه‌که خۆی له‌و ئاستانه‌دا ده‌بینیتته‌وه.

- هۆی ههلبژاردنی نامه که:

هۆی ههلبژاردنی دهگهڕێتهوه بۆ ئهوهی ههتا ئیستا که مێر کار - به تایبتهی کاری زانستی - بۆ ئهم زانسته ئه نجام دراوه و ئهوهی کراویشه یهك دوو کتیب و چهند وتاریکه، که بهرانههر به زانستیکی وا فراوان له ئاستی پێویستدا نییه، سههرپای ئهوهی که کهموکوورپیهکی زۆر لهو کارانهدا دهبینرێت. ههروهها ئهوانهی ههندی کاریان لهم بوارهدا کردووه ئاماژهیان بۆ ههندی باسی وهك وشه و زاراوه و چه مک و زاراوه و جیاوازییان و پێناسه کردنیان به شیوهیهکی گونجاو نه کردووه..

ههروهها له بهر پێویستی بواری زانستی زاراوه سازی به زیاتر لیکۆلینهوه و تێپروانین و پشکنینی هه موو بواره کانی، نووسینی نامه یهکی وامان به پێویست زانی.

- گرنگی لیکۆلینهوه که.

زمانی کوردی وهك ههر زمانێکی دیکه ی زیندووی جیهان به قوناغیکی مهزنی پیشکهوتن و پهره سه ندندا دهروات و بووته زمانی فێرکردن و کارگێڕی و رامیاری و دادگا و یاسادانان و چهندین بواری دیکه، لێره دا ده رده که وێت که زاراوه به بهردی بناغه ی زمانی ههر نه ته وه یهك داده نرێت. ههروهها پیشکهوتنه خێراکانی زانست و زانیاری ته که نه لۆژیاو... هتد، پێویستیان به وشه و زاراوه ی نوێ هیه بۆ ئهوهی بتوانن گوزارشت لهو چه مکه نویانه بکهن، بۆ ئهوهی زمانه که مان توانستی ده رپڕینی چه مکه زانستییه کانی هه بیت، پێویسته گرنگی به

دهوله‌مەندکردنی فەرھەنگی زمانە کە مان بەدین و زاراوە زانستییه‌کان -
کە کاریکی پر بایەخە - بە کوردی بکەین.

گرنگی ئەم لیکۆڵینەوێیە لەو دەایە توانیویەتی لەسەر جەم پێگە و
بنەماکانی پێکھاتەی زاراوی زمانی کوردی بدۆ و بۆ یە کە بجارە لە
نامە یەکی ئە کادیی وادا باس لە گشت پێگاکانی دەوله‌مەندکردنی زمانی
کوردی و چەمک و پێناسەی زاراوە و جیاوازی و پوونکردنەوی پێوەندی
نیوان وشە و زاراوە و... هتد، بکریت.

هەر وەها گیروگرفت و مەرجەکانی دانانی زاراوە و زاراوە‌ساز و ئەو کێشە
و گیروگرفتەکانی پووبە‌پووی زاراوی کوردی دەبن، باسکراون.

- سنووری لیکۆڵینەوێکە.

ئەم باسە لە چوارچێوەی دیالیکتی کرمانجیی نیو‌ه‌راستدا، لە بنەما و
پێکھاتەکانی زاراوی کوردی دەکۆڵیتەوێ.

- پێرەوی لیکۆڵینەوێکە.

لە نووسینی ئەم نامە یەدا زیاتر بە پێبازی گشتی پەسندی شیکاریی
پێرەو کراوە، واتە لە پال ئەو پێگایانەی کە ئەم‌پۆ بۆ دەوله‌مەندکردنی
فەرھەنگی کوردی پشتیان پێ دەبستریت، بە شیوە یەکی بابەتیانە تیشک
خراوەتەسەر لە بەشیکی زۆری وشە فەرھەنگییەکانی ئێستای زمانی
کوردی و یاسا و تاییبە تەندییەکانیان پیشان دراون.

- که ره سه ی لیکۆلینه وه که.

بریتیییه له ئاهاوتنی پۆژانه و ئه و لیکۆلینه وه که مانه ی تا ئیستا
له سه ر زاراوه سازی کوردی کران، له گه ل سوود وه رگرتن له هه ندی
سه رچاوه ی زمانه کانی وه کو عه ره بی و فارسی و ئینگلیزی.

گیروگرفته کانی لیکۆلینه وه که:

گیروگرفته سه ره کی له بواری کاری فه ره نگ و زاراوه سازیدا که میی
سه رچاوه یه به زمانی کوردی و ئه وانه یش له و بواره دا نووسراون له
که موکووری دوور نه بوون و زیاتر له ژیر تیشکی وه رگێران له زمانه کانی
وه ک عه ره بی و ئینگلیزییه وه نووسراون. هه ره ها کاری زانستی و نه کادیی
له م بواره دا که م کراوه و له لایه ن پۆشنییران و زمانه وانانیش بایه خیکی
زۆری پینه دراوه...

بهشی دووهم

هه ئسه نگاندن و به سه رکردنه وهی

هه نديک له کاره کانی پيشوو

بەشى دووھم

بەسەرکردنەو و ھەلسەنگاندنى ھەندىك لە كارەكانى پيشوو:

لەم بەسەرکردنەو و ھەلسەنگاندنەدا، تەنھا چار بەو بەرھەمانەدا
خشیئراو، كە نووسەرەكانیان لەم بوارەدا پسپۆربوون، یان خودان
نەزموون. ئەم بەسەرکردنەویەش بۆ ئاگاداربوونە لە كارەكانى پيشتر و
دووبارەنەکردنەویان و سوودەرگرتنە لییان. ھەرۆھا ھەولمان داوھ
تارادەيەكى باش ھەلیانبسەنگیئین و ڕاوبۆچوونى خوشمان لە بارەیانەو
دەربېرین، وەك:

١- کتیبی (زاراوهی کوردی)^(١).

ئەم کتیبە بە بنەمایەکە باش لە بواری زاراوه‌سازی کوردی تۆمار دەکرێت و نووسەرەکەى هەولێ داوه رێبازیکی زانستی بگرێتە بەر بۆ لیکۆلێنەوه و هەڵسەنگاندنی زاراوه‌ی کوردی، بە شێوه‌یه‌کی تیوری باس لە چۆنیەتیی دانان و سازکردن و کێشه‌کانی زاراوه‌ی زمانی کوردی دەکات، کە ئەمەش هەنگاوێکی گرنگە و لە گەڵ ئەوەشدا جێی خۆیه‌تی ئەم چەند تیبینییە لە بارەى کتیبی ناوبراووه تۆمار بکرێت:

غازی فاتح وه‌یس^(١) سەرجه‌م تیبینی و سەرئەخ‌ه‌کانی بە هەژده (١٨) خاڵ لە بارەى کتیبی ناوبراووه دەبرێوه و چەند زانیارییه‌کی بە کەلکی بەده‌سته‌وه داوه، بۆیه ئەم پێناوه‌دا و بۆ نمونه‌ ناماژه‌ بۆ هەندێ خاڵی گرنگ و بەسوودی ئەو سەرئەنج و تیبینییانە دەکەین:

هەندێ لەو خاڵانه‌ی کە (د.کامل بصیر) وتویه‌تی و م.غازی سەرئەنجی لەسەر نووسیه‌وه بە کورتی ئەمانەن:

١- زۆرجار زاراوه‌یان لە گەڵ وشەى فەرهن‌گی و واژه‌ی خەلکیدا تێکەڵ کردووه (ل١٣).

٢- وشە یاخود ناو واژه‌یه‌کە لە چەند دەنگینگ پێکهاتووه - واتای هەیه و هیچ پارچه‌یه‌کی خۆی لە خۆیدا واتایەك نابه‌خشیت (ل١٤).

^(١) د.کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هەڵسەنگاندن و لیکۆلێنەوه، چاپخانه‌ی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ١٩٧٩.

^(١) غازى فاتح وه‌یس، کتیبی زاراوه‌ی کوردی و چەند تیبینییەك، گۆفاری (کاروان)، ژماره (٢٤)، سالی دووهم، به‌غدا، ئەیلوولی ١٩٨٤، ل ٩-١٤.

۳- وشه ئه بى ئه م تاييه تمه ندييانه ي خواره وەي تيدا هەبى (ل ۱۴):

ا- پينكها تنى فۆنه تيكيى هەبيت.

ب- مانا و واتادارييت.

پ- قه واره ي پيژمانيى هەبيت.

ت- هەميشه خاوه نى دەنگ و واتاييت.

ج- پتر له يهك گيره ي نهبيت.

چ- بتواني له رسته دا به كار بهيترييت.

خ- تواناي هەبى ببيت به ئيديوم.

۴- له كتيبه كهيدا باس له واژه ي (اصطلاح ي) (الشريف المرحاني)

دهكات، كه ده لىن: ريكه كه وتنى تاقميكه له كۆمه لاني خه لك له باره ي

نانواني شتيك ياخود كاريك به وشه يهك له واتايه كه وه بۆ واتايه كي ديكه

گواسترايسته وه (ل ۱۶).

۵- سه ره ئه نجام نابى بۆ تاقه مده به ستيك و يهك واتا پتر له يهك زاراوه

به كار بهيترييت و سه ره له خوينه ره و گوينگري كورد تيكبدرييت (ل ۲۴).

۶- زاراوه ي نو، ههوت ريبازي ههيه.

۷- وشه ي (القلم) ي به زاراوه له قه لهم داوه (ل ۵۵).

۸- له سه ره وه زنى جوتيار و فروشيار د. كامل وشه ي (ههستييار) ي بۆ

شاعير داناه و ههستيياريش واته ئه و كه سه ي ههستي ههيه (ل ۱۴۱).

سه رنجه كاني م. غازيش به م شيوه يه ي خواره وه ن :

- د. كامل خو شى ئه م كاره ي كردوه و چه ندين ناوى پۆژانه ي به زاراوه

له قه لهم داوه. وهك ئه م ناوانه به زاراوه له قه لهم ده دات: (پايسكيل،

کتیب، شیر، میرگه سور، ره شمال، دارتاش، بهرماژ، ناسنگه، مزگه،
گاسن، نالبه ند، باخه وان، نانکه، گویچه،... نه مانه هه موو ناو و
نابن به زاراو.

- دکتور دهیه ویته به پیی ناساندنی نه رستو وشه بناسیتی.

- سه بارهت به تاییه تمه ندیه کانی وشه:

أ- نایا مه به ست له پیکهاته ی فونه تیکی چیه؟

ب- نایا مانا و واتا جیاوازیان هه یه؟

پ- وشه هه یه ته نیا نه رکی ریزمانیی هه یه و واتاش ده به خشیت.

ت- دووباره کردنه وهی خالی یه کهم و دووه مه.

ج- نه گه مه به ست له گیره ستریس بی، نهوا وشه ی سی برگیه یی له یه که
گیره زیاتری هه یه.

چ- دووباره کردنه وهی خالی سییه مه.

خ- هیچ وشه یه که به ته نیا نایته ئیدیوم.

- به پیی نه م بۆچونه بی ده بی کۆمه لیک خه لک زاراو دروست بکه ن
نه که تاقه که سیته؟

- مه به ستی دکتور نه وه یه که نابی دوو زاراو بۆ یه که مه به ست
به کاربه یتریت، ههروه کو ده لئی نابی (جوانکاری) و (شیرینکاری) بۆ
(الابداع) به کاریته. به پای د. کامل بیته نایته (مرادف) هاوواتا له
زمانی کوردیدا هه بی، به تاییه تی له بواری زاراو دا.

- به لام راستیه که ی دوو ریاز هه ن یه کیکیان ریازی لیکدانه و نه وی
دیکه یان ریازی دارشته.

- (قه‌لەم) ناوه نەك زاراوه.

- هەستیاریش واتا ئەو کەسەى هەستى هەیه، ئەمەش هەلەیه بە پىی
ئەمە بى تەنیا شاعیر دەبى هەستى هەییّت.

سەرئەجەکانى ئیمەش بە کورتى بەم شیوەیەى خواوەیه:

زۆرینهى ئەوانەى لە بواری زانستدا کاردەکەن، ئەو دەزانن کە ئەم
جوړە تیکەلکردنە هەیه و ئەمەش بۆ ئەناسینەو و جیانهکردنەو و وشەى
فەرەهنگى لەگەڵ وشەى خەلکى یان جیانهکردنەو و وشە لە زاراوه
دەگەرپێتەو، چونکە ئەوانەى د. کامیل ناوی بردوون ناو و زاراوه نین،
هەرودەها دەتوانین بڵێین هەموو زاراوەیەك ناو، بەلام هەموو ناویك زاراوه
نییه.

- لیڤەدا نەهاتووه بلیت ئەم پێناسەیه سنوورى وشەمان بۆ دیارى
دەکات، بەلکو ئاماژەى بۆ ئەو کردووه کە وشە تا ئیستا پێناسە نەکراوه،
بەلکو بەر لە دوو هەزار و سى سەد ساڵ یان زیاتر پێناسە کراوه،
گومانیش لەوەدا نییه، کە تا ئیستا وشە نەتوانراوه بە تەواوى پێناسە
بکریت، ئەگەر وابوایە بیۆکەى مۆرفیم و سەرەلەدانى نەدەدۆزرایەوه.

- جارى پێش هەموو شتێك ئەو تاییەتمەندیانەى، کە غازى فاتىح
داوێتە پاڵ د. کامیل، کە ئاماژەى هەر بۆ لاپەرە (١٤)ى کتیبەکەى
دەکات، راست نییه، چونکە ئەو تاییەتمەندیانەى وشە لە کتیبى (وشەى
زمانى کوردی)ى د. ئەوڕەحمانى حاجى مەرفەو وەرگرتووه^(١)، دواتر

^(١) بڕوانە: د. ئەوڕەحمانى حاجى مەرف، وشەى زمانى کوردی، چاپخانهى
کوڤرى زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٥، ٧٧.

د. کامیل ئەمەدی کردووەتە ناو کەوانەوه، لە پەراوێزی ژمارە (٦)دا،
ناماژە پێکدوو، کە لە کوێوە وەری گرتووه. پاشان ئەو تێبینیانەی لە
بارەى ئەو تاییبە ئەندێیانە وەن تۆماری کردوون لە جیى خۆیاندا.

لە خالى یە کەمدا باسی پێکھاتنى فۆنەتیکى دەکات و دەلێت: تاییبە
مەبەست لە پێکھاتنى فۆنەتیکى چییە؟ مەبەست لە پێکھاتنى
فۆنەتیکى مانای ئەو یە، قالبیى فیزیایى هەبێت، و بوونی هەبێت^(١)،
کە وەک دەنگ لە قسەکردندا دەبێستى. یەکى لە تاییبە ئەندێبەکانى کە
باسى کردووه، ئەو یە: مانا و واتادار بى، بەلام غازى فاتىح لە (١١)ى
وتارە کەیدا دەلێت: وشە هەیه واتای نییه، وەکو (بۆ)، (بەلکو). بەلای
ئێمەوه مەرجى لە مەرجەکانى وشە ئەو یە واتای هەبێت، کە ماناشى
نەبوو بە وشە ناژمێرێت، وشەى (بۆ) و (بەلکو) بەلای ئێمەوه مانای
هەیه، ئەویش ئەرکە (وشەى ئەرکى) یە. (بۆ) بۆ (هۆ)ى هەرشتیک بێت
بە کاردیت، (بەلکو)ش بۆ (ئەگەر)ى هەر شتیک بێت بە کاردیت.

بۆیە سەبارەت بەو هەشت تاییبە ئەندێیانەى کە د. ئەوپرەحمان حاجى
مارف، دیاریی کردوون، دەتوانین لە چوار خالدا بیاخەینە پەرۆ:

١- قالبیى فیزیایى هەبێت.

٢- مانایەکی هەبێت.

٣- رۆلى لە رێزماندا هەبێت.

(١) د. وریا عمر ئەمین، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانى، بەرگی یەكەم،
دەزگای چاپ و بلاوکردنەوهی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٤، ل. ٣٦٤.

۴- بەلەتلەتكەردنى و جياکردنەۋەي فۆنيمەكانى لە يەك، مانا و دەۋرە
بىنجىيە كەي نامىنى^(۲).

- تاقە كەس بۆي ھەيە زاراۋە دابنى، بەلام بە پىتى مەرجى تايىبەتى.
كارى زاراۋەدانان ھەموو سەرچاۋە بىيانىيەكان و سەرچاۋەكانى خۇمانىش
جەخت لەۋە دەكەن، كە زاراۋە پىككەۋتنى كۆمەلنىكە لەسەر وشەيەك،
ھەرۋەھا كاركردنى كۆمەلە خەلك باشترە لە كارى تاكەكەسىك، ھەرۋەھا
زۆربەي وشەكانى ھەر زمانىك بە پىككەۋت و پىككەۋتنى كۆمەلە
خەلكەكە درووست بوۋە، ئەۋانى دىكەيش بە پىتى ياسا درووست بوون.

- لەبارەي ئەمەۋە و لە زانستى زاراۋەسازىدا تا بتوانىت دەبى ھەول
بدرىت دياردەي ھاۋاتا و فرەۋاتايى و ھاۋىيىي نەمىيىت، چونكە سەر لە
خويندەر دەشۋىيىت و يەككىك لە تايىبەتمەندىيەكانى زاراۋە ئەۋەيە بۆ ھەر
چەمكىك يەك زاراۋە بەكاربەيتىت، نەك ۋەك ئىستا بۆ (ضمير)ى
عەرەبى، نازانين بلىين (جىناۋ) يان (پاناۋ)... ئەمە سەر لىشۋاندىن نىيە؟
- راستە ئەۋ دوو پىگايە بۆ دارىشتن و لىكدانى وشە و زاراۋەي كوردى
زۆر سەرەكىن، بەلام پىگاكانى دىكەيش رۆلى بالاين لەۋ بۋارەدا بىنيۋە.

- ئىمەش دەلىين، كە (قەلەم) ۋەك چۆن (كتىب)مان لە (كتاب)ى
عەرەبىيەۋە ۋەرگرتۋە بەھەندى گۆرەنەۋە، ھەرۋەھا وشەي (قەلەم)ىش ھەر
بەۋ شىۋەيە، زاراۋە نىيە، بەلكو ناۋە.

- ھەستىيار ۋاتە ئەۋ كەسەي ھەستى ھەيە، (ھەستىيار) بۆ (شاعىر)،
جىنى خۆي نەگرت، چونكە بە پىتى ئەمە بى تەنيا شاعىر دەبى ھەستى

(۲) د.وريا عمر امين، چەند ئاسۋىيىكى ترى زمانەۋانى، ل ۳۶۴.

ههیت. زاراوهی (ههستیار) یش خه لکی ئاره زوی پی ناکات و به کاری
 ناهیت، هه وشه (شاعیر)، که رۆشتوه و جیی خوی گرتوه، وه
 خوی بمیتته بهشته، چونکه کهس نییه ئه م وشه به کارنه هیت.
 ئه مه به کورتی ئه و تییینی و سه رجان به وون ده باره ی کتییی
 ناوبرا^(*) ...

۲- کتییی (زاراوه سازی پئوانه)^(۱).

ئه م کتیبه به کاریکی گه وره ی زاراوه سازی کوردی ده ژمیردریت،
 چونکه به شیکی زۆری ئه و وشه و که رسته نه ی که هه ر له زوه وه هه بوون
 هه لسه نگاندوون و له بنچینه یانی کۆلیوه ته وه و له باره ی رۆنایانه وه
 دواوه و به پیی قالبی وشه سازی و ده ستوری گشتی خستوو یانیه ته پروو.
 به پیی رۆبازی پئوانه یی پیشنیاری ده یان زاراوه ی بۆ ده و له مه ند کردنی
 زمانی کوردی کردوه و له باسی وشه ی دارپژراودا لیستی بۆ چهن دین
 زاراوه ی فره جوړ کردوه و وشه ی لیک دراویشی به سه ر دوو جوړدا دابه ش
 کردوه:

(*) له باره ی سه رجه م سه رنج و تییینییه کان سه باره ت به کتییی ناوبرا،
 پئوانه:

- غاز ی فاتح وه یس، کتییی زاراوه ی کوردی و چهن د تییینییه ک، گو قاری
 (کاروان)، ژماره (۲۴)، سالی دووه م، به غدا، ئه یلوولی ۱۹۸۴، ل ۹-۱۴.
 (۱) مسعود محمد، زاراوه سازی پئوانه، چاپخانه ی (سومر)، به غدا، ۱۹۸۸.

- لیکدانی کار و ناو.

- لیکدانی نلو و ناو.

سهره پای ئه وانه ی له سه ره وه باسکران، له م کتیبه دا ئاماژه بو هندی
له و گپوگفتانه ی که پوو به پووی زاراوه ی کوردی ده بنه وه و ئه و مه رجانیه
ده بیته له زاراوه سازدا هه بن و به مه رجی دانانی زاراوه ی کوردی دانراون...
(ئازاد هه مه شه ریف) له وتاریکدا^(۱) هه ندیک تیبینی و سه رنجی خۆی
له باره ی هه ندیک له و زاراوانه ی مه سعود محمه د پیشیاری کردوون
تۆمار کردووه و به کورتی ئاماژه بو هه ندیکیان ده که یین:

۱- ((هه لبه ته بزار له گه ل نا قولا یی خۆیدا په سه ندتره له
(پاناو)) (زاراوه سازی ل ۴).

به پیچه وانه ی قسه که ی مه سعود محمه د، من وای بو ده چم (پاناو)
گه ل راستره، چونکه له زمانه ی ئینگلیزیدا (pronoun) به واتای
(noun) (for + name) دیت = پا + ناو = پاناو. پاشان ده لیت: خو
له زمانه ی کوردیدا (پا) به واتای (for) ی ئینگلیزی دیت. کورد له میژه
وتوویه تی (له پاه ی خوا)، جا هه ره هه مان (پاه ی) بوته (پا) به واتای
(له پیناو، بو خاتر).

۲- ((ده توانین به شتیك (قابل للتجربة) بی بلین، به رته زموون))
(زاراوه سازی ل ۳۹).

^(۱) ئازاد هه مه شه ریف، سه رنجیک له کتیبی (زاراوه سازی پێوانه)، گوڤاری
(پامان)، ژماره (۱۷)، هه ولیئیر، تشرینی دووهم ۱۹۹۷، ل ۱۲۵-۱۲۷.

له كوردیدا وشه‌ی (فرنده) مان هه‌یه به واتای ته‌وی (توانای فرینی هه‌یه)، جا ده‌کری وشه‌ی (ته‌زموون) له‌سه‌ر ته‌و وشه‌یه داب‌پ‌ئ‌ر‌ئ‌یت و بب‌ئ‌ته (ته‌زموونده).

۳- ((واب‌زانم (که‌مه‌ند) له که‌مه‌روه هاتوه)) (زاراوه‌سازی ل ۱۶۱).
من وای بۆ ده‌چم له (که‌مه‌ه‌وه به واتای (چه‌مانه‌ه‌وه) وه هات‌ب‌ئ‌یت، چونکه ته‌و گوریسه‌ی که‌مه‌ندی پ‌ئ‌ده‌ک‌ر‌ئ‌یت ده‌چه‌م‌ئ‌ته‌وه و لوول ده‌خوات.
۴- ((ئ‌ینجا هه‌ر وه (قطار) ی عه‌ره‌بی به واتای (جه‌لوو) Train چه‌سپا ده‌شی (جه‌لوو) بۆ شه‌مه‌نده‌فه‌ریش به‌کار بی‌)) (زاراوه‌سازی ل ۱۹۶).

کورد ده‌م‌ئ‌که به (قطار) ده‌ل‌ئ‌یت: (شه‌مه‌نده‌فه‌ر) هه‌رچه‌نده ته‌م وشه‌یه وشه‌یه‌کی ب‌ئ‌گانه‌یه، به‌لام تازه رۆ‌ییوه و له (جه‌لوو) به‌ر زه‌ین‌تره و له‌سه‌ر زمان‌ی کورد ب‌لاب‌ووه‌ته‌وه.

۵- ره‌نگ‌ژه بۆ (مصبغه) (زاراوه‌سازی ل ۲۱۸).
به بر‌وای من له کوردیدا هه‌ر زاراوه‌ی (خو‌خ‌خانه)، پر به پ‌ئ‌ستی (مصبغه) یه نه‌ک (ره‌نگ‌ژه).

۶- ((به باوه‌ری من هه‌قی خو‌مانه له ج‌ئ‌ی (ثل‌اجه - glacier) دا ب‌ئ‌ئ‌ین: (به‌فرانگه) (زاراوه‌سازی ل ۲۲۸).

هه‌موو لایه‌کمان ته‌وه باش ده‌زان‌ین که پاشگری (گه) له کوردیدا واتای (ج‌ئ‌گا) ده‌به‌خش‌ئ‌یت که‌چی مه‌به‌ست له (glacier) ئاوه به‌فراوه‌که‌یه، که‌واته (به‌فراوک)، یان بو‌تر‌ئ‌یت (به‌فرگه).

۷- ((aeshā واتە گاسن. من به بیرمدا نایەت لە کوردیدا وشە
 ھەبێت بۆ ئەو واتایە لە فۆرمیکێ نزیک بە ئەنێشە مایێت)) (زاراوەسازی
 ل ۳۹۸).

لە فەرھەنگی (کوردی - ئینگلیزی) تۆفیق وەھبێ و ئەدمۆندزدا،
 (ھێشە) بەواتای (گاسن) ھاتوو.

۸- ((سارقی دەبیته (دزەکی)) (زاراوەسازی ل ۱۱)).
 بە بروای من کورد وشەیکێ پێ بە پیستی (سارقی) ھەبێ ئەویش
 (دزۆک)ە.

سەرنج و تێبینییەکانی ئێمەش سەبارەت بەو خاڵانەی سەرەو، بەم
 شیوەیە خوارەوێ:

- ئێمە ئێستە وەک زاراوەیک کە لە قوتابخانە و فێرگەکاندا بەکاربێت،
 بۆ (ضمیر)ی عەرەبی (جیناو) و (پاناو) بەکاردێنن، ئەمەش ھەڵەیکێ
 گەورە، وەک چۆن لە زانستی دەنگسازیدا نایێت دەنگیک دوو پیت
 بینوین، وەک دوو (وو) بۆ دەنگی (وای) درێژ، بەو شیوەیەش لە
 زاراوەسازیدا نایێت، یەک چەمک دوو زاراوەی ھەبێت. سەبارەت بەم دوو
 زاراوەیە ھەر کەسێک پابوچوونی خۆی ھەیە و تا ئێستاش ئەوانە
 پابوچوونی جیاوازیان ھەیە نەیاننوانیوە دان بە پابوچوونی
 بەرانبەرەکیان بنین، بەلای ئێمەو زاراوەی (جیناو) بەراستەر دەزانن لەبەر
 ھەندێ ھۆ، وەک زمانزان ھاتوو لە بری (ضمیر - pronoun) زاراوەی
 (پاناو)ی پەسەند کردوو یانخود زۆرکەس لە جینگە (فعل)ی عەرەبی
 (فرمان)یان بە باش زانیو، کەچی وشەی ناپەسندتر لە (پاناو، فرمان)

به زۆره ملّی نه بئ هه دهست ناکه ویت: وشه ی (پاناو) ته گهر له پیشگری
 (پا - راهاتن - پاپسکاوتن - پاپواردن) و وشه ی (ناو) په یدابووبی^(۱)،
 وهك تهوهیه لۆكه به ئاسن بدرووین، چونكه پیشگری (پا) هه ره له گه
 کاردا دیت، كهس نه ییستوه گوتراویت، پابهرد، پاعه له شیش، پازوپنا...
 ته گهر له (ئه پا) به واتای (بۆ) وه، هاتبی ده بئ بگوتری (ته پای ناو) وهك
 كه هه ندیک ده نووسن (بۆ ناو)... وشه ی (فرمان) هه مان (فرمان) ه، كه
 به واتای (أمر) هاتوه: نه خوینده واری كورد له هه ندی شوینی كوردستاندا،
 ده لیت: (فرمانی خۆم به جی كرد) مه به ستیشیان تهوهیه كه فرمان له
 به كارهی نه نه دا به واتای (عمل، فعل) هاتوه، ئیتز گورج فرمانیان له
 جیگه ی فعلی ریزمانی عه ره بی هه ئنا، بۆ ریزمانی كوردی^(۱). ههروه ها
 هۆیه کی دیکه ش تهوهیه (پاناو) باش مه به ست ناپیکی و خوینهر له
 واتاكه ی راده مینی، چونكه:

بهشی یه كه می تهو زاراوهیه به گه ئی واتا دی، بۆ نمونه:

۱- ته گیر (بیروپا) له (رای) عه ره بییه وه.

۲- پی، پیگه

پابه ر < پیه ر

(پا) پتر پتره فارسییه كه یه تی و (پی) كوردیه.

۳- وهك پیشگریك ده چیته سه ر كردار:

هاتن ---- راهاتن

^(۱) مسعود محمد، زاراوه سازی پیوانه، ل ۴.

^(۱) مسعود محمد، زاراوه سازی پیوانه، ل ۴.

کردن ---- را کردن هتد.

۴- ئەرا = بۆچی.

۵- وەك پاشبەندی (وہ / وہ):

لەتۆوہ = لەتۆرا

لەمنەوہ = لەمنرا

۶- جار = ئەجارە.

۷- شیان (رات ناکەوی)^(۱)

سەرەرای ئەوێ مەسعود محمد هیچ زاراویەکی بۆ (ضمیر) عەرەبی
پیشنیار نەکردوو، ئەوێش بەلای ئیمەوہ زاراوێ (جیناو) بە باشت دەزانین
و شیوێ رۆنایی ئەو زاراوێە لەهەندێ زماندا بەمجۆرەییە:

یۆنانی: (anto = antonymia) - جی) و (nymia - ناو).

لاتینی: pronomen = (pro - جی) و (nomen - ناو).

ئینگلیزی: pronoun = (pro - جی) و (noun - ناو).

رووسی: mes-toemenye = (mesto - جی) و (emya - ناو).

..... هتد.

کەواتە (جیناو) لە گشت روویە کەو، واتە بەپیتی روخسار و ناوڕۆک لە
(پاناو) پرونتەر و پاستر و تەواوتر و گونجاوترە... لەبەر ئەوێ:

(۱) د. ئەوپرەحمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خەوشی هەندێ وشە و
زاراوێ نوێ، بەشی یەكەم، بەغدا، ۲۰۰۰، ۱۸-۱۹.

۱- (جی) به ته‌واوی له‌گه‌ل (anto) ی یۆنانی و (pro) ی لاتینی و ئینگلیزی و (mesto) ی پرووسیدا یه‌ک ده‌گره‌وه.

۲- له دیالیکتی کرمانجیی ژوو‌روودا به‌کاری دینن و به‌پیی ئاوازی ده‌نگی خۆیان کردوویانه به (جیناڤ).

۳- (جی) ته‌نیا یه‌ک واتای هه‌یه، که ته‌ویش (شوین)ه و واتاکه‌شی زۆر ئاسان و پوونه (سه‌ره‌پای ته‌وه‌ی له هیندی‌ک شوین به واتای به‌شیش دیت). واته هه‌رچی (پا)یه، مۆرفیتیکی فره‌واتایه و زۆربه‌ی ماناکانیشی لی‌ل و گرانب بۆ زاراوه‌ و شه‌ی یه‌ک واتایی، له فره‌واتایی په‌سه‌ندتره^(۱).

- سه‌ره‌پای ته‌وه‌ی وشه‌ی (ئه‌زمونده) تا ئه‌ندازه‌یه‌ک بۆ وشه‌ی (ئه‌زموون) گونجابه، ئه‌گه‌ر شتی‌کمان هه‌بوو شایسته‌ نه‌بوو بۆ (ئه‌زموون) چی پی‌ی بلین، جا بۆیه هه‌ر زاراوه‌که‌ی مه‌سه‌ود محمد به گونجاوتر ده‌بینن، وه‌ک ئاماژه‌شی بۆ کردوه په‌ندی‌کی پیشینان هه‌یه که خه‌ریکه له بیر ده‌جیته‌وه، که ده‌لیت: ماستی ئه‌زموو له نه‌زموو چاکتره. به‌واتای تاقیکراوه و تاقی نه‌کراوه. ده‌توانین به شتی‌ک (قابل للتجربة) بی‌ی بلین به‌ئه‌زموون، ئه‌وه‌ش که تاقی نه‌کرایته‌وه و ته‌وه‌ی نه‌توانی‌ت تاقی بکریته‌وه (ئه‌زموو)ی بۆ ده‌ست ده‌دات^(۲).

- جارێ وشه‌ی (وابزانم) له زانستدا جیی گومانه، واته لی‌ی دل‌نیانیت، پاشان زۆر پی‌ی تیددجیت که له (که‌مه‌)وه به واتای (چه‌مانه‌وه)وه

^(۱) ده‌وه‌رهمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خه‌وشی هه‌ندی وشه و زاراوه‌ی نوی، ل ۱۹-۲۰.

^(۲) مسعود محمد، زاراوه‌سازی پیتوانه، ل ۳۹-۴۰.

هاتییت، چونکه نهو گوریسهی که مهندی پی ده کریت ده چه میتته و لوول ده خوات.

- هدر وشه (شه مهنده فر) به کاریت باشتره له وشه (جه لوو).
- به لای ئیمه وه، وشه (ره نگخانه) بو (مصبغة) له (خوخانه)
ناسانتر و خوشتره و سه ره پای نه وهی (خانه) لیږدها پاشگر نییه و وشه یه کی واتاداره.

- دیاره له فرهه ننگه که (توفیق وهه بی) و (نه دموندز) دا وشه (هیشه) به واتای (گاسن) هاتووه ^(۱) پره گی (هیشه) له دوو وشه یه دا له کوردیدا ماونه ته وه (کاله هیش، هیشه بر) له هه ردوو وشه شدا واتای گاسنیان تیدا ماوه ته وه.

- به لای ئیمه وه وشه (دزه کی) ته واتره، چونکه له وشه (دز) و پاشگری (- ه کی) پیک هاتووه، که ناوه لئاوی نیسییه له پروی واتاوه به هوی هه ندی پیشگر و پاشگره وه دروست دهییت، وهک:

(- ی): ---- کوردی، کرمانجی...

(- ین): ---- ناسنین، به ردین...

(- انه): ---- پیاوانه، مهردانه...

(- ه کی): ---- دهشته کی، خیلله کی.

^(۱)Kurdish - English Dictionary, London, ۱۹۶۶, p۱۶. Tawfiq Wahby and C.j. Admondez, A

(- ۵): ---- به هاره، زستانه^(۲).

وشه (دزۆك) له وشه (دز) و پاشگري (- ۆك) پيڤهاتوه به واتاي (سارق)^(۳) ي عهرهبي ديت بۆ (سارق) دهست نادات.

ئهمانه به كورتى ههندى لهو تيبينيانه بوون، رهخهگر ئاراسته ي كتيبى (زاراوه سازى پيوانه) ي كردبوون^(*).

۳- زاراوه كانى ((كۆرى زانيارىي كورد))^(**):

ههر له سه ره تاي هه فتاكانه وه كۆرى زانيارىي كورد هه وليكى مه زنى بۆ دروست كردن و رۆنانى زاراوه ي كوردى دا و لهو بواره شدا جى په نجيهان دياره، به لام له گه لئه وه شدا هه نديك تيبينى بهرچاو ده كه ون، كه له چه ند خاليكدا ئاماژه يان پي ده ده ين، له وانه:

^(۲) د. ئه و په رحمانى حاجى مارف، پيژمانى كوردى، بهرگى يه كه م (وشه سازى)، به شى سييه م - ئاوه ئناو -، چاپخانه ي كۆرى زانيارى عيراق، به غدا، ۱۹۹۲، ل ۶۷.

^(۳) بپروانه: پزگار كهريم، فهرهنگى دهريا (عه ره بى - كوردى)، به شى يه كه م، نشرى احسان، ته هران، ۱۳۸۲ - ۲۰۰۶، ل ۳۹۲.

^(۴) بۆ زانيارى زياتر له باره ي ئه و سه رنجان ه وه، بپروانه:

- ئازاد هه مه شهريف، سه رنجيك له كتيبى (زاراوه سازى پيوانه)، گوڤارى (پامان)، ژماره (۱۷)، هه ولير، تشرينى دووهم ۱۹۹۷، ل ۱۲۵ - ۱۲۷.

^(*) له باره ي سه رجه م زاراوه كانى كۆرى زانيارىي كورد، بپروانه:

- گوڤارى كۆرى زانيارىي كورد، زاراوه ي كارگيڤرى، بهرگى (يه كه م)، به شى (يه كه م)، به غدا، ۱۹۷۳، ل ۴۱۹ - ۵۲۵.

- ئەنجۇمەنى كۆپ لە دانانى زاراۋى كارگېرىدا زۆر سەرگە وتوانە،
 زاراۋەكانى دانائە، بەلام لە ھەندى جىگەدا زاراۋە غەرەبىيەكەى ھەر بە
 پېنۋوسى غەرەبى دانائەتەۋە، ۋەك (درس)ى غەرەبى كراۋە بە (دەرس)
 ل ۶۹. ئەوانەيە لەر ۋانگەيەۋە بىت، كە زۆرىنەى خەلك ھەر وشەى
 (دەرس) بە كاردىنيت، ھەرۋەھا وشەكانى:

حاضر ---- حازر (ل ۶۱) وشەى (ئامادە) گۇنجاۋە بۇ (حاضر).
 تنقلات (للموظفين) ---- ئالوگۇر (ل ۵۳) وشەى (گواستەۋە) بەلای
 ئىمەۋە لە وشەى (ئالوگۇر) بە باشتەر دەزانىن، چونكە بە واتاى شتى
 بگۇرپرېتەۋە بە شتىكىتر دىت، بۇ كرپىن و فروشتىن (ئالوگۇر) بە كاردىت.
 درس ---- دەرس (ل ۶۹) ئەى بۇ نەلىين (ۋانە) كە لە (دەرس)
 باشتەر و كوردىشە.

- ھەرۋەھا لەر وشە غەرەبىيانەى كە بە دەستكارىيەۋە بە كارھاتوون و
 كراۋنەتە كوردى:

سكرتير ---- سكرتير (ل ۷۶). (پازپارىز) بۇ وشەى (سكرتير)
 پېشنيار دەكەين.

شاهد ---- شاھەد (ل ۷۸). (گەۋاھ) بۇ وشەى (شاھەد) پېشنيار
 دەكەين.

شتل ---- شەتل (ل ۷۹).

صفر ---- سفر (ل ۸۲) يان بوترى (ھىچ).

ضمير ---- پاناو (ل ۸۳) بەلای ئىمەۋە (جىنار) تەۋاترە.

فرسه ---- ده‌لیشه (ل ۴۹۱)، (هه‌ل) یشمان هه‌یه، که بۆ (فرسه) زۆر گونجاوه.

قرض ---- قهرز، وام (ل ۴۹۵) وشه‌ی (قهرز) له (وام) گه‌لێ باشتره، چونکه خه‌لکه که هه‌موو له (قهرز) تی ده‌گهن، به‌لام (وام) به‌ وشه‌یه‌کی نامۆ دیته گوی.

قضاء ---- هه‌ریم (ل ۴۹۵) وایزیم (هه‌ریم) بۆ جیگه‌یه‌کی گه‌وره‌تر له (قضاء) به‌کار دیت، که (اقليم) ی عه‌ره‌بی ده‌گه‌یی نیت، بۆیه بۆ (قەزا) وشه‌ی (شار) و بۆ (ناحیه) ش وشه‌ی (شارۆچکه) بۆ (محافظة) ش وشه‌ی (پاریزگا) پێشنیار ده‌که‌ین.

- هه‌روه‌ها هه‌ندێ تیکه‌لێ و دووباره‌کردنه‌وه له زاراوه‌کانی کۆردا ده‌بینرێ...

پاشان ده‌توانین ئاماژه به‌وه‌ش بده‌ین که نووسه‌رانی دیکه‌ش تیبینی خۆیان له‌و بواره‌دا هه‌بووه..

ره‌توف عوسمان له وتاریکیدا^(۱) ئاماژه بۆ هه‌ندێ تیبینی و سه‌رنج سه‌باره‌ت به‌ زاراوه‌کانی کۆری زانیاریی کورد کردووه و سه‌رنجه‌کانیشی تایبه‌ته به‌وه‌ی هه‌ندێ زاراوه‌ی خستوه‌ته سه‌ر ئه‌و ته‌نیا زاراوه‌یه‌ی که کۆر بۆ یه‌ك واتا دایناون و باس له (۷۶) زاراوه‌ ده‌کات، لی‌رده‌دا ئاماژه بۆ هه‌ندیکیان ده‌که‌ین:

- انجراف ---- (پادان) (کۆر).

^(۱) رۆوف عثمان، پێداچوونه‌وه‌یه‌ك به‌ په‌راوێزی زاراوه‌کانی کۆردا، گۆفاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۵۰)، به‌غدا، حوزه‌یرانی ۱۹۷۶، ل ۳۶-۴۲.

پیشنیاری (پاپیچان) ی بۆ دهکات، ئیمهیش پیشنیاری وشه
(پامالین) ی بۆ دهکەین.

- الفروسية ---- (سواری) (کۆر).

وشه (سوارچاک) ی بۆ پیشنیار کردوه، بهلای ئیمهشوه وشه
(سوارچاک) ی بۆ (الفروسية) زۆر له جیتی خۆیهتی.

- موزع ---- (نامه بهر) (کۆر).

په خه گر راستی بۆچوه، که ده لیت: مەرج نییه هه موو (موزعیک)
هەر نامه بهریت، (نامه بهر) - بۆ (موزع البرید) ده بیته، به لام بۆ
(موزع) وشه (دابه شکار) په نگه گونجاو بیته.
- شد ---- (کیشانه وه) (کۆر).

(کیشانه وه) بۆ (سحب) به کار دیت، بهلای ئیمه وه (شد) واتایه کی
گشتی هه یه هەر زاراو هیه که له مانه ده گونجیت بۆ (شد): (به ستن،
به ستنه وه، شه ته کدان، پراکیشان)^(۱).

- الاقتصاديون ---- (ئابووری ناسانی) (کۆر).

وشه (ئابووریناسان) یان (ئابووری ناسه کان) به ته واوتر ده زانین،
پارچه ی دووه می وشه که (ناسان)، (ی) نیسبهت وه رناگریته.

- جزر ---- نیشتاو / مد ---- به رزاو (کۆر).

دوو وشه وه (هه لچوون - داچوون) مان هه یه. بهلای ئیمه وه هەر
(نیشتاو) و (به رزاو) بیته باشتره، چونکه (هه لچوون) خه لکی به
(انفعال) ی عه ره بی تیده گات.

^(۱) پزگار کهریم، فهرهنگی دهریا، بهرگی یه کهم، ۱۹۸۷.

- القاعدة ---- (بنار) (كۆپ).

پیشنیاری زاراوی (بنکه) ی بۆ دهکات، که له جیئی خۆیه تی و زاراوی
(بنه) شمان ههیه.

- القوة العاملة ---- (دهستکاره) (کۆپ).

زاراوی (هیزی کارا) ی بۆ پیشنیار کراوه. که بهراستی دهزانین
له (دهستکاره).

- رج ---- (ژاندن) (کۆپ).

زاراوی (ژەندن) ی بۆ پیشنیار کراوه، به لای ئیمه شهوه (ژەندن) به
تهواو دهزانین.

ئهمه و چەندین زاراوی دیکه، که (پهتوف عوسمان) وهک هاوواتا
بهرانبهر بهو زاراوانه ی که کۆپ بۆ یهک واتا دایناون^(*).

- (یوسف پهتوف عهلی) ییش، سهبارهت لیسته ی زاراوهکانی کۆپ،
ههندیك تیبینی و سهرنجی دهبرپوه^(۱). ههندیك لهوانه ی جیئی سهرنج بن
دهیاخهینه روو و پای خۆمانی له باره یانهوه دهردهبرین:

۱- الممكن --- شیواو (ل ۴۴۴) (کۆپ). بۆ (الممكن) وشه ی (دهشی،
دهکری) دهتوانییت به کارییت.

جدیر ---- شیواو (ل ۸۹۰ لیستی دووهم) (کۆپ).

^(*) بۆ زیاتر زانیاری له باره ی ئهو باسهوه، بپوانه: رۆوف عثمان،
پیداچوونهوهیهک به پهراویزی... گ (پۆشنبری نوی)، ژماره (۵۰).

^(۱) یوسف پهتوف عهلی، دهبراره ی لیسته ی زاراوهکانی کۆپ، گۆقاری
(ئاسۆی زانکۆیی)، ژماره (۱۰)، بهغدا، ئابی ۱۹۷۸، ل ۹۲-۹۴.

كۆپ ليرەدا دوو زاراۋى بۇ يەك وشە داناۋە كە تەنيا (شياۋ) بۇ (جدير) لەبارتە.

۲- المرتجل ---- سەرزارەكى (كۆپ).

لە (ارتجال) ۋە ھاتوۋە، ۋەك لە گۆڭقارى كۆپى ژمارە (يەك) دا بە واتاى (سەرىپىيى) تەۋاترە لە (سەرزارەكى).

۳- التوجيە ---- رابەرى (كۆپ).

(ئاراستە كىردن) بۇ (التوجيە) راستە.

۴- الاساليب التعليمية ---- بەرنامە كانى پەرۋەردەيى (كۆپل ۴۶۴).

پەرخنە گر راست بۇ ئەۋە چوۋە كە دەئىت: نە (اساليب) بەرنامە يە و نە (تعليمى) يش پەرۋەردەيى، چونكە بەرنامە (منهج) دەگريتهۋە و (پەرۋەردە) ش، (تربىيە) ھەرۋە ھا لە لاپەرە (۵۲۷) ليستەى چوارەم بەرانبەر (السياسة التعليمية) سياسەتى فير كىردن دانراۋە.

۵- حجم الجماعة ---- چەندايەتى كۆمەل (كۆپ).

(چەندايەتى) بۇ (كمية) و (چەندىتى) بۇ (مقدار) بەكارھاتوۋە، ئەگەر چى ئەمىش ھەر ھەلە يە و (حجم) قەۋارە و بارستايى بۇ بەكار دىت، بۇيە (قەۋارەى كۆمەل) بە باش دەزانين بۇ (حجم الجماعة).

۶- سوق كبرىة ---- فرۆشگە (كۆپ).

ھەر (بازار) بە كارىيت باشتە، چونكە (فرۆشگە) بۇ (دوكان) يان ھەر جىگە يىكى بچووك يان شت بفروشى دەتوانى زاراۋى (فرۆشگە) ي بۇ بە كارىينيت.

۷- ارتكاز ---- بەند (كۆپ).

په‌خه‌گر پاسته، كه ده‌لټت: (به‌ند) يه‌كټكه له واتاكاني (ارتكاز)،
به‌لام نهم (به‌ند)ه، واتاي جوړبه‌جوړي زوره و باس نه‌كراوه:

ا- به‌ند ---- مسجون.

ب- به‌ند ---- فصل - فقره.

پ- به‌ند ----- رزمه.

ت- به‌ند ----- ده‌بيته پاشگر (كه‌مه‌ريه‌ند، نالپه‌ند).

ج- به‌ند ----- به‌ستني شتيك به شتيكي تروه.

ح- به‌ند ----- له‌گهل نيشانه‌ي (ان)ي كو ده‌چټته سهره‌ه‌ندي نار،
وهك: (خه‌نه‌به‌ندان، سه‌هولپه‌ندان).

۲۰- الأوعية الدموية ---- خوټنبه‌ره‌كان (كوړ).

راست وايه بلټين (خوټنبه‌ره) بو (الشرايين) و (خوټنه‌پنه‌ره) بو
(الاوردة).

نهمه هه‌ندي له سه‌رنجه‌كاني (يوسف ره‌ئووف عه‌لي) بوو سه‌باره‌ت
به‌هه‌ندي له زاراوه‌كاني كوړ^(*).

- له‌باره‌ي چهند زاراوه‌يه‌كي كوړه‌وه، مه‌سعود محمد له كتټيبي
(زاراوه‌سازي پټوانه‌) دا، پاي خوټي به‌رانبه‌ر هه‌ندي له‌و زاراوانه‌ي كه كاتي
خوټي پيشنياري كردوون، دهرده‌برپټ، ده‌لټت: زور له بارن، بو نمونه:
انتخاب هه‌لټزاردن.

^(*) بو زياتر زانباري له باره‌ي ئه‌و سه‌رنجانه، پروانه:

- يوسف ره‌ئووف عه‌لي، دهرباره‌ي ليسته‌ي زاراوه‌كاني كوړ، گوټاري
(ناسوي زانكوټي)، ژماره (۱۰)، به‌غدا، ثابى ۱۹۷۸، ل ۹۲-۹۴.

منتخب هه لېږزارد.

ناخب هه لېږزير.

استنباط هه لېتنجان.

تسامي هه لکشان sublimation

حمل (له منطق) هه لگرته.

موقف هه لوه ست.

واقع هه لکه وت.

اندفاع هه لپه.

تفکک هه لوه شان.

مستنبط عقلی هوش هه لېنج.

ئهمه و چەندین وشەى تر که مسعود محمد به گوځاو و له باریان ده زانیټ و کوږى زانیاری هه لېږزاردوون و دایرپشتوون و دایناون ^(۱).

د. کامیل به صیر له کتیبی (زاراوهی کوردی) دا، زۆر به کورتی باسی له هەندى کار کردوه که تاییه ته به زاراوه دانان. له لاپه ره (۲۷) ی کتیبه کهیدا، ده لیت: له کاتى خویندنه وهی کاره زاراوه ییه کانی کوردیدا زۆر جار تیبینى ده کهین، که زاراوه کانیان له پرووی بابەته وه تیکه ل و پیکه ل، پروونترین نمونه بو ئهم تیکه ل و پیکه لیه کتیبی زاراوهی کارگێڕیه که کوږى زانیاری کورد دایناوه، ناویشانی ئهم کتیبه ههروه کو به پوالت لیى تیده گهین بو زاراوهی کارگێڤى و فرمان بردنه سهر ته رخان کراوه، به لام هاوکات زاراوهی جوړبه جوړى جیاوازیشى تی

(۱) مسعود محمد، زاراوه سازی پێوانه، ۷۲-۷۳.

ئاخىراوه، بۆ بەلگە زاراۋى (كاۋىژ) بە واتاى (الاجترار)دەيت، و ھىچ
پىۋەندىدەكى بە كارگىرپىۋە نىيە^(۲).

د.كامل لەو ھەموو كار و بەرھەمانەى كۆپ كە بۆ دانان و دارشتن و
ھەلپژاردنى زاراۋە دايانان و بە تايىبەتى زاراۋى كارگىرپى، تەنيا يەك
نمۇنەى ھىناۋەتەۋە، ئەۋىش (كاۋىژ)ە، راستە كە پىۋەندىى بە زاراۋى
كارگىرپىۋە نىيە، بەلام كاتىك دەلىت: پۈۋىتىن نمۇنە بۆ ئەو تىكەلىۋ
پىكەلىيە كىتىپى، زاراۋى كارگىرپىيە، بەلاى كەمەۋە دەۋو چەند
نمۇنەىدەكى بەيىنايەتەۋە كە بىيىتە بەلگەى قسەكەى. ھەروەھا لە لاپەرە
(۱۱۲-۱۱۳) باسى كارەكانى كۆپى زانىارى كورد دەكات، كە
سەرکەۋتوون، پاشان دەلىت: لەو چوار لىستەيدا ھەروەكو سەرنجمان داۋە و
سەرنجى دەدەين گەلى زاراۋە ھەن كە لە شوپنى خۇياندا نىن و پىر بە پىستى
ۋاتاكانيان دانەنراون و لە دياردەى سەرىپىيى و دوو ۋاژەيى و لەنگى
پىزگارىان نەبۈۋە، بەلام لەبەر ئەۋەى كۆپ خۇيشى ھەستى بەو
كەموكوۋىپىيە كوردوۋە، بەلگەشمان بۆ ئەم راستىيە بانگكردنى زانا و
خويندەۋارە كوردەكانە بۆ چەسپاندنى پەخنەكانيان^(۱). جارى پىش ھەموو
شتىك د.كامل باسى ئەو ھەموو ناتەۋاۋىيە دەكات بى ئەۋەى يەك نمۇنەى
بۆ لىدوانەكەى ھىنايىتەۋە، ئەمەش لە زانستدا پۈۋچەل دەيىتەۋە، پاشان
كۆپ لە كاتى زاراۋەداناندا، كە دەست بۆ خويندەۋار و شۋان و زانا و سەپان

(۲) د.كامل بەصير، زاراۋى كوردى ھەلسەنگاندن و لىكۆلىنەۋە، ل ۲۷-۲۸.

(۱) ھەمان سەرىچاۋە، ل ۱۱۲-۱۱۳.

و پۆشنپیر... درپژ ده کات له روانگهی سوود وەرگرتنەوە، پاشان ئەوانه
سەرچاوهی ڕەسەنی زاراوهی کوردین...

د.جەمال نەبەز، له وتاریکیدا^(٢) له گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات، چەند
پەخنه و تێبینییەکی تۆمارکردووه، که باسی:

١- شیۆه پیکهاتنی کۆر.

٢- پلهی کاره کانی کۆر.

- هه ئه زله زلهی زمانه وانی.

- گۆڤاری کۆر.

- رینووسی کۆر.

زاراوه کانی کۆر..... ده کات.

لێره ئهوهی پێوهندی به باسه کهی ئیمه وه ههیی، ئه و پەخنانه یه که
له باره ی (زاراوه کانی کۆر) وه، نووسیویهتی، پەخنه ی له هه ندی زاراوه کانی
کۆر گرتووه و له بهرگی یه که مه وه تا بهرگی چواره م ، له م
به سه رکردنه وه یه دا ته نیا هه ندیک ی ده که ی به نمونه ی باسه که مان و زۆر
به کورتی رای خۆمانی له باره وه دهرده برین:

د.جەمال، له سه ره تای ئه و تێبینییانه ی که ئاراسته ی زاراوه کانی کۆری
کردووه باسی ئه وه ده کات که خۆی به یه که م زاراوه نووس ده زانی و ناماژه
بۆ به ره مه که ی ده کات بۆ سه لماندن ی قسه کانی، که به لای ئیمه وه وانییه،

(٢) د.جەمال نەبەز، سەرنجێک له چەند زاراوه یه کی تازه به کارهاتوو و کۆری
زانایاری کورد، گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات، ژماره (٢٢)، چاپخانه ی (دار
الجاحظ)، به غدا، ١٩٧٨، ٧٩-١١٥.

چونکه هیچ کاتیک نووسینی بهرهم پیش چاپکردنی و بلارکردنه‌وی نایسته میژووی ئه‌و کاره، وه‌ک دجه‌مال واده‌بینیت، که له سالی ۱۹۵۲- ۱۹۵۳دا وه‌ک هه‌ولیک دهستی کزدوه به دانانی زاراه^(*).

به‌لای ئیمه‌وه ئه‌م کاره‌ی دهنه‌به‌ز به کاری هه‌ولێ دانانی زاراه دانانریت، چونکه له نووسین یاخود وه‌رگێرانی هه‌ر نووسراویکدا بۆ سه‌ر زمانی کوردی کۆمه‌لیک زاراه دینه پیش نووسه‌ر یاخود وه‌رگێر، که ده‌بی هه‌ولێ ته‌وه‌ بدن به‌رانه‌ریان بۆ بدۆزنه‌وه. هه‌ر به‌و جێره له کتیبی (سه‌ره‌تای میکانیک و خۆمه‌اله‌کانی ماده)دا پیویستی، دهنه‌به‌زی بۆ ئاو‌پدانه‌وه له زاراه پاکیشاوه^(۱)، هه‌روه‌ها له لایه‌کی تریشه‌وه ته‌گه‌ر ئه‌و هه‌ولانه به بنچینه‌ی دانانی زاراه دابنێ، ته‌وه‌ بیگومان هه‌ر به‌ته‌نیا دهنه‌به‌ز هه‌ولێ نه‌داوه، به‌لکو که‌سانیتیش پیش ته‌و هه‌ولێ وایان داوه، وه‌ک کتیبی (ده‌ستوری زمانی کوردی)ی توفیق وه‌هبی که له سالی (۱۹۲۹)دا بلاوکراوه‌ته‌وه و گه‌لێ زاراه‌ی پێزمان به‌دی ده‌کری‌ن و بۆ زۆربه‌یان وشه‌ی له بار و گونجاوی کوردی داناوه. نه‌ک هه‌ر ته‌مه‌ش به‌لکو هه‌ولێ سه‌ربه‌خۆش به‌ ئامانجی دانان و دارشتن و دۆزینه‌وه و هه‌لبژاردن و

(*) ئاو‌براو باس له کتیبی (سه‌ره‌تای میکانیک و خۆمه‌اله‌کانی ماده) ده‌کات که له سالی ۱۹۵۷ ته‌واو بووه و له سالی ۱۹۶۰ که‌وتۆته به‌رده‌ست خوینه‌ران...

(۱) ده‌په‌رچه‌مانی حاجی مارف، با پێزی لی‌کۆلینه‌وه‌ی زانستی بگری‌ن، گو‌فاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۷۵)، به‌شی (چواره‌م)، به‌غدا، ته‌مموزی ۱۹۷۹، ۴۸.

وهرگيترانی زاراوه له زمانى کوردیدا دراوه. به وینه (فهرههنگۆكى زاراوهى جەنگى رووسى - کوردی) که، ژ. نیکیتین سالى ۱۹۱۶ له ورمى بلاوى کردووهتهوه، (فهرههنگۆكى زاراوهى زانستى ئهرمهنى - کوردی) له لایهن لیژنهیهکهوه دانراوه و سالى ۱۹۳۵ له یهریشان له چاپ دراوه، لیستهى ئهو زاراوه کۆمهلايهتى و سیاسیهى جهلادەت عالى بهدرخان، له بهشیكى تایبهتى گۆڤارى (هاوار)دا لهژیر ناوی (فهرههنگۆك)دا، تۆماریکردون، ئهو زاراوانهى عهلائهددین سهجادی له گۆڤارى (نزار)دا و ههروهها ئهو زاراوانهى که له گۆڤارى (گهلاویژ، ژین، دهنگى گیتیى تازه، ههتار،...)دا خراونهته بهرچاوى خوینهران^(۱)، ئهم ههولانه پيش کارهکەى د.نبهز دراوه و کاریکی مەزن بوون لهسهردهمى خویدا و تا ئیستاش سوود له زۆرینهى زاراوهکانیان دهیبنریت. ههندى له تییینییهکانى بدم شیوهیهى خوارهویه:

۱- بهرگی یه کهم - بهشى یه کهم، ۱۹۷۳، ل ۴۲۳ - ۵۲۵.

- له جیاتى (استعلامات) (پرسگه) دانراوه. (استعلامات) له زمانى عهدهبیدا کۆ (جمع)ى (استعلام)ه، بهلام (پرسگه) جیى پرسى درایه. له بهرئهو (پرسگه) دهییته (حل الاستعلامات) یا (دائرة الاستعلامات) نهك (استعلامات) (ل ۹۶-۹۷) (کۆلیجى ئهدهبیات).

جیى ئاماژهیه (د.نبهز) خوشى هیچ وشه و زاراوهیهكى بۆ (استعلامات) پیشنیار نه کردووه، تهنیا ئهوهیه له پووى وهرگيترانهوه

^(۱) د.ئهرههمانى حاجى مارف، بارپىزى لیکۆلینهوهى زانستى بگرین، گۆڤارى (پۆشنیری نوێ)، ژماره (۷۵) بهشى (۴)، ل ۴۹.

سهیری زاراوہ کدی کردووہ، چونکہ مہسہ لہی زاراوہ تہ نیا وەرگیران نییہ،
بہ لکو گہران و دۆزینہ وە وە لہ بژاردن و دانان و داپشتن و...یشہ، ئنجا کہ
لہ شوینیک دهنوسری (استعلامات) ئەوہ مہبہست (شوینی پرسین)ە.

نەم چاوگہ کہ لہ شیتوی کۆدایہ بہ تہ نیا ناو نییہ بۆ ئەو شوینہ،
بہ لکو لہ شوینی (دائرة الاستعلامات) دایہ. گەر گریمان (پرس)
وەرگیرانی وشە (استعلام) یش بی شیتکی دروستہ، چونکہ (است) لہ
بابی (استفعال) دا، زۆر جار بۆ (طلب)ە، وەکو (استفهام) - واتە (طلب
الفہم)، (استعلام) - (طلب العلم بشيء). کہە وابوو لہ گەل (پرس) دا یەک
دەگرنەوہ، چونکہ (پرس) یش (طلب الفہم بشيء)ە، ئنجا (استعلام) کہ
ناوی واتایہ (نہبستراکتہ) راستہ لہ گەل (پرسگہ) دا ھارپژێرە نین، چونکہ
(استعلام) ناوی واتا و چاوگہ کہ مانای کات و شوین نادات، بەلام
(پرسگہ) بەھۆی پاشگری (گہ) وە بووہ بہ ناوی شوین (شوینی پرسین) -
(مکان طلب العلم بشيء).

- بۆ (نقابہ) (جقات) دانراوہ، کہ وشە یەکی کرمانجیی ژوورووہ لہ
(جەماعەت) (جماعۃ) ی عەرەبییە وە وەرگیراوہ (کۆلنجی ئەدەبیات ل ۹۷).
سەرەرای ئەوہ ئیستا بۆ (نقابہ) وشە (سەندیکا) جیی خۆی گرتووہ،
بەلام د.نەبەزیش هیچ وشە یەکی پیشنیار نہ کردووہ..

- زۆر راستہ، کہ دەلیت:، بۆ (رصاص) (مز) دانراوہ. جاری (مز)
راست نییہ، بہ لکو (مس) راستہ، ئەگەر بەتەنیابوو، بەلام ئەگەر (مز)
بوو بہ بەشیک لہ وشە یەک، وەک (مزگەری) ئەوا ھیندی جار دەنگی (س)
دەبیستہ (ز). دوا (مز) بہ عەرەبی (نحاس)ە، ئەک (رصاص) (ل ۹۷).

- بۆ (تعویض) (بژاردن) نووسراوه، (بژاردن) (تنقیح)ه، نهك (تعویض). (تعویض) بژاردنهوه)یه. (کۆلیجی ئهدهبیات ل ۹۸).

راسته (بژاردن) به مانای (تنقیح) دیت، وهك كورد دهلیت: (خانم برنج ده‌بژیری). جگه له (بژاردن) ههروه‌ها (بژار)یش به‌کار ده‌هینری، که نه کۆر و نه دهنه‌ب‌ز ناویان نه‌بردوه. جا هه‌ر دوو وشه - (بژاردن) و (بژار) - به‌رانبه‌ر (تنقیح) ده‌وه‌ستن، به‌لام هه‌ریه‌که‌یان بۆ شتیک، به‌ وینه (بژاردن) بۆ (برنج و ساوه‌ر و...) هه‌رچی (بژار)یشه بۆ (باخ و مه‌زرا و...) ^(۱) هه‌روه‌ها كورد زۆرجار (بژاردن) بۆ (تعویض) به‌کارده‌هینی وهك ده‌لیت: (ئه‌گه‌ر گه‌مه‌که‌م بسوتینی پیتی ده‌بژیرم) له‌ لایه‌کی تریشه‌وه (بژاردنه‌وه) بۆ (تعویض) داده‌نیت، ئه‌و پاشگه‌ ده‌لاله‌ت له‌ دووپات‌کردنه‌وه‌ی (تعویض) ده‌کات. وهك ئه‌وه‌یه‌ بلیین (بردن) و (بردنه‌وه) که بۆ دووپات‌کردنه‌وه‌یه. ئه‌و هه‌له‌ بچوکه‌ی دهنه‌ب‌ز تیی که‌وتوه‌ ده‌مانگه‌یی‌نیته‌ لی‌کدانه‌وه‌ی دوو وشه‌ی (ژماردن) و (بژاردن) که له‌یه‌کدی جیاوازن. ئه‌و هه‌له‌یه‌ی تیی که‌وتوه‌، ئه‌وه‌یه‌ که (هه‌مووی پی‌ده‌ژمی‌رمه‌وه‌)ی کردوه‌ به‌ نمونه‌ی سه‌لماندن‌ی بوونی زاراوه‌ی (بژاردنه‌وه) به‌ واتای (تعویض) لی‌رده‌ا (ده‌ژمی‌رمه‌وه) له‌ (ژماردن، ژمی‌ردن) وه‌ وه‌رگه‌راوه، نهك له‌ (بژاردن) وه‌ ^(۲).

^(۱) د.ئه‌وپه‌حمانی حاجی م‌ارف، با پ‌یزی لی‌کۆلینه‌وه‌ی زانستی بگ‌رین، گۆفاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۷۵) به‌شی (۴)، ل ۱۳.

^(۲) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۳.

۲- بهرگی دووهم، بهشی یه کهم، ۱۹۷۴، ل ۸۹۹-۹۳۹:

- سده بارت به زاراهوی (الطبقة العامة) که (چینی رهمه کی) ی بۆ دانراوه، باس له زاراهوی (رهمه کی) ده کات و ده لیت: له کوردیدا به مانای (عام) نایهت، به لگو به مانای (فطری) و (غریزی) و (تطورنه کردوو) دی، (رهمه کی) وینه یه کی دی (رهمه کی) یه ئهمه راسته که (رهمه کی) به واتای (عام) نایهت، به لام ئه ویش هیچی پێشنیار نه کردوو و بوتری (چینه گشتیه کان) گونجاوتره.

- راست بۆ ئه وه چوو، که ده لیت: بۆ (مقیاس) (پێودان) دانراوه. (مقیاس) (پێوه) ده گرێته وه (کۆلیجی ئه ده بیات ل ۱۰۱).

- بۆ (تسویق) (بازارکاری) دانراوه، که (بازار) وشه یه کی فارسی پرووته و کوردیه که ی (باژێر) (ل ۱۰۱). به لای ئیمه وه وشه ی (بازار) وشه یه کی فارسی نییه وشه یه کی هیندو و ئه وروپیه و هه ر وشه ی (بازارکاری) گونجاوتره له وشه ی (باژێر) که له کرمانجی ژووروو بۆ (شار) به کار دیته.

۳- بهرگی دووهم، بهشی دووهم، ۱۹۷۴، ل ۱۷۰-۲۱۸:

- بۆ (مباشر) (راسته وخۆ) به کاره یتره وه و بۆ (غیر مباشر) (تیان) (کۆلیجی ئه ده بیات ل ۱۰۲). جیتی خۆیه تی که بۆ (غیر مباشر)، (ناراسته وخۆ) به کار یئنین.

- بۆ (جراح) (برینساز) و (برینگه ر) دانراوه و له شوینیکیتره (نژدار) به کاره یتره وه (کۆلیجی ئه ده بیات ل ۱۰۲).

دیاره لیږه تنیا په خنه ی نه ویه که کور تاماڅی بو زاراوی (نژدار)
نه کردوه، که له لایه نه ووه دانراوه، به لام هیچی نه و تروه له باره
(برینساز) و (برینگه) که زور گونجاو بو (جراح).
- زو راسته زاراوی (لاکیشه) باشتین زاراویه بو (مستطیل) نه ک
(تهڅه) (کولنجی ته ده بیات ل ۱۰۳)، پاشان نیستا له فیرگه کانداهه
وشه ی (لاکیشه) به کاردیت .

۴- بهرگی سییه، بهشی یه کهم، ۱۹۷۵، ل ۵۰۶-۵۴۲:

- بو (اجرة مقطوعة) (وشکه مز) دانراوه، (وشکه مز) به وه ده لین که
یه کی که کاری پی بکه و تنیا روژانه که ی بده نی، به لام خواردنی نه ده نی
(کولنجی ته ده بیات ل ۱۰۴)
به لای نیمه وه بو (اجرة مقطوعة) (کری براوه) دابنریت له (وشکه مز)
باشته .

- بو (انعدام) (نهمان) دانراوه، راستییه که ی، (انعدام) (نه بوون)،
نه ک (نهمان) (کولنجی ته ده بیات ل ۱۰۴).
نیمیش وه که د. نه و په حمان ده لیت: نه ته وهی کور و نه ته وهی د. نه به ز به
راست نازانین، چونکه ناشکرایه (نه بوون) - (فقر، عوز)، نه ک
(انعدام)^(۱). بو (انعدام) له ناوچوون، له کیسچوون، دابنریت...

^(۱) د. نه و په حمانی حاجی مارف، با پیزی لی کولینه وهی زانستی بگرین،
گوفاری (پوشنیری نوی)، ژماره (۷۵) بهشی (۴)، ل ۱۱.

۵- بەرگی سییەم، بەشی دووەم، ۱۹۷۵، ل. ۵۳۰-۵۵۳:

- بۆ (مائی) (ئاوەکی) دانراوە. (ئاوەکی) بە شتیک دەئێنن کە ئە نێو شتیکی دیدا تواییتەوه و ونبووی. دەئێنن (مەرە کە ئاوەکی بوو) (کۆلیجی ئەدەبیات ل. ۱۰۴).

ئەمە راستە و ئەویش د.نەبەز هیچ وشەیی بۆ پیشنیار نەکردووە، کە بەلای ئێمەوه گەر (ئاوی) بە کاریئێنن ئەوانەیه گونجاویت بۆ (مائی) وەك (دەریایی) بۆ (بحری).

- بۆ (شراغ) (بایەوان) نووسراوە و لە پالێیەوه نووسراوە (ماوەیه کە بەکار دی) و باسی نەکردووە (ل. ۱۰۴). لێرەدا گلەیی ئەوەیه کۆر باسی د.نەبەزی نەکردووە کە ئەو زاراوەیهی دروست کردووە.

۶- بەرگی چوارەم، ۱۹۷۶، ل. ۴۴۲-۴۷۹:

- بۆ (نظریة المعرفة) (دیمانە زانیار) دانراوە (کۆلیجی ئەدەبیات ل. ۱۰۵).

بەراستیش بۆ ئەو نەچوو، چونکە دیمانە بۆ (نظریة) بەکار دی، بۆ (نظریة) (دیمانە) یان (گریمانە، بیردۆزە) ئە جێی خۆیه تی و (زانیار) ئەگەر لێرەشدا بگوئێ ئەوا (عارف) دەگریتەوه ئەك (معرفة)، کەواتە بوتريت (دیمانە زانیارییەکان) ئەوانەیه گونجاویت، کە د.نەبەز خۆی هیچی بۆ پیشنیار نەکردووە.

- راستە (سەپاندن) و (سەلماندن) بۆ (الحکم) راست نی یە (کۆلیجی ئەدەبیات ل. ۱۰۵)، چونکە (سەپاندن) (فەرزکردنە) و (سەلماندن)یش

(ئىسپاتكردنە) ھەر وشەى (ھوكم) ۋەك خۆى بىيىتتەۋە، يان وشەى (أمر) بەكارىيىت باشتە كە بەۋاتاي (فەرمان) دىت.

- لىرەدا زۆر بە جوانى بۆ ئەۋە چۈۋە، كە دەلىت: بۆ (الزاهد) (نەۋىست) و بۆ (الزهد) (نەۋىستى) دانراۋە، (الزاهد) ئەۋ كەسەيە كە پىشتى كرديتتە دنيا و دنيای نەۋىت. لەبەرئەۋە (الزاهد) (دنياهەۋىست) دەگرىتتەۋە نەك (نەۋىست) ھەرۋەھا (الزهد) (دنياهەۋىستى) دەگرىتتەۋە (كۆلىجى ئەدەبىيات ل ۱۰۵).

- راستە (نەيار) بە ماناي (الخصم) دىت و بۆ (العنادية) دەست نادات (كۆلىجى ئەدەبىيات ل ۱۰۶)، بەلام (پكەبەرايەتى) گونجاوترە.

- راستە (ھۆگرى) بۆ (الانتماء) زۆر لە جىيى خۆى نىيە (كۆلىجى ئەدەبىيات ل ۱۰۷)، بەلام واتاي (انتماء)ى بە عەرەبى پوون كىردۈۋەتەۋە، كە بە (انتساب) و (عائدية) دىت و وشەيەكى كوردىشى بۆ پىشنيار نە كىردۈۋە، سەرەپاي ئەۋەى كە (ھۆگرى) بە ماناي (ألفة) دىت. بەلاى ئىمەۋە بۆ (الانتماء) وشەى (سەرەپىيەتى) يان (سەرەبە...) گونجاوترن.

۴- زاراۋەكانى لىژنەى گۆقارى (پۆژى نوئ):

لىژنەيەك لە گۆقارى (پۆژى نوئ) كۆمەلىك زاراۋەى سەر بە (حساب) و (هندسة) و (مثلثات) لە لايەن مامۇستايان: تەبۋە كر ھەۋرى، جەمال جەلال، جەمال ئىبراھىم، ئەحمەد ھەردى، عوسمان عارفەۋە دانراۋن و دارپىژراۋن... ئەم كارەش نىزىكەى (۶۰۰) زاراۋەيەك دەبى شىۋەى

پێکخستنی عەرەبی - کوردیە^(۱). سەبارەت بەم زاراوانە ی لیژنە د.جەمال
 نەبەز بە زنجیرە وتاریک^(۲) (زاراوەکانی لیژنە ی گۆقاری (پۆژی نوی)
 ھەڵدەسەنگیشت و کۆمەڵێک کەموکورتیی ئەو زاراوانە باس دەکات و
 لەگەڵ زۆری زاراوەکاندا ییروبووچوونی جیاوازی ھەیە. ئیمە ئەم
 بەسەرکردنەوێ دەتەنیا مشتێک دەکەین بە نمونە ی باسە کەمان و زۆر بە
 کورتی لە چەند خاڵێکدا کورتیان دەکەینەو:

د.جەمال سەرەتای وتارەکە ی بەو دەست پێدەکات، کە کۆرپێکی
 زمانەوانی چۆن دروست بکری و ھەندێ بنەمای ئەو بارەییە داناو،
 دوایی ھاتوو تە سەر جۆری دانان و دروستکردن و دارشتنی زاراوە ی
 زانستی و (شەش) خاڵێکی ئەو بارەییە داناو و ھەندێ نمونە شی بۆ
 ھیناو تەو، پاشان باری سەرنج و پەخنە و تێبینییەکانی بەم شیوہ یە
 دەربەرپو:

^(۱) لیژنە ی زاراوەکانی بیرکاری، گۆقاری (پۆژی نوی)، ژمارە (۵)، سالی (۱)،
 سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۵۹-۶۶.

ژمارە (۶)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۷۹-۸۷.

^(۲) د.جەمال نەبەز، زاراوە ی لیژنە ی (ریاضیات) لەژێر وردبینی
 لیکۆلینەو، گۆقاری (پۆژی نوی):

بەشی یەکەم، ژمارە (۶)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۱۰۲-۱۰۹.

بەشی دووھم، ژمارە (۷)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۱۱۲-۱۲۱.

بەشی سێھەم، ژمارە (۸)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۸۵-۹۱.

بەشی چوارھم، ژمارە (۱۱)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۱، ل ۱۰۶-۱۱۱.

تېيىنىيە كانى ژماره (۶) ى گۆڭارى (پۆڭى نوئى):

- لىژنە بۆ (التناسب الطردى) (دووپرژەي يەكسا) ى داناوە و بۆ (التناسب العكسى) (دووپرژەي يىچا) ى داناوە، د.جەمالىش پاش پوونكرندنەۋەي بىرۈبۈچۈنە كانى خۆى لە بارەى (تناسب) و (طردى) دەلىت: (گۈنجانى راستەوخۆ) بۆ (التناسب الطردى) و (گۈنجانى يىچەۋانە) بۆ (التناسب العكسى). بەلای ئىمەۋە ھەردوۋ زاراۋەكەى د.جەمال بە گۈنجاوتر دەزانين و كورتترە لەو دوۋ زاراۋەيەى تر.

- لىژنە (ماۋە) ى بۆ (باقى) و بۆ (زمن) و بۆ (مدە) بەكارھىناۋە. نايىت لە زاراۋەسازىدا وشەيەك يان زاراۋەيەك بۆ زياتر لە يەك واتا دابىرىت، ەك د.جەمال دەلىت: پىۋىستە جىاۋازى لە نىۋان زاراۋە و وشەكاندا ھەيىت و بۆ (باقى) ىش يان (پاشماۋە) يان (دواماۋە) دابىيىن، (ماۋە) لەجىاتى (زمن) و (مدە) بەكارىيىن، لە كاتىكدا بۆ (زمن) و (مدە) و (وقت) چەند وشەيەكمان ھەيە ەك (چاخ، كات، ...). بەلای ئىمەۋە بۆ (باقى) ھەر وشەى (پاشماۋە) گۈنجاوترە.

تېيىنىيە كانى ژماره (۷) ى گۆڭارى (پۆڭى نوئى):

- لىژنە بۆ (ژمارەى سادە) ماناى (العدد البسيط) ى بەكارھىناۋە، بۆ (ژمارەى ئاۋىتتە) (العدد المركب) ى بەكارھىناۋە.

د.جەمال تېيىنىيەكەى سەبارەت بە وشەى (ئاۋىتتە) يە و دەلىت: كە (بسيط) بۆ (سادە) دانراۋە، باشتەر وايە بۆ (مركب) بلىيىن (ناسادە) نەك (ئاۋىتتە)، بەلای ئىمەۋە بلىيىن بۆ وشەى (المركب) وشەى (ئاۋىتتە)

به کاربستن، چونکه ده میکه له وانه زانستییه کانی وهک کیمیا و فیزیا (مرکب) به (ناوخته) بۆ کوردی وەرگیراوه.

- لیژنه بۆ (القسمه) (بهشکردن) ی داناو و بۆ (خارج القسمه) (به رکوت) ی داناو.

د. جهمال (به رکوت) که بۆ (خارج القسمه) دانراوه به ده له ده زانی و ده لیت: بۆچی نه لیتن (سه ره نجامی بهشکردن) بۆ (خارج القسمه) ههروهه به لای ئیمه شهوه (به رکوت) (حصه) ی عه ره بی ده گه یه نی، به وینه وهک ئه وه یه که (٤) دینارت به رکوت بیت له کۆی (٨) دینار.

ههروهه لیژنه وشه ی (بهش) ی له (٨٣ل) دا، داناو بۆ (سهم و حصه) وهک (سهم) و (حصه) هه ردو وکیان یهک واتا ده به خشن..

- لیژنه بۆ (نسق) (پێودان) ی داناو. د. جهمالیش ده لیت: (پێودان) له کوردیدا نییه و (پێودانگ) ه، (پێودانگ) راسته، به لām گه ره سه یری هه ندی له فه ره نه گه کان به کین ده بینین له فه ره نه نگه (هه نه به نه بۆرینه) دا به م شیوه یه هاتوه:

پێودان: ١- نه ندازه، ٢- رێوشوین و ده ستور (١٣٦ل).

(پێودانگ: پێودان (١٣٦ل)، به لām له فه ره نه نگه ده ریا (نسق) به (رێکوپێک، پێودان، رازانه وه، رێگه شیواز، رژیم، ره وش، ده ستور (١٤٤٣ل). هاتوه، به لām راستییه که ی (پێودانگ) ه.

- لیژنه بۆ (طريقة الوحدة) (یه که ری) ی به کاره ی ناوه، که ئه مه گونجاو نییه بۆی، به لکو بوتری (رێگای یه که، یان رێی یه که) نهک (یه که ری)، به لای ئیمه وه (یه که ری) به گونجاو ده زانین.

- لیژنه بۆ (متوازي الاضلاع) (باسك تەریب) و بۆ (متوازي المستطيلات) (لاکیشی تەریب)ی داناوه، که بهلای ئیمهوه وشه‌ی (لاکیشه‌هاورپک) یان (لاکیشی هاورپک) گونجاوتره.

دوای پروونکردنهوه د.جه‌مال وشه‌ی (پهل هاورپک) بۆ (متوازي الاضلاع) داده‌نی و دوای قرتاندنی (هه‌که‌ی (هاورپک) ده‌بیته (په‌لاورپک) و ده‌لیت: زۆر سووکتر و راستر و جوانتره له وشه‌ی (باسك تەریب)، بهلای ئیمهوه (پهل هاورپک) بیته خۆشتره له‌سه‌ر زمان، پاشان ده‌لیت: (تەریب لاکیشی) بۆ (متوازي المستطيلات) باشتره له (لاکیشی تەریبی)، لیژنه د.جه‌مال جارێ ده‌لیت: (هاورپک) بۆ (متوازی)یه و به‌لام له (متوازي المستطيلات) گه‌راوه‌ته‌وه سهر (تەریب) که ئهم دوو لایه‌نییه له زانستی زاراوه‌دا نایته.

- لیژنه بۆ (کشاند - توند - التوت - الشد)ی داناوه.

د.جه‌مال ده‌لیت: جارێ (کشاند) له کوردیدا هه‌ر نییه، ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یی‌یه به‌هیچ شیوه‌یه‌ک نه‌بیته، به‌لام به‌لای ئیمهوه وانیه و (کشاند) وه‌ک فرمایێکی تیپه‌ر که له بنه‌ره‌ندا تیپه‌په‌ر بووه (کشان) وه‌ک ده‌لیتی (کشام، کشایت، کشا،...) که‌واته (کشان) هه‌یه، ئه‌گه‌ر ته‌نانه‌ت بۆ (التوت)یش راست نه‌بیته، به‌لام بۆ (بسط - شد) له عه‌ره‌بییدا هه‌مان شته به‌م واتایانه دیت (پاکیشان، کرژبوون، توندبوون، ئالۆزبوون، پێدادان)فه‌رهبه‌نگی ده‌ریا(ل ۱۵). سه‌باره‌ت به وشه‌ی (توند) راست ده‌کات، که واتایه‌کی گشتیی هه‌یه و واتای زۆری هه‌یه و ئه‌وه‌ی د.جه‌مال به راست نازانین.

تېبېينيه كانى ژماره (۸) ى گۆڧارى (پۇژى نوڧ):

- لىژنه بۆ (الاساس) (بنچينه، بنواشه) و بۆ (الاس) (وا) ى داناوه.

به لئى راسته (الاساس) (بنچينه يه و به لّام بۆ (الاس) كه جيايه له (الاساس) ئىستا له هممو فيرگه كاندا (توان) به كاردىت، نه مهش له گهڻ بۆ چوونه كه ى د. جه مال يه ك ده گريته وه.

- له پرووى ده ستوروه وه، وه ك د. جه مال ده لئيت:، وشه ى (راسته قينه) بۆ ماناى (حقيقه) ى عه ره بى راست نيه، به لكو (حقيقه) ماناى (راستى) يان (راستيه تى) يه.

كاتى كه سيك ده لئيت: (حقيقه تى) شته كه وايه، به ماناى (راستى) ى شته كه وايه و به لّام (راسته قينه) ماناى (حقيقى) يه، نه ك (حقيقه).

- لىژنه بۆ (عذب) (ده رپه رپو) ى داناوه.

د. جه مال ده لئيت: هممو شتيكى ده رپه رپو مه رج نيه (عذب) ييت، و وشه ى (كوړ) باشته بۆ (عذب) به لاي ئيمه وه وشه ى (كوړ) بۆ (عذب) نابيت، چونكه (احذب) ى عه ره بى ده گريته وه و يان (ده رپه رپو) به كارييت يان (قوّز) گونجاوتره.

- لىژنه بۆ (الادخار) (كۆكردنه وه) ى داناوه.

(ادخار) به ماناى (كۆكردنه وه) نايهت، به لكو (پاشه كهوت) له جى خويه تى و راسته پاشه كهوت كردنى شتيك به ماناى كۆكردنه وه ديت، به لّام ده بى جياوازى له نيوان (جمع) و (ادخار) دا بكرىت پاشان له لاپه ره (۶) ى ژماره (۵) يدا بۆ (عملية الجمع) (كۆكردنه وه) يان به كار هيئاوه.

- لیژنه بۆ (العدد المقابل للوغارتیم) (ژماره‌ی به‌رابه‌ری لۆگاریتیم) ی داناره.

جارى پيش هه‌موو شتيكك (به‌رابه‌ر) بۆ (مقابل) به راست نازانين، چونكه ئه‌و ناوبه‌ندانى له ليكدانى وشه‌ى كوردیدا هاوبه‌شى ده‌كهن (به، او، له، و، ه، و، ان..) كه‌چى وشه‌ى (به‌رابه‌ر) به‌م شيويه پيك هاتروه: (به‌ر + 1 + به‌ر) به پيى ته‌مه بيت ده‌بيت ناوبه‌ندى (1) مان هه‌بيت له زمانى كوردى دا، كه ده‌زانين ناوبه‌ندى (1) مان نيهه دوو وشه له يه‌ك بدات، و پاشان بۆ نه‌لئين (به‌رانبه‌ر) كه له (به‌رامبه‌ر) يش زۆر راسته، له لايه‌كى تريشه‌وه (به‌رابه‌ر) يان بۆ (معادله) به كاره‌يتناوه، لي‌ره‌ش بۆ (مقابله) به كارهاتوه، كه ته‌مه‌ش نايت، چونكه سه‌ر له خوينه‌ر ده‌شيويتيت.

- لیژنه بۆ (المعادلة القياسية) (به‌رابه‌رى نمونه‌ى داناره، كه واتا ناپيكي، چونكه (به‌رابه‌ر) (معادله) نيهه و (نمونه) ش (نموزج) ه. لیژنه خويشى له (59) ی ژماره (5) (نمونه) يان به (نموزج) داناره، هه‌روه‌ها ده‌ماليش هيچ وشه‌ييك يان زاراوه‌يه‌كى پيشنيار نه‌كردوه، كه به‌لای ئيمه‌وه (هاوكيشه‌ى پيوانه‌يى) ی بۆ (المعادلة القياسية) زۆر گونجاوه.

تيبينيه‌كانى ژماره (11) ی گۆڤارى (پۆژى نوئى):

- لیژنه بۆ (القياس الدائري، الطريقة الدائرية) زاراوه‌ى (بازنه‌پيوان) ی داناره.

د.جه مال ده لیت: (قیاس الدائرة) (بازنه پیوان) ه. واتا (پیوانه ی بازنه)، به لام (القیاس الدائري) (پیوانه ی بازنه یی) ده گریته وه، نهك (بازنه پیوان).

- لیژنه بۆ (الطريقة الطبيعية، القیاس الطبيعي) (پله پیوان) ی داناوه.

نهمهش به ههمان شیوه ی نه وه ی سهر وه (پله پیوان) بۆ مانای (قیاس الدرجة) دیت، نهك (القیاس الطبيعي) بۆ (القیاس الطبيعي) (پیوانه ی ناسایی / سروشتی) راسته.

- لیژنه بۆ (بسط) (سهره) و بۆ (مقام) (ژیړه) ی داناوه.

له بهر نه وه ی نه و دوو زاراو یه و اتایه کی گشتییان هیده، که واته و هك د.جه مال ده لیت: (سهریل) بۆ (بسط) و (ژیړیل) یش بۆ (مقام) به کاریښین باشته، پاشان بۆ سووک کردن له سهر زمان ده توانین بلین (سهریل) (ژیړیل).

- لیژنه بۆ (توحید المقامات) زاراو ی (یهك ژیر) ی داناوه.

د.جه مالیش ده لیت: (یهك کردن) ژیره کان) یان (یهك کردن) ژیر یله کان، به لای نیمه وه (یهك گرتنی ژیر) یان (ژیړیه کگرتن) به کاریښین بۆ (توحید المقامات).

- لیژنه بۆ (القيمة) زاراو ی (بایه خ) ی داناوه.

لیژنه له جیگه یه کی تردا بۆ (القيمة الاسمية) (به های ناوبراو) ی دانا بو، که به لای نیمه وه (بایه خ) بۆ (اهتمام) ده ست ده دات، (به ها) بۆ (القيمة) به کاریښت راسته.

- (بهش دراو) بۆ (مقسوم عليه)ی راست نییه و (بهسه رابه شکراو) یان (لیبه شکراو) واتای (مقسوم عليه) ده گریته وه.

- لیژنه بۆ (المنحرف) زاراوه ی (لادهر) و بۆ (شبه المنحرف) (نیمچه لادهر)ی داناه، کهچی دجه مال ده لیئت: بۆ (المنحرف) وشه ی (گیردهك) دابنیین و بۆ (شبه المنحرف) وشه ی (نیمچه گیردهك)، به لای ئیمه وه (منحرف - مائل) به زۆر واتا دیت، (چه ماهه، لار، خوار، کهچ، خیج، لادهر) بۆیه وشه ی (لادهر) بۆ (منحرف) و (نیمچه لادهر) یش بۆ (شبه منحرف) به کاریت .

ه- فهرهنگی زانیاری و ههندی سه رنج:

که مال جه لال غه ریب، ده وریکی بالای له بواری فهرهنگ و دانان و وه رگیترانی زاراوه ی کوردیدا هه یه (فهرهنگی زانیاری) یه که شی گه واهیی ئه وه ی بۆ ده دات^(۱). ئه م کاره ی که مال جه لال غه ریب، (فهرهنگی زانیاری) به گشتی وشه و زاراوه ی زانستی له بابته (پزیشکی و توپکاری و نه خوشیه کان و گیاندار و پرووهك و خواره مه نی و زکماکی و کیمیا و بیه کاری و ئه ندازیاری و ئه ستیره وانی و جیوگرافی و کشتوکال...) وه وه تو مار کرد وه.

^(۱) که مال جه لال غه ریب، فهرهنگی زانیاری (عه ربی - ئینگلیزی - کوردی)،

به رگی یه که م، چاپی یه که م، به غدا، ۱۹۷۴.

به رگی دو وه م، چاپی یه که م، به غدا، ۱۹۷۹.

به رگی سییه م، چاپی یه که م، به غدا، ۱۹۸۳.

بینجگه له‌م کاره، که‌مال جه‌لال غه‌ریب، ئەم کارانه‌شی له‌ بواری
فه‌ره‌ه‌نگ و زاراوه‌دا به‌ ئە‌نجام گه‌یان‌دووه‌:

- فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری، گۆ‌قاری (په‌روه‌رده و زانست):

بریتییه له‌ کۆمه‌ڵی ناری گیا و گۆل و دره‌خت و میوه له‌ شیوه‌ی
فه‌ره‌ه‌نگۆ‌کی‌کی عه‌ره‌بی - ئینگلیزی کوردی دا پێک خراوه^(۱).

- فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری وینه‌دار (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی):

کۆمه‌ڵێک وشه و زاراوه‌ی زانیاریی له‌ باب‌ه‌ت گیان‌دار و پروه‌ک و
نام‌رازه‌کان و فیزیای و کیمیا و ئە‌ستێره‌وانی له‌خۆ ده‌گرێت، که به‌قه‌باره‌ی
(۱۰۲) لاپه‌ره‌ی گه‌وره‌یه و نزیکه‌ی (۱۵۰۰) زاراوه‌یه‌ک ده‌ییت^(۲).

- القاموس العلمی، گۆ‌قاری (کاروان):

ئەم کاره‌ی (۱۰۷) زاراوه‌ی زانستین له‌ مه‌ودای (الصخور المعدنیة
والأحجار الکریمة - که‌شه‌ر کانه‌زاییه‌کان و به‌رده به‌نرخه‌کان)دوه. شیوه‌ی
پێک‌خستنی عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردیه‌ی و له‌به‌شه کوردیه‌که‌یدا
شیکراوه‌ته‌وه^(۳).

(۱) که‌مال جه‌لال غه‌ریب، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری، گۆ‌قاری (په‌روه‌رده و زانست)،
ژماره (۱۵)، به‌غدا، ۱۹۷۹، ل ۴۸-۵۰.

(۲) که‌مال جه‌لال غه‌ریب، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاریی وینه‌دار (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی
- کوردی)، چاپخانه‌ی (الاجیال)، به‌غدا، ۱۹۷۵.

(۳) که‌مال جه‌لال غه‌ریب، القاموس العلمی، گۆ‌قاری (کاروان)، ژماره (۴)،
هه‌ولێر، کانونی دووهم ۱۹۸۳، ل ۱۰۳-۱۱۲.

- فهره‌نگی مامۆستا، گۆڤاری (دهنگی مامۆستا):

ئەمەش فهره‌نگی زاراوی عەرەبی - کوردییە، نزیکە (۵۰) زاراویەکی سەر بە تەندرووستی و پروەک و ئاژەل و کیمیا و فیزیایە^(۱)...

- ئەمانە هەندێ لەو بەره‌مانەن، کە (کەمال جەلال غەریب) نووسیونی و دەست ئێمە کەوتوون. سەرەرای ئەوەش هەندێ تێبینی و سەرئەنجام دەربارەی (فهره‌نگی زانیاری) کە یەو لە لایەن (عەبدولکەریم شیخانی) و نووسراوە، کە لە گۆڤاری (کاروان) دا بڵاوبووەتەوه^(۲).

تێبینییەکانی عەبدولکەریم شیخانی تایبەت بە بەرگی سییەمی (فهره‌نگی زانیاری) کەمال جەلال غەریب، ئەمانە خوارووە نمونە هەندێ لەو سەرئەنجامەن:

لەپەرە وشە و واتاکە، کە بەم شیوەیە رێکخراوە:

۱۱: (أنشی الذئب): گورگی می.

تائەندازەیک ئەمە راست نییە، بەلام دەتوانین بۆ مییە گورگ (گورگە می) بە کاربێنین، بەلام وەک پەخنەگر دەلیت: بە کوردی بە مییە سەگ و گورگ و ورچ دەلین (دەل) یان (دیل) و بە نێرە کەشیان دەگوترێ (گۆل). دەلین دیلە سەگ، دەلە ورچ، دەلە گورگ. تەنانت بۆ مەیمونیش دەگوترێ دیلە مەیمون، گۆلە مەیمون.

^(۱) کەمال جەلال غەریب، فهره‌نگی مامۆستا، گۆڤاری (دهنگی مامۆستا)،

ژمارە (۲)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۷۱، ل ۴۰-۴۱.

^(۲) عبدالکریم شیخانی، فهره‌نگی زانیاری و چەند تێبینییە، گۆڤاری

(کاروان)، ژمارە (۳۴)، سالی (۳)، هەولێر، تەمموزی ۱۹۸۵، ل ۲۶-۳۵.

ل ۱۵: (ذبابه جنیه): میشه پهری.

میشه جنۆکه راسته، چونکه پهری = حوریه.

ل ۱۶: (ذبابه الضان): میشی لووت

ره‌خنه‌گر نووسیویه‌تی (میشه‌مه‌ر) نه‌مه هه‌له‌یه، راستیه‌که‌ی
(میشی لووت)ه، میشه مه‌ر جوړه میشی‌که کرمۆکه‌که‌ی له
بۆشاییه‌کانی ناوچه‌وانی مه‌ردا ده‌ژی^(۱). له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا وه‌ک ره‌خنه‌گر
ده‌لیت: میشه مه‌رانه راسته، به‌تایبه‌تی که له لاپه‌ره (۱۳) دا وشه‌ی
(میشه که‌رانه) هاتوه، یان ده‌لیتین میشه سه‌گانه.

ل ۲۶: (ذعرة): سۆفیلکه. به‌لای نیمه‌شوه هه‌له‌یه، چونکه (کلاوکوره)
له‌هه‌ندی ناوچه‌دا (سۆفیلکه)یه، که به‌عه‌ره‌بی پیتی ده‌وتریت (قبره).
ل ۵۶: (راشح): پالۆته، پالۆ، پالفته.

ره‌خنه‌گر ده‌لیت: هه‌رسی واتاکه هه‌لن، چونکه (راشح) ناوی بکه‌ره
ده‌کاته (پالۆهر) واته شتی دیکه ده‌پالۆی و نه‌و شته‌ی له نه‌نجامی
پالۆته‌که په‌یدا ده‌بیته پالۆته، نه‌ک نه‌وه‌ی شته‌که ده‌پالۆی.

ل ۵۷: (راعي الغنم): شوان، شوار، چوپال، به‌رخه‌وان. لیڤه‌دا وه‌ک
ره‌خنه‌گر ده‌لیت، وشه‌ی (به‌رخه‌وان)ی له‌گه‌ل نه‌و وشانه‌ی تر ریزکردوه،
که هه‌موو ده‌زانین (به‌رخه‌وان) جیاوازه له‌گه‌ل (شوان). هه‌روه‌ها دوا‌ی
چه‌ند دیرێک هه‌ر له‌و لاپه‌ره‌یه‌دا له (راعي الطلیان)یشدا هاتوه و
واتاکه‌ی نووسراوه. هه‌روه‌ها بۆ (راعي المعز) نووسراوه شوانی بز.ن.
ره‌خنه‌گر سه‌باره‌ت به‌مه ده‌لیت: نه‌وه‌ی به‌گشتی مه‌ر و بز.ن به‌وه‌ریتنی،

(^۱) کمال جلال غریب، فهره‌نگی زانیاری، به‌رگی سییه‌م، ل ۱۶.

پییده لَین (شوان)، به لَام ته گهر ته نیا به رخ بله وه پَینِ پَی ده لَین
(به رخه وان) ههروه ها (کاره وان) و (بزنه وان) و (گوان) ... یشمان هه.

ل ۶۰: (راکب): سوار، پَیوار، پهوک.

ته نیا وشه ی (سوار) زور پاستره له دوانه که ی تر.

ل ۶۷: (ریح): قازانج، قانجاز، قانزاج، سود، ده رامه ت. ته نیا تییینی

له سه ر وشه ی (ده رامه ت) هه یه، که ده لَیت: مه رج نییه، ده رامه ت قازانج
بیته. له به ره وه وشه کانی تر بَ (ریح) راسترن.

ل ۸۲: (ردی و): گهند، گهن، خراو، خراپ، ناپه سه ند، په ژمووده.

په خنه گر (په ژمووده) به هه له داده نیته، چونکه به مانای سیس و ژاکاو
دَیت.

ل ۹۹: (رضاعة، ارضاع): شیرخواردن، مه مک خواردن.

لیره دا (رضاعة) و (ارضاع) دوو واتای جیاواز ده دن پاسته (رضاعة)
به واتای (شیرخواردن) یان (مه مک خواردن) دَیت، به لَام (ارضاع) به
مانای (شیرپیدان) یان (مه مک پیدان) دَیت، یه که میان چاوگی فرمانی
(رضع) هیه و دووهمیان چاوگی فرمانی (أرضع).

ل ۱۱۳: (رقوء، مرقی): خوین وه ستینه ر.

پاسته که ی (خوین وه ستینه)، ههروه ها (خوین گیرسین) پاستره له
(خوین گیرسینه ر).

ل ۱۶۳: (زایکوت متحرک): زایگوته جوولاه.

(بزئو) له جياتى (جوولاره) به کاریت باشته، چونکه (جوولاره)
له وانهیه ته نیا جارێک جوولایی، به لām (بزئو) جی به خوی ناگری و هه
ده جوولیتته وه.

ل ۲۰۰: (زلطخ): شهیتانۆکه.

له هه ندی ناوچهی کوردستان (قاقله جنۆکه) و
(هیلکه شهیتانۆکه) شی پی ده لێن.

ل ۲۰۹: (زنیل): زه مبیله، بهرچه.

ره خنه گر تییینیه که ی له جی خۆیدا یه، که ده لیت: زه مبیله له گه ل
بهرچه لیک جیان، بهرچه (سه به ته، سه وه، قه رتاله) یه کی بچووکه، له
شو (شوول) ی دار بی درووست ده کریت، به لām زه مبیله له گه لای
دارخورما (تافال) درووست ده کرێ و ده سکی هه یه.

ئه مه و چه ندین تییینی تر، که عه بدولکه ریم شیخانی له باره ی ئه و
به ره هه مه ی که مال جه لال غه ریب نووسیونی و سه رنجی له سه ر تو مار
کردوون و لی ره دا توانرا هه ر باسی ئه وه نده ی بکریت.

٦- زاراوه زانستىيه كانى كۆپ:

سەبارەت بە زاراوه زانستىيه كانى كۆپ، پەئووفى ئەحمەد ئالانى، لە گۆقارى (كاروان)دا ھەندى سەرنج و تىيىنى خۆى لەو بارەيەو تۆمار كردوون و ئاماژەى بۆ ھەندى لەو زاراوانە كردووە^(١) و مەسعود محەمەد ش ھەر لەو گۆقارەدا وەلامى ئەو پەخنانەى پەئووفى ئەحمەد ئالانى داووتەو^(٢). لێرەدا دەمانەوێت ئاماژە بۆ ھەندىك نمونەى ئەو تىيىنى و پەخنانە بكەين، چونكە ئەگەر يەك بە يەكى پەخنە و تىيىنىيه كانى بەسەر بكەينەو، كات و ئەركىكى زۆرى دەوێت. بەم شىوہيەى خوارەو تىيىنىيه كانى پەئووفى ئەحمەد ئالانى دەست پىدەكات:

٧: لەسەر بەراوردى زمانە پيشكەوتووەكان (شىوہپەروەر)مان دانا بۆ (صورى) عەرەبى و (شىوہپەروەرايەتى)يش بۆ (الصورية)...

بەر لەوہى كە - شىوہ - بە بالائى - (Form)ى ئىنگىلىزى بگريئ، پىويستە لە جەرگەى كوردىيەو بۆى بچين:

^(١) پەئووفى ئەحمەد ئالانى، نرځاندنيك دەربارەى (زاراوه زانستىيه كان)، گۆقارى (كاروان):

بەشى يەكەم، ژمارە (١)، ھەولير، تشريني يەكەم ١٩٨٢، ل ٦٩-٧٢.

بەشى دووہم، ژمارە (٢)، ھەولير، تشريني دووہم ١٩٨٢، ل ٤٤-٤٨.

بەشى سىيەم، ژمارە (٣)، ھەولير، كانوونى يەكەم ١٩٨٢، ل ٤٦-٥١.

^(٢) مسعود محمد، خۆديتنەو لە دوو پەخنەى دۆستانەدا، گۆقارى

(كاروان)، ژمارە (٧)، ھەولير، نيسانى ١٩٨٣، ل ٤١-٥٠.

أ- شیوه / له کوردیدا - به فراوانتر لقی هاویشتووه و به مانای (شکل، روخسار، بیچم، دیمه).

ب- صورة / له (وینه، پوالهت) دا سوورگایه کی بۆ خۆی دابین کردووه.

پ- پهروهه. پهروههش / به مانای - په رستن، هوگری، خوشه ویستی، خزمه تگوزاری، رژیشتووه، وهك: دادپهروهه، ئاین پهروهه، دادپه رست، منال پهروهه، نیشتمان پهروهه، کورد پهروهه... هتد. له ئه نجامدا ده لیت: بهرای من (پوالهت) بۆ (مظهر، شکل، صورة) بمیشتووه، که واته بگوتری:

۱- الصوری = پوالهتی.

۲- الصورية، الصوریات = پواله تایهتی.

له وهلامدا مه سعود محممد، ده لیت: ... وشه ی شیوه پتر له (وینه - پوالهت) هوگری (بابهت) ده بیئت، چونکه (پوالهت) پرووکه شیکی بی بایه خه (وینه) ش به لای شکلی نار ئاوینه و کامیژادا ده چیته وه (form) ی پۆژاوايش نه پوالهته و نه وینه. ئنجا ئه گهر نیو هینده ی (پوالهت و شیوه) چاپۆشی له کهرتی دووه می زاراو که بکهین ئه وسا (شیوه پهروهه رایهتی) گه لیك به ولای (پواله تایهتی و پوالهتی) واتای (خۆینوه بهسته وه) ده گه یه نی که له ئه سلی زاراو که دا مه به سستیکی بنه پرتییه.

- له باره ی (مذهب) که کۆر (پاره) ی بۆ داناوه و په ئوف ئالانی زاراو هی (پریباز) به باش ده زانی بۆ (پاره) و مه سعود محممدیش ده لیت: (پاره) ههه چونکه له واتادا بهر ته سکت ره له (پریگا - پریباز) پتر دیته په وایی بۆ واتای (مذهب فلسفی) که، ئه ویش بۆ خۆی باریکه ریگه یه که.

به‌لای ئیمه‌شه‌وه هەر (مه‌زه‌هب) بنووسریت، چونکه زۆرینه‌ی خه‌لکه‌که لێی تیده‌گات و پاشان زاراوه بۆ خه‌لک داده‌نریت نه‌ک بۆ چهند که‌سانیکێ تاییه‌تی.

- له باره‌ی زاراوه‌ی (گومانگر) که بۆ (متشکک) دانراوه، ره‌توف ئالانی دوا‌ی پروونکردنه‌وه‌ی بۆ‌چوونه‌کانی و پێشنیار ده‌کات بۆ (متشکک) (گوماندار) بنووسریت و ده‌لێتیش: مه‌به‌ستم ئه‌وه نییه که بریارێ لیژنه‌که به‌ راست دا نه‌نێم... به‌لام (متشکک) و ئه‌و زاراوه‌یه‌ی که هه‌مان واتا رابگه‌یه‌نی، ئاوه‌لناوی کارای تینه‌په‌ره.

مه‌سه‌عود مه‌مه‌د ده‌لێت: له‌گه‌ڵ پروونکردنه‌وه‌ی ماموستا ئالانیش من هەر لایه‌نگیری (گومانگر) ده‌م نه‌ک (گوماندار)..که‌رتی دوا‌ی (گومان)یش چ (گر) بی‌ت و چ (دار) هه‌ردوو‌یان تیپه‌پن، هه‌روه‌ک ده‌گوتری باجگر ده‌شگوتری پاره‌دار و مل‌کدار و زه‌ویدار.. ئه‌م پاشگه‌ (دار) له (داستن - داشته‌ن)ی فارسییه‌وه هاتوه که (مضارع)ه‌که‌ی ده‌بیته (دارد) و ناوی کارای لێ پێک ده‌یت و ده‌بیته (...دار).

- بێگومان باسی (ی) نیسبی و (ی) مه‌عنه‌وی خۆی له‌ خۆیدا باسی‌که زۆر جار جو‌ره تی‌که‌لاویه‌کی تیدا روو ده‌دات، ره‌توف ئالانیش که له‌ کو‌تایی (٧٠-٧٢)ه‌وه باس له‌و (ی) نیسبی و مه‌عنه‌ویه‌یه ده‌کات. هه‌ندێک تی‌که‌لی له‌ کاره‌کانیدا روویداوه و هه‌ندێک ئه‌و نموونه‌ی که ئه‌و له (٧١-٧٢)ی ژماره‌یه‌کی (کاروان) بۆ نیسبه‌تی دانا‌ن به‌شی زۆریان ه‌ی ناوی مه‌عنه‌وین وشه‌کانی: (بران، هاوبه‌ش، وشه‌سازی، دامای، سه‌پانی، که‌له‌گایه‌تی، هه‌رزه‌کاری، جودایی، لاوی، گه‌نجی، ئازایه‌تی،

لاویتی، گه‌نجیتی) هم‌موویان ناوی مه‌عنان و پیوه‌ندیان به نیسبه‌ته‌وه نیسه له‌مه‌شدا پروون ده‌بیته‌وه که م.ئالانی هه‌ردوو (ی) مه‌عنه‌وی و نیسبه‌تی تیگه‌ل کردوو.

مه‌سعود محمه‌د پاش ته‌وه‌ی به دوور و درژی‌یی هم‌موو لایه‌نه‌کانی (ی) نیسبه‌ت و مه‌عنه‌وی پروون کرده‌وه تیشکی خستوو‌ته سه‌ر ته‌و تی‌بینیانه‌ی ره‌ئوف ئالانی، پاشان له‌جیگه‌ییکی تری وتاره‌که‌یدا و سه‌باره‌ت به (ی) ناوی مه‌عنا، ده‌لیت:

له‌ کوردیدا (ی) ناوی مه‌عنا هه‌ر به‌و وشانه ده‌ویری بیانکاته ناوی مه‌عنا که ئاره‌ئان و وه‌سفی ماده‌که ده‌که‌ن نه‌ک خۆیان ماده‌ن، وه‌ک: جوان، جوانی - شیرین، شیرینی - ناسک، ناسکی - دزیو، دزیوی (ل ٤٤). بی‌جگه له‌مه‌ش سی ئامرازی دیکه‌ی بۆ دارشتنی ناوی مه‌عنا داناوه، که ته‌مانه‌ن:

- هتی ----- پیاو، پیاوه‌تی / برسی، برسییه‌تی....

- ایی ----- به‌رزایی شاخه‌که / سه‌وزایی گیایه‌که...

- ایه‌تی ----- خزمایه‌تی، دۆستایه‌تی، مه‌ردایه‌تی...

ره‌ئوف ئالانی له‌ کو‌تایی (ل ٧١) دا، ده‌لیت: (رێژگی نیسبه‌ت) لێره‌دا (رێژگه) ناوی شو‌ینه، وه‌ک (ئیستگه، شه‌رگه، له‌وه‌رگه، ...) هه‌رچی وشه‌ی (رێژه) یه بۆ (صیغه) ده‌ست ده‌دات.

سه‌باره‌ت به‌وه‌ی ره‌ئوف ئالانی له‌ (ل ٧٢) دا، و له‌ خالی (د)، ده‌لیت: نێره‌ک - له‌ سوانه‌وه‌دا بزۆینه‌که‌ی ده‌روا، وه‌ک: نێره‌که‌پیا‌ز، نێره‌که‌پۆ‌اس، نێره‌که‌کار‌دوو... هتد.

واته: نیرەك = نیرك + ه = نیویه‌ند + كاردوو = نیركه‌كاردوو (ل ۷۲).
 به‌لام وەك مەسعود محەمد دەلیت: لە وشەى (نیركه‌پياز)دا بەشى
 یەكەمى وشەكه لە (نیرەك)هوه نه‌هاتوه، بەلكو لە (نیرتك)هوه سواوه،
 به‌ئه‌سل (نیرتكه‌پياز و ده‌ستكه‌قۆراوه، بووه (ل ۴۵). پیره‌كان تا ئیستاش
 لە هەندى جیگادا هەر (نیرتك) و (ده‌ستك) به‌كاردی‌ن و لە گونده‌كانى
 سەر به‌شارى كه‌ركوك و سلیمانى و ده‌ورپشتى و زۆرىنه‌ى خەلك (نیرك)
 به‌كاردی‌ن. ئەمە سه‌باره‌ت به‌ هەندى لەو تێبینیانه‌ بوو كه‌ لە ژماره
 (۱)ى گۆڤارى (كاروان) لە لایه‌ن رەئوف ئالانییه‌وه دانرابوو، پاشان لە
 ژماره (۲)ى هەمان گۆڤاردا هەندى تێبینى تری خستۆته‌ روو، كه‌
 ئەمەش هەندى لەو تێبینیانه‌یه‌تى به‌ كورتى:

- تحصيل الحاصل = قسه‌ كاویژ‌كردنه‌وه.

تیمەش وەك رەئوف ئالانى وشەى (كاویژ‌كردنه‌وه) بۆ زاراوه‌یه‌كى
 زانستى به‌گونجاو نازانین و لە جیى خۆى نییه‌، به‌لام م.ئالانى زاراوه‌ى
 (قسه‌‌رسته‌وه‌)ى پێباشه‌ و مەسعود محەمد، دەلیت: بۆ هەر مەبه‌ستێك
 بى (قسه‌‌رسته‌وه‌) به‌جێتره‌ لە (قسه‌‌ كاویژ‌كردنه‌وه‌).

- الترابط = هاوده‌نگى.

به‌لای رەئوف ئالانییه‌وه (هاوبه‌ندى) كه‌ لە جیى خۆیه‌تى بۆ (الترابط)
 دابتریت و مەسعود محەمدیش، دەلیت: رەنگه‌ (هاوبه‌ندى) لە
 (هاوده‌نگى) بۆ (ترابط) له‌بارتر بیت.

- المنطق = ژیرییه‌كه‌.

رەئوف ئالانى پاش ھەندى پوونکردنەو، لەم بارەيەو پيشنيارى ئەو
دەكات، كە بۆ:

المنطق = ژيرييتى = لوجيك.

المنطقي = ژيرييتزانە.... دابنريت

مەسعود محەممەد ش دەليّت: (ژيرييتى) بۆ ھونەر يا زانستى (منطق) و
(ژيرييت) بۆ كەسيكى (منطق زان) بى و (ژيرييتەكى) بۆ نيسبەن وەلاى
(ژيرييت) و (ژيرييتەكى) بۆ نيسبەت وەلاى (ژيرييتى) كە ناكەن. ھەرچى
(ژيرييتزانە) يە ئاوەلكارە ، وەك بليى: ژيرييتزانە دەدوى/كوردانە
دەپوشى/مەردانە ھاتە كايەو (ل ٤٥).

- تصنيف = دابرين.

رەئوف ئالانى پاش ھەندى پوونکردنەو، وا بە باش دەزانى، كە بۆ
(تصنيف) زاراوى (پۆلاندن) بە كارييت، كە بەلاى ئيمەو و دەبينىن لە
جىي خويەتى و مەسعود محەممەد ش دەليّت: ئەگەر (پۆلاندن) بۆ
(تصنيف) بيتە دەستوورى داتاشينى (كار) لە (ناو) خزمەتتىكى گەرە بە
زمانەكەمان دەكات، ھەرچەندە لە (پۆلاندن) يشدا ھەر واتاى كۆ و
كۆمەل و ئاپۆرە وەرەگيرى نەك واتاى (جۆرجۆر و خوار و ژوور) كە لە
(صنف) ي عەرەبى و (class) ي ئىنگليزى وەرەگيرى. ھەرۋەھا ھەندى
كەسان بۆ (تصنيف) (پۆلين كردن) يان داناو، كە ئەمەش ھەلەيە،
چونكە زاراوى (پۆلين) و (پۆلينكردن) بەرانبەر (التصنيف) يەكتە
لەو زاراوانەى باش درووست نەكراو، چونكە پاشگري (- ين) كە دەچيتە
سەر ناو بە زۆرى ناوى يارى پەيدا دەبى، وەك: (ھەلمائين، تزيين،

هه‌لووکیڤن، میزراحیڤن، کلاوکلاوین... هتد)، به‌لام سه‌یر ته‌ویه هه‌ندی
 زمانه‌وان زاراوه‌ی (کارپۆلینکردن) به‌کار دینن، وه‌ک بلیی یاری کردار
 دابه‌شکردن بکه‌ن^(۱). یتمه‌ له‌ زمانی کوردیدا بۆ (تصنیف) وشه‌مان
 زۆرن، وه‌ک (دابه‌شکردن، دابڕین، ده‌سته‌به‌ندی، باب‌ه‌تبه‌ندی،...)
 تاراوه‌یه‌کی‌ش (پۆلکردن) له‌گه‌ڵ هه‌لکه‌وتی زمانی کوردیدا ده‌گونجی.
 له‌لایه‌کی‌ تریشه‌وه‌ ته‌وه‌ی جیی سه‌رنج بیت، جارجار (پۆلین) به‌ بی
 کرداری (کردن) ده‌بینری، وه‌ک: (ئه‌م جو‌ره‌ پۆلینه‌ بو‌وته‌ هۆی...،
 (پۆلینه‌که‌ی مامۆستا فلان)، (پۆلینییکی ته‌واوه‌... ته‌مه‌ش هینه‌دی دی
 به‌کاره‌ینانی زاراوه‌که‌ی نابهجی و ره‌زا قورس کردوه‌^(۱).
 - کو‌که‌ره‌وه‌ = الجامع.

ره‌ئوف ئالانی بۆچوونی خۆی له‌ باره‌ی ته‌وه‌وه‌ ده‌برپوه‌ و هاتووته‌ سه‌ر
 ته‌وه‌ی، که‌ ده‌لیت: بۆ:

کو‌گر = جامع / کو‌نه‌گر = مانع دابنریت مه‌سه‌ود محمده‌ ده‌لیت:
 نه‌گه‌ر (کو‌گر) به‌ (جامع) وه‌ربگیری (کو‌نه‌گر) نابیتته‌ (مانع)، ده‌بیته‌ ته‌و
 شته‌ی هه‌ندیکیان ده‌گری و هه‌ندیکیان ناگری، بۆ ته‌وه‌ی بیته‌ پینچه‌وانه‌ی
 (کو‌گر) ده‌بیته‌ بگوتریت (هیچ نه‌گر) ته‌وساش (هه‌مووگر) په‌سه‌ندتر،

^(۱) د.ئه‌وپه‌حمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خه‌وشی هه‌ندی وشه‌ و
 زاراوه‌ی نوی، ۲۱-۲۲.

^(۱) د.ئه‌وپه‌حمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خه‌وشی هه‌ندی وشه‌ و
 زاراوه‌ی نوی، ۲۲.

دهیټ له (کوگر)، به لām (هیچ نه گر) هدر له به رانه ر (کوگر،
همو وگر) دا ده سازئ نه خو (مانع) (هیچ نه گر) نییه.

- علم الجمال = زانستی جوانی.

وهك چۆن به (علم الدلالة) دهوتریت (واتاناسی) دهتوانین بۆ (علم
الجمال) یش بلیین (جوانناسی) یان (جوانزانی) له سهر قالبی
(زینده وهرزانی).

لیردها تیټینییه کانی به شی دووهمیش تهواو، که مه سعود محمه دیش تا
تیره سه رنجی خوی دهرپرپیوو، ئیستاش دینه سهر هه ندیک له
تیټینییه کانی دووا به شی وتاره که ی:

- الضبط = ریک هیټان.

رهتوف ئالانی زاراوه ی (دایین) به گونجاو ده زانیټ و ده لیټ: بۆ (ضبط)
(دایین کردن) و بۆ (انضباطیة = دایینی) گونجاوه. به لای ئیمه وه سهره پای
نه وه ی که (پیکه یټان) به باش ده زانین، به لām زاراوه یه کی ترمان هیه بۆ
(انضباط) که هدر به واتای (ضبط) دیت، تهویشن وشه ی (زا کوون) وهك
ده لیټی (لیژنه ی زا کوونی کو لیژنی پهرورده).

- (اللادریة) کراوه به (نازنام کاری).

نه وه ی گوئی لهم زاراوه یه بیټ زاراوه ی (گهچ کاری) ی دیتته بهر گوئی و
لیټی تیټناگا.

به رانه ر بهو زاراوانه وهك رهتوف ئالانی ده لیټ: باسوود لهم زاراوانه
وه ریکرین (خونه زانکاری، نه ویست زانی).

- مذهب المصادفة او الاتفاق = پاره ی ریکه وته کیه تی.

پەئوف ئالانى دەلیت: پیکهوتە پیاز یان پیازی پیکهوتایەتی نه
مەبەست لە دەست دەچی و نه دەم و زبانیشت تووشی بار قورسی دەبن،
بەلای ئیمەوه بوتریت (پیکهوتە پارەوی) یان (پیازی پیکهوتەکی).

- إختبارات الاتجاهات والمیول = ئەزمونەکانی بەریان و وازان.

پەئوف ئالانی هەر یەك لە وشەکانی ڕوونکردۆتەوه، بەلام هیچ
زاراوەیەکی پیشنیار نه کردووه، بەلای ئیمەوه، بلین (تاقیکردنەوی بەریان
و ئارەزووان)، چونکه (إختبارات) لەهەموو جینگەیه کدا به واتای
ئەزمون نایەت.

- إختبارات إستخلاص الحقائق - ئەزمونەکانی وەدەستەینانی
پاستیان.

پەئوف ئالانی پیشنیار دەکات، که بوتریت (ئەزمونەکانی راستی
وەدەستەینان) لەبەرئەوی کۆر دەقاردەق لە عەرەبییه وەرێگێراوه، بەلای
ئیمەوه بوتری (تاقیکردنەوهکانی بەدەستەینانی راستی).

لە بەرھەمیکیتردا که لە بارەى زاراوه زانستییهکانی کۆرەوه، نووسراوه،
جەمال عەبدول لە گوڤاری (پوشنبیری نوێ)ی ژمارە (۱۲۳) هەندیک
تیبینی و سەرئەو لەو بارەیهوه تۆمار کردووه^(۱)، که یەکەم جار زاراوهکانی
کۆری نووسیوه، ئەوجا تیبینییهکانی خۆی دەربرپوه، ئەمانەش هەندیکن
لەو تیبینیانە:

^(۱) جەمال عەبدول، چەند سەرنجیک دەربارەى نامیلکەى (زاراوهى کوردیى
زانستەکان)ی کۆری زانیاری عێراق - دەستەى کورد -، گوڤاری (پوشنبیری
نوێ)، ژمارە (۱۲۳)، بەغدا، ۱۹۸۹، ل. ۸۴-۹۴.

- گۆپسەندەن تەجیل Acceleration

دەلیت: (گۆپ) ھیز و تەوژم دەگرتتەو، بۆیە (تاودان) گونجاوترە.
گەر چاویك بە فەرھەنگیكى (عەرەبى - كوردى) دا بۆشەن، دەبینن
(تەجیل) بە مانای (تاودان، گۆپسەندەن، خیراکردن، دەستوبرد،
پەلەکردن) (فەرھەنگى دەریا ۱۱۹) دیت مەرج نییە ھەر (تاودان
تەواویت).

- گۆشە ھاوتە کە کان زوایا متبادلە Adjacent Angles

پەخەگر دەلیت: جارێ واتا عەرەبییە کە (زاویتان متجاورتان) یان
(زوایا متجاورة) دەگرتتەو، ئەو کاتەش پەنگە (گۆشە ھاوسێکان)
گونجاوتریت. بەلای ئیمەو بۆ (زوایا متبادلە) زاراوەی (گۆشە
بەرانبەرەییە کان) بە گونجاو دەزانن.

- ئەندازەى شیکارە کى الهندسة التحلیلیة Analytical Geometry

(ئەندازەى شیکارى) گونجاوترە.

- ژماردن الحساب Arithmetic

(ژمیترە) بۆ (حساب) بە کارھێنراوە، (ژماردن) (عد) دەگرتتەو.

- ناھاودیتەبى لاتناظر Asymmetry

ئەم زاراوە ھەر بە کوردی ناکات، پاشان (ناریکی، ناھاوتایی،
ناچوونییە کى) ھەرسێکیان مانای (لاتناظر) و (لاتناسق) دەگەیینن.

- ھاوشانی پیچەوانە مختلف التوازي Anti Parallet

(مخالف التوازي) ده گه يه نى و ته و يش به واتاى (تهريب پيچده وانه) يان
(دژ تهريب) ديت.

ده توانيت (دژ هاوزان) به كار بيتن.

- ريكخستنى هه ورازى ترتيب تصاعدي Ascemaung Order
(به ره وژوور ريز كردن) يان (به ره وژوور ريكخستن) يان (هونى
به ره وژوور) به كار بيتن.

ل ۵:

- هه لمر ممتص Absorbent

ره خنه گر ده ليت: (مژه) يان هه (مژ) كورتتر و ساده تر و
عه ره بيه كه شى (ماص) ه نهك (ممتص)، به لاي تيمه وه (مژه) يان (مژوك)
ته ووتره له (مژ)، چونكه (مژ) به واتاى (مص) ديت.

- پيكهينى به كار مركبة فعالة Active Componemt

ره خنه گر ده ليت: (پيكهينى كارا) يان (پيكهينى چالاك) راستره. به لاي
تيمه شه وه هه ره وشه ي (پيهينى كارا) به باشتر ده زانين.

ل ۶:

- تاوى لووزو شدة التيار Amperaye

نه گهر (تينى لووزو) يان (تينى ته زوو) بيت، وهك ره خنه گر ده ليت:
(لووزو) و (ته زوو) هه به (تيار) ديت.

- دهرك فتحة Aperture

به لاي تيمه شه وه (دهرك) بو (فتحه) گونجاو نييه و ره خنه گر ناماژه بو
(كون) و (گوزهر) كردووه، بيجگه له مانهش وشه ي وهك (دهلاقه، ده روازه،

که‌لین، درواز، کون، درچه)مان هدی (فهره‌نگی دریا ل ۸۵۱) به‌لای
ئیمه‌وه وشه‌ی (که‌لین / دروو)یش گونجابه.

۷ل:

- بنیاتی گهردیله‌یی ترکیب ذری Atomic Structure
په‌خنه‌گر (پیکهاتنی گهردیله‌یی)ی بۆ داناه که له جیی خۆیه‌تی.

۸ل:

- سەنگ و کیشی دارایی المیزانية المالية Finantial
ئهو زاراه‌یه‌ی کۆر دور و درێژ و (ته‌رازوی دارایی) په‌خنه‌گریش
وه‌رگێرانی ده‌قاوده‌قه، به‌لای ئیمه‌وه (بودجه‌ی دارایی) به‌راست ده‌زانین.

- کۆکه‌روه (پاتری) نضیده Battery
په‌خنه‌گر ده‌لیت: (خانکۆ) راسته و به‌لای ئیمه‌شه‌وه هه‌ر
(پاتری) به‌کاریت باشتره، چونکه زۆرینه‌ی خه‌لك لیی تییده‌گه‌ن یان
زاراه‌ی (خانه‌لان).

- گرتۆک کابج Brake
په‌خنه‌گر ده‌لیت: (دایینه، دایینۆک) باشتره له (دایینکردنه‌وه). به‌لای
ئیمه‌وه ئهم وشانه پێوه‌ندیان به (کابج)ی عه‌ره‌بییه‌وه نییه، (گرتۆک)یان
(گروک) له جیی خۆیه‌تی.

- سه‌رئاوکه‌وتن طفو Buoyamcy
به‌لای ئیمه‌وه (طفو) به‌ مانای (سه‌رئاوکه‌وتن) دیت نه‌ک (که‌وتنه‌سه‌ر)
که‌ مانای (وقع علی) دیت.

ل ۹:

Circular Motion چەمەرەکی حرکتە دائیریە

ئەوێ پەخەنە گەرتەواوە، کە دەلیت: (جوولەیی بازەیی) یان (چەمەرەیی) باوترە.

- بەرامی خاچی جدار اتجاهی Cross product
(خاچە لیكدان) باشترە.

ل ۱۰:

Compression پەستەن انضغاط

لە گەل پەخەنە گەرتەواوە (پەستیوران) بۆ (انضغاط) و (پەستیروا) بۆ (مضغوط).

ل ۱۱:

Caloric گەرمۆلە حراری، سعري

(گەرمۆکە) بۆ (calorie) یان (calory) بە کارهینراوە...

(گەرمۆکە پیو) بۆ (calorimeter) لە جیاتنی (گەرمۆلە پیو) باشترە
یان (گەرمۆک / گەرمۆکیو).

- لیكدان تصادم Collision

(لیكدان) بۆ (تصادم) ناییت، وە پەخەنە گەرتەواوە: (ضرب) و (تضارب) دەگرتەواوە. (پیکداکەوتن، بەیە کداکەوتن، پینکدادان) بۆ (تصادم) گونجاوە...

ل ۱۲:

- بروسکە کوژ مانع الصواعق Conductor lightning

رەخەنە گر دەلئیت: (بروسکە گر) و (بروسکە بېرى) بەرپاست داناو، بەلای
ئیمەو (بروسکە گر) واتای (مانع الصواعق) ناگەیدەن، (بروسکە بەند) بە
پیتوانەى (گوللە بەند) بە تەواو دەزانين.

- گواستەنەو ھەمل Conrection

بەلای ئیمەو گواستەنەو بۆ (ھەمل) ناییت، بەلکو (ھەلگرتن)
گونجاوترە.

ل ۱۳:

- دوورایی مسافة Distamce

(دووری) زیاتر بۆ (بعد، بعید) بە کاردیت، بەلام (ماو) یان (مەودا)
تەواوترە.

ل ۱۵:

۱- ھەل ھینک مولد تیار مستمر Direct

راستە (ھەل ھینک) بۆ (مفقس - generator) دەشیئت. رەخەنە گر
(لووزەوی بەردەوام) یان (یەکیبەنە پیکھین) ی بۆ داناو. بەلای ئیمەو
(پیکھینەری تەزووی بەردەوام) بۆ (مولد تیار مستمر) بە گونجاو دەزانين.

ل ۱۶:

- ھەلھینەری کارەبا مولد کهربائی Dynmic

رەخەنە گر دەلئیت: ، جاری (Dynumo) (مولدە) یە نەک (Dynamic)
جا ئەگەر داينە مۆ بۆ (پیکھین) یان پەیدا کەر باشە، ئەگەر (داينە میک)
بۆ ئەوا چالاکی چوستی، جوولەیی باشە بۆ...، بوتريت (خەرۆکی
یەکیبەنە لووزەو/خەرۆک) یان (مووئیدە).

- ھاوکیشی توازن Equilibrium

(ھاوسەنگ) بۆ (توازن) زۆر لە جیئ خۆیەتی (ھاوکیشی) بۆ
(متعادل) دەبێت، (ھاوکیش) بۆ (توازن) گونجاوه.

ل ۱۷:

۲- دەنگ دانەوه صدی Echo

رەخنەگر دەلیت: (زایەلە) بۆ (صدی) باشترە، (دەنگ دانەوه)ش بۆ
(رنین) بەو پێشەش (زایەلە پێو) بۆ (مقیاس الصدی) لە جیاتی (دەنگ
دانەوه پێو). بەلای ئیمەوه (دەنگ دانەوه) یان (زایەلە) بۆ (صدی)
درووستە و بۆ (رنین) (زرنگانەوه، لەرینەوه) گونجاوه.

ل ۱۸:

- گەیانەنایەتی کارەبا توصیلە کهربائیة Electrical conductivity

(کارەبا گەیاندن) یان (کارەبا گەییئ) باشترە.

ل ۲۱:

- قەلشان، قەلشین انشطار Fission

بەلای ئیمەوه (کەرتەبون) تەواوترە، چونکە (قەلشان، قەلشین)
درزبردن دەگریتەوه و (انشطار) دوو کەرتەبون و لێک جیاپوونەوهی
شتەکەیه، یان وشە (پەرتەبون) بەکاربێت.

- شلاو مائع Fluid

رەخنەگر دەلیت: زاراوهی (شلگاز) بۆ (مائع) زۆر لە جیئ خۆیەتی بۆ
(مائع) لەبەرئەوهی (مائع) (شل) و (گاز) یش دەگریتەوه، بۆیه هەر وشە
(شلاو) بۆ (مائع) لەجیئ خۆیەتی.

ج۲۲:

- تېئورانەى گروكان نظرية الزمرة Group theory

پەخنەگر كۆمەللى وشەى جوراوجورى پېشنيار كردووه (گروپىردوز)،
(كۆمەلەبىردوز)، (بىردوزى كۆمەلە)، (بىردوز)، بەلای ئىمەوه (دىمانەگرو)
بە گونجاو دەزانين بۇ (نظرية الزمرة).

ج۲۳:

- كىشە گەردىلەى گرامى وزن غرامى Gram atom

وہك پەخنەگر دەلىت: (گەردىلەى گرامى) يان (گەردىلە كىشى
گرامى) راستە، بەلای ئىمەشەوه (گەردىل كىشى گرامى) بە گونجاو
دەزانين.

ج۲۴: - ناوبەى گەرمى، دابپەى گەرمى عازل حراري Heat
insulator

پەخنەگر دەلىت: (گەرمى پە) راستە، بەلای ئىمەوه (گەرمى دابپە) یش
پاستە.

- گەرمى لكاندن حرارة الامتزاز Heat of adsorption

(لكاندن) (التصاق)، پەخنەگر دەلىت: (پرومژە) يان (پرومژين) بۇ
(امتزاز) راستە. كەواتە بلىين (گەرمى پرومژە) يان (گەرمى پرومژين).
گونجاوترە.

لە لاپەرە (۸۷- ۹۲)ى وتارەكەى جەمال عەبدولدا تېيىنيەكانى
سەبارەت بە لاپەرەكانى نامىلكەى زاراوہ زانستىيەكانى كۆر، لە (ل ۱۹ -
۴۳) زۆرىنەى تەنيا سەبارەت بە شىوہى رىكخستنى دەستورى زمان، يان
پاشوپىشكردنى ھەندى وشەيە، بۆيە بە باشمان زانى تەنيا تەوہندە

نمونه‌یهی بۆ ئەم پوونکردنەوهی سەرئێج و تێبێنیانەهی جەمال عەبدول
هێناومانەتەوه بەسبێت.

بێجگە لەم بەرهەمانە، جەمال عەبدول چەندین بەرهەمی تری لە
بواری زاراوه و زاراوه‌سازی کوردییەوه هەیە و پۆلێکی باشی لە دانان و
دارشتن و وەرگێڕانی زاراوهی کوردیدا هەیە و (فەرەهنگی کیمیا) و
(فەرەهنگی زیوار) و فەرەهنگی (شەوکار) هەرەها چەند وتاریکی لەم
لار لەولا لە گۆفاره‌کاندا بلۆکردووەتەوه بەناوی (بیردۆزی گشتیی
زاراوه‌دانان و یەكخستنی و تۆمارسازی) لە ژماره (١)ی گۆفاری (وهشت)
و (زاراوه‌سازی و زانستاندنێ زمانی کوردی) لە ژماره (٧)ی گۆفاری
ئەكادیمی کوردی و هەرەها کتییێکیشی لەو بواره‌دا بەناوی (بەرکوێکی
زانسته زاراوه‌سازی کوردی) هەیە و لە ٢٠٠٨ چاپی دووهمی بلۆکرایه‌وه .

٧- زاراوه‌کانی (نەقابه‌ی مامۆستایان لە سلێمانی) زاراوه‌ی زانستی کوردی:

(نەقابه‌ی مامۆستایان لە سلێمانی) لە دانان و دارشتنی زاراوه‌ی
زانستی کوردیدا، هەولێکی باشیان لەو بواره‌دا داوه و توانیویانە لەو
زاراوانە بکۆڵنەوه و زاراوه‌ی گونجاویان بۆ دابنێن^(١). لە گەڤ ئەوه‌شدا که

^(١) نەقابه‌ی مامۆستایان لە سلێمانی، زاراوه‌ی زانستیی کوردی،
سلێمانی، ١٩٦٠.

ئەمە كارىكى ئاسان نىيە و گىروگرفتى زۆرە و لە كەموكوورى بەدەر نايىت.

لقى نەقابەى مامۇستايان لە سلىمانى بەرھەمى ئەو لىژنانەى كە بە پىي فەرمانى بەرپۆبەرىتى گشتى زانىارى كوردى پىكھاتبون بۆ دانانى زاراوہى زانستى كوردى لەم كتيبە (۱۰۴) لاپەرەيىەدا چاپ كردووە. ئەمەش برىتيىە لە بەرھەمى پىنج لىژنە:

- ۱- لىژنەى زاراوہى زانستى.
- ۲- لىژنەى زاراوہى رىزمان و ئەدەب.
- ۳- لىژنەى زاراوہى پەرورەدى نىشتمانى.
- ۴- لىژنەى زاراوہى بىركارى.
- ۵- لىژنەى زاراوہى كارگىرپى و پامىارى.

تىكرا نزيكەى (۲) ھەزار زاراوہىەك دەيىت، شىوہى رىكخستنى عەرەبى - كوردىيە.

لە گوڤارى (پۆژى نوئى) ى ژمارە (۱۲)، غەفوور پەشىد، ھەندى سەرنج و تىيىنى لە بارەى ئەو كارەى (نەقابەى مامۇستايانى سلىمانى) يەوہ نووسىوہ و راوبۆچوونى خويانى لە بارەيەوہ وتووە^(۱)، كە تايىبەتە بە زاراوہكانى بەشى جوغرافىاي ئەو كتيبەى نەقابەى مامۇستايانى سلىمانى، كە ھەندىكيان دەكەينە نموونەى باسەكەمان:

^(۱) غەفوور پەشىد، سەرنجىك لە پەراوى زاراوہى زانستى كوردى، گوڤارى (پۆژى نوئى)، ژمارە (۱۲)، سالى (۱)، سلىمانى، ۱۹۶۰، ۲۷-۳۰.

- نه قابه بۆ وشه‌ی (الجنوب) وشه‌ی (خوارو) که واتای (أدنی) یان (سفلی) ده‌به‌خشی داناره، به‌لام وشه‌ی (باشوور) مان هه‌بیّت بۆ وشه‌ی (خوارو) به‌کاریینن.

- نه قابه بۆ وشه‌ی (المساحة) وشه‌ی (پێوان) یان به‌کاره‌یتناوه که هه‌موو که‌س ده‌زانیت (پێوان) مانای (قیاس)ه نه‌ك (المساحة)، په‌خنه‌گر ده‌لیت: (پروگه) راسترین وشه‌یه بۆ (المساحة) یان زاراوه‌ی (پروپیتو) یش تارا‌ده‌ییک بۆ (المساحة) گونجاره به‌لای ئیمه‌وه (پروگه) (اتجاه)ی عه‌ره‌بی ده‌گه‌یه‌نیّت و (پروپیتو) یش (مساح) ده‌گه‌یه‌نیّت.

- سه‌باره‌ت به‌ زاراوه‌ی (قطب) نه قابه وشه‌ی (قطب) یان وه‌ك خۆی به‌کاره‌یتناوه و له‌ لایه‌کی تروه‌ (ته‌وقه‌سه‌ر)ی به‌کاره‌یتناوه که زاراوه‌ییکی زۆر ناقۆلایه، چونکه زاراوه‌ی (ته‌وقه‌سه‌ر) ده‌مانباته جیگه و واتاییکی تر وه‌ك (ته‌وقه‌ی سه‌ر که‌چان) ...، به‌لام په‌خنه‌گریش هه‌یج زاراوه‌ییکی پێش‌نیار نه‌کردوه. به‌لای ئیمه‌وه بۆ زاراوه‌ی (القطب) له‌ بواری جوگرافیدا، زاراوه‌ی (جه‌مه‌سه‌ر) زۆر له‌ جی‌ی خۆیه‌تی، وه‌ك بلی‌ی (جه‌مه‌سه‌ری باکوور - القطب الشمالي / جه‌مه‌سه‌ری باشوور - القطب الجنوبي ...) له‌ لای نه‌دازیارانی‌ش (قطب) بریتییه له‌ خالێك یان چه‌قیکی جیگه‌ی له‌سه‌ر بازنه‌یه‌کی خولاو به‌ ده‌وری خۆیدا.

- نه قابه بۆ زاراوه‌ی (الخواجز الجغرافية) زاراوه‌ی (که‌له‌به‌ری جوغرافی) به‌کاره‌یتناوه، به‌لام په‌خنه‌گر راست بۆ ته‌وه چوه‌، که ده‌لیت: (که‌له‌به‌ر) پێچه‌وانه‌ی (الخواجزه)، به‌لکو (حاجز) به‌ مانای (چه‌په‌ر، دیوار، په‌رژین، په‌رده)یه، (که‌له‌به‌ر) مانای ده‌لاقه یان کونه. به‌لای ئیمه‌شده‌وه راسته

(که له بهر) بۆ (حاجز) ناگوځیت، چونکه کاتې که ده لیتې (کونو که له بهر) یکم بۆ ریکبکه وئ نه وه به مانای (هه ل) یکې بۆ ریک بکه وئ یان بۆ جینگه به کار دیت... هتد. که واته (که له بهر) له بواری جوگرافیدا به واتای (ده لاقه) دیت، به لām بۆ وشه ی (به ربه ست، به ربه ستکار) به کار نه هیئین و بلین (به ربه ستی جوگرافی) یان (له مپه ری جوگرافیای) له جیاتی (الحواجز الجغرافية).

- نه قابه بۆ (المصالح الاقتصادية) وشه ی (ده سکه وتی نابووری) به کار هیئاوه، به لای ئیمه وه (المصالح) به رژه وه ندییه و ره خنه گر ده لیت: بلین (به رژه وه ندی نابووری) به لای ئیمه وه بو ترې (به رژه وه ندییه نابوورییه کان) بۆ (المصالح الاقتصادية) که به هو ی نیشانه ی (کو) و (ناسیاوی) یه وه گونجاوتر ده بیت..

- نه قابه بۆ (جبهة التحرير الوطنية) (سه ربه ستکه ران و نیشتمان په روه ران) ی به کار هیئاوه. به لای ئیمه شه وه له جی خوی نییه و پیو یسته بکریته (به ره ی رزگاری نیشتمانی).

- نه قابه بۆ (الرطوبة النسبية) زاراوه ی دانه ناوه، به لām ره خنه گر ده لیت: (شیئ ریتزه یی) بۆ داناوه که زۆر له جی خویه تی.

ئه مانه هه ندیک له و سه رنجان ه بوون، که غه فور ره شید له باره ی زاراوه کانی (نه قابه ی مامۆستایانی سلیمانی) نووسی بونی^(*).

(*) بۆ زیاتر زانیاری له باره ی ئه و سه رنجان ه، پروهانه:

- غه فوور ره شید، سه رنجیک له په راوی زاراوه ی زانستی کوردی، گوڤاری (پوژنی نوی)، ژماره (۱۲)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۲۷-۳۰.

۸- بهشی فەرهنګی گۆڅاری (دهنګی مامۆستا):

ئەبوبەکر ماوەتی له گۆڅاری (دهنګی مامۆستا) وتاریکی له ژیر ناوی
(چەند سەرنجێك دەربارەى بهشی فەرهنګ) نووسیوه^(۱) و لەو وتارەدا
دەربارەى ئەو زاراوانەى له بهشی (فەرهنګ)ی، گۆڅاری (دهنګی
مامۆستا)ی ژمارە (۱) بلاوکراوەتەو دواوە و پای خۆی له بارەى
هەندیکیانەو دەربرپووه^(۲)، کە هەندیکیان دەکەینە نمونەى
لێدوانەکەمان:

- دهنګى مامۆستا بۆ (حفظ الشهية) (ئارەزوو پاراستن)ى داناو،
ئیمەش لەگەڵ ئەوەین کە (دلبەردن) تەواوترە و دهنګى مامۆستا بە هەڵە
چووه، چونکە (ئارەزوو) (هوايە)یە، بەلام (الشهية) (دلبەردن)ە.

- رەخنەگر دەلیت: (مەركب) = ئاویتە (مەكون = پێكهااتوو). واتە ئەم
وشەییە بەم جۆرە (ئاویتە پێكهااتوو) راست نییە، چونکە ئەوانە دوو وشەى
سەرەخۆن و واتایان جیاپە. رەخنەگریش هیچ زاراوەیێکی پێشنیار
نەکردووە، بەلای ئیمەو (ئاویتە پێكهااتوو) لە جێى خۆیەتى.

- دهنګى مامۆستا بۆ (العصارات الغدية) (ئاووکى گلاندەکان)ى
داناو. بەلای ئیمەو زاراوەکەى رەخنەگر زۆر لە جێى خۆیەتى، کە دەلیت:

^(۱) ئەبوبەکر ماوەتی، چەند سەرنجێك دەربارەى بهشی فەرهنګ، گۆڅاری
(دهنګى مامۆستا)، ژمارە (۸)، سالى (۲)، سلیمانی، ۱۹۷۳، ل ۳۳-۳۴.

^(۲) گۆڅاری (دهنګى مامۆستا)، بهشی فەرهنګ، ژمارە (۱)، سالى (۲)،
سلیمانی، ۱۹۷۳.

(العصارات الغدية = لئوولاءه كان) واته ئاوى لئووه كان يان (لئئىنجاءى لئووه كان) يان بلئئىن (لئوولاءه كان) .

- دهنكى مامؤستا بؤ (الءلايا الاءفنءىة) (ئئسفه نءه ءانه) ى داناه، به لآم ره ءنه گر (شانه كانى هءورى يان ئئسفه نءى) پئئشنيار ده كات، به لائ ئئمه وه بلئئىن (شانه ئئسفه نءىيه كان) ءونءاوتره.

- دهنكى مامؤستا بؤ (السماء الءىوانى) (ئاؤالءه پءىن) ى داناه، به لآم بوترئء (پءىنى ئاؤالءى) ءونءاوتره، وه كه ره ءنه گر ده لئئء: ءونكه (پءىن) ئاؤالء درووست ناكات، به لءكو ئاؤالء پءىن درووست ده كات.

- دهنكى مامؤستا بؤ (سوء الءءءىة) (به ءءؤراكى) داناه، به لائ ئئمه وه ش (كه ءؤراكى) به ته واو ده زائىن، ءونكه له كه ءؤراكىيه وه ئه و نه ءؤشئيه وه درووست ده بئئء.

- (وه رءىراوه كان) بؤ (المشءاء) نه كه (به ره ه مه كان) كه دهنكى مامؤستا بؤى داناه، ءونكه به ره ه مه كان به مانائى (منءوءاء) ءئء.

- دهنكى مامؤستا بؤ (الشريان العءضى) (بالء ءوئنه ر) ى داناه و ره ءنه گر (ءوئنبه رى بازو) ى بؤ داناه، به لائ ئئمه وه (بازووه ءوئنبه ر) ءونءاوتره.

* ءؤءارى (دهنكى مامؤستا) له وءارئءكئءا به ناوى (پرسىارئءك) ^(١) ده ربارهى نووسراوى كؤرى زائىارى كورءءا كه له ءؤءارى ناوبراوا

^(١) ءؤءارى (دهنكى مامؤستا)، پرسىارئءك ده ربارهى نووسراوى كؤرى زائىارى كورء، ءؤءارى (دهنكى مامؤستا)، ژماره (٨)، سالى (٢)، سلىمانى، ١٩٧٢، ٤٥٧-٤٦.

بلا بۆتەو، ئەم نووسىنە ۋەلامى ئەو پىرسىيارىيە كە (دەنگى مامۇستا) ئە
 كۆرى زانىياري كوردى كورد بو سەبارەت بە دۆزىنەۋەى وشەى كوردى بۆ
 (نقابە) و (نقابە الزراعيين الفنين) ھەرۋەھا راي د. كەمال فوناد لە بارەى
 پىشنىيارەكەى كۆرۋە خراۋەتە پىش چار كە كۆر بىريارى داۋە وشەى
 (جقات) بەرانبەر (نقابە) دابنىت، چونكە لە جىگەيىكى زۆرى كوردستان
 بە كاردىت، بۆ كۆبۈنەۋە يان جووتىبون. ھەرۋەھا ئەھمەدى خانىش بە
 ماناي خرۆشان و كۆبۈنەۋە بە كارىيەناۋە^(۲). مامۇستا جگەر خوين لە
 بەرگى دوۋەمى فەرھەنگە كەيدا (بغداد ۱۹۶۲) ل ۱۰ دەلىت:

جقات - كوم بونە - جقىتە ويىژن - بىشەن

جقات ل مالا بارامە - جقاتا مللەتا - جمعىة الامم^(۱).

پاشان ئەمە دەگاتە ئەۋەى كە بۆ (نقابە الزراعيين الفنين) (جقاتى
 ۋەرزىرانى ھونەركار) بە كارىيىتى... ئەۋجا لە ۋارەيەۋە پىسيان بە د. كەمال
 فوناد كوردوۋە سەبارەت بەۋ دوو زاراۋەيە و د. كەمال فونادىش بەم شىۋەيە
 بىرۋاپاي خۆى دەرپىۋە:

جقات - وشەيەكى بىگانەى تۋاۋەيە، كە لە رىنگاي زمانى ئارامىيەۋە
 ھاتۋەتە ناۋ زمانەكەمان و لەگەل وشەى (جمعيت)ى عەرەبىدا يەك
 دەگرنەۋە... دىسانەۋە ئەم وشەيەش بە پىتى دەستۋورى زمانى عەرەبى
 (مى) يەكە لە كاتى ئىزافەدا بە پىتى دەستۋورى زاراۋەى كرمانجىي ژوروو

^(۱) گوڤارى (دەنگى مامۇستا)، پىرسىيارىك دەربارەى نووسراۋى كۆرى

زانىياري كورد، گ (دەنگى مامۇستا)، ژمارە (۸)، ل ۴۵.

^(۲) گوڤارى (دەنگى مامۇستا)، ل ۴۵.

دهیئت به (جقاتا) کهواته که به زۆریش بکری به (نیږ) له کاتی
خستنه سهر دهیئت به (جقاتی) ئنجا له کۆتاییدا دهگاته بریاردان و
دهلیت: کهواته (جقاتی) به هیچ جوړیک راست، نییه.

له جینگه یه کی تر دا ئاماژه بۆ وشه ی (کۆمه له) و (یه کیستی) دهکات
به رانبهر به (جمعیه) و (نقابه) و (اتحاد) بۆیه تا ریشه ی بهر (جقات) که
له بنه رته دا کوردی نییه و وشه ییکی وه رگراوه، دهلیت: دهتوانین به رانبهر
به (نقابه) (یه کیستی پیشه یی) به کار بیټین. ههروه ها دهلیت: (وه رزیږ -
وه رزیار) ئه گه رچی ئه مرږ له کوردیدا به رانبهر به (زارع) به کارنا یه ت،
به لām وشه یه کی کۆنه له زمانه ئی رانییه کاند. پاشان دوا ی ئه وه ی ئاماژه ی
بۆ ئه وه کړدووه، که له په هله وه ی و فارسیی نویدا به می هاتووه، به پیی
هه ندیک سهر چاوه ش، دهلیت: (وه رزیږ) که وشه ییکی سامییه و له ریڼگای
ئارامییه کانه وه هاتووه ته ناو زمانه ئی رانییه کانه وه له گه ل وشه ی (بذری
عه ره بی دا یه ک ده گریتته وه. به پیی ئه م لیکن دانه وه یه (وه رزیږ - وشه یه کی
سامی + پاشگریکی ئی رانی) به ته واوی (بزار - تۆوچین) ده گریتته وه.

ههروه ها دهلیت: ئه گه ر (وه رز) به مانای (فصل) وه ربگرین، ئه و کاته
(وه رزبار - وه رزیږ) ئه و که سه ئه گریتته وه که به پیی وه رزه کانی سال کار
ئه که ن. ئه مه ش له گه ل سروشتی کاری (وه رزیږ) دا له لای ئیمه زیاتر
ده گوځیئت.

دواتر دهلیت: به لای منه وه (وه رزیږ) به رانبهر به (زارع) وشه ییکی
خه راپ نییه و له هه مووی سه یرتر (هونه رکار) به مانای (فنی)
به کارییئت، چونکه (هونه رکار) له کوردیدا (هونه رمه ند) ده گریتته وه. له

کۆتاییدا و دواى لىكدانه وه كانى ده لىت: به رانبهر به (نقابة) (يه كىتى) يان (يه كىتى پيشه يى) و به رانبهر به (زارع) (وه رزير) يان (تۆ وچين) به رانبهر به (فني) ههر (فهنى) يان (ته كنكى) بيت. به لاي ئيمه وه بۆ وشه ي (نقابة) ئىستا له گشت شوينيك و له زۆربه ي كوردستان زاراوه ي (سه نديكا) به كار دىت و رۆيشتووه. بۆ (وه رزيران) يش ئيمه وشه ي (كشتياران) مان هه يه له وانه يه (مزارع) يان (زارع) گونجاو بيت يان ههر وشه ي (وه رزير) وهك خۆى يمىتى، بۆ وشه ي (فني) به ماناي (خاوهن پيشه، هونه رزان، هونه رى، هونه رمه ندى) ده گه يه نى كه واته بوترى (پيشه ساز). له جياتى (نقابة الزراعيين الفنين) بوترى (سه نديكاى كشتيارانى پيشه ساز).

۹- زاراوه و ئيديۆم:

له بواى خزمه ت كردنى زمانى كوردى له باره ي زاراوه و ئيديۆم و... تريس، نابى رۆلى دنه سرين فه خرى له ياد بكرىت، له م بواره دا خامه يه كى چالاك بووه و هه ندى له به ره هه مه كانيشى گه واهى ئه وه ي بۆ ده دن. سه ره تا له وتارى كيدا له گوڤارى كۆلنجى ئه ده بيات، ژماره (۱۹) باس له كۆمه لى زاراوه و ئيديۆمى كوردى ده كات و شيكر دنه وه و لىكدانه و يان له پوى زمانه وه، نووسه ر له م وتاره دا (۸۷) ئيديۆمى كوردى هيناهه ته وه و واتاكانى لىكدانه ته وه و له په يدا بوون و پىكه اتيان

دواوه^(۱). ههروه‌ها به‌ره‌میکی تری نووسەر به‌ناوی (فه‌ره‌نگی ناوی ده‌نگ له زمانی کوردیدا) نهم فه‌ره‌نگه‌ش باسی ناوی ده‌نگی سروشتی ده‌کات و له باب‌ه‌ت تایبه‌تمه‌ندی و درووست بوونیان له پرۆی زمانه‌وه و بنچینه‌ی گۆرینیان بۆ چاوگ و کردار ده‌کات - که باسی (۹۰) له‌و ناوی ده‌نگانه‌ی کردووه و ده‌توانی بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی فه‌ره‌نگی زمانی کوردی سوودیانی لێ ببیندریت.^(۲) هه‌روه‌ها له کتییکی سی به‌رگیدا ناوی چه‌ندین یاری له کۆمه‌لی کورده‌واریدا هه‌یناوه^(۱) زۆربه‌یان بۆ زاراوه‌دانان و ده‌وله‌مه‌ندکردنی فه‌ره‌نگی زمانی کوردی سوودیانی لێده‌بینریت و له‌به‌رگی یه‌که‌می باسی ناوی (۱۷۰) و له‌به‌رگی دووه‌می (۱۱۵) و له‌به‌رگی سییه‌میش (۷۹) یاری ده‌هه‌یناوه له‌وانه: (پرنایۆش، نه‌لۆیانی، فربه‌وه، شوانه‌مه‌ری، گاله‌ مستی، موورین، میشین... هتد)

(۱) د. نه‌سرین محمه‌د فه‌خری، هه‌ندی زاراوه و ئیدیۆمه‌ی کوردی - لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌یان له‌پرۆی زمانه‌وه، گۆقاری (کۆلیجی نه‌ده‌بیات)، ژماره (۱۹)، به‌غدا، ۱۹۷۶، ل ۷۱ - ۱۱۵.

(۲) د. نه‌سرین محمه‌د فه‌خری، فه‌ره‌نگی ناوی ده‌نگ له زمانی کوردیدا، گۆقاری (کۆلیجی نه‌ده‌بیات)، ژماره (۱۸)، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۹۵ - ۱۲۲.

(۱) د. نه‌سرین محمه‌د فه‌خری، یاری له کورده‌واریدا پیکهاتنی له پرۆی زمانه‌وه و کاری بۆ سه‌ر کۆمه‌ل:

- به‌رگی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی (دار الحریه‌ للطباعه)، به‌غدا، ۱۹۹۲.

- به‌رگی دووه‌م، چاپخانه‌ی (دار الحریه‌ للطباعه)، به‌غدا، ۲۰۰۰.

- به‌رگی سییه‌م، ده‌زگای چاپ و په‌خشێ سه‌رده‌م، زنجیره (۲۹۸)، سه‌لیمانی، ۲۰۰۵.

پیش ئەم کتیبەش ناوی ئەو یارییانە ی لە گۆڤاری (ناسۆی زانکۆیی) ی
 ژمارە (١) بلاوکردۆتەو^(٢). ئەمانە و چەندین بەرھەمی تریش کە لە
 راستیدا بە کاریکی گەورە لەقەڵەم دەدرێن و کەم کەس ھەیە بەم شێوەیە
 توانیستی بچیتە ناخی کلتور و کەلەپووری نەتەوەکە ی و ناوی ئەو
 ھەموو یاری و زاراوە و ئیدیۆمانە تۆمار بکات و لییان بکۆلیتەو و
 شیان بکاتەو و بەمەش وای کردووە کە ناوی ئەو یارییانە لەبەر نەچیت و
 زیندوویان بکاتەو. سەرەرای ئەوەش سەبارەت بەھەندێ لەو زاراوە و
 ئیدیۆمانە ی باسی کردوون، ھەندێ تییینی و پەخنە لە لایەن (ئەحمەد
 تاقانە)و لە و تاریکیدا کە لە گۆڤاری (پۆژی کوردستان)دا بلاوۆتەو^(١)
 لەو کارە ی د.نەسرین فەخری گیارە و دەربارە ی زاراوە و ئیدیۆمی کوردییە.
 ھەروەھا (جەلال مەحمود عەلی) لە گۆڤاری (پۆشنیری نوێ)دا، ژمارە
 (٦٥) لە و تاریکیدا ھەندێ تییینی و سەرنجی لە بارە ی ھەمان بەرھەمی
 د.نەسرین فەخری نووسیو^(٢) و پاشان لە کۆتایی وتارە کەیدا (١٠٧)
 ئیدیۆمی تری خستۆتە پیش چاو و واتاکانیان لێک داووتەو.

(١) د.نەسرین محەمەد فەخری، یاری لە کوردەواری دا و پیکھاتنی لە پووی
 زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەل، گۆڤاری (ناسۆی زانکۆیی)، ژمارە (١)،
 سالی (١)، سلیمانی، ١٩٧٧، ل ٥١-٦٠.

(٢) ئەحمەد تاقانە، لەبارە ی ھەندێ لە زاراوە و ئیدیۆمی (کوردی)یەو،
 گۆڤاری (پۆژی کوردستان)، ژمارە (٤٣-٤٤)، بەغدا، ١٩٧٧، ل ٥٧-٥٩.

(٣) جەلال مەحمود عەلی، چەند سەرنجێک دەربارە ی ((ھەندێ زاراوە و
 ئیدیۆمی کوردی))، گۆڤاری (پۆشنیری نوێ)، ژمارە (٦٥)، بەغدا،
 کانوونی دووھم و شوباتی ١٩٧٨، ل ٤٨-٥٤.

لەم وتارەدا ڕەخنەگر لە دەربیرینی ڕاکانیدا بەرانبەر ئەو کارەى د.نەسرین پىشتى بە تىببىنى و سەرنجەکانى (لەتيف هەلمەت و عەبدولکەریم شىخانى و ئەحمەد تاقانە) بەستووە و لە زۆربەى تىببىنىيەکانیدا ناماژە بە ڕايەکانى ئەوان دەکات و بە پاستيان دەزانىت.

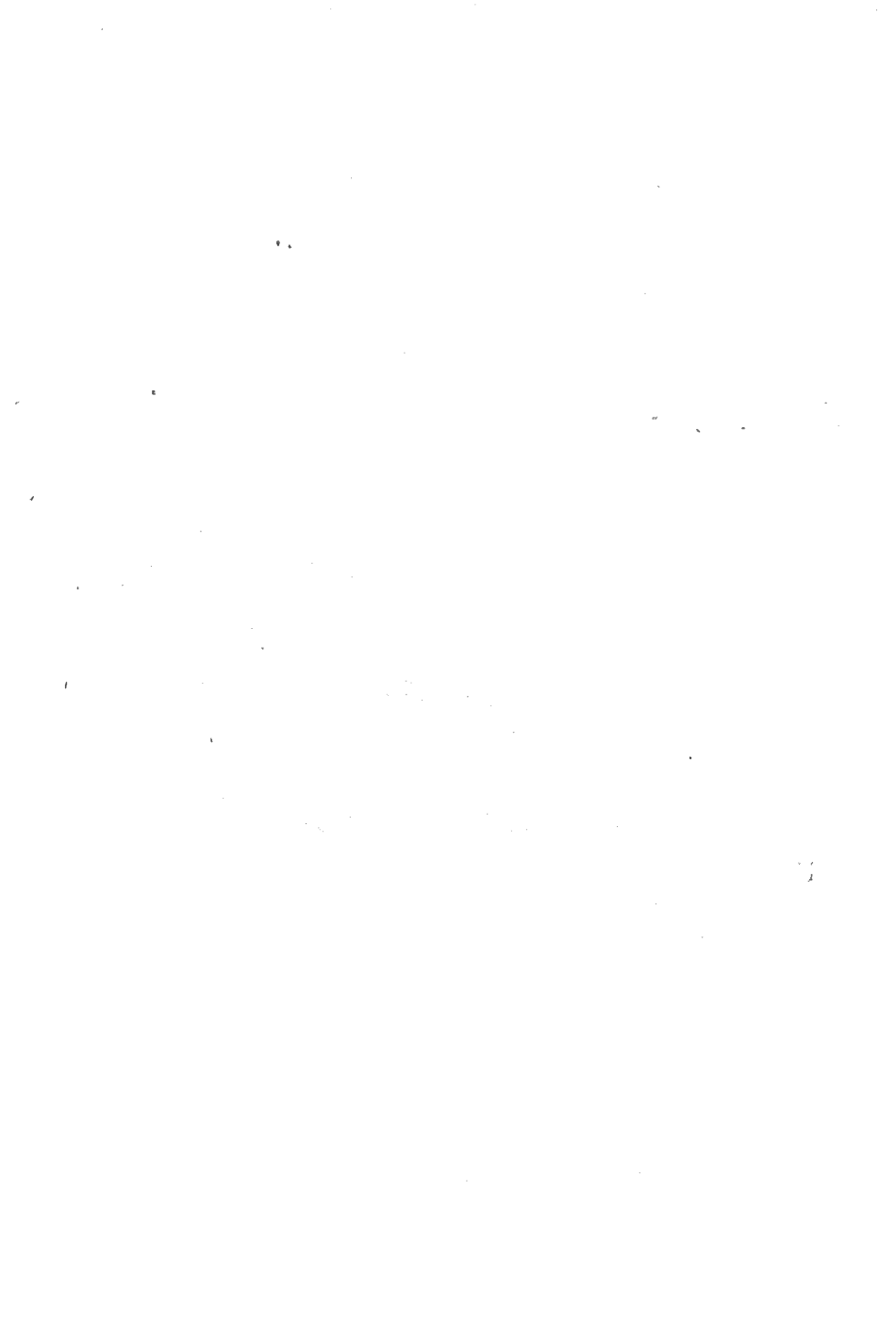
هەروەها باسى ڕاوبۆچوونەکانى (سەرۆت محەمەد ئەمین)ى کردووە، لە ڕۆژنامەى (هاوکارى) ژمارە (٣٥٧)دا بلاوى کردووەتەو، کە سەبارەت بەو زاراوە و ئىدیۆمانەى، کە د.نەسرین فەخرى نووسیوى، بەلام لەبەرئەوێ باسەکەى ئیمە پێوەندى بە ئىدیۆمەوێ نىيە تەنیا ناماژە بۆ سەرچاوەکانیان دەکەین.^(*)

(*) بۆ زانینى ئەو تىببىنى و سەرنجە، ڕوانە:

- ئەحمەد تاقانە، لەبارەى هەندى لە زاراوە و ئىدیۆمى (کوردى)یەو، گۆڤارى (پۆژى کوردستان)، ژمارە (٤٣-٤٤)، بەغدا، ١٩٧٧، ل ٥٧-٥٩.
- جەلال مەحمود عەلى، چەند سەرنجێک دەربارەى ((هەندى زاراوە و ئىدیۆمەى کوردى))، گۆڤارى (پۆشنیبرى نوێ)، ژمارە (٦٥)، بەغدا، کانوونى دووهم و شوباتى ١٩٧٨، ل ٤٨-٥٤.

به‌شی سییه‌م

زانستی زاراوه‌سازی و زاراوه

به‌شی سییه م

ته‌وه‌ری یه‌که‌م:

- ۱- پیتاسه و پرونکردنه‌وه‌ی زاراوه‌سازی.
- ۲- کورته میژویه‌کی زانستی زاراوه‌سازی.
- ۳- کورته میژویه‌کی زاراوه‌سازی کوردی.
- ۴- تیۆره گشتیه‌کانی زاراوه‌سازی.

زاراوه‌سازی، پیناسه و پروونکردنه‌وه

زانستی زاراوه‌سازی، به‌پیی ئه‌و قوناغه میژوو بیانه‌ی پیا‌ندا تیپه‌ریوه، هه‌ول‌دراوه‌ وه‌ک زانستی‌ک پروون بکریته‌وه و، بناسی‌نری‌ت، بۆیه، له‌ ئاکامی ئه‌و هه‌ولانه‌دا و هه‌ر لی‌کۆله‌ری‌ک و به‌پیی پسپۆری‌تی‌ی خۆی، پیناسه‌ی کردووه و لایه‌نه‌ شار‌اوه‌کانی پروون کردووه‌ته‌وه.

له‌به‌ر په‌ره‌سه‌ندنی خیرای بواره‌کانی زانست و ته‌کنه‌لۆژی‌ا... و، گه‌شه‌کردنی خیرای هاوبه‌شی نی‌وده‌ول‌ه‌تی له‌ب‌واری پیشه‌سازی‌ی و بازرگانی و...هت‌د. بۆ هه‌موو ئه‌و پیش‌که‌وتنه‌ خیرایانه، وا پ‌یویست ده‌کات، بۆ هه‌ر چه‌م‌کی‌کی ئه‌و ب‌وارانه‌ زاراوه‌ دا‌بن‌ری و، لی‌کۆل‌ینه‌وه و کاری به‌ک‌خستنی بۆ‌بکری‌ت، ئه‌مه‌ش بووه به‌هۆی سه‌ره‌له‌دانی زانستی‌ک به‌نا‌ری (زانستی زاراوه‌سازی) که ئه‌م کاره ته‌نجام بدات و له‌ نی‌وان چه‌ندین زانستی تردا هاوبه‌شی ئه‌و کاره بکات. بۆیه زاراوه‌سازی: ئه‌و زانسته‌یه که له‌ پ‌یوه‌ندی نی‌وان چه‌م‌که زانستی‌یه‌کان و زاراوه‌کانی زمان، که ئه‌و چه‌م‌کانه ده‌رده‌ب‌رن، ده‌کۆلی‌ته‌وه^(١) ^(*). هه‌روه‌ها ئه‌م زانسته هاوبه‌شه له‌ نی‌وان

^(١) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، سلسلة الموسوعة الصغيرة

(١٦٩) دائرة الشؤون الثقافية والنشر، بغداد، ١٩٨٥، ل ١٧٧-١٨.

^(*) هه‌روه‌ها بۆ پیناسه‌ی زاراوه‌سازی ب‌روانه:

زانسته کانی زمان و ژیریټی و ږاگه یاندن و زانسته کانی تر. ټهم زانسته، زانستیکي سهریده خو نییه، چونکه بۆ زیاتر ږوونکړنده وی ټهو چه مک و زاراوانه ی که ده یه ویت لیټیان بدوی، په نا ده باته بهر چه ند زانستیک. دیسانه وه سهاره ت به پیناسه و چه مکي زانستی زاراوه سازی، و تراوه: ټهو زاراوانه تاییه تن به بواریک له بواره کانی زانیاری (معرفة)، وهک

ا- د. ایناس کمال الحیدي، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، الطبعة الاولى، دار الوفاء لدنيا الطباعة والنشر، الاسكندرية - مصر، ٢٠٠٦، ل ٢٩-٣٠.

ب- رۆژان نوری عبدالله، فهرهنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، خانه ی چاپ و بلاوکړنده وی چوارچرا، سلیمان، ٢٠٠٧، ل ١٧.

پ- ټهنته رنیت: منندی اللسانیات: منندی المصطلح اللسانی / د. محمد احمد، المصطلح العلمي بين السيرة والاندثار.

ت- ټهترنیت، المواصفات القياسية العربية. (کومه له زاراوه یه کی ږیکخواوه له کیلگه یه کی بابه تی دیاریکراو، واکانیان پیناسه کراوه و بووه ته چه مکي گشتی له کیلگه ی پيوهن دی دار).

ج- محمه د وهسمان، گيروگرفته کانی زاراوه دانان له زمانی کوردیدا، هوليئر، ٢٠٠٤، ل ٤٠. ټهم باسه شی له گوڅاری ((نوسه ری نوی))، ژماره (١٩)، ل ٨٨-١٢٣، هوليئر، ٢٠٠١ بلاوکړد ټه وه =

چ. جه مال عه بدول، زاراوه سازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گوڅاری ټه کادی می کوردی، ژماره (٧)، هوليئر، ٢٠٠٨، ل ١٦٦. هه مان پیناسه و باسی شی له گوڅاری (وهشت ی ژماره (١)، سالی یه که م، کانوونی دووه م، سلیمان، ٢٠٠٨، ل ٨. بلاوکړد ټه وه...هتد.

زاراوه کانی دهنگسازي^(۱). دهشیت بووتریت: نهو بواره زانیارییه که پیکهاته‌ی چه‌مه‌کان و ناوانیان، چ له بواریکی تاییه‌تی، یان له گشت نهو بواره‌ی هیه چاره‌سەر ده‌کات^(۲) و زانستی زاراوه‌سازی (Terminology) داده‌نریت بده‌کیک له: چه‌مه‌که تازه‌کانی زانستی زمانناسی هاوچه‌رخ و ئامانجی دانانی ده‌ستور چه‌سپاندن و کارییه، بۆ زاراوه زانستییه نوڤیه‌کان^(۳)، له‌به‌رته‌وه‌ی پیکهاته‌ی زاراوه و چۆنیتی خو‌ن‌واندن، بنیاتی زانیاری له خو‌ده‌گریت و باشت رایه لهو پروانگه‌یه‌وه سه‌یر بکریت، که بواریکی فراوانه، چونکه به مه‌نتیق و زانستی راگه‌یاندن و پۆلینکردن، یان به (ئینفوٲیرم - infoterm) ناسراوه^(*) به‌نده.

زاراوه‌سازیش وه‌ک زانستی‌ک، به لقی‌ک له‌لقه‌کانی زانستی زمانناسی پراکتیکی داده‌نریت، چونکه له پرووی پروانگه‌ی بنیاتناوه‌ه له پروانگه‌ی گشتی توڤینه‌وه‌کانی زمانه‌وانی بنه‌ره‌تی جیاوازه، به‌لام له‌گه‌ل ئامانجه

(۱) د. محمد علي الخولي ، معجم علم اللغة النظري، انكليزي - عربي، مكتبة لبنان، لبنان، ۱۹۹۱، ص ۲۸۵.

(۲) مجلة ((اللسان العربي))، معجم مفردات علم المصطلح، العدد الثاني والعشرون، جامعة الدول العربية، ۱۹۸۴، ص ۲۰۷.

(۳) سعد القحطاني، قضايا في المصطلح العربي، جامعة الدول العربية، مجلة (الفصل)، العدد (۳۰۹)، الرياض، مايو/يوليو ۲۰۰۳، ل ۱۵.

(*) ئینفوٲیرم (انفوٲیرم - infoterm) - (بنکه‌ی زانراوی نیوده‌وله‌تی زاراوه‌کان) ه، که له به‌هاری سالی ۱۹۷۱ له نیوان یونسکو و حکومه‌تی نه‌مسایی له قیه‌نا دامه‌زرا.

زمانه‌وانییه پراکتیکیه کاندایه ده‌گریته و، له پیوه‌ندی نیوان چه‌مکه زانستییه‌کان و نه‌و زاراوانه‌ی زمان که نه‌و واتایه ده‌گه‌یه‌نن و له پیوه‌ندی زاراوه و بنه‌په‌ت و واتاکه‌ی و چۆنیته‌ی دانانی و جوړی به‌کاره‌یتان و یه‌کخستنی هاوواتاکان و تۆمارکردن و راستکردنه‌وه‌ی زاراوه‌ی هه‌له و نارپک و دانانی کورته و هیما بۆ زاراوه‌کان ده‌کۆلیته‌وه^(۱). نه‌م زانسته‌ش، وه‌ک وتمان، بۆ گوزارشتکردن له‌و زاراوانه‌ی ده‌ریان ده‌بریت، چه‌ندین زانستی تر به‌شداری له‌گه‌ل ده‌که‌ن، نه‌ویش به‌هۆی داهیتانی بی ژمار و شوړشی پیشکه‌وتنی ته‌کنه‌لۆژیا له‌ په‌ره‌سەندنی به‌رده‌وامدایه، له‌به‌ر گرنگی ئاسانکردنی پیکه‌وه‌گه‌یاندن و دایینکردنی هاوکاری نیوده‌وله‌تی له‌ جیهاندا و رۆلی له‌ په‌ره‌پیدانی باری کۆمه‌لایه‌تی و فیژکردن، له‌ ولاته پیشکه‌وتنه‌وه‌کان بایه‌خی پیویستی پی ده‌دریت و گه‌لی مه‌لبه‌ند و بانکی تاییه‌تی بۆ تۆمارکردنی زاراوه‌کان کراوه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها له‌ زانکۆکانیشدا به‌شی تاییه‌تی بۆ دیاریکراوه و، مامۆستای پسپوړی بۆ ته‌رخان کراوه...

زۆربه‌ی نه‌وانه‌ی باسی زاراوه‌سازییان کردوه، له‌سه‌ر نه‌وه‌ کۆکن، که زاراوه‌سازیی وه‌ک زانستیک: بایه‌خ به‌ پیوه‌ندی نیوان چه‌مکه زانستییه‌کان و زاراوه‌کانی زمانه‌وانی ده‌دات و لییان ده‌کۆلیته‌وه و، گوزارشت و ده‌برینیان له‌سه‌ر ده‌کات. بۆیه به‌لای ئیمه‌شه‌وه گونج‌وترین و پوخته‌ترین پیناسه نه‌وه‌یه: نه‌و زانسته‌یه له‌ پیوه‌ندی نیوان چه‌مکه زانستییه‌کان و

(۱) عه‌بدولپه‌رحمان عوسمان، زاراوه‌زانی و زاراوه‌ی زانستی کوردی، گۆفاری (بانه‌ پوڅ)، ژماره (۲۱)، که‌رکوک، ۲۰۰۵، ل ۶۳.

زاراوه‌کانی زمان ده‌کۆلێته‌وه و، گوزارشتیان لێ ده‌کات و، ناویان بۆ داده‌نێت.

له زانستی زاراوه‌سازیدا ده‌کرێت له سێ ڕه‌هه‌نده‌وه لێی بکۆلێته‌وه:-

- ڕه‌هه‌ندی درک پێکردن.

- ڕه‌هه‌ندی زمانه‌وانی.

- ڕه‌هه‌ندی گه‌یاندن.

ڕه‌هه‌ندی درک پێکردن، له‌سه‌ر بنه‌مای تیۆری بناوایی - نظریه‌ المرجعیه - واتا لێکۆلینه‌وه‌ی نه‌ژادی فه‌ره‌هه‌نگیی زاراوه‌که - ده‌کرێت، که داننان به‌وه‌ی، له‌ نیوان (وشه) و (زاراوه)دا جیاوازی هه‌یه و ئه‌میش به‌ بنه‌مای جیاکردنه‌وه‌ی نیوان زانستی زاراوه‌سازی و زانستی فه‌ره‌هه‌نگسازی داده‌نرێت. به‌لام ڕه‌هه‌ندی زمانه‌وانی ده‌بیست ڕوخساری زاراوه‌که، یان بنه‌ماکه‌ی - تیۆری و پراکتیکی - بگرتیه‌وه، هه‌روه‌ها توێژینه‌وه‌ی کۆمه‌لێک له‌ تاییه‌تییه‌کانی زاراوه‌که ئاماڤی تاییه‌تی خۆیان هه‌یه، به‌لام ڕه‌هه‌ندی گه‌یاندن زانستی زاراوه‌سازی ده‌خاته‌ نیو بواری گه‌یاندنی جیهانی و بری کاریگه‌رییه‌تی له‌سه‌ر به‌کاره‌ینانی زاراوه‌یی. بایه‌خ به‌م زانسته‌ ده‌دات به‌وه‌ی که زانستیکی پراکتیکییه، به‌تاییه‌تی له‌ روانگه‌ی کاریگه‌ری پێوانه‌یییه‌کانی له‌سه‌ر گۆڕینه‌وه‌ی گه‌یاندن، له‌گه‌ڵ چاره‌سه‌رکردنی لایه‌نی پێوانه‌یی له‌ زانستی زاراوه‌سازیدا^(١).

(١) iReview of aspects of terminology , what is terminology , Internet [http. // corol uni – bilefeld.de / eagles/ wp^o / termdeliv 97 / node^o ,. htm/](http://corol.uni-bielefeld.de/eagles/wp%20termdeliv97/node%20%20.htm/).

گومانی تیدا نییه (په هندی گه یاندن) زور به شداری له بلا بوونه وه و نیوده وله تیکردنی زاراو ده کات (internationalization of terms) که کاره زانستییه کان له سه ره تای سییه کانه وه پرویان تیکردووه. له مانه وه دهرده که ویت، زانستی زاراو سازی له پهره سندنیککی بدرده و امدايه و ناتوانریت پی پی بگیری و سنور بۆ په لهاویشتنی دابنریت، به لکو ده بیت تیکه لپی و تیکه له چوونیکی بدرده و امی له گه ل گۆرانه زانستییه جیهانیه کانداه بیت، چونکه کاریگری له سهریان ده بیت و، هه ره و شیوه کاریگری ده کریته سر، به لام گرنگرین خال که لای تویره وه ی زانستی زاراو سازی بایه خی پی بدریت، چه مکه کانه که گرنگییه کی زوریان هه یه، چونکه (واتا) له چه مکه وه بۆ زاراو دهرده چیت، لیته وه کارکردن له زانستی زاراو سازیدا پشت به چه مکه کان و دیاریکردنیان ده به ستیت.

ده شیت چه مکه concept به وه پیناسه بکریت که: یه که یه کی بیره Aunit of Thought له جیا کردنه وه کۆمه لیک له شته به رجه سته ییه کان^(۱) objects^(*) ته ویش له سه رینه مای تاییه تییه تی

(۱) د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحدیث، ل ۳۵.

(*) الموضوع، objects یه کیکه له زاراو هکانی زاراو سازی، به واتی هه پارچه یه که جیهانی دهرده، یان ناوه وه، که نه و پارچه یه بتوانریت

گشتی^(۲) پیکدیت. گشت چه مکینکیش ناماژه بۆ ژیدهریک یان چه ند ژیدهریک ده کات و، کۆی ژیدهره کانیس، که چه مکه که هیما بۆ ده کات، ناوده نریت جور^(**) - پۆل (Class)).

ئهو ژیدهرانهی (الموضوعات - objects) که چه مکه کان دهیاننویسن لهوانهیه شتیکی بهرجهستهیی بیت، وهک (ئامیر...) یان نابهرجهستهیی بیت وهک (سیحر یان موگناتیس...) ههروهها چه مک لهوانهیه ژیدهریکی تاک و (individual object) سهربهخۆ بیت و نهژمیردریت، ئههیش دابهش دهیته سهه بهرجهسته، وهک (ئۆتۆمبیلی تاییهتی، کتیبخانه کهم...) و نابهرجهستهیی وهک (شعوریکی دیاریکراو که مرۆڤ له تاقیکردنهوهیه کدا تییدا ژیاپیت...) لهگهڵ ئهوهشدا چه مکی گشتی (general concepts) دهیین، بریتییه له شتی بهرجهستهی گشتی (NonIndividual object) بهجیاکردنهوه فراوان دهپیت و، له ژمارهیهک کهس یان شت که خهسلهتی دیار و هاوبهشیان ههیه پیکدیت، وهک (ناژهۆل، کتیب،...).

ههستی پێ بکریت چ بهههست یان له پێگهی عهقلهوه (perceivable) یان دهوانریت وینهیهکی هۆشهکی پێ بهدیت (Iso ۱۰۸۷, p. ۱).

(۲) پروهانه: د. ایناس کمال الحیدی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۳۵.

(**) Class له (معجم علم اللغة النظري) بهم شیوهیه باسکراوه: (جۆریکه

له وشه لهبوارى وشه سازیدا یان لهبوارى ئهکریدا ، functional Class morphological Calass)) . پروهانه: د. محمد علي الخولي، معجم علم

اللغة النظرى، ل ۴۲.

بەم شێوەیە چەمکەکان تەنیا ناچنە سەر گیاندار و شتەکان (کە بەناو دەریان دەبرێت)، بەلکو لەمەش ڕەت دەبێت و پیاوەلێدان و کارکردن و شێوە و پێوەندیی دەگرتەخۆ.

ئەگەر چەمکەکان لەسەر بیرکردنەوە بنیات بنرێن، ئەوا دەچنە ژێر ڕکیزی تاقیکردنەوەی تاکي و تایبەتی ئەو کەسانەى خاوەنى ئاستى ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی جیاواز و جۆریەجۆرن. لەلایەکی تریشەوە هیچ کاتێک تاکە بیرۆکەیەک بەتەنیا و سەرەخۆ دەرناکەوێت، بەلکو هەموو کاتێک پێوەندییەکی راستەوخۆ یان ناپراستەوخۆ، بە چەمکیکی تری دەبەستێتەوە کە بەشداری لەگەڵ دەکات، یان لە تایبەتمەندییەکاندا وەک ئەو (characteristics of concept) ئەو کۆمەڵە تایبەتمەندییانەى کە چەمکیان لێ پێکدێت، ئاکامی ناوەرۆکی چەمک و مەبەستەکەى دێتە دبی^(١).

جا ئەگەر چەمک ئەو گەرنگییەى لە زانستى زاراوەسازیدا هەبێت و یەكەى كى بنەرەتى بێت، بوونی ئەو هەڵدەگرێت کە پێویستی بە پێناسە بێت (definition) ئەمەش لە زانستى زاراوەسازیدا کرۆکی ڕێبازی توێژینەوێه و لەڕیگەى هەموو چەمکە کە و سیماکانى دیاری دەکەین. کەواتە پێناسەکردن پەسەندى چەمکە کەیه، بەشێوەیەك

(١) پروانه: د. علي القاسمي، علم المصطلح بين علم المنطق و علم اللغة: العناصر المنطقية والوجودية في علم المصطلح، مجلة ((اللسان العربي))، العدد (الثلاثون)، الرباط، سنة ١٩٨٨، ص ٨٧، ٨٩.

که‌وای لی ده‌کات له چه‌مکه‌کانی تر جیاواز بیت، هه‌رحه‌نده سهر به یه‌ک
پێ‌ده‌ویش بن^(۱).

رێ‌گاکانی پێ‌ناسه‌کردن زۆرن، هه‌ندێ له‌وانه به‌کورتی پروون ده‌که‌ینه‌وه:

۱- دیاریکردن: Determination

له‌وانه‌یه ته‌م پێ‌ناسه‌یه له هه‌موویان بلاوترییت، که پشت به
په‌سندکردنی چه‌مکه ده‌به‌ستییت، په‌سندکردنیکی وا که پروونی بکاته‌وه و
واتاکه‌ی ده‌رخات و وای لی بکات له هیه‌تر جیاواز بیت.

۲- به‌سته‌وه: conjunction

چه‌مکه‌یک به چه‌مکه‌یکی دیکه‌ی ناسراو ده‌به‌ستیته‌وه، که له‌و
رێ‌گه‌یه‌وه پێ‌ناسه‌ی ده‌کات و ده‌یناسییت.

۳- جیا‌بونه‌وه یان وه‌خ‌گرتنی دژیه‌ک: Disjunction

زاراوه‌سازان به (وه‌خ‌گرتنی لۆجیکی) ناوی ده‌بن، که درێ‌ژه‌پێ‌دانی
کۆی ژماره‌یه‌ک چه‌مکه - به‌واتای گشت ته‌و جو‌رانه‌ی وێنا ده‌کریت بۆ
هه‌رحه‌مکه‌یک و، سه‌ره‌نجام بریتییه له په‌گه‌زی چه‌مکه به‌ده‌تییه‌کان که
چه‌ند جو‌ریکی ده‌ستکه‌وتوون و به زۆری ته‌و جو‌رانه دژی یه‌کن، به‌لام
له‌رووی لۆجیکه‌وه پێ‌که‌وه کۆکن و وه‌کو یه‌ک‌گرتنی هه‌ردوو جو‌ری منداڵ
و پروه‌ک له په‌گه‌زی منداڵانه‌دا.

۴- تێکه‌لکردن: Integration

(۱) Iso, ۱۰۸۷, p. ۴.

ئەمەش پشت بەو دەبەستیت، که پیناسە کراو بە چەمکیکی بلاوتر
لەخۆی دەگەینیت، یان لەگەڵی تیکەڵ دەکات، که خۆی و چەند
چەمکیکی تر دەگریتهوه^(۱)...

^(۱)Review of aspects of Terminology , Definition ,
Internet. [http:// coral , lili. uni – Bielefeld./ eagle ۵ /
wpo / termdeliv ۹۷ / node ۵۹. htm](http://coral.lili.uni-Bielefeld/eagle/wpo/termdeliv97/node09.html).

كورتە ميژرويه كى زانستى زاراوه سازى

ئەمىرۆ زاراوه سازى، بە زانستىكى نوئ دەژمىررېت، كە گەشەسەندىكى خىراي بە خۆۋە ديوە، ئەۋىش لەبەر پېشكەۋتنى زانىيارى مروڭايەتى لەگىشت بۈرەكانى ژياندا و گۆرپىنەۋەى زانىيارى لە نىۋان گىشت ۋىلاتانى دىيادا. واتە ئىستاش ئەم زانستە پۆژ بە پۆژ پېشەكەۋىت و پەرەدەسىنى و بايەخى زىاترى پېدەدرېت، چۈنكە سەرچەم بۈرەكانى ژيانى مروڭايەتى، پىترىستيان بە زاراۋە دانان ھەيە و، ئەم پەرەسەندەش تا رادەيەكى زۆر پەنا بە گۆرپىنەۋەى زانىيارى دەبات. لەلايەكى تىرېشەۋە بوۋەتە ھۆى گىرفتى دۆزىنەۋەى زاراۋە، چۈنكە پۆژانە نىزىكەى (۵۰ — ۶۰) زاراۋەيەك دەرەدەچىت و دەبىتە ھۆى نايەكسانى لە نىۋان ژمارەى چەمكە زانستىيەكان و ژمارەى ئەو زاراۋانەى كە دەرىدەپن.

ھەۋلى زانايان لەسەدەى نۆزدەيەمەۋە لەبارەى ئەم زانستە، دەستى پىكرد، بەتايىبەتى زانايانى زىندەۋەرزانى و كىمىيا كە لە ئەۋرۈپادا دەستيان بە يەكخستى دانانى زاراۋە لەسەرئاستى جىھان كرد. ئەم ھەۋلانەش لەسەرخۆ پەرەيانسەند و لە نىۋان سالانى (۱۹۰۶ — ۱۹۲۸)دا بە شەش زىمان فەرھەنگى وىنەدارى (شلۇمان) بۇ زاراۋە تەكنىكىيەكان دەرچۈۋ. گىرنگىي ئەم فەرھەنگە لەۋەدايە، كە لەسەر دەستى تىمىكى

نیوده‌وله‌تی دانراوه، له‌سه‌ر ریزبه‌ندی ئەلف و بی رێك نه‌خراوه، به‌لكو له‌سه‌ر بنچینه‌ی چه‌مكه‌كان و پێوه‌ندی نیوانیان ریزكراوه، كه پۆلێنی چه‌مكه‌كان له پوونكرده‌وی واتا و شیکردنه‌وی زاراوه‌كه به‌شداری ده‌كات^(١) له لایه‌کی تریشه‌وه پشتبه‌ستن به‌م سیسته‌مه‌ بو ریزکردنی زاراوه‌كان، ده‌بیته‌ په‌نگدانه‌وی گرنگیی چه‌مكه‌كان له‌کاتی باسکردنی زاراوه و واتا‌کانیان و واتا‌کان لێره‌دا چه‌مکن و له پوانگه‌ی واتا (المدلول) یان چه‌مک بو ناولیتراو (الدال) ده‌چن، كه له واتا‌کانی یه‌که‌ی فره‌هنگی له واتاوه بو ناولیتراو ده‌چن جیاوازه^(٢). هه‌روه‌ها ئەم ریزبه‌نده له‌گه‌ڵ یه‌که‌خستنی پێوانه‌یی جیهانی ده‌گونجیت، چونکه ئەلفوییی (ریزبوونی پسته‌کان) له‌زمانیکه‌وه بو زمانیکێ تر جیاوازه^(٣) له سالی (١٩٣١) کتیبی (یه‌که‌خستنی نیوده‌وله‌تی زمانی ئەندازه) به‌تاییه‌تی (ئه‌ندازه‌ی کاره‌بایی) ده‌رچوو، كه پرۆفیسۆر (فۆسته‌ر- wuster) مامۆستا له زانکۆی ئییه‌نا، له سالی (١٩٧٧) کۆچی دوا‌یی کردووه داینا‌بوو. دوا‌ی

(١) د. علی القاسمی، مقدمة في علم المصطلح، الموسوعة الصغيرة ١٦٩،

دائرة الشؤون الثقافية والنشر، بغداد، ١٩٨٥، ص ١١.

(٢) د. علي القاسمی، المصطلحية، النظرية العامة لوضع المصطلحات وتوحيدها وتوثيقها، مجلة ((اللسان العربي))، المجلد ١٨، الجزء ١، الرباط، ١٩٨٠، ص ٨.

(٣) د. ايناس كمال الحيددي، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، دار الوفاء لدنيا الطباعة والنشر، الطبعة الاولى، الاسكندرية - مصر، ٢٠٠٦، ص ٢١.

(٤) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ٢١.

ته‌وهی چەندین بنچینه‌ی پته‌وی بۆ ئەم زانسته نوێیه دانا. زۆربه‌ی زمانه‌وانان و ئەندازیاران، ئەم کتێبه به سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگی ئەم بابەته داده‌نێن^(۱).

(فۆستەر - wuster) خوێندنی ئەندازیاریی کاربایا له زانکۆی زانسته پراکتییەکان له به‌رلین ته‌واوکرد، بۆ ته‌وه‌ی بتوانی نامه‌یه‌ک بنووسی وه‌ک ئەنجامی‌ک بۆ دانانی فەرهنه‌نگی‌کی تی‌کراییی بایه‌خ به‌ زمان و ته‌کنیکی بدات، له‌ توێژینه‌وه‌که‌یدا به‌تاییه‌تی که‌وته ژێر کاریگه‌ریی بوونی به‌ زاراوه‌کانی زمانی ئیسپیرانتو^(*) (الاسبرانتو) که‌ فەرهنه‌نگی‌کی تی‌کراییی چوار به‌شی گرتە‌خۆ. فۆستەر هه‌ستی به‌وه‌کرد، که‌ له‌ ته‌کنیکیدا گیروگرتی زمان هه‌یه و وه‌ک به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یه‌که‌ بۆ ئەندازیاری‌کی تازه‌کار له‌ سالی (۱۹۳۱) دا بڕوانامه‌ی دکتۆراکه‌ی به‌ناویشانی (یه‌که‌ستنی نیوده‌وله‌تی بۆ زمانی ته‌کنیکی) (international standardization of language in teachnology) ته‌واوکرد، که‌ بایه‌خی به‌ ناوچه‌ی سنووری نیوان ته‌کنیکی و زمانه‌کان دا^(۲) ته‌مه‌ش له‌و زانیارییه‌وه‌ کاریگه‌ریی گرت، که‌ له‌ باره‌ی بنیاتی فەرهنه‌نگی به‌راورد بۆ

(۱) د. علي القاسمی، مقدمة في علم المصطلح، ص ۱۱ - ۱۲.

(*) زمانێکی ده‌ستک‌رده‌ له‌ سه‌ر بنچینه‌ی وشه‌ هاوبه‌شه‌کانی زمانه‌ ئه‌وروپییه سه‌ره‌کییه‌کان دامه‌زراره‌.

(۲) د. ايناس کمال الحیدي، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۲۲.

ژماره‌یه‌ك له زمانه‌كان وەرگرت و پاشان نامه‌ی دكتوراكه‌ی له‌سالی (١٩٣١) دا، بوو به‌كتیب، تییدا هه‌ندئ له ئەندازیاران و زمانه‌وانانی به‌ناوبانگ له زۆرینه‌ی ولاته‌كان، به‌تایبه‌تی ئەلمانیا یارمه‌تیاندا، له‌وانه‌ش (دریزین - drezen) پسپۆری دینامیکایه له‌ بواری یه‌كخستنی زاراوه‌یی، به‌تایبه‌تی یه‌كخستنی زاراوه‌ی جیهانی ئەم كتیبه‌ش له‌و روانگه‌یه‌وه هات، كه بیه‌ته بنه‌مایه‌ك بۆ چاره‌سه‌ركردنی گروگرفته‌كانی زانستی زاراوه‌سازی جیهانی، سه‌ره‌تا به‌ سه‌ره‌ركردنه‌وه‌یه‌كی (استقصاء) تێكچایی بنیاتی فهره‌نگی ژماره‌یه‌ك له‌ زمانه‌كانی ئەوروپی كرد و پاشانیش به‌ سه‌ره‌ركردنه‌وه‌یه‌كی به‌كارهێنانی زمان بۆ بیستوشه‌ش ده‌زگای پێوانه‌یی، فۆسته‌ر ته‌نها به‌ لایه‌نه ته‌كنیكیه‌كه نه‌وه‌ستاه وه‌ك گروگرفته‌ك، به‌لكو زۆتر له‌وه رۆیشه‌وه و بۆ زۆتر له‌و كارانه‌ی، كه پێوه‌ندی به‌ توانستی وەرگرتنی زمان و به‌كارهێنانیان له‌ كۆنگره و چاپیكه‌وتنه جیهانییه‌كان، هه‌روه‌ها مامه‌له‌كردنی له‌گه‌ڵ گروگرفته‌ی زمانی دایك و زمانی دوهم. توێژینه‌وه‌كه‌شی به‌گشت بواره‌كانییه‌وه ئەنجامی په‌یدا‌بوونی زمانی‌كی جیهانی بوو، كه له‌ سه‌ر رێبازه‌كانی زانستی زاراوه‌سازی بنیات بنیۆت. پاشان ئەم هه‌ولانه وه‌ك كارێكی به‌كۆمه‌ڵ په‌ریان سه‌ند، كه له‌سه‌ر بنه‌مای هاوبه‌شیكردن ئەنجام ده‌درێن. سه‌ره‌تا له‌ سالی (١٩٣٦) له‌سه‌ر داوا‌ی یه‌كیتی سوڤیه‌ت (لیژنه‌ی ته‌كنیكی بۆ زاراوه‌كان) له‌ ئەكادیمیای زانسته‌كانی سوڤیه‌ت پێكهێنرا. له‌ ژێر سایه‌ی (یه‌كیتی جیهانی كۆمه‌له‌كان بۆ پێوانه‌ نیشتمانییه‌كان

ISA^(۱) (International federation of National standardizing)

Asociations) دواى ده‌چوونى كتيبە‌كه‌ى فۆستەر پېنج وەرگېر نه‌و كتيبە‌يان وەرگېرا، يە‌كئ له‌وانه (دریزين - Drezen) بوو له نووسينه‌كانى (دریزين)دا كه له يە‌كخستنى چه‌مكه‌كان و هيما و زاراوه زانستى و ته‌كنيكىيه‌كاندا خوڤان ده‌نواند، ته‌بابى و تېكگه‌يشتن له نيوان فۆستەر و دريزيندا ده‌بينرا، له سالى (۱۹۳۴) پاشان (به‌جيهانى‌كردنى زانستى زاراوه‌سازى ته‌كنيكى و زانستى) له‌سالى ۱۹۳۶^(۱) دريزين راپۆرتيكي له باره‌ى كتيبە‌كه‌ى فۆستەر ئاماده‌كرد، له (۸۴) لاپه‌ره پېك هاتبوو، له‌ژېر سايه‌ى ئه‌كاديمى‌اى زانسته‌كانى سوڤيىتى، كه پېشنىازى دامه‌زراندنى ليژنه‌ى زاراوه‌كان ۳۷ ISA كرد، سه‌ره‌تاي ده‌ستبه‌كار‌كردن به‌و پېشنىاره له‌كوڤوونه‌وه‌ى يە‌كيى جيهانى ISA بوو، كه له ستۆكه‌والم له‌سالى (۱۹۳۴)دا به‌سترا، دواتر ليژنه‌كه له سالى (۱۹۳۶) دامه‌زرېنرا و يە‌كه‌م كوڤوونه‌وه‌ى خوئ له‌بوڊابست له هه‌مان سال به‌ست، دواى نه‌وه‌كوڤوونه‌وه‌كانى ليژنه‌كه تا گه‌يشته‌سى كوڤوونه‌وه به‌رده‌وام بوون، يە‌كه‌ميان له پاريس سالى (۱۹۳۷) و دووه‌ميان له به‌رلين سالى (۱۹۳۸) و سييه‌ميانيش له هلسنكى سالى (۱۹۳۹)^(۲) پاشان له‌دواى جه‌نگى دووه‌مى جيهانى ليژنه‌يه‌كى نوئ

(۱) د. علي القاسمى، مقدمة في علم المصطلح، ص ۱۲.

(۲) د. ايناس كمال، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم

الاصطلاح الحديث، ل ۲۳.

(۳) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۲۳.

جیگهی (لیژنهی تهکنیکی زاراوهکان) ی گرتوهه، بهناوی (لیژنهی تهکنیکی ۳۷) ی تاییهتکار به دانانی زاراوه و یهکخستیان، که بهشیکه له (رېکخراوی جیهانی یهکخستنی پېوانهیی ISO) که جنیف بوته بارهگای ئهم لیژنهی و کوششیکي زوریان نهجمادوه له بواری یهکخستنی بنههاکانی دانانی زاراوهدا. یهکک له پېشنهنگه گهورهکانی بواری زاراوهسازی، که شارهزایهکی گهورهی یونسکو، (ئهوین هولمستروم - HOLMSTROM)، ئهم رېکخراوه جیهانیی بۆ بنیاتی (فهروانگهی زاراوهی نیودهولتهی) هاندا و بودجهی دارایی پېویست دابین بکات بۆ بلاوکردنهوهی بېلیوگرافیا یهک به دوو بهرگ بهناویشانی فرههنگه تاییهتمهندهکان له زانست و تهکنهلوژیادا، لهم دواایانهدا چاپیکي زیدهکراوی نویی دهچوو^(۱)، وه کاریکي پېویست له پېناو بهرزکردنهوهی رېژهی توانستی زمانهوانی له کونگره نیودهولتهییهکان - ههلبژاردنی زمانه سهههکییهکان یان پېشکهشکردنی زمانی دووهم - لهپال زمانی دایک - که زمانیکي جیهانییه دهتوانریت وهک زمانیکي بیانی بهکاربهینریت و نهو زمانه بهکارهاتوهش له بهیهکهوه گهیانندی نیودهولتهی، زمانی لاتینی بوو، که بۆ جیبهجیکردنی ئهم ئهرکه لهسهدهی ههژدهیهمدا بهکارهات، تا هاتنی (فۆسته) که له کتیبهکهیدا (بنیاتی فرههنگی) ئاماژهی بۆ بیستوشهش زمان کردووه، لهوانه زمانه دهستکردهکان، که دههکی بهگرنگی بۆ زانست و تهکنهلوژی کردووه، پاشان له سیمایهکاندا هاوبهشی له نیوان خوړتاوا و یهکیتی سؤقیهت له

(۱) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ص ۱۲ - ۱۳.

سایه‌ی هردوو لیژنه‌ی (IEC)^(*) و (ISA) ده‌رکوت، تا له سه‌ده‌ی پابردوو بنه‌مای ته‌رخانکرای زانستی ئاژەل و زانستی پووه‌ک و کیمیا دا‌پێژرا، لیژنه‌ی (ISA۳۷) بنه‌مای زاراوه‌ی گشتی، که گو‌نجاوینت و بو گشت بواره‌کان له زۆرینه‌ی زمانه‌کاندا به‌کارینت دامه‌زراند، له‌و هه‌ولانه و له‌و پیناوه‌دا زانستی زاراوه‌یی هاته‌ کایه‌وه و قوتابخانه‌ی پراغ و قوتابخانه‌ی سۆفیه‌ت له‌و سه‌رده‌مه‌دا په‌ره‌یان سه‌ند.

دواتر له‌ سالی (۱۹۳۸)دا لیژنه‌ی زاراوه‌کان (ISA) بریارینکی دا به‌وه‌ی که‌وا پینووسته‌ پلاینیک بو دانانی ده‌ستوورینکی ریکوینیک، بو درووستکردنی کۆده‌وشه (code – words) دابنریت له‌ هه‌مان کاتیشدا ئه‌م ده‌ستوورانه‌ بریتین له‌ جو‌ریکی کلله‌کانی زاراوه‌ی جیهان، که هه‌ریه‌که‌ تایبه‌ته‌ به‌ باسیکه‌وه^(۱) و له‌ پێی ئه‌و ده‌ستوورانه‌ توانرا ده‌سه‌ت بکریت به‌ درووستکردنی کۆده‌ وشه‌ی ریکوینیک و وردی ئاراسته‌کراو له‌ گشت بواره‌کانی زانیاری جیاوازا. لیستیک له‌ ره‌گی وشه‌ (Roots) و

(*) (INTERNATIONAL ELECTROTECHNICAL (IEC COMMISSION) ئه‌و لیژنه‌یه‌ سالی ۱۹۰۶ بو‌ پێگه‌ خوشکردن و

کارکردنی له‌ بواری زانستی زاراوه‌سازی جیهان دامه‌زراوه، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که‌ به‌ خیرایی کاره‌کانی نه‌چوونه‌ سه‌ر، به‌لام له‌ ماوه‌ی بیست و پینج سالدا توانرا نزیکه‌ی (۱۰۰) چه‌مک یه‌ک بخریت، تا ده‌سه‌ت به‌ چاره‌سه‌ری گیروگرفته‌کانی زمان کرا له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌ندازیارانی ئه‌لمانی و سۆفیه‌ت

وه‌ک فۆسته‌ر و دریزین و لۆته‌ – LOTTE

(۱) د.ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء

علم الاصطلاح الحديث، ل ۲۴.

گیرهك (Affixes) ی به کارهاتوو له درووستکردنی کۆدهوشهیی خرایه سهر
 نهو دهستورانه. بۆیه پلانیک بۆ کاری کلیلی زاراوهکان دانرا نهویش له
 نه مسا له نیتوان سالانی (۱۹۴۷) و (۱۹۵۴) نه م کارهش نزیکهیی پینج
 سهده (زارک-مدخل) ی گرتبووهخۆ، که له چهند بواریکی ناسراودا دووباره
 دهبنهوه، مدهست له م کارهش نهوهبوو، بپیتته بنه مایهك بۆ خزمهتکردنی
 گفتوگۆی جیهانییهکان سهبارهت به بابیهتیک (subject) ^(۱) ^(*) ههروهها
 له سالی (۱۹۵۲) لیژنهیهکی تر به ناوی لیژنهیی تهکنیکی: ISO-TC
 ۳۷ درووست بوو.

The committee international organization for)
 standardization) که بهشیکه له ریکخراوی جیهانی یه کخستنی
 پیتوانهیی (ISO) و جنیف بووهته بارهگای نه م لیژنهیه و پهیمانگای
 نه مساوی پیتوانهیی له قبییهنا سهربه رشتی نه م (لیژنهیی تهکنیکی ۳۷) ه
 دهکات و دواي خوئاماده کردنیکی دوور و درێژ پيشنیاژه که بلابوووه
 (ISO ۸۶۰) ^(**) سالی (۱۹۶۸) له باره یی کخستنی نیوده و له ته

^(۱) هه مان سه رچاوه، ل ۲۵.

^(*) (subject) له زاراوهکانی زاراوه سازیه که گوزارشت له ههر بواریک له
 بوارهکانی بیر یان زانیاری مروقایهتی دهکات. له ناکامی نهو ئامانجانه ی که
 ههیهتی و نهو بیرو رایانه ی پیتوهنده پیوهی ههست به سنوور و چوار
 چپوه که ی دهکری (ISO ۱۰۸۷.P.۱)

^(**) ریکخراوی نیژۆ (الیزو - ISO) ریکخراویکی یه کگرتووی جیهانییه
 له چه ند نه ند امیک پیک دیت که نوینه رایه تی (۱۳۰) ولات ده که ن بنکه یه کی
 ناحکومییه و له سالی (۱۹۴۷) دامه زراوه، بو نه وه ی به کاری هاندانی

زاراوه‌کان و چه‌مکه‌کان^(۱) نهم لیژنه‌یه‌ش هه‌نگاری گ‌رنگ و روونی له بواری یه‌ک‌خستنی پ‌ی‌بازه‌کانی دانانی زاراوه‌کان نا و ئه‌وه‌ی له‌م باره‌یه‌شه‌وه، که پ‌ۆلی گ‌رنگی بینی له‌ کاری نهم لیژنه‌یه (ئه‌دۆین هو‌لستروم Holmstrom) بو، تا گ‌ه‌یشه‌ دامه‌زراندنی (بنکه‌ی زانیاری نیۆده‌وله‌تی زاراوه‌کان infoterm) هه‌روه‌ها ده‌توانین (ویسته‌ر ۱۹۵۵) و (سکولمان ۱۹۷۰) به‌ پ‌یشه‌نگی ئه‌و زانیانه‌ داب‌نین که یارمه‌تی دامه‌زراندنی زانستی زاراوه‌سازی هاوچه‌رخیان دا، هه‌روه‌ها (هوم ستوورم - ۱۹۷۰) به‌یه‌که‌م که‌س داده‌نریت که‌ کاری له‌ دامه‌زراندنی زانستی زاراوه‌سازیدا کرد - به‌ کاریکی سیاسی دانا - ئه‌وکاته‌ی له‌ ر‌یک‌خراوی یونسکو کاری ده‌کرد و ئ‌یستا پ‌یی ده‌وتریت ئه‌نفوتیرم - Infoterm^(۳).

له‌ سالی (۱۹۷۱) به‌ هاوکاری نیوان یونسکو و حکومه‌تی نه‌مسایی ئه‌و بنکه‌یه‌ دامه‌زرا. پ‌روفیسور (ه‌لموت ف‌ل‌بر - Felber) مام‌وستای زاراوه‌سازی له‌ زانکۆی ئ‌ییه‌نا، به‌ چالاکی فراوان له‌و بواره‌دا ناسراوه‌ و سه‌ره‌پرشتی ده‌کات^(۴)، نهم بنکه‌یه‌ش به‌رده‌وام بوو له‌ به‌ستنی کۆری جیهانی له‌مه‌ر گ‌یروگ‌رفته‌ تیۆری و پ‌ی‌بازه‌کانی زاراوه‌سازیدا و گ‌یروگ‌رفتی

په‌ره‌سه‌ندنی یه‌ک‌خستنی پ‌یوانه‌یی و ئه‌و چالاکیانه‌ی پ‌یوه‌ندی پ‌یوه‌ی هه‌یه‌ له‌ سه‌رئاستی جیهانی جی به‌جی بکات.

(۱) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ص ۱۲.

(۲) د. ايناس كمال، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۲۷.

(۳) سعد القحطاني، قضايا في المصطلح العربي، مجلة (الفیصل)، ل ۱۱.

(۴) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۱۳-۱۴.

هاوواتا و پیناسه‌کانی زاراو‌سازی و چەندین باسی تر له باسه‌کانی زانستی زاراو‌سازیدا. ئەم بنکەیه چەندین کۆر و سیمیناری جیهانی بۆ ئەم مەبەستە سازکرد، یەکێک لەوانە کۆریکی جیهانییە لەبارەی هاوکاری نیۆدەولتەتی له مەیدانی زاراو‌کاندا، که له ڤیهنا له سالی (١٩٧٥) بەسترا^(١) له ئاکامی ئەم سیمینارەدا، بنکەکه پێیەریکی بەناوی رێکخراوە بەرکارەکان له بواری زاراو و چالاکییەکانیاندا دانا.

ئەم بنکەیه بەهاوکاری ئەکادیمیای زانستی سوڤیه‌تی - بنکەیه‌کی زانستی نیۆدەولتەتییه بۆ زاراو‌کانی (انفوٲٲٲرم - infoterm) له مۆسکۆ دانا، سەبارەت بە کیشە تیۆری و پرۆگرامییەکانی زاراو. هەروەها بنکەکه له ڤیهنا له (٢٧-٣٠) تشرینی دووهمی (١٩٧٩)دا سیمیناریکی بۆ لێکۆڵینه‌وه له فەرەه‌نگ‌نووسی و پێوەندی زاراو‌سازی به زانسته‌کانی دیکه‌وه و پێویستی گەشە‌پێدانی بانکی زاراو‌کان به تایبەتی له بواره دیاریکراوه‌کاندا سازکرد^(٢)، کۆرە‌کش له کۆتایی کۆبوونه‌وه‌کانیدا پێشنیازی پتەوکردنی هاوبەشی گۆرینه‌وه‌ی بیرورا له‌سەر هەردوو ئاستی نیشتمانی و جیهانی کرد بۆ چاره‌سەرکردنی گروگرفته‌کانی تیۆری و پرۆگرامی...هتد. دوايه‌مین کۆبوونه‌وه له‌بارەی زاراو‌سازی (سیمیناریکی جیهانی له‌بارەی گروگرفته‌کانی هاوواتایی و پیناسه‌کانی زاراو‌سازی، که له (کۆییك) له کەنده‌دا له حوزەیرانی (١٩٨٢) بەسترا - هەروەها سیمیناریکی تایبەت به زاراو‌سازی له کۆنگره‌ی جیهانی فەرەه‌نگ‌سازیدا

(١) رۆژان نوری عبدالله، فەرەه‌نگی زمان و زاراو‌سازی کوردی، ل ١٣.

(٢) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ١٥-١٦.

له زانکۆی (ئه‌کستەر) له‌ئەیلولی (١٩٨٣) دا پێشکەش کرا^(١). بۆیه گۆرانی و پێشکەوتنی خێرا له‌ زانست و تەکنەلۆژیا، هۆیه‌کی سەرەکی بوون بۆ زیندەبوونی چەمکەکان تا ئەو ئاستە‌ی وشەکانی زمان بە‌شیا‌ن نە‌کات، له‌بەرئە‌وه‌ پێویست دە‌کات بە‌ دوا‌ی شیوا‌زی چاره‌سه‌رکردنی ئە‌م گێڕگرفته‌دا بگه‌ڕێن و بە‌ شیوه‌یه‌کی زانستیانه‌ هه‌ولێ دۆزینه‌وه‌ و هه‌لبژاردنی دانانی زاراوه‌ی نوێ‌ بده‌ین، که‌ به‌ وردی ئە‌و چە‌مکانه‌ ده‌ربه‌ن، له‌بەرئە‌وه‌ مه‌ زانستی زاراوه‌سازی سە‌ری هه‌لدا، که‌ زانستیکی هاوبه‌شه‌ له‌ نیوان زمانناسیی و ژیریژی و... بواره‌ تایبه‌ ته‌ندیه‌کانی زانست بایه‌خ به‌ سی‌ لایه‌ن ده‌دات:

١- پێوه‌ندی نیوان چە‌مکه‌ ئاوێته‌کانی (په‌گه‌ز، جو‌ر، گشت، پا‌ژ) که‌ وێنه‌ی پێره‌وی چە‌مکه‌کان پێکدێنێت و بۆ دانانی ئە‌و زاراوه‌یه‌ی له‌ زانستیک ده‌ریده‌برێت بنچینه‌یه‌.

٢- له‌ زاراوه‌کانی زمان ده‌کۆلیته‌وه‌ و پێوه‌ندی نیوانیان و ئامرا‌زی دانانیا‌ن و پێره‌وی نواندنیا‌ن له‌ پێکهاته‌ی زانستیک له‌ زانسته‌کاندا - به‌و واتایه‌ زانستی زاراوه‌کان لقیکه‌ له‌ لقه‌کانی زانستی وشه‌پۆنان و زانستی گۆرانی هیمای وشه‌کان (Semasiology).

٣- زاراوه‌سازی له‌ رێبازه‌ گشتیه‌کانی، ده‌گاته‌ پێکهینانی زمانی زانستی و ته‌کنیکی، بێ‌ له‌به‌رچا‌وگرته‌ی به‌ جیهینانی له‌ زمانیک

(١) د.علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل١٦-١٧.

سروشتی دیاریکراودا ده کۆلّیتته وه^(۱). ئەمه ده‌رباره‌ی گرن‌گترین قوناغه میث‌وو‌ییه‌کانی سه‌ره‌ه‌ل‌دانی زانستی زاراوه‌سازی و په‌ره‌سه‌ندنی، تا بووه زانستیک که هاوشان له‌گه‌ل‌ ته‌و‌گه‌شه‌سه‌ندنه‌ی ئیستا به‌ریابووه له‌گشت بو‌اره‌کانی زانست و ته‌کنه‌لۆژیا‌دا و له‌گه‌ل‌ داوا‌کاریه‌کانی ئەم سه‌ده‌یه‌دا ده‌رب‌که‌و‌یت و نه‌ر‌که‌کانی خۆی جی‌به‌جی بکات، که هه‌رده‌م پی‌ویستی به‌ ری‌گای تازه ده‌بی‌ت بو‌ کۆ‌کردنه‌وه‌ی زاراوه‌ی زانستی و چاره‌سه‌ر‌کردنیان و ری‌ک‌خستن و یه‌ک‌خستیان.

(۱) محهم‌د وه‌سمان، گیرو‌گرفته‌کانی زاراوه‌دانان له‌ زمانی کوردیدا، ل ۴۶-

كورتە مېتروپىيە كى زاراۋە سازى كوردى

زاراۋە سازى ۋەك زانستىك، لە نىو گەلى كورددا، زانستىكە، بايەخىكى زۆرى پى نەدراۋە، ۋە مېتروپىيەكى دېرىنى نىيە ۋ زۆر كەم وتار ۋ باسى لە بارەۋە نووسراۋن ۋ، كارى زانستىي كەمى بۆكراۋە ۋ، ئەۋەى كراۋە ۋ نووسراۋىشە، زۆربەيان ۋەرگىرپانە لە زمانەكانى ترەۋە، چونكە زۆر پرون ۋ ديارە كە ھەتاكو ئىستا ھىچ لىكۆلىنەۋەيەكى زانستى بەزمانى كوردى لە بارەى زاراۋە ۋ زاراۋە سازىيەۋە نە نووسراۋە ۋ ئەۋەى لەم پروۋەۋە بەردەست بگەۋىت، چەند لىستەۋ نامىلكەيەكى پرژوبلاۋن، كە دانەرەكانيان لەۋ سالانەى كاريان تىدا كوردوۋە، بەبى پىيازىكى زانستىي بۆ تۆمار كوردنى زاراۋەى جۆربە جۆر دايان ناۋن^(۱) ۋەك ھەموو مىللەتەك ھەر كەم تەرەخمى ۋ لاۋازى ۋ دواكەۋتوۋىيەك لە ھەربوارىكدا ھۆى خۆى ھەيە ۋ بەپىنى كات ۋ بەرز كوردنەۋەى ئاستى رۆشنىرىي چىنەكانى كۆمەل دەست بەسەرىدا دەگىرپت ۋ، بەرەۋ نەمان دەجىت، ئىمەى كورد لە ھىچ پروپىيەكەۋە بۆمان نەلۋاۋە بتۋانين بايى پىۋىست، بگرە دەيەكى پىۋىست، ئامادەى زاراۋە سازىي بىن. سۆز ۋا دەكات لىرە ۋ لەۋى مېرخاسىكى كورد بە ئەركى ماددىي ۋ بە رادەى لىھاتوۋىي خۆى، خەرىكى

(۱) د. كامل حسن البصير، زاراۋەى كوردى ھەلسەنگاندن ۋ لىكۆلىنەۋە ، ل

گرتنی بەشیکی ئەو کەلێنە زلە ی زاراوی کوردیی بیٲ^(٢)، بی گومان
هەولنەدان و دواکەوتوویی کوردیش لە بارە ی زانستی زاراوەسازیدا، وەنەبیٲ
لە خۆراییت، بەلکو هۆکاری زۆرە و وەنەبی هەر گەلی کوردیش رابیت، بەلکو
زۆرینە ی گەلان لەم بوارە ی زانست هەمان گروگرفتیان هەیه، بۆیه بابەتی
زمان لە مەملانیی ئابووری و رامیاری و نەتەوایهتیدا بوو بە کێشەیهکی
زیندوو و ئەرکی چەکی مان و نەمان دەگیرئ، هۆکاری ئابووری، نەتەوایهتی
و کۆمەلایەتی پۆلیکی گرنگ لە سستبوون و بەرەوپێشچوونیدا دەبینئ^(٣)،
وەک هەر زمانیکی دیکە، زاراوە لە دێرزەمانەوه لە زمانی کوردیشدا هەبووه
بە پیشکەوتنی زمانی کوردییەوه پەییوەست بووه و شتی رایی لەسەر نووسراوه.
هەروەها هۆکاری ئابینیش تا ئاستیکی زۆر کاریگەری لەسەر زمان لەنیو
هەموو چین و توێژەکان هەیه، خەلکانیکی زۆر بەشیوەیهکی ئاسایی لەخۆرا
بەسەریاندا زالبوو، تاسەر ئیسک کاری تیکردوون و دەرویشانە ئامادەن
هەموو وشە و زاراوەیهکی کوردی بکەن بە قوربانی گۆرەپانی بەردەرگای
بەهەشت بی ئەوهی لە راستی کێشەکە بگەن^(١).

زاراوە لە زمانی کوردیدا بە رینگایەکی نا هەمواری پیشکەوتندا تێپەرپوه
و هەمیشە لە کێشەدا بووه، بەلام هیچی لەبارەوه نەنوسراوه و لئی
نەکۆلداراوتەوه. میژووی زاراوە لە زمانی کوردیدا بە میژووی پیشکەوتنی

(٢) مسعود محمد، زاراوەسازی پێوانە، ل ٨.

(٣) عەبدولرەحمان عوسمان، زاراوەزانی و زاراوە ی زانستی کوردی،

گوڤاری ((بانە پۆڤ))، ژمارە (٢١)، ل ٦٢.

(١) هەمان سەرچاوه، ل ٦٢.

زمانی کوردییەو پەییوەستە^(٢)، بۆ ئەمە ئەگەر سەیری کاری
 فەرەهنگنوسی کوردی بکەین، ئەو کێشە زاراوەی کوردی دەبینن. بە
 وێنە لە (نەوبەهار)ی ئەحمەدی خانی و (ئەحمەدی)ی شیخ مەعروفی نویدی
 و (الهدية الحميدية في اللغة الكردية)ی یوسف ضياء الدين خالیدی پاشا و...
 دا گەلیک زاراوەی وەها تۆمارکراون کە تائێستا سەرچاوەن و پەنایان بۆ
 دەبین^(٣) شیخ مەعروف نویدی هەندێ وشە وەک (پشتیر)ی بەرانبەر بە
 (اصطبل) و، (شاگرد) ی بەرانبەر بە (تلمیذ) و، (نەو) ی بەرانبەر بە
 (حفید) و،..... هتد داناو و بەکارهێناو، ئەو کێشە زاراوەی ئەو دەمەمان
 بۆ پروون دەکاتەو^(١)، لەم سالانە ی دواییشدا مامۆستایان (گیو موکریان) و
 مەردۆخ و شیخ محەممەدی خال و توفیق وەهبی و قەناتی کوردۆ...هتد، ئە
 فەرەهنگەکانیاندا گەلیک زاراوەی کوردییان تۆمار کردووە، بەویدا پیشکەوتن
 و گەشەکردنی زاراوەی کوردیمان بۆ دەردەکەوی^(٢). بە وێنە مامۆستا گیو
 موکریان و وشە (هەندەران)ی بۆ (خارجیة) و (شارەوانی) بۆ (بلدیة) داناو.
 مامۆستا مەردۆخ (پاژ)ی بۆ (جزء) و (پژد)ی بۆ (حریص) بەکارهێناو.
 مامۆستا شیخ محەممەدی خال (پەیحواری) بۆ (تحقیق الشرطة) و (وەرز)ی بۆ
 (ریاضة) تۆمارکردووە، مامۆستا توفیق وەهبی (پاری) بۆ (فصل الکتاب) و

(١) پۆژان نووری عبدالله، فەرەهنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ل ١٤.

(٢) ئەنجومەنی کۆپ، لیستەی چوارەمی زاراوەکانی کۆپ، گوڤاری کۆپی
 زانیاری کورد، بەرگی سییەم، بەغدا، ١٩٧٥، ل ٤٩٨.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٨.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٨ - ٤٩٩.

(دادخواز) ی بۆ (مشتکی) گوتووه. مامۆستا قەناتی کوردۆ (بەرەقانی) بۆ (حکم) و (فێرگە)ی بۆ (مدریسة) نووسیوه... هتد^(۳).

هۆی نەبوونی نووسینیکی وا لەسەر زانستی زاراوەسازی لەلای کورد، کە بتوانرێت بەشیوەیهکی تیۆری پرۆپۆزیک بیت بۆ چۆنییەتی دانان و وەرگیران و داپشتنی زاراوە، بەلام شارەزابوون و پسپۆڕی پەیداکردن لە بواری پراکتیکدا دەبیته هۆی سەرکەوتنی. لەسەر دەمی سستی و لاوازی زمانی کوردی بەرانبەر بە زاراوە لە ساڵەکانی پێشووی ئەم سەدەیەدا، چەندان وشەیی عەرەبی وەک (حج، زکاة،... هتد) و فارسی (پەیوەندی، پوزشت،... هتد) و تورکی وەک (قاپی، قەرە،... هتد). لەناو زمانی کوردیدا دەیینرێن، بەلام لەگەڵ پێشکەوتن و پەرەسەندنی ژبانی سیاسی و ئابووری و زانستیدا، زاراوە پەرهی سەند و پێویستی بەوە کرد کە گرنگی پێ بدرێ و لێی بکۆلێتێت و وشەیی جوان و راست و گونجاو و لەبارو پەسەنی کوردی بدۆزێتێت و، دابنرێن و، دابپێژن و دابتاشرێن^(۱)، گەلی کوردیش وەک هەر گەلیکی تر لە ئەنجامی پێشکەوتن لە گشت بوارهکانی زانستدا، پێویستی بەگەلی زاراوەی کوردی دەبیته و کاتیکی کتیبەکانی خوێندن کران بە کوردیی پێویستی وەرگیرانی ئەو زاراوانە هاتە کایەوه، بۆیه کاتیکی خوێندن لە عێراقدا بوو بە کوردیی، گەلیکی زاراوەی زانستی دۆزرانەوه و زیندوکرانەوه و، گەلیکی تریش تازە دابپێژاون و داتاشارون. پاش ئەم روونکردنەوه کەمە دەتوانین میژووی سەرهلدان

(۳) هەمان سەرچاوه، ل ۴۹۹.

(۱) ئەنجومەنی کۆپ، لیستەیی چوارەمی زاراوەکانی کۆپ، گوڤاری کۆپی زانیاری کورد، بەرگی سییەم، بەشی یەكەم، بەغدا، ۱۹۷۵، ل ۴۹۹-۵۰۰.

زاراوه‌سازى كوردى بگه‌پېښه‌وه بۆ سهرتاي سده‌ى بيستم. د. جمال نه‌به‌ز له‌م باره‌يه‌وه ده‌ليت: يه‌كه‌مين هه‌ولدان بۆ دانانى زاراوه‌ى زانستى بۆ زمانى كوردى له‌ سالانى (١٩٥٢-١٩٥٣) دا، دراوه^(٢). يه‌كه‌مين هه‌ولدان به‌كرده‌وه نه‌و^١ فهره‌نگۆكه‌ زانستانه‌يه، كه‌ بۆ كتيبى (سهرتاي ميكانيك و خۆماله‌كانى ماده) له‌ (١٩٥٧) دا ته‌واو بووه و له‌ به‌هارى سالى (١٩٦٠) دا، كه‌وتۆته به‌رده‌ست خوښه‌نده‌وه هه‌ر پاش نه‌مه‌ش به‌ماوه‌يه‌كى كورت ناميلكه‌ى (هه‌نديك زاراوه‌ى زانستى) خراوته باژيره‌وه به‌لام ميژورى دانان و دارشتن و دۆزينه‌وه و هه‌لبژاردن و وه‌رگيرانى زاراوه له‌ زمانى كورديدا، بۆ سهرتاي سده‌ى بيستم ده‌گه‌رپته‌وه، تا له‌ سالانى (٦٠) ته‌م كار به‌شپوه‌يه‌كى سست و ساده و ساكاربوو، به‌ره‌مى ته‌م ده‌وره بريتييه له‌: فهره‌نگۆكه‌ى ژ. نيكتين، كه‌ له‌ سالى ١٩١٦ له‌ ورمى بلاوى كرده‌وه، فهره‌نگۆكى زاراوه‌ى زانستى نه‌رمه‌نى - كوردى، كه‌ له‌ سالى ١٩٣٥ز له‌ يه‌ريشان چاپكراوه، لايسته‌ى نه‌و زاراوه كۆمه‌لايه‌تى و سياسيانه‌ى جه‌لادته‌ عالى به‌درخان له‌ به‌شيكى تايبه‌تى گوڤارى (هاوار) دا، له‌ ژيژ ناوى (فهره‌نگۆك) دا تۆمارى كردوون، نه‌و زاراوانه‌ى مامۆستا عه‌لانه‌ددين سه‌جاده‌ى له‌ گوڤارى (نزار) دا، نه‌و زاراوانه‌ى توفيق وه‌بى له‌ گوڤارى (گه‌لاويژ) و هه‌روه‌ها نه‌و زاراوانه‌ى كه‌ له‌ گوڤاره‌كانى (گه‌لاويژ، ژين، ده‌نگى گيتى تازه، هه‌تار،...) دا، خراونه‌ته به‌رچار خوښنده‌واران، واته‌، دواى سهرتاي سده‌ى بيستم، تا نزيكه‌ى سالى

(٢) د. جه‌مال نه‌به‌ز، سهرنجيك له‌ چه‌ند زاراوه‌يه‌كى تازه به‌كارهاتوو و كۆپى زانيارى كورد، گوڤارى كۆليجى نه‌ده‌بيات، ژماره (٢٢)، ل ٩٥.

په‌نجاکانی هه‌مان سه‌ده، کاری زاراو‌سازی شتیکی وای به‌خۆیه‌وه نه‌دی و، گۆڤانیکی وای تیدا ده‌رنه‌که‌وت، تا خولی دووهم که له شۆڤشی چوارده‌ی ته‌موزه‌وه ده‌ست پیده‌کات و په‌رده‌ده‌ستینی. کاتیکی خویندن له زۆربه‌ی خویندن‌گاکانی کوردستان کرایه کوردیی، پتووستی زاراو‌ی زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابوری و په‌روه‌ده‌یی و چه‌ندین بواری دیکه‌هاته پێشه‌وه، به‌م بۆنه‌یه‌وه مامۆستایانی کوردستان چه‌ند لیژنه‌یه‌کیان پێکهێنا و کۆمه‌لێکی زاراو‌ی پتووستیان دانا و، له گۆڤاری (پۆژی نوێ)دا بلایان کردوه^(۱)، ئه‌م کاره‌ش بێ‌گومان له سنووری قوتابخانه ده‌رده‌چیت و، فراوانتر ده‌ییت و، چه‌ندین پسرۆی دڵسۆز و هه‌ندێ داموده‌زگای کوردی و لیژنه‌ی تایبه‌تی خۆیان به‌ دانانی فهره‌نگ و زاراو درووست کردن خه‌ریک کرد. به‌ره‌مه‌می ئه‌و خوله‌ بریتییه‌ له‌و زاراو زانستیانه‌ی له‌لایه‌ن چه‌ند لیژنه‌یه‌کی تایبه‌تی جیاوازه‌وه دانراون و داڕێژاون و له‌ چه‌ند ژماره‌یه‌کی گۆڤاری (پۆژی نوێ)ی سالی ۱۹۶۰ دا بلۆکرانه‌ته‌وه.... دوبه‌دوای ئه‌م زاراوانه له‌لایه‌ن نه‌قابه‌ی مامۆستایانی سلێمانیه‌وه فهره‌نگۆکی زاراو‌ی زانستی ده‌رچوو.

سالی ۱۹۶۰ مامۆستا جمال نه‌به‌ز له‌ژێر ناوی (هه‌ندیک زاراو‌ی زانستی)دا، فهره‌نگۆکیکی له‌ چاپدا، له‌ سالی ۱۹۶۰-۱۹۶۱ یشدا به‌ پۆنیۆ سه‌د نوسخه‌یه‌کی له‌ژێر ناوی (فهره‌نگۆکی زانستی)دا بلۆکرده‌وه، یه‌که‌م _ نزیکه‌ی سێ سه‌د، و دووهم _ ده‌ه‌وه‌ری سێ هه‌زار زاراو‌یه‌ک

(۱) پۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراو‌سازی کوردی، ل ۱۵.

دهییت^(۱)، له دواى ئەم کارانه بۆ ماوهى ده سالیڤ هیچ کاریکی وا به نه نجام نه گه یه ندرا و هیچ بهرهمیکی له م شتویه دهرنه چوو، تامۆرکردنی به یانی یانزهى نازار، که جموجوولیکی بهرچاوی له م بواره دا بهرچاوکرد. له سالی ۱۹۷۱، له لایهن لیژنه یه کی تاییه تیه وه (فه رهه نگوکی زاراوهی پاریزگای سلیمانی) له چاپ درا. ئەم فه رهه نگوکه نزیکه ی (۱۴۰۰) وشه یه که دهییت، که ژماره یه که له زانا و مامۆستای به توانای کورد به شداری و هاویه شییان له دهرچوونیدا کردوه. فه رهه نگوکه کهش بریتیه له کۆمه لیڤ وشه و زاراوهی عهره بی - کوردی، که بۆ مه به ستی نووسین له داموده زگا کانی فه رمانیدا دانراون. (به پڕوه به ریتی گشتی خویندنی کوردی) له ژماره (۴) ی سالی ۱۹۷۲ ی گوڤاری (په روه ده و زانست) ی خویدا، که ۱۹۶ لاپه ریه^(۱) بلاویکردۆته وه، بریتیه له و زاراوانه ی بۆ خویندنگه و قوتابخانه کان پیوستن.... هه روه ها به ره مه کانی مامۆستا (که مال جه لال غه رب) به ناوی (فه رهه نگی زانیاری) سالی ۱۹۷۴ له م بواره دا پۆلیکی بهرچاویان هه یه.

له م باره یه شه وه ناییت هه ولێ گه وه و مه زنی کۆری زانیاری کورد له سه ره تای دامه زرانده یه وه تاکو ماوه یه کی زۆری بی وچان، له دانانی زاراوه به شتویه کی زانستی و فراوان له بیر بکریت، گرنگی به م مه سه له یه داوه و ریتبازیکی زانستی دیاری کردوه، بۆ ته وه ی له سنووری توانادا بتوانیت به ره مه میکی پێک و گونجاو بخته به رده ست. ته وه بوو توانی له چه ندين ژماره ی

^(۱) گوڤاری کۆری زانیاری کورد، بهرگی (دووه م)، بهشی (دووه م)، ل ۱۶۷ -

^(۱) گوڤاری کۆری زانیاری کورد، بهرگی (دووه م)، بهشی (دووه م)، ل ۱۶۸.

گۆڤاری کۆڤدا باسی دانان و جۆراوجۆری زاراوه بکات^(*). ههول و تیکۆشان و شه‌وڤخونی زمانه‌وان و نووسه‌ران و داموده‌زگا و کۆڤ و.... خه‌لکانی تر له‌م بواره‌دا بۆ پێش‌خستنی زاراوه‌سازی کوردی به‌رده‌وام بوو و له‌ دوا‌ی پا‌په‌رینه مه‌زنه‌که‌ی گه‌له‌که‌مان له‌ سا‌لی ١٩٩١ دا و له‌م چه‌ند سا‌له‌ی پا‌بردو‌دا و ئیستاشی له‌ گه‌لدا بی‌ت، زاراوه‌دانان و با‌یه‌خ به‌ زاراوه‌سازی کوردی گو‌ڤ و تینیکی چاکی به‌خۆیه‌وه‌ بینیه‌ و په‌ره‌ی سه‌نده‌وه‌ و به‌پێی پێش‌که‌وتنی زانست و زانیاری و فراوان بوونی پا‌گه‌یاندن و ئالو‌گۆڤی زانیاری له‌ گه‌ل میلله‌تانی دیکه‌دا، له‌ رێگه‌ی ئینته‌رنی‌ت و فاکس و ئامرا‌زه‌کانی دیکه‌ی گه‌یانده‌وه‌. ئیستاش له‌ کوردستانی ئازاددا کۆڤی زانیاری کوردستان به‌همان رێچه‌ی کۆڤی زانیاری کورد له‌ به‌غدا، هه‌ول ده‌دات هه‌نگا‌وی باش له‌ دانان و درووستکردنی زاراوه‌ و با‌یه‌خ‌دان به‌ زاراوه‌سازی کوردی بنی‌ت^(*) له‌ رێی

(*) ب‌پ‌وانه‌: گۆڤاری کۆڤی زانیاری کورد، به‌رگی یه‌که‌م، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ١٩٧٣، ل ٤١٩-٥٢٦ =

به‌رگی دووهم، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ٨٩٤-٩٤١.

به‌رگی دووهم، به‌شی دووهم، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ١٦٦-٢١٨.

به‌رگی سییه‌م، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ١٩٧٥، ل ٤٩٧-٥٤٢.

به‌رگی سییه‌م، به‌شی دووهم، به‌غدا، ١٩٧٥، ل ٥٢٦-٥٥٣.

به‌رگی چوارهم، به‌غدا، ١٩٧٦، ل ٤٣٣-٤٧٥ =

به‌رگی چوارهم، به‌غدا، ١٩٧٦، لیسته‌ی شه‌شه‌می زاراوه‌کانی کۆڤ، ل ٤٧٦-٤٩٧.

(*) ب‌پ‌وانه‌:

لیژنەى تایبەت و پەسپۆر بە زانستى زاراوەسازى و ھەرۆھە، وەزارەتى پەرۆرەدەى ھەرىمى کوردستانیش ھەر لە رۆژى دامەزراندنییەو لایەنى فەرھەنگ و زاراوەى بابەتەکانى خویندنى فەرماوۆش نەکردوو، لاپەرەکانى گۆڤارى (ناسۆى پەرۆرەدەى) شایەتى ئەو، کە ھەر لەژمارە (٤)ى ئەم گۆڤارەو ھەر جارە و کۆمەلێک زاراوەى پێویست بە ھەرسێ زمانى کوردی و عەرەبى و ئینگلیزى بلاودەکاتەو، ھەرۆھە (فەرھەنگى مامۆستا)ش لە چاپ داو، کە زاراوە جوۆرەجوۆرەکانى ھەموو بابەتەکانى خویندنى تێدان^(١). بۆیە ئەرکى سەرشانى ھەموو چینیکی کۆمەلە بایەخ بە دانانى زاراوە و زاراوەسازى کوردی بدات، بەتایبەتى دواى رزگاریوون لە ستەم و زۆرداری کە بووبوو کۆسپ لەبەردەم پێشکەوتن و پەرەسەندنى زاراوە و زاراوەسازى، بەلام ئیستا لەژێر سایەى ئەم ئازادى و دیموکراسییەدا، ھەموو کەسێک لە ئیمە دەتوانیت بە زمانى دایک بخوینیت و بنوسیت کە پێشتر ئەم بوارە فراوانەى ئیستا وانەبوو، کە تاکی کورد بتوانیت گوزارشت لە ھەموو شتێ بکات، چونکە دەچوو خانەى قەدەغەو و بەتایبەتى ئەوانەى تاییەتن بەلایەنى

١- زاراوەى یاسایى، ئامادەکردنى: لیژنەى زاراوە لەکوۆرى زانیارى کوردستان، ھەولێر، ٢٠٠٤، ئەم نامیلکەى (٤٠) لاپەرەى.

ب- زاراوەى کارگێڕى، ئامادەکردنى: لیژنەى زاراوە لە کوۆرى زانیارى کوردستان، ھەولێر، ٢٠٠٤، ئەم نامیلکەى (٤٧) لاپەرەى.

(١) محەمەد ئیسماعیل، ئەم ھەنگاوەى لقى ھەولێرى یەکیى نووسەران، ھیواىەکی گەشە لەرپنى دانانى فەرھەنگى یەکگرتووى کوردی، گۆڤارى (نووسەرى نوێ)، ژمارە (١٩)، ھەولێر، ٢٠٠٦، ل ١٧-١٨.

سیاسی و باسکردن له باره‌ی په‌چه‌لەك و نه‌ژادی كورد و بایه‌خداڼ به‌زاراوه‌ی كوردی و ته‌نانه‌ت ناوانانی منداڵ به‌ناوی كوردیی له هه‌ندی له شاره‌كانی عێراقدا، وه‌ك كه‌ركوك بۆ نمونه. واته ده‌شیت بلیڤن، سه‌ره‌ه‌ل‌دانی میژووی زاراوه‌سازی كوردی دوو قۆناغی بپوه:

یه‌كه‌م- قۆناغی په‌یداوونی دیرین، كه له ناخی زمانی كوردیی‌هه هه‌لقولاوه و پینگه‌یشتووه و چه‌سپیووه.

دوهم- قۆناغی دانان و سازکردنی، كه تا ئیستا به‌هۆی یه‌كێك له‌م رێبازانه‌وه‌ سازده‌كری‌ت: وه‌رگرتن، ئاوه‌لواتا، لیكدان، داتاشین، دارشتن، پێوانه، وه‌رگێران. (١) (*)

(١) جه‌مال عه‌بدول، به‌ركۆلیکی زانسته زاراوه‌سازی كوردی، یه‌كه‌م چاپ، چاپخانه‌ی (قه‌شه‌نگ)، سلیمانی، ٢٠٠١، ل ١٢.

(*) هه‌روه‌ها له باره‌ی میژووی زاراوه‌سازی كوردیی‌هه، بپوانه.

١ - عبدالرزاق بیمار، زاراوه‌كانی ناو كتیبانی قوتابخانه، گۆفاری (پۆشنیبری نوی)، ژماره (١١١)، به‌غدا، ١٩٨٦، ل ٢٨٦-٢٨٧.

ب- پۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراوه‌سازی كوردی، ل ١٤-١٦.

پ- محمد وه‌سمان، گێوگرفتی زاراوه‌دانان له زمانی كوردیدا، ل ١٠-١٣. چه‌ندین سه‌رچاوه‌ی تریش.

تیۆره گشتییەکانی زاراوەسازی

وەك چۆن هەموو زانستێك تیۆری گشتییە هەیه، بۆ لێدوان و پەرەسەندنی و ئەو پڕیگایانە، دەبیّت لەسەریان بپروات بۆچوونە نیۆ باسەکانیانە و چۆنیەتی باسکردنی ئەو تیۆره گشتیانە، كە دەبیّت بە کاری بهیّنیت. زانستی زاراوەسازی بە هەمان شێوە لەسەر بنەمای ئەو تیۆره گشتیانەدا، كە تایبەتن بە زاراوەسازی، باسەکانی خۆی كۆ دەكاتە و لێیان دەدوێت. وەك چۆن زانستی زمانی گشتی باس لە سروشتی زمان و سیستەمەكە بە گشتی دەكات. بەو شێوەیەش زانستی تایبەتی زمان، باس لە زمانێکی تایبەتی دەكات بە لێكۆڵینەوە و شیکردنەوە و بەو تیۆری گشتی زاراوەسازی باس لە بنەما گشتییەکانی دەكات، كە سنووری دانانی زاراوە دیاری دەكەن^(۱) (*). ئاشکرایە یەكخستنی زاراوە زانستیەکان، هەوێنی داڕێژکردنی یەك زمانی زانستیە، ئەویش پڕیگا خوشكەرە بۆ پێكھێنانی یەكێتی نەتەوایی، بۆ جێبەجێکردنی ئەم پڕۆسە یە پێویستە:

(۱) د. علی القاسمی، مقدمة في علم المصطلح، بغداد، ۱۹۸۵، ل ۱۹ - ۲۰.

(*) هەروەها لەبارەى هەمان باسەوه، بپروانه:

- محەمەد وەسمان، گێڕگرفته‌كانی زاراوه دانان لە زمانی كوردیدا، ل ۴۱ - ۴۲.

۱- (تیۆری گشتی زاراوه‌سازی) بنه‌ماکانی زاراوه‌سازی زانست و ته‌کنه‌لۆژی به‌زمانی کوردی بخویندرییت.

۲- دروستکردنی بانکی زاراوه، وه‌ک ده‌زگایه‌کی سه‌ربه‌خۆ.

۳- دامه‌زواندنی کۆرپکی زانیاری، وه‌ک ده‌زگایه‌کی ته‌کادیمی و ده‌سه‌لاتدار.

۴- هاندانی لی‌کۆلینه‌وه و نووسین له‌مه‌ر بابته‌ی تیۆری گشتی زاراوه‌سازی و تیۆری تاییه‌ت به‌زاراوه‌کان^(۲) بۆ لی‌کۆلینه‌وه له‌ سیسته‌می واتاکان له‌ بواره‌ جیاجیاکانی زانست و زانیاری بۆ ئاسانکردنی دانانی زاراوه‌ به‌رانبه‌ریان، به‌م پێیه‌ ده‌توانین له‌ زانستی زاراوه‌سازیدا دووجۆره‌ تیۆر دیاری بکه‌ین:

یه‌که‌م: تیۆری گشتی.

دووهم: تیۆری تاییه‌تی.

زۆربه‌ی توێژه‌رانی زاراوه‌سازی ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ ده‌که‌ن، که‌ ته‌نجامی توێژینه‌وه‌کانی تیۆری گشتی زاراوه‌سازی، وه‌ک بنچینه‌ی گه‌شه‌کردنی بنه‌ما فره‌ه‌نگیه‌ زاراوه‌سازییه‌کان و یه‌که‌خستنیان له‌ بواری جیهاندا وایه‌.

گرنگ‌ترین بابته‌کانی توێژینه‌وه‌ی تیۆری گشتی زاراوه‌سازی ته‌مانه‌ن: سروشتی چه‌مکه‌کان و پێکهاتن و تاییه‌ته‌ندیه‌کانیان و پێوه‌ندی نیوانیان و سروشتی پێوه‌ندی نیوان چه‌مک و شته‌ تاییه‌ته‌نده‌که‌ و ته‌رخانکردنی زاراوه‌ بۆ چه‌مک و به‌ پێچه‌وانه‌شه‌وه، بار و سروشتی

^(۲) پۆژان نوری عبدالله، فره‌ه‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۷- ۱۸.

زاراوه‌کان، به‌لام تیۆره تاییه‌ته‌کانی زاراوه‌سازی، وا باسی ئەو بنه‌مایانه ده‌که‌ن، که باری زاراویه له‌بواره‌کانی زانیاری تاییه‌تمه‌نددا، وه‌ک کیمیا و زینده‌ورزانی و پزیشکی و هیی تریش^(*).... چهند ریکخراویکی نیۆده‌وله‌تی تاییه‌تمه‌ند ههریه‌که‌یان له‌بواری تاییه‌تی خۆیدا، به‌شداری له‌گه‌شه‌پیکردنی تیۆرییه تاییه‌تیه‌کانی زاراوه‌دا ده‌که‌ن، وه‌ک ریکخراوی درووستی جیهانی و ده‌سته‌ی نیۆده‌وله‌تی ته‌کنیکه کارهباییه‌کان و هیشتا توێژینه‌وه له تیۆرییه تاییه‌تیه‌کانی زاراوه‌سازی له باری نه‌شومادان. له باره‌ی ئەو تیۆرانه‌وه، به تاییه‌تی تیۆری گشتی^(۱)، توێژه‌ران بایه‌خیان به‌وه‌دا که باسه‌کانی لیکۆلینه‌وه له تیۆری گشتی زاراوه‌سازی له سێ بواری سه‌ره‌کی ئه‌نجام بدرین:

(*) بروانه:

- (أ) نوبراهيم ئەمىن بالدار، زاراۋە و زىمان لە كاروانى زانىيارىي ئەمرودا،
گوڭقارى (پوشنپىرى نوئى)، ژمارە (۱۱۲)، بەغدا، ۱۹۸۶، ل ۲۱۶.
- (ب) جەمال عەبدول، يىردۆزى گشتى زاراۋەدانان و يەكخستن و
تۆمارسازى....، گوڭقارى (وشت)، ژمارە (۱)، ل ۹ - ۱۰ =
- (پ) جەمال عەبدول، زاراۋەسازى و زانستاندى زىمانى كوردى، گوڭقارى
ئەكادىمى كوردى، ژمارە (۷)، ل ۱۶۸ - ۱۶۹.
- (ت) محەمەد دەسمان، گىروگرفتەكانى زاراۋەدانان....، ل ۴۱ - ۴۲.
- (ج) د. ايناس كمال الحديدى، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في
ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۳۰.
- (۱) جەمال عەبدول، زاراۋەسازى و زانستاندى زىمانى كوردى، گوڭقارى
ئەكادىمى كوردى، ژمارە (۷)، ل ۱۶۹.

۱- واتاسازی - Semantics

۲- لیکسیکۆلۆژی - lexicology

۳- وشه‌سازی - Morphology

ئه‌گەر ئهم دیاریکردنه له زاراوه‌سازییه‌وه نزیک بێت، ده‌بی‌ت بواره سه‌ره‌کییه‌کانی له‌گه‌ڵ بواره‌ و زانستی تردا، چ له‌گه‌ڵ ژیریژی و چ تیۆری زانیاری و یه‌که‌ستن (واته توێژینه‌وه‌ی به‌لگه‌نامه‌یی) و هه‌روه‌ها پۆلێنکردنیش^(۱) (Classification) یه‌که‌ بگرێته‌وه، بۆیه لیته‌دا ده‌توانین زانستی زاراوه‌سازی بکه‌ینه‌ دوو لقه‌وه:

۱- زانستی زاراوه‌سازی گشتی.

۲- زانستی زاراوه‌سازی تایبه‌تی^(۲).

یه‌که‌میان بریتیه له: سروشتی چه‌مکه‌کان و تایبه‌تمه‌ندی و پێوه‌ندیه‌کان و ئه‌و پێوه‌انه‌ی که چه‌مکه‌کان لییان ده‌دوێن، سروشتی زاراوه‌کان و پێکهاته‌کانیان و نیشانه و هیماکان و جوۆری وشه و زاراوه‌کان... هه‌روه‌ها بریتیه له یه‌که‌ستنی زاراوه‌کان و... هتد، دووه‌میان بریتیه له: ده‌ستووری تایبه‌تی زاراوه‌کان له زمانیکدا، مه‌به‌ست له زاراوه‌ی زانستی له بواریکدا و ئه‌و تایبه‌تمه‌ندی و بارودۆخانه‌ی که هه‌یه‌تی، ئه‌وه‌یه‌ ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ ده‌کات، که زانستی

(۱) د. مولای علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السیماءوي الاشکالیه

والاصول والامتداد، منشورات اتحاد الکتاب العرب، دمشق - ۲۰۰۵، ل ۱۵.

(۲) د. محمود فه‌می الحجازی، الاسس اللغویه لعلم المصطلح، مکتبه غریب،

القاهره، ۱۹۹۳، ص ۲۰.

زاراوه‌سازی به تاییه‌تی خزمه‌تی زانستی زاراوه‌سازی گشتی بکات. له
ناکامی لیدوان و باسکردن له تیۆره گشتی و تاییه‌تیه‌کانی زانستی
زاراوه‌سازی، ده‌توانریت بۆ هەر زمانیک یان دۆزینه‌وه‌ی زانیاری، دووجۆر
تیۆر دیاری بکریت:

۱- تیۆری ده‌رگا خستنه سهر پشت به‌بێ مه‌رج، به‌لام ئەم تیۆره ده‌بیته
به‌ربه‌ست بکریته، چونکه به‌ تیپه‌رپوونی کات له‌وانه‌یه به‌یته هۆی
سستی و لاوازی زمانیک.

۲- تیۆری ده‌رگا خستنه سهر پشت به‌ مه‌رجه‌وه^(۱). ئەم تیۆره‌ش
تیۆریکی باش ده‌بیته، چونکه له‌ سه‌ربه‌مه‌ی پلاندانانه.

^(۱) محهمه‌د مه‌لا که‌ریم و که‌مال جه‌لال غه‌ریب، هه‌لبژاردنی زاراوه‌ی کوردی،

گۆڤاری (په‌روه‌رده و زانسته)، ژماره (۶)، سالی (۳) به‌غداد، ۱۹۷۳، ل ۳۷

به‌شی سیییه‌م

تدوهره‌ی دووهم:

- ۱- چه‌مك و پیتناسه‌ی زاراوه.
- ۲- وشه و زاراوه.
- ۳- گیروگرفته بنه‌ره‌تییه‌کانی دانانی زاراوه‌ی کوردی.
- ۴- مده‌جه‌کانی زاراوه‌دانان.
- ۵- مده‌جه‌کانی زاراوه‌ساز.

چەمك و پېئاسەى زاراوه

لە باسکردنى زاراوه دا پېئويستە (چەمك) ى ديارى بكرىت و بە وردى پېئاسە بكرىت ، ئايە چەمك چىيە و پېئەندىي بە زاراوه چىيە و جىاوازى نىوانيان چىيە و سەرچاوه كانى چەمك و زاراوه كان چىن؟ بۆ سنوردانان و جىاكردنه وهيان يەك بە يەك لىتيان دەدويىن:

پېئاسە و پوونكردنه وهى چەمك:

ئەگەر زاراوه كە، وشە يەك يان دەقيكى بە كارها توبو و لە زماندا، دەستنيشانكردنى پېئاسەى چەمك و بەدەرخستنى واتاكەى، يەك كەكە لەو دۆزانەى كە كارىكى ئاسان نەيىت، تەنانەت لە فەلسەفەى تازه شدا — بە وهى كە لە نەژاددا سەر بە فەرھەنگى فەلسەفەىيە — فەرھەنگە فەلسەفەىيە كانىش جىاوازيەكى زۆريان بە خۆو بىنيوہ لە پرۆسەى پېئاسە كردندا، گرافتەكەش زياتر دەبو و كاتى واتاى چەمكە بە كارها توبو كەى ميانەى ژىريىژى و فەلسەفى بەراورد بكرىت لەگەل واتاى زاراوه زۆر بە كارها توبو كەى گشت بوارە زانستىيە كاندا، بۆ پەيبردن بە واتاى چەمك.

له بهر تهو گړوگرفتانه ی تووشی زاراه ده بون، هندی له نووسه ران و زمانه وانان دان به وده دهین، که زانستی زاراه سازی زانستیکی سهر به خوی توکمه یه، به وده ی که گشت زانستیکی پیوستی به کو مه لیک زاراه ی دیاریکراو ده بیت، به پیی ته مه هیچ زانستیکی بی زاراه نایت^(۱). گشت زانستیکی پیوستی به زیاتر له یه که بوار له بواره کانی زانیاری و پیوستی به کو مه لیک زاراه ی وردی دیاریکراو ده بیت، که له رییه وه بتوانیت گوزارشت له و چه مکانه ی که پیوستی پی ده بن بکات، له سهر ته م به مایه زمانه وانان ههستان به جیاوازی نیوان زاراه (Terme) و زاراه سازی (Terminology).

گومانی تیدا نییه زاراه رولیک بیه پته و چالاکی له پیکه پنیانی زانیاری، له ههر بواریک روشنیریدا هیه، له سهر پیی خوی ناو هستی و پیش ناکه وی گهر بیت و زاراه ی واتادار و پوونی ته و به ره مه زانیاریه ناراسته و ریبه ری نه کات، به هه مان شیوه روشنیریی ههر نه ته وه یه که له نه ته وه کان تووشی نه مان و له ناوچوون و تیکشکان ده بیت له بهر که لیک هو گرن گترینیان تیکچوونی واتای زاراه که و زور بونیان و نه چه سپاندیان و یه که نه گرتنی چه مکه کانه.

زاراه له زمانی کوریدا هه رچه نده له جه مسهری هیله گشتیه کانی زانستی زمان و لیکو لینه وه ی زاراه له زمانه کانی ته م سهر زه مینه دا یه که ده گریته وه، به لام هاوکات کیسه ی تاییه تی خوی هیه، بو نمونه تا نیستا

^(۱) د. مولاي علي بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية والاصول والامتداد، ل ۵۱.

چەمكى زاراوە لە زانستى زمانى كوردیدا پەچار نەكراوە و شوورەى جياكەرەوێى لە چەشنەكانى تری وشە بۆ دانەنراوە و سەرچاوەكانى هەلپەنجاندنى دەستنیشان نەكراوە و پێگای پەرەسەندنى خۆى نەگرتووە و رێبازەكانى لە داىكبونى نەخراونەتە بەر تیشكى لێكۆڵینەوێهەكى زانستى و ئەكادىمى^(١)، پێوهرى راستەقینەى سەرکەوتنى زاراوێهەك ئەوێهە هەڵدەقولى ئەو زاراوێهە زمانى زۆرێهەى كۆمەڵانى پێراهاوتووە.

چەمك بەرەو وشەىەكى تری بەكارهااتوى كتیبەكانى ژیریژى و فەلسەفەوێهە چیت، ئەویش (ویناکردن)^(*)، بە واتای (پەیداوونى وێنەى وشەىەك لە عەقڵدا)یە^(٢)، بە واتایەكى تر، واتاكان وێنەىەكى بیرىن لە ئاكامیدا وشەكان دانراون، ئەو وێنەىەى كە لە عەقڵدا پەیداوێهە ئەوێهە مەبەست لە وشەكەىە بە واتا ناودەبریت، هەرێهە ئەوێهە ئەو وشەىەى لە عەقڵدا پەیداوێهە ناو دەبریت بە چەمك.

یەكێ لەو پێناسانەى چەمك، دەلیت: بنیاتێكى عەقلىیە، هەرێهە چەمك یەكەىەكى فیکرییە بەیەكەوێهە سیمای هاوێش بەستراوە. هەرێهە پەسپۆران لە بواری زانستى زاراوەسازیدا پێناسەىەكى زۆر

(١) د.كامل بەصیر، زاراوێهەى كوردی هەلسەنگاندن و لێكۆڵینەوێهە، ل ١١.

(*) ویناکردن: مەبەست (التصور)، كە بە مانای (هێنانەپێش چاو، بەبیرهااتن، پامان، بیرلێکردنەوێهە، تێروانین...) دیت.

(٢) انترنیت / تربوي اون لاین: عبدالرحمن حلی، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره).

گوجاویان بۆ داناه، به‌وهی که چه‌مک: هیمایه‌کی زمانی دیاریکراوه بۆ یه‌ک چه‌مک. دووپاتیسی ده‌که‌نده که له سه‌ر دوو بنه‌مای سه‌ره‌کی راده‌وستی، نه‌ویش: (هیمای زمانی) و (چه‌مک) که فی‌ل‌به‌ر (FELBER) به‌م شتویه پیناسه‌ی ده‌کات و ده‌لیت: بریتیه له بنیاتیکی عه‌قلی - فیکری، له شتیکی دیاریکراو دارپژراوه. به کورتی وینه‌ی هزری (فیکری) شتیکه له جیهانی ده‌روه و ناوه‌دا هه‌یه و بۆ نه‌وه‌ی بگه‌ینه نه‌و بنیاته ناوه‌زییه‌ی هیمای بۆ داده‌نریت، بۆ نه‌وه‌ی گوزارشتی لی بکات.

۱- زانایانی زاراوه‌سازی بایه‌خیان به دیاریکردنی مه‌به‌ست له (هیمای زمانی) که گوزارشت له چه‌مک ده‌کات داوه و جیاوازی نیوان سی‌ جوړ له هیما زمانیه‌کانیان کردوه^(۱).

لی‌ره‌دا پیوه‌ندیه‌کی ژیریتری له نیوان زاراوه و چه‌مک‌دا هه‌یه، نه‌م پیوه‌ندیه‌ش ریک‌خه‌ره، به‌لام نه‌و پیوه‌ندیه له نیوان ناو و ناو‌راودا نییه، بۆ نموونه نه‌گه‌ر ویستمان زاراوه‌یه‌کی وه (گه‌یه‌نه‌ر) بۆ نامیریک دابنن و بیته زاراوه، پیوسته نه‌و نامیره کاری نه‌وه‌ی بیته یان تایه‌مه‌ندی گه‌یاندنی هه‌بیته، نه‌مه‌ش پیوه‌ندیه‌کی ژیریترییه که ده‌بیته له نیوان زاراوه و چه‌مکه‌که‌دا هه‌بیته، به‌لام ناو، له‌وانه‌یه ناوی یه‌کیک بنن (سالار)، له واقیعه‌شدا (سالار) نه‌بیته.

له روانگه‌ی نه‌وه‌ی باسکرا له باره‌ی چه‌مك و پێناسه‌ جوړ به‌جوړه‌كانییه‌وه ده‌توانرێت تیبینی نه‌وه بگرێت، كه چه‌مك له بنیاتی زانیاری و ده‌رك پێكردنی جیهانی ده‌وروبه‌ر به‌كاردیت و نه‌و پێبازه‌ فیکرییه‌ جوړبه‌جوړانه‌ش پێناسه‌ی جیاوازیان بۆ چه‌مك دانا. له‌وه‌وه‌ قورسی دیاریكردنی پێناسه‌ی چه‌مكمان بۆ ده‌رده‌كه‌وێت، به‌لكو ئیستا پێناسه‌یه‌كی گونجاری پێویست كه هه‌موو لایه‌نه‌كانی له‌خۆ بگرێت له ژێر ده‌ست نییه‌.

دیاریكردنی چه‌مك و به‌رهمه‌مه‌ینانی به‌ گشتی پێونده‌، به‌ رۆشنی‌بری و زانیارییه‌وه، چ پێونده‌یی‌ت به‌ زانسته‌ رۆشنی‌برییه‌كان یان زانسته‌ سروشتییه‌كان، كه ئه‌میش پێونده‌یه‌كی به‌هێزی به‌ هێما و زمان و بواری واتایی و زۆریه‌ی زۆری نه‌و لایه‌نانه‌ی به‌شداری له‌ دروستكردنی ده‌كه‌ن هه‌یه‌^(١). گۆران و پێشكه‌وتنی خیرای زانست، هۆیه‌كی سه‌ره‌كی بوو بۆ زیادبوونی چه‌مك و واتاكان، تاوه‌كو ژيان به‌ره‌و پێشتر بروت و اتاكان به‌ریلاوتر ده‌بن، به‌ئەندازه‌یه‌ك كه وشه‌كانی زمان به‌شیان ناكهن، له‌به‌رئوه‌ پێویست ده‌كات به‌ دوا‌ی شیوازی چاك‌كردنی ئه‌م كێشه‌یه‌دا بگه‌ڕێن و به‌ شیوه‌یه‌كی زانستیانه‌ هه‌ولێ دانان و هه‌ل‌بژاردنی زاراوه‌ی نوی‌ بده‌ین كه به‌ وردی نه‌و چه‌مكانه‌ ده‌ربڕن.^(٢)

(١) انترنیت: تربوي اون لاین on line.com المفهوم والمصطلح (تعاریفه‌ واختلافاته‌ ومصادره‌).

(٢) رۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ١٧.

چەمكىش دواى جىابونەۋەى لە بۈرە فەلسەفەيە كەى ئالۆزترىبو، بۆ
 ئەۋەى لە ميانەى جىاۋازىيە كانى ترە بە كارىيەت، ئەۋانە (زانستە
 زمانەۋانىيە كان و فەلسەفەيە كان و ئەۋ زانستانەى تر، كە پىئەندىيان
 پىئەى ھەى) تا واى لى ھات چەمك ەك ھاۋاتا لە گەل زاراۋەدا
 بە كاردەھات، ئەمەش ۋامان لى دەكات بۆ دەر كىي كوردنى و پىئەندى
 بە چەمكەۋە لە واتاى زاراۋە بىكۆلىنەۋە.

لەۋانەى چەمك و سىستەمە كانى لە زمانىكەۋە بۆ زمانىكى تر
 جىاۋازىيەت و زۆر پىئەستە لە گشت زمانە كاندا ھەمان شت بن، واتاى
 زاراۋە يان چەمك كە دەرە بەردىت لە زمانىكەۋە بۆ زمانىكى تر جىاۋازە،
 ئەم ديارە زانستىيە يە كىكە لە گىرگىرگە كانى پىش پروسە كە، يان كارى
 گەيانەن يان گۆرپىنەۋەى زانىارى لەسەر ھەردو ئاستى نەتەۋەى و
 جىھانى^(۱)، بۆيە لىرەدا پىئەست بوو زاراۋە كان يەك بىر، يە كخستنىكى
 پىئەندەى لە سەر بنەماى رىككەۋتن لەسەر چەمكە كان و سىستەمە كانى
 بنىاتنرايەت (بە واتاى كى تر لەسەر واتاكان و بۈرە واتاىيە كان) لەبەر
 ئەمە پىپۆران لىكۆلىنەۋەى كى بەراوردى واتا جىاۋازە كانى چەمك و
 سىستەمە چەمكە كان لە زمانە جىاۋازە كاندا دەكەن.

بايە خدانى زاراۋە سازى بە چەمك و ھۆيە كان، يە كەم ھەنگاۋى دانانى
 زاراۋە مان بۆ دەرە خات، كە كۆكردنەۋەى چەمكە كان و رىكخستىيان لە
 كۆمەلەيە كى خاۋەن پىئەندىيە كى ھاۋاشانە، پاشان دەيەت لە چەمك
 بگەين، بە تاىيە تەندىيە كانى و سىما جۆراۋجۆرە راستى و ناراستىيە كانى

(۱) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ۳۴ ل.

و ههروهه ها پتوهندی ئەم چه مکه به چه مکه کانی ترهوه له هه مان ئەو کۆمه لهی که لییه تی و دهستینشانکردنی جیگه که ی و پاشان هه ولده دین بو پیشنیازکردنی زاراوه یه کی گونجار بۆی، که پتوهندییه کی واتایی بهو زاراوانه وه هه ییت و پاشان هه نگاوکی پتویست له نیوان بایه خدان به چه مکی تازه و پیشنیازکردنی هیمایه کی زمانی بۆی، ئەویش دانانی پیناسه یه که بۆ ئەو چه مکه، که مه به ستمان ستایشیکی وشه ییه بۆی، به به کاره ییتانی چه مکی تری که پیش وه خت لامان ناسراوه، پتویسته له پیناسه دا دیاریکراو و وردییت و ئەو تاییه ته ندییانه له خو بگرییت که ئەو چه مکه هه یه تی و یارمه تی روونکردنه وه ی جیگه ی چه مکه تازه که ی له سیسته میکی دیاریکراو له چه مکه کان، که له یه ک کۆمه له به شدار ده ییت له گه لیدا بدات. روونکردنه وه کانیش له وانده سوودیان له دیاریکردنی چه مکه و روونکردنه وه ی زۆرییت، که لهو مه رجانه بۆی دانان، ئەمه یه ده یته ژیریژی و پیناسه که شی پیناسه یه کی زانستی ده ییت.

جیاوازی پیناسه ی زانستی له پیناسه ی زمانه وانی ئاسایی ئەوه یه: پیناسه زانستییه کان بریتین له کۆمه لێک چه مکی چه سپاو، به پیچه وانده ی رپتازه فله سه فی و ژیریژییه کانی سه ره به کۆمه لێکی به ستراوی هاوشانن، به لام پیناسه کانی زمانه وانی له فه ره نه نگیه که وه بۆ فه ره نه نگیه کی تر،

لهوانه يه به پیتی تاییه ته ندیی فەرهنه گه کان و توانستی رۆشنیبری و ژیری ^(۱) جیاوازییت و سه ره به ستین.

فیلبر (FELBER) نه وهی پیشاندا که وردیی زاراوه کان پشت به هیما زمانیه کان نابه ستی، به لکو به چه مکه کان له (فیزساگر-Weizsacker) وه، وه رگیاوه و شیکردنه وهی ئەم دهسته واژه یه ی سه ره وهی کردووه به وهی، که: تیگه یشتنی سه رکه وتوو له زماندا پشت به وردیتی زمان نابه ستیت، به لکو پشت به وردیتی ریکخستنی چه مکی شته کان که لیکۆلینه وهی له سه ر ده که ین ده به ستی ^(۱). ده بیت ئەمه له بیر نه که ین که کاری زاراوه سازی یان دانانی زاراوه کان پیویسته هه موو کات له چه مکه کانه وه ده ست پی بکات، وه ک باسکرا، پاشان پیناسه دواتر هیما ی زمانی (زاراوه)، بۆ هه موو چه مکیک زاراوه یه ک دابنریت و له گه ل زاراوه ی تر تیکه ل نه کری و گونجان و تیگه یشتن له توانستدا بیت کاتی که یه ک زاراوه بۆ یه ک چه مکه دابنریت و به پیچه وانه وهش...

ئه رکی پسپۆر له زانستدا مامه له کردن له گه ل چه مکه کان و روونکردنه وه و پیناسه کردنیانه و ئه رکی زمانه وانیش هه لبژاردنی زاراوه کانه (وشه یان هیما ی زمانین) به پیی ده ستووره کانی دانان که له زمانه کان و زانستی زاراوه سازی تیۆری ناسراوه، پاشان ستایشکردنی

^(۱) انترنت: د.علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي قراءة في شروطه وتوحيده.

^(۲) انترنت: د.علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي قراءة في شروطه وتوحيده.

به کارهیتانی ئەو وشانه، پاشان پۆلی زاراوه‌سازی پسپۆر له زانستی زاراوه‌سازیدا دیت، که ئەوانە ی باسکران، بەسەر دەکاتەوه و بریاری زاراوه‌یەکی گونجاو و پێکۆپینکی بۆ دەدات، بۆ بەکارهیتان به پیتی ئەو رێبازانە ی که زانستی زاراوه‌سازی و پێوانەیی بریاریان لەسەر داوه، بەمەش وردبینی و واتا له بوازی زانستی و زمان و ژیریژی بۆ زاراوه‌کاتمان داين ده‌که‌ين.

پروژه‌ی پێوانەیی زاراوه له زانستی زاراوه‌سازیدا، به دوو لایه‌ن به ئەنجام ده‌گه‌یشت: لایه‌نی ژیریژی و لایه‌نی زمانه‌وانی، لایه‌نی ژیریژی، چه‌مکه‌کان ده‌گرێته‌خۆ (ویناکردنه ئاره‌زییه‌کان) به پێوانه‌یی و یه‌کخستن، لایه‌نی زمانه‌وانیش بریتیه‌ له پێگاکانی دانانی زاراوه و لیکۆلینه‌وه‌ی بنیاتی زاراوه‌ی ئینگلیزی، ئەگەر بۆ ئەو چه‌مکه‌ تازه‌یه زاراوه‌یەکی ئینگلیزی هه‌ییت له‌وانه‌یه بیه‌یه‌ پێگه‌ خۆشکه‌ر و یارمه‌تیدانێک بۆ پێشنيارکردنی زاراوه‌یه‌کی گونجاو به‌رانبه‌ری^(١). له‌مه‌ر چۆنیتی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ چه‌مکی جیاوازا و دانانی زاراوه‌ی گونجاوی یه‌کگرتوو و بلاوکردنه‌وه‌یان... هتد. ئەو چه‌مکه‌نه‌ش ده‌توانرێت له‌سەر سی شپوه‌بن که ئەمانه‌ن:

یه‌گه‌م: چه‌مکه‌ هه‌یه‌ پێمان گه‌یشته‌وه، که‌ره‌سته‌کانی له‌ لامان ناسراوه و بلاوه، ته‌میشه‌ دوو به‌شه‌:

(١) د. محمد حلمي هليل، خطوات نحو تقييس المصطلح اللساني في الوطن العربي، بحث مقدم الى الندوة (التقييس والتوحيد المصطلحيان في النظرية والتطبيق)، تونس، ١٣-١٧ مارس ١٩٨٩، ل ١٠.

۱- چه مك كه زاراوه‌ی كوردی هه‌یه و ئه‌میش دوو به‌شه له‌ رووی
ژماره‌ی ئه‌و زاراوانه‌ی بۆ به‌لگه‌هینانه‌وه‌ دانراون:

أ- چه‌مكێك كه‌ یه‌ك زاراوه‌ی كوردیی هه‌بیّت، ئه‌م زاراوه‌یه‌ش له‌ لای
گشت كه‌سێك بلاو و ناسراوه‌، یان وه‌رگیاوه‌ یان له‌ زمانیکێ تره‌وه‌ هاتۆته
نیو زمانێ كوردی، یان كوردیه‌یه‌کی په‌تییه‌ یان وشه‌یه‌کی گشتیه‌یه‌.

ب- چه‌مكێك كه‌ ژماره‌یه‌ك له‌ زاراوه‌ی كوردی یان وه‌رگیاوی هاوواتای
هه‌بیّت، ئه‌و زاراوانه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی له‌ هاوواتا رزگارمان بیّت پێویستیان به‌
چاره‌سه‌ر هه‌یه‌.

۲- چه‌مكێك كه‌ هه‌شتا زاراوه‌ی بلاو و ناسراوی نه‌بیّت، وه‌ك (قیدیۆ،
دی قی دی،...) ئه‌م جوهره‌ش به‌ دانانی له‌ ژێر ده‌ستی لیژنه‌ی زانیاری و
هونه‌ری تایبه‌ت، بۆ دانانی زاراوه‌ی كوردی بۆیان ده‌بیّت زوو چاره‌سه‌ر
بکریّت.

دووهم: چه‌مكێك تازه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ دانراوه‌ یان تازه‌ دانراوه‌ و كه‌ره‌سه‌ و
چه‌مكه‌كانی‌مان هه‌شتا پێ نه‌گه‌یشتوون، ئه‌میش دوو جوهری هه‌یه‌:

أ- چه‌مکی شته‌ مادیه‌یه‌ هه‌ست پێکراوه‌کان.

ب- چه‌مکی تیۆری مه‌عنه‌ویی رووت، هه‌روه‌ك له‌ بواری زانسته
رووته‌کاندا.

سێیه‌م:

چه‌مكێك كه‌ خوێمان و زاناكانمان له‌ توێژینه‌وه‌ زانستیه‌
تایبه‌تییه‌کاندا ده‌یدۆزینه‌وه‌.

پوونکردنه وه و پیناسه ی زاراه

زاراه وهك له زۆریه ی نهو سه رچاوانه ی ئاماژه یان بۆ کردوه، واتایه که ئاماژه بۆ ریککه وتن ده کات، نه م واتایه ش ئاماژه بۆ تاییه تییه کی گرنگیی زاراه ده کات، که نه ویش ریککه وتنه له سه ر واتایه کی تاییه تی بۆ زاراه دوا ی جیاوازیکردن له واتاکه ی وهك نه و ی، زاراه که له ناکۆکی دا بی ت تا وا تا زانستییه که ی به شیوه یه کی پوون له نیوه رۆکه که ی دا ده ربکه ویت. نه مه ش بۆ تاییه تمه ند ی ریککه وتن تاییه تمه ند ی پوونی و زانستی پی ده به خشی ت.

نه م تاییه تمه ند یان ه کاتی ک له وشه یه کدا کۆ ده بنه وه بۆ گه یان دنی یا ئاماژه بۆ کردنی واتایه کی تاییه تی که گو یی لی ده گی ی له هه لمه رجه به کاره یتانی دا تا ده بی ته زاراه، به لām دووباره بوونه وه و به رده وامی له می ژوودا نه وه وا له وشه که ده کات بی ته زاراه و وا تا نوییه که ی بچه سپی تی.

نه و ی له نیو زانست دۆست و هونه رمه ندان دا (زاراه) ی پی ده وتری ت، چه ند وشه و ده رب پینی کی تاییه تی نه که بۆ گه یان دنی واتایه کی تاییه تی دانراون، یان له نه غجامی زۆر به کاره یتانی له هه ر زانست و هونه ریکدا، ورده ورده واتایه کی تاییه تی یان به سه ردا برا وه و، شیوه ی زاراه یان وه رگرتوه. چه مکه کانی زاراه ش وه کو چه مکه زمانیه کانی وشه، یان

دانراوین - واتا، به خواست و مهبه‌ستیکی تاییه‌تی داده‌نرین، یان به واتایه‌کی دیکه (دانانی)ن، و وشه‌یه‌ک ورده‌ورده واتا و چه‌مکی زمانه‌وانی خۆی له‌ده‌ست ده‌دات و له زانستی‌کدا ره‌وشی زاراو به‌خۆوه ده‌گریت.

هه‌لبه‌ت به شیوه‌یه‌کی گشتی، واتای زاراو‌یه‌ی وشه، له‌گه‌ل واتای زمانه‌وانی وشه ده‌گو‌نجیت، بۆ نمونه زاراو‌ی (پۆژوو) و (نوێژ) له شه‌ریعه‌تا، به واتای نه‌خامدانی کاریکی تاییه‌تی، یان ره‌وش و ده‌ستووریکی تاییه‌تییه، که به‌ریز له‌ پروی زمانه‌وه ده‌ست لی‌هه‌ل‌گرتن و دو‌عا ده‌گرنه‌وه، به‌لام ناکرێ به‌ هه‌موو ده‌ست به‌رزکردنه‌وه و نزایه‌ک بو‌ترێ (پۆژوو) و (نوێژ). شه‌وه بۆ هه‌موو زاراو‌یه‌ک، له‌وانه زاراو‌کانی سو‌فی‌گه‌ریش، راسته، وه‌کو چۆن بابای سو‌فی له‌ کاتی جه‌زیه و حال لی‌هه‌اتندا چه‌ند وشه و ده‌رپ‌ینیکی به‌سه‌ر زاردا هه‌اتوه، یان شی‌خه گه‌وره‌کان به‌ نیازی په‌ندادان و ئامۆژگاری‌کردنی مو‌ریدان، چه‌ند وشه و ده‌رپ‌ینیکیان وتوه، که به‌هۆی دو‌وباره‌کردنه‌وه و زۆر به‌ کاره‌ینه‌وه ورده‌ورده شی‌وه‌ی زاراو‌یان وه‌رگرتوه. هه‌ندیک شاعیرانی سو‌فی مه‌شه‌رهبیش به‌ سوود وه‌رگرتن له‌ خواستن و درکه و خوازه، چه‌ند ده‌رپ‌ینیکیان هه‌ینانه‌ته‌ کایه، که له‌ شی‌وه‌ی هه‌یمادا بوون، پاشان ورده‌ورده شی‌وه‌ی زاراو‌یان به‌خۆوه گرتوه.^(۱)

زاراو که گرنگیه‌کی زۆری له‌ گشت بواره‌کانی زماندا هه‌یه نیشانه‌یه‌کی بێ گیانه و په‌مزیکێ ئامی‌ریه و هه‌یج نه‌رکێک جگه له‌ واتا

^(۱) دکتر سید جعفر سجادی، فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، چاپی هشتم، انتشارات طهوری، تهران، ۱۳۸۶، سراغان، ص هفت.

بۆبە کارهینراوه کەى بەرپۆه نابا، هەر وهها هیچ کەسیک بۆى نییه به
 ئارهزوى خۆى زاراوى بێگانه وەرگیریت و دارپشتنه کەى بگۆریت و زمانه
 نهته وایه تییه کەى پێى پینه بکات و به ئارهزوى خۆى ماناکهى بسازینى و
 به زۆره ملێ به سەر چه مک و تینگه یشتینکی جیاوازا بیسه پینى^(۷) و
 زمانه وانه کانیش به درێژایی میژووی زمانى مرۆڤایه تی چ یۆنانى و
 پۆمانى بن، چ عەرهب له سەر تهوه یه ک قسه ن، که زاراوه وشه یه که، ته مرۆ
 زاراوه له هه موو پۆیه که وه، وه ک زانستیکى بایه خدار له گه لیك له زانکۆ
 به ناوبانگه کاندایه خوینریت و لیكۆلینه وهى زۆرى له سەر ده کړیت و
 کۆبوونه وهى سالانه ی جیهانى بۆ ده گیریت. زمانى کوردی وه ک زمانیکى
 په سه نى پوخت و پاراو، هه رچه نده له زاراوى زانستى مرۆڤایه تی و
 ته کنه لۆژیدا هیشتا فره نده داره، به لام زمانه کەى خۆى وه ک زۆریه ی
 زمانه کانی هیند و ئه وروپایی بۆ فراوانبوون و زاراوه سازکردن گه لیك له
 باره^(۸). که واته لیڤه دا جیى خوێه تی ئاماژه بۆ هه ندى پیناسه ی
 جۆراوجۆرى زاراوه چ له لای زمانه وانى کورد چ لای بێگانه بکهین.

لیڤه دا ده بى هه ولده ی ئاماژه بۆ پیناسه ی جیاواز بکهین و بپرسین
 زاراوه چیه و چ نیشانه یه ک له جۆره کانی وشه جیای ده کاته وه؟ بۆ

(۷) د. کامل به صیر، هۆنراوه ی کوردی و زاراوه ی کلاسیزم له په خنه سازى
 ئه وروپیدا، گۆڤارى (به یان)، ژماره (۷۵)، به غدا، کانوونى یه که م ۱۹۸۱،
 ل ۱۳.

(۸) ئیبراهیم شه مین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانى زانیارى ئه مپۆدا،
 گۆڤارى (پۆشنیری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۷.

وهلامدانهوهی نهمهش دهبی پنهنا بهرینه بهر زمانهکانی تر تا بزاین به چی وهلام دراوتهوه؟، زانایهکی وهك (الشریف الجرجانی) که واژهی (الاصطلاح)ی به زمانی عهدهبی داناوه پیناسهی کردوه و دهلیت: (الاصطلاح) واتا زاراهه — ریچکهوتنی دهستهیه که له کۆمهلائی خه‌لکی ده‌بارهی ناونانی شتیك یاخود کاریك به وشهیهك که له واتایه‌که‌وه بۆ واتایه‌کی تر گوازیتهوه. دوا به دواي نهم زانایه (الكفوی) له‌سه‌ر ههمان ریچکه هه‌نگای ناوه و پیناسهی (الاصطلاح)ی به دووپات‌کردنه‌وهی قسه‌کانی (الجرجانی) کردوه، سه‌ره‌پای پوون‌کردنه‌وهیه‌کی نویی لایه‌نه‌کانی پیناسه‌که به باسکردنی نه‌وهی: زاراهه وشهیه‌کی تاییه‌تییه، له بابەتیك له بابەته‌کانی زانست و زانیاری و پژوهنیری و شارستانییهت و له کاروباری پژوهندها و به‌هۆی نه‌وانه‌ی پێوه‌ندیان به‌و بابەته‌وه هه‌یه و به‌کاری ده‌هێتن^(۱)، له‌به‌رئوه لیته‌دا ده‌توانیته هه‌ندی چه‌مك بۆ زاراهه ده‌ستنیشان بکریته:

۱- زاراهه چه‌شنیکه له وشه.

۲- زاراهه ده‌ستهیهك له کۆمه‌لائی خه‌لکی سازیده‌که‌ن و بۆ ئیشوکاری تاییه‌تی خۆیان به‌کاری ده‌هێتن.

۳- ریتیازی سه‌ره‌کی له ریتیازه‌کانی دانان و له دایکه‌بونی زاراهه، گواستنه‌وه‌ی وشهیه‌که له واتایه‌که‌وه بۆ واتایه‌کی نوێتر، که‌وابوو هه‌موو وشهیهك زاراهه نییه، به‌لام هه‌موو زاراهه‌یهك وشهیه‌که و نهم وشهیه‌ش سنووریکی ته‌نگه‌به‌ری هه‌یه، که به به‌کاره‌ینانی له لایه‌ن کۆمه‌لیك له

(۱) د. کامل به‌صیر، زاراهه‌ی کوردی هه‌سه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ۱۵-۱۶.

خەلگى لە كۆپىك لە كۆپەكانى ژياندا شوورەى كىشراو و لە وشەى
 فەرھەنگىيەو وەرگىراو^(۲)(۳)، ئەمە و چەندان تاييەتمەندى تر بۆ زاراو لە
 ئارادان و لە ھەموو زمانىكى زىندووشدا ئەو تاييەتمەنديانە بەرچاو
 دەكەون، چونكە زاراو ەك لە گشت زمانىكى زىندوودا، بەشىكى زۆرى
 وشەكانى ئەو زمانە دەگرێتەو، ئەم بەشەش بابەتەكانى زانست و
 رۆشنىبرى و ئەدەب و ھونەر و ئابورى و سىياسەت و... ھتد، دەگرێتەو.

زاراو بنچىنەى زمانى ستانداردى نەتەو، دىالىكتەكانى لىك نىك
 دەكاتەو و پىوھنديان بەھىزتر دەكات، دەبىتە ھۆى پىكھىنانى يەكيتى
 دەرپرین و بنچىنەى ئامراز و ھزر و پىر و داھىنان بۆ نەوكانى داھاتوو بە
 يەكگرتوى^(۱)، ھەروەھا زاراو بە گشتى بەو پىناسە دەكرىت: كۆمەلىك
 ھىماى زمانىن، لەبوارەكانى زانستى يان تەكنەلۆژى ئامازە بۆ چەندىن
 چەمك و شت دەكەن.

رېكخراوى پىوانەيى نۆودەو لەتى بەو پىناسە دەكات: زاراو ھىمايەكە
 لەسەرى رېككەوتوون بۆ گەياندى چەمكىك لەچەندىن دەنگى
 تىكبەستراو يان لە وىنەى نووسراوى ئەم دەنگانە (پىتەكان) پىكدىت.
 بۆيە پىويستە دوو مەرجى سەرەكى تىدايىت:

(۲) ھەمان سەرچاوە، ل ۱۶-۱۷.

(۳) د.كامل بەصير، پىناسىنى زاراو، گوڤارى (رۆشنبرى نو)، ژمارە

(۱۱۱)، بەغدا، ۱۹۸۶، ل ۲۱۷.

(۱) محەمەد وەسمان، گىروگرفتەكانى زاراو دانان لە زمانى كوردیدا، ل ۵.

۱- پێویسته هەر چه مکیك یان شتیك به زاراوهیهکی سهربهخۆ دهبرێدریت.

۲- زیاتر له یهك زاراوه بۆ چه مکیك یان شتیك دانه نریت، بهلام بهگشتی ئهم دوو مهرجه له زمانی کوردیدا سهدی سهده له زۆر زاراوهدا نههاتۆته دی، له بهرتهوه زۆرجار دهبینین یهك زاراوه بۆ چه ندين واتای جیاواز به کار دیت، که جوړیک ته مومژێ واتایی دروست دهکات، زمانناسان بهم دیاردیه دهلێن هاویێژی یان هاودهنگی و هاوبهشی له یێژدا^(۱). له پێناسهیهکی تری زاراوهدا هاتوه: زاراڤ د ئه زمانیدا، په یشه که یان ژ په یشه کی پتره، دیار کرنا پامانه کا تایبه تی و خۆمالی ددهت، و ئارمانجه کا دیار کری دگه هینیت، له ورا (زاراڤ) پامانه کا دورتر کورتر ژ پامانا په یقا ئاسایه خویا دکهت، و مهودایه که به رفره هتر وهردگریت و جوانیه کا باشتر ددهتی.. هه بوونا زاراڤ دناڤ هدر ئه زمانه کی دا، نیشان و سیفته تا هیز و شیان و پیشه هاتنیت وی ئه زمانیه و که قناتی و په سانه یه تی و هراو و گهش و بوونا بهرده واما وی ئه زمانی دیار دکهت^(۲)... ههروه ها له جینگه یه کی تریشه وه له باره ی زاراوه و تراوه: زاراوه وشه یه که کۆمه لێك پسه پۆر بۆ مه به ستیکی زانستی رایان ده که ن به یهك و دایده نین، ده شبی بۆنه یان هاوبهشی یان ویکچوونیک ی زۆر یان

(۱) پوژان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۲۳۴-۲۳۵.

(۲) رشید فندی، زاراڤیت ئه ده بی د مه م و زینا خانی دا، گوڤاری (پوشنبیری نوی)، ژماره (۱۱۱)، به غدا، ۱۹۸۶، ل ۳۰۳.

كەم لە نێوان واتا زمانییەكەى و واتا زاراوہییەكەیدا ھەييت^(۳) و لەگەڵ ئەوەشدا، (زاراوہ) تەنھا (شێوہ)ى چەمكە زانستییە نوێكانە و بە زۆرى كرۆكى ئەو راستییە زانستییە دەپيكت، كە دەمانەوى دەرى بېرىن، بەلام واى لى ھاتوہ گرنگترین كۆسپ لە پى كورداندنى خويندنى بالادا، دۆزینەوہى زاراوہى كوردیى ئەوتۆیە، كە لەگەڵ ئەو وشە و چەمكە زانستییە بیانیانەدا بگۆجى، چونكە زاراوہ ھۆى سەرەكیى دروستكردن و پيگەستن و گەشەپيكدنى زانستە^(۱).

زاراوہ چەشنە وشەيەكە و گواستەوہى وشەيەكە بۆ واتايەكى نوێتر، زاراوہ وشەى فەرھەنگیى سەر زمانى خەلكى نییە، بەلكو وشەيەكى نوێباوہ بۆ واتايەكى نوێ، لە كۆرپىكى زانستى یان پووناكبرى سەردەمدا سازكراوہ. زاراوہ واژەيەكى بابەتییە، پسپۆرەكان لەسەرى پيگەكتوون بۆ ئەوہى واتايەكى دیاریكراوى زۆر بە وردى و پوونى پى دەربېن، بەجۆرێك لە ھوارى دەقە زانستییەكەدا ھیچ شێواوى و ئالۆزییەك لە بىرى خوينەر و گۆیگردا پەیدا نەكات.

خالیكى گرنگ بۆ ئەوہى (زاراوہ) بە (وشە) بناسین دەبى (ئاوہلناوى رەسەن)ى بھەینە پال و بلیین: زاراوہ وشەيەكى رەسەنە و ئەو

^(۳) عبدالرزاق بيمار، زاراوہكانى ناو كتيبانى قوتابخانەكان، گۆڤارى (پۆشنیبرى نوێ)، ژمارە (۱۱۱)، ل ۲۸۹.

ھەروەھا بېروانە: عەبدولرەحمان عوسمان، زاراوہزانى و زاراوہى زانستى كوردی، گۆڤارى (بانە پۆڤ)، ژمارە (۲۱)، ل ۶۳.

^(۱) جەمال عەبدول، بەركولێكى زانستە زاراوہسازى كوردی، ل ۶.

وشه يەش بە گشتى سى بەشە، نامراز و ناو و فرمان، لەبەرئەوى نامراز و فرمان بۆ زاراوەسازى دەست نادەن، دەبى واژەى (وشە) لە پێناسەكەدا بکەين بە (ناو) و بلىين: زاراوە، ناویكى ڕەسەنە^(۲).

لەبەرئەوى زاراوەسازانى کورد لە کارى زاراوە و پێناسەکردنیدا يەك ڕانين، بۆيە لەم بوارەدا دوو دیارەى نابەجى بەرچاو دەکەوێت:
يەكەم: بەهەلە داتاشينى زاراوە.

دووهم: دانانى لە زاراوەيەك زۆرتر بۆ يەك واتا.

لەئەنجامدا دەگەينه ئەوى، کە:

۱- زاراوەى کوردی، ناویکە، دەشى (سادە) و دەشى (ناسادە)ییت.

۲- ئەم (ناو)ە وشەيەکی کوردی ڕەسەنە.

۳- پێیوێستە، لە نێوان زاراوە و واتاکەى پێشووی جۆرە پێوەندییەك هەيیت.

۴- دەبى (هەر زاراوەيەك) تەنيا بۆ يەك مەبەست دانرايیت.

۵- دەبى (زاراوە) کە لەبەر ڕووناکیی يەکیك لە ڕیبازەکانی پەیدا بوون و سازکردنى (وشە)ی کوردیدا سازکرايیت.

۶- نابى خەلکی ناپسپۆر (زاراوە) لە زماندا ساز بکەن.

۷- (زاراوە) تايبەتە بە بابەتيك يان لایەنيکی زانیاری و ژياری و ڕووناکبیری.^{(۱)(۲)}

^(۱) جەمال عەبدول، زاراوەسازى و زانستاندنى زمانى کوردی، گۆڤارى ئەکادیمی کوردی، ژمارە (۷)، ل ۱۸.

که واته به پیتی ئەم خالانە، دەتوانین زاراوی کوردی بەم جۆرە پێناسە بکەین:

زاراوە ناویکی پەسەنە، لە فەرھەنگی نەتەواوەتی کوردییەوه بە پیتی رێبازیکی وشەسازی کوردی، بۆ مەبەستێکی دیاریکراو لە کۆری پسپۆریتیدا سازکراوە.

هەروەها ئەگەر سەیری هەندێ سەرچاوەی تر بکەین لە بارەی زاراوەوه، دەبینین ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن: زاراوە واژەیه کە، وشەیه ک یان چەند وشەیه ک کە چەمکی ئەلەدەگرت ماددی بیت یان مەعنەویی یان وشەیه ک یان چەند وشەیه کە، کە خاوەنی واتایەکی زانستی یان ژیاوی بیت^(۱)، زاراوە وەک بینرا رێککەوتنی کۆمەڵێک خەڵکە لەسەر زاراوەیه ک، بۆ بەکارھێنان و ناونانی ئەو شتە کە دەیانەوێت دەری بپێن لە کاروباری پۆژانەیاندا، لەبەرئەوەی زاراوە وێنەیه کی چری ئەو پێوەندییە ئەندامییە، ئە نێوان ئاوەز و زماندا راوەستاوە، هەروەها پێوەندیی بە دیاردە زانیارییە کەنەوه هەیه، زاراوەش لە هەر زانستێ، ئە زانستەکان بە ناوی چەق دادەنرێت،

(۱) جەمال عەبدول، زاراوەسازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گۆفاری ئەکادیمی کوردی، ژمارە (۷)، ۱۸۴-۱۸۵.

(۲) هەمان سەرچاوە، ۱۸۴-۱۸۵.

(۳) انترنیت: مندی اللسانیات: مندی المصطلح اللسانی، محمد احمد، المصطلح العلمي بين السيرة والاندثار.

که لایه‌نی پۆشنی زانیاری پی بەردەوام دەبێ و هینانی فیکری پی دەچەسپیت^(۲)، هەموو ئەمەش بۆ پێکەوه‌بەستنی ژیاڕی نەتەوه‌کانە.

پێناسەی نوێی زاراوه دووپاتی ئەوه دەکاتەوه، میژووی زاراوه، میژووی زانسته‌کانە، هەموو زانستیکێ نوێ. پێویستی بە زاراوه‌ی نوێ دەبێت و، هەموو ویناکردنیکێ نوێش وا لە خاوەنەکە‌ی دەکات، زاراوه‌ی نوێی بۆ درووست بکات، یەکی لە تایبەتمەندییەکانی زانسته سروشتییەکان ئەوه‌یه، که پەرەسەندنیکێ بە‌رده‌وامیان هەیه، ورد و ریکوپێکن، شایانی خۆگەیانندی ماوه‌یه‌کی دوور و درێژیان هەیه، بۆیه پێویسته و دەبێت بۆ ئەو زانسته هەمان ئەو زاراوانە هەبێت بە هەمان تایبەتمەندی ئەو زانسته^(۱). هەروەها پێناسەیه‌کی تر لە باره‌ی زاراوه‌وه دووپاتی ئەوه دەکاتەوه، که زاراوه لە نەژاددا ریککەوتنی توێژەرانه لەسەر هەلبژاردنی بۆ دیاریکردنی لە باره‌ی چه‌مکیکی دیاریکراو لە زانستیک یان هونەرێکی دیاریکراو. زۆر جارێش زاراوه بە شیوه‌ وازیه‌کی تاک دیت، وەک فەرهنگ، جێناو... یان، چەند وشەیه‌ک وەک، ئەندازیاری کاره‌بایی، زانستی زه‌ویناسی... هتد.

زاراوه بریتیه‌یه‌ له‌ وشه‌یه‌ک یان کۆمه‌له‌ وشه‌یه‌ک له‌ زمانیکێ تایبەتی زانستی یان تەکنیکی، بۆ دەرپرین لە چه‌مکه‌کان و ناماژه‌ بۆ کردنی شته

(۲) د. مولای علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السیماءوي الاشکالیه والاصول والامتداد، ل ۳۱.

(۱) محمد کامل حسین، القواعد العامة لوضع المصطلحات العلمیه، مجله مجمع اللغة العربیه بالقاهرة، الجزء (الحادي عشر)، القاهرة، ۱۹۵۵، ل ۱۳۷.

مادییه دیاریکراوه کان به کار دیت. به م واتایه زاراو دهیته گوزارشتکردن له چه مکه کان و شته مادییه کان، به لام راپوچوونی گونجاو له لای پسپوژانی زانستی زاراو سازی نهویه که، تا ناستیک له لایه ن گۆکردن و رینوسوده کۆکن دهربارهی وشه ی (زاراو) له زمانه جیاوازه کان به م شیوه جیاوازه دهینوسن و گۆی ده کهن، به نینگلیزی و هۆله ندیی و دانیمارکی و نهرویجی و سویدی وشه ی (Term) و به ئه لمانی وشه ی (Trem) و به فهره نسی (Terme) و به ئیتالی (Termine) و به نیسپانی و بولگاری و رۆمانی و سلوئینی و چیکی و پۆله ندی (Terminos) و به پورتوگالی (Termo) و به پرووسی (Termin) ی پی ده لێن، وشه ی تری زمانه نه وروپییه کان که سهر به هه مان بنه ماله ی زمانن^(۲). له لای عهره بيش وهرگیراوه به (اصطلاح) و (مصطلح)^(*) و له زمانی کوردیشدا به (زاراو) و (زاراو) به کارهاتوو، به لام ههر وشه ی (زاراو) که چه سپاوه. که واته

(۲) د. محمود فهمی الحجازی، الاسس اللغوية لعلم المصطلح، ل ۹.

(*) ههروهها له باره ی هه ندی پیناسه ی تری زاراو، به روانه:

ا- قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت، يناير - فبراير - مارس ۱۹۸۹، ل ۸۳-۸۴.

ب- د. ابراهيم كايد محمود، المصطلح ومشكلات تحقيقه، مجلة (التراث العربي)، العدد (۹۷)، السنة (۲۴)، دمشق، اذار ۲۰۰۵، ل ۱۷-۱۹.

ج - شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، الطبعة الثانية، دار طلاس للدراسات الترجمة والنشر، دمشق ۱۹۹۲، ل ۱۷۲.

زاراوه به هەر شیوهیهك بنووسریت و گۆ بكریت ناونایكی زمانی دهسهپینتی^(۱)، كه له زمانیكي تاییه تیدا چه مكیكي دیاریكراوه.

جیاوازی نیوان چه مك و زاراوه

له م چهرخه ی ئیستادا، زاراوه بۆته باسی زانستیکی سه ره خو، كه به زانستی زاراوه سازی ناوده بریت و به شیوه ییكي زانستی له چه مكه كان و زاراوه به كارها توه كان له زمانیكي تاییه تی دهكۆلێته وه، زاراوه سازیش (Terminology) وهك زانستیک بایه خ به داړشتنی زاراوه و دیاریکردن و درووستکردنی ده دات. كه واته زاراوه = نیوه رۆك (پله یه كی واتایی) + ده برپین (داړشته یه كی زمانی گه یه نه ری)ه، یان هیمایه كی رێكه كه وتییه بۆ تیروانی نیك له دهنگی گۆكراو یان شیوه كه به نووسین ده رده بریت (به پیت) پێكدیت.

زاراوه له وانه یه وشه یهك یان دهسته واژه یهك بیت، ئه گهر چه مك نواندنی بیرى شتێك بیت (ههسته پێكراو یان پوون) یان بۆ پۆلێك كه سیمای هاوبه شی هه یه و به زاراوه یهك یان هیمایهك گوزارشتی لی ده كات. زاراوه هه ری كه یه كی (زمانی) واتاییه كه له وشه پێك ها توه (زاراوه ی ساده) یان چه ند وشه یهك (زاراوه ی لیك دراو)، كه به چه مكیكي دیاریكراو ناوده بریت به شیوه یه كی یهك لا له ناو بواریكدا یان چه مكیكي تاییه تی،

(۱) د. ایناس كمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحدیث، ل ۳۲.

بریتییە لە ویناکردنیکی ئەرکی بۆ تایبەتمەندی زانیاری زاراوەکە^(١)، ئەم دەستوورانە، زاراوە لە پێوەندیکردنی بە چەمکەو زیاتر لێل دەکات، چەمکیش لە میانە پێناسەکانی زاراوەدا لە زۆرینە سەرچاوەکاندا لە زاراوە تایبەتی تر و بە واتای ویناکردن بە کاردیت، چونکە چەمکەکان مەرجی بەردەوامی و کرۆکی زمان و لە ڕینگەیه مەژۆ جیاوازی لە نێوان شتێک و شتێکی تردا دەکات. چەمکەکانیش پێویستیان بە جۆرە ڕێکخستنی هەیە بۆ ئە ئامیزگرتنی هەموو پارچەکانی.

زاراوەش بریتییە لە چوارچێوەی ویناکاری و گوزارشتی چەمکەکان. زاراوەکان بە پێی ئەوەی دەرکیان پێدەکەین هێمان بۆ چەمکەکان، ئەمە ئەوە دەگەییێنێ کە چەمکەکان لە ڕوانگەی تایبەتی چەمک دەربارە زاراوە لەپێش زاراوەکان دۆزراوەتەو و دروست بوون، لەبەرئەوەی زانستی زاراوەسازی، زاراوەکان بە چەمکەکانەو دەبەستیت، ئەک بە پێچەوانەو، هەر لەبەر ئەمەش بایەخ بە سیستەمیکی چەمکی ڕەها نادات، بەلام لە پێناوی ئاسانکاری بەردەوامی تەنیا بایەخ بە سیستەمە دانراوەکە دەدات، بەلام ئەم ڕوونکردنەوێە بۆ ئەو پێوەندییە نێوان چەمک و زاراوە و لادان و نەهێشتنی ئەو تێکەڵییە نێوانیان و لایەنی جیاوازییان بەسە؟.

ئەوەی لەبارە پێناسە چەمک و زاراوە ڕوونمان کردووە دەمانگەڕێنێتەو بۆ ئەو تێکەڵییە کە لێیەو کەوتینە باسکردنی، مەبەست دیاریکردنی جیاوازی نێوان چەمک و زاراوەیە، لێکۆڵینەوێ

(١) انترنیت: تربوي اون لاین on line.com المفهوم والمصطلح (تعاریف و اختلافاته و مصادره).

یه‌که‌ی چه‌مک و تاییه‌تییه بنچینه‌یه‌که‌ی له ده‌وربه‌ری فله‌سه‌فیدا و یه‌که‌ی زاراه تاییه‌تییه‌که‌یه‌تی له ده‌وربه‌ری زمانه‌وانیدا، وای له‌و دوو یه‌که‌یه کردووه، له واتاکانیاندا لیلی هه‌بیّت، به‌قه‌د ته‌و لیلییه‌ی نیوانیان و به‌کاره‌ینانیان و باوی هاوواتایی نیوانیان به‌ناسانی و پرونی ده‌یینین، ته‌نانه‌ت ته‌و فره‌ه‌نگ و پیناسانه‌ی، بی‌ ته‌وه‌ی جیاوازی له نیوانیاندا بکه‌ن بایه‌خیان به‌ دیاریکردنی واتای نیوان چه‌مک و زاراه داوه، هه‌ردوو چه‌مک و زاراه‌یان وه‌ک هاوواتایه‌ک کرده‌ ناویشانی نووسینه‌کانیان^(۱). هه‌روه‌ها له‌وانه‌ی بو دیاریکردنی زاراه لی‌کۆلینه‌وه‌یان له‌ باره‌ی زانستی زاراه‌سازیدا کردووه، جیاوازییان له‌ نیوان زاراه و چه‌مک کردووه، که ده‌لین زاراه دیاریکردنی چه‌مکی‌که له‌ شیوه‌ی پیته‌ یان ژماره‌ یان نووسینی وینه‌یی یان داهینایتیک له‌م ره‌گه‌زانه، له‌ میانه‌ی ته‌مه‌دا بینیان زاراه پی‌وه‌ندیه‌کی به‌هیزی له‌گه‌ل چه‌مک هه‌یه و، له‌م پوانگه‌یه‌وه دیاریکردنی‌کیان پی‌شکه‌شکرد که چه‌مکه‌کان زاراه‌نین^(۲) لی‌ره‌دا باسه‌که ته‌وه نییه چه‌مک به‌ پله‌ی یه‌که‌م سه‌ر به‌ فره‌ه‌نگی فله‌سه‌فیه، پاشان په‌ره‌ی سه‌ند و له‌ بواری زمانه‌وانیدا، وه‌ک هاوواتایه‌کی زاراه له‌ بواره جیاوازه‌کاندا و دیاریکردنی جیاوازیی نیوان چه‌مک و زاراه و پی‌وه‌ندیی نیوانیان، که گشت زمانه‌وانه‌کان دانی پی‌داده‌نین به‌کار ده‌هات، که‌چی

^(۱) انترنیت: تربوي اون لاین، المفهوم والمصطلح (تعاریفه واختلافاته ومصادر).

^(۲) د.مولای علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السیماءوي الاشکالیه والاصول والامتداد، ۴۱ ل.

تيكه ئىي ديارىكردى ئو جياوازييه له بير ناكهن، له دهرهوى چوارچىوى
 نيوان چهمك و زاراه به يهك واتا به كاردىنن.

ئو جياوازييهى بينيمان له ئاكاميدا ئوه دروست دهيت، ئو
 دانهيهى ناو دهرىت (چهمك) دانهيهكى تر دهتوانى له دهرپرىنى ههمان
 واتا هاوبهشى بكات له گهئى، بهلام ئو دانهيهى ناو دهرىت (زاراه) ئو
 دانهيه هدر ئو واتايه دهردهپرئ و سهر بۆ هاوواتا ناكيشى، ئهههش
 تاييهتمنديى زاراهيه^(۲). كاتى كه وشهيهكى يان زاراهيهكى وهك،
 رۆشنيرى، ژيار، ديموكراسى، فيدرالى،... بهكار دىنن، ئهههه چهمك
 برىتين له واتايهك، پىكهينانى و خركردهوى به وشهيهك قورسه، لههه
 ئوه توپر بۆ ههر يهك لهوانه به سهدان پىناسه دهوژيتتهوه، سهرهراى
 رىكههوتنى نيوانيان لهههر دابهشه هاوبهشهكانى، كه پىوهنده به
 واژهكهوه، رۆژيك ديت واتاي ئو وشانه يان ئو چهمكانه تهسك دهيت و
 به واژهيهك دهردهپرئ و دهيتته زاراه، بهلام زاراه ئو توانستهى نيه له
 پىناسه كردندا كراوهيت و بلاويت، لهههرئهوى سنورداره و گشت
 واژهيهكيش له پىناسه كردنيدا خاوهنى واتايه، لهوانهيه دارشتهى پىناسه
 بۆ زاراه زور ههيت، بهلام ههموويان له هاوبهشى تهنگهبرى و
 تهسكبوونى واتاكيدا بهشدارى دهكهن^(۱)، بۆيه سنورى پىناسه وا دهكات
 زاراه له چهمك جياوازييت، چونكه چهمك بهراپىيكردن پىناسه دهكرئ و

(۲) شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ل ۷۳.

(۱) د. ايناس كمال الحيدى، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء

علم الاصطلاح الحديث، ل ۳۲.

ناتوانریت به رهایی پیناسه بکریت، له بهرته وهی نه گهر به رهایی
پیناسه کرا ده بیته زارواه، به لام زارواه به رهه پیناسه ده کریت و ده توانریت
به راییکردنیش پیناسه بکریت، له پیناو روونکردنه وهی و نژیکخستنه وهی
له گهل پاراستنی نهرو بنه مایانهی که جیای ده کاته وه، وهک زارواهیهک
چه مک ده توانیت بیته زارواه، نهویش به پهره سندنهی میژوویی
به کارهینانی، ههروهه زارواوش ده توانیت بیته چه مک، نهویش به پیی
فراوانکردنی واتاکه ی کاتی پشتگوی بخری، وهک زارواهیهک به کارهینانی بو
واتایه کی گشتی ته شنه بکا، ههروهه دانه وشهیهک له هه مان کاتدا
ده توانی بیته زارواه و چه مک، به لام به پیی شوین (پهوت) ی جیاواز،
ههروهه چه مک له لایه نهوانه ی، که بایه خی پی ددهن هه ریه کیک
لهوانه واتایه کی پی ددهن جیگه ی جیاوازی و مشتومر، به لام زارواه له
نیو نهوانه ی، بایه خی پی ددهن جیگه ی مشتومر و جیاوازی بیر و را
نییه، چونکه له نیو نهوانه ی به کاری دهینن دیاریکراوه، هیچ که سیکیش
دهسه لاتی به سهر واتاکه یدا نییه.^(۱)

(۱) انترنیت: تربوي اون لاین، المفهوم والمصطلح (تعاریفه واختلافاته
ومصادره).

سەرچاوه کانی چه مک و زاراوه

ده توانریت سەرچاوه کانی چه مک و زاراوه به سی خال دیاری بکرین:

یه کهم - میژووی:

پروونه که میژووی تاییه تی به میانده کی (سیاقی) دیاریکراو له هه لێژاردنی هه ندی وشه ی زمانه که دا پۆل ده گیریت بۆ ئه وه ی بیه نه نیشانه له نیوانیاندا و بتوانریت له و ده و روبه رانه وه له و جوړه زاراوانه تی بگه یین.

دووه م - سەرچاوه ی که سی:

مه به ست ئه وه یه ئه وه ی که پیشنیازه و له لایه ن که سیکی پسپۆر له بواریکی دیاریکراودا به کار دیت وشه یه ک دیاری ده کات بۆ ناماژه بۆ کردنی واتایه کی دیاریکراو، ئه و له و حاله ته دا ده بیته سەرچاوه ی پیناسه کردنی ئه و زاراوه یه ی، که دروستی کردووه.

ئه وه ی دیاریکرد له چه مک و زاراوه ده بیته چوونه ژووره وه یه ک بۆ ناسینی بیره کانی و تی بگه یشتنی ده قه کانی، له وانه ئه و زاراوه یه داتاشین یان دارشتن له زاراوه یه کی کۆنه وه یان به ره مه میکی نو بیته.

سییه م - سەرچاوه ی ده ق:

به تاییه تی ئه و کاته ی که ده قه که تاییه تییه کی زمانه وانی هه بیته و له ده قه کانی تر جیاواز تر بیته و هه ندی له و وشانه ی تیدا به کار دین و له جیگا جیاوازه کاندا دووباره ده بیته وه و ده بیته کللیک بۆ تی بگه یشتنی ده قه که ^(۱).

(۱) اترنیت: تربوي اون لاین، المفهوم والمصطلح (تعاریفه واختلافاته ومصادره).

وشه و زاراوه

له بوارى زانستى زاراوه سازيدا، زمانه وانه كان بايه خيكي زور به ليكولینه وه و يه کالاکردنه وه و باسکردنیکى قوولتى وشه به گشتى و زاراوه به تاييه تى ددهن. هه لېه ته هم بايه خدانه ش له رېي چەند زانستیکه وه، له وانه زانستى سيمانتيك (semantique) که له سهرووى هه موويانه وه ديت و پاشان زانستى وشه پړوان (word-formation)، هه روه ها زانستى رسته سازى (syntax) يش بايه خ به وشه ددهات و هه روه ها زانستى ليکسيکولوزيش هه ر له وشه ده کولیتته وه.^(*) ليره دا ده مانه ویت هه ندی پيوه ندی نيوان وشه و زاراوه، له پرووى جياوازی و ليکچوونيان و نه و تاييه تيانه ی هه يانه و پړليان له گه ياندى تهرک و واتا پروون بکه يينه وه.

(*) زانستى سيمانتيك: مه به ستى سه ره كى هم زانسته ليكولینه وه ی واتای وشه و چونیتى گۆپان و پيوه ندی هم گۆپانه يه به كاری كۆمه له وه.
 - زانستى وشه پړوان: (وشه سازى) له بوارى وشه سازيدا له چونیتى پيکهاتن و ياسای دروستبوونى وشه كانی زمان ده کولیتته وه.
 - زانستى رسته سازى: له تهركى وشه له ناو رسته دا ده کولیتته وه.
 - زانستى ليکسيکولوزى: به شيكه له زانستى زمان و له باره ی بارى نيستا و رابوردوى وشه ددهوى.

هەرچەندە (زاراوە) جۆریکە لە جۆرەکانی (وشە)، بەلام پێچکەى
تایبەتى خۆى ھەيە و لە زانستەکانى وشەسازیدا، چەند باسێكى تایبەتى
لە بەشەکانى ناخوتن جىاى دەکاتەوہ.^(۱)

وشە تا ئیستا پیناسەيەكى تەواو و گونجاوى بۆ نەکراوہ کە گشت
لایەن و واتا و ئەرکەکانى وشەى گرتبیتەخۆ، زمانەوانانى کوردیش
ھەريەکە و بەيى پىسپۆرىتى خۆى و لە ژێر تیشکى کارتیکردنى
پۆشنبرى ڕووسى و ئینگىلىزى و عەرەبى، پیناسەيان بۆ وشە داناوہ، بەلام
وشە بەر لە کارەکانى ئەوان بۆ زیاتر لە دوو ھەزار سال پیناسە کراوہ، لەو
بارەيەوہ فەيلەسووفى بە نابانگى یۆنانى (ئەرستۆ) وشەى بەم شێوہيە
پیناسە کردووە و دەلێت: وشە، ياخود ناو، واژەيەکە لە چەند دەنگيک پێک
ھاتووە و واتای ھەيە و ھىچ پارچەيەكى خۆى لە خۆیدا واتايەک
نابەخشیت^(۱). لە وشەدا پێويستە ئەم تایبەتییانەى خواروہ ھەيیت:

۱- پیکھاتنى فۆنەتیکى ھەيیت.

۲- مانا و واتادار يیت.

۳- قەوارەى پێژمانى ھەيیت.

۴- ھەميشە خاوەنى دەنگ و واتا يیت.

۵- ھەردەم لە ناخوتندا وەك يەكەيەك (وحدة) لە زماندا

بەکاربھێنرى.

^(۱) د. کامل بصير، زاراوہى کوردى ھەنسەنگاندن و ليکۆلینەوہ، ل ۱۰.

^(۱) ارسطو طاليس، فن الشعر، ترجمة: عبدالرحمن البدوي، مطبعة مكتبة
النهضة العربية، قاهرة، ۱۹۵۳، ص ۵۶.

٦- پتر له يهك گيردى نهبيت.

٧- بتوانى له پرسته دا به كاربهيتى.

٨- تواناي هه بى بيت به ئيديوم. (**)(*)

زاراوهش وشه يهكى تاييه تاييه له بابتهك له بابتهكانى زانست و زانيارى و پوشنبرى و شارستانيتى و له كاروبارى رۆژانه و بههوى نهوانه ي كه پيونهنديان بهو بابتهوه هه يه به كاردتهينيت^(١)، ههروهها زاراوه ريكهوتنى كۆمهله كهسيكه لهسهر دانانى شتيك (وشه يهك) و بهكارهينانى له نووسيندا^(٢)، يان ريكهوتنى كۆمهله كهسيكه لهسهر دانانى وشه بۆ ناونانى نهو شتانه ي هه ن له پيناو دهبرپينيان و ناسينهويان و بانگكردنيان و ليك جياكردنهويان، له م باره يه شهوه هه ندى تاييه تى بۆ چه مكي زاراوه دهستنيشانكراوه:

- زاراوه چه شنيكه له وشه.

(*) بپروانه:

١- د. نهوپره حماني حاجي مارف، وشه ي زمانى كوردى، ل ٦-٧.

ب- د. وريا عمر امين، چه ند ئاسويهكى ترى زمانه واني، ل ٣٦٤.

(**) سه باره ت بهو هه شت خاله له به شى دووهم (لاپه ره ٨) باسمان كردوو و به چوار خال ليى دواوين.

(١) د. كامل بصير، پينا سيني زاراوه، گوڤارى (پوشنبرى نو)، ژماره

(١١١)، به غدا، ١٩٨٦، ل ٢١٧.

(٢) د. مولاي علي بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية

والاصول والامتداد، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥، ص ٥١.

- زاراوه دهسته يهك له كۆمهلاتى خەلك سازى دەكەن و، بۇ ئىش و
كارى تايپەتى خۇيان بەكارى دەيتن.

- پىيازى سەرەكى له پىيازەكانى دانان و له دايكبوونى زاراوه دا،
گواستنهوى وشەيه كه له واتايەكهوه بۇ واتايەكى تازەتر، كه وابوو هەموو
وشەيهك زاراوه نىيە، بەلام هەموو زاراوه يهك وشەيه.^(۳)

زاراوه وشەي فەرھەنگى سەر زمانى كۆمەلاتى خەلكى نىيە، بەلكو
وشەيهكى نوپياوه بۇ واتايەكى نوئى له كۆرپىكى زانستى ياخود پۆشنپىرى
سەر دەمدا سازكراوه، كه چى زۆرجار تىيىنى دەكەين زاراوه له گەل وشەي
پۆژانەدا تىكەل دەرگىت و وشەي سەر زارى خەلكى به زاراوه له قەلەم
دەدرىت^(۱)، وەك ئەم وشانە:

عەرەبى	كوردى
الرتان	سى

^(۳) د. كامەل بەصير، زاراوه ي كوردى هەلسەنگاندن و ليكۆلپنهوه، ل ۱۶.
هەرودها پروانه: ۱- د. كامەل بەصير، پىناسىنى زاراوه، گوڤارى (پۆشنپىرى
نوئى)، ژمارە (۱۱۱)، ل ۲۱۷.
^(۱) د. كامەل بەصير، زاراوه ي كوردى هەلسەنگاندن و ليكۆلپنهوه، ل ۲۵-۲۶.
هەرودها پروانه:

۱- جەمال عەبدول، بەركوئىكى زانستە زاراوه سازى كوردى، ل ۶.
ب- جەمال عەبدول، بىردۆزى گشتى زاراوه دانان و يەكخستنى و
تۆمارسازى، گوڤارى (وشت)، ژمارە (۱)، ل ۱۸-۲۱.
ج- جەمال عەبدول، زاراوه سازى و زانستاندننى زمانى كوردى، گوڤارى
ئەكادىمى كوردستان، ژمارە (۷)، ل ۱۸۰-۱۸۴.

الاتلاف له ناربردن
 الاهمال كه مته رخه می
 هتد.

بۆیه هه ندى وشه و زارواه هه ن هه موو كه سى به كاربان دىنى، پىيان
 دهوترى وشه ى گشتى و هه ندى وشه ش هه ن ته نيا دهسته ى كه تاييه ت له
 كۆمه ل به كاربان دىنن به وشه ى تاييه ت ناو ده برىن، بۆ نموونه وشه ى (خال)
 له لای كۆمه لانى خه لك په لئه ى كه شىنى دهستكرده كه بۆ جوانى له سه ر
 ئه ندامى ئاده ميزاد ته گوترى يان ره شى خواكرده، يان براى داىك پىي دهوترى
 خال، به لام هه مان وشه له لایه ن مامۆستايانى رىنووسه وه بۆ نيشانه ى كه
 سازكراوه، دهوترى (ح) پىتيكى بى خاله و (ز) پىتيكى خالداره.

وشه ى ئاسايى له دوو زمان يا خود سه د زماندا به ره هه مىكى كۆمه لايه تى
 و مرۆڤايه تىيه، كه وهك جريوه ى چۆله كه و قاسپه ى كهو، تاكه مه به ستى
 راگه ياندىنى نيازى ناخپوه ى ره چاو كردوه، بى ئه وه ى گوپى دايتته زمانىكى
 دىكه، هه رچى زارواه ى له سه ره تاوه مه به ستىكى نااسايى به خۆيه وه گرتوه،
 ئه وجا به زۆرىش له رپى چاولىكه ى رۆشن بىريه ى پيشكه وتووه و پىوانه و
 كيشانه ى زانستى و هونه ى و ئه ده بى له گه لدا كردوه⁽¹⁾، بۆ نموونه كورد به
 رپىكه وت وتوويه تى (گول) و عه ره بيش وتوويه تى (ورده)، به لام به مه به ست و
 به ئه رك و لىكدا نه وه، كورد له برى (قواعد اللغة و قواعد الاملاء) رپى زمان و
 رپى نووسى رۆناوه.

(1) مسعود محمد، زارواه سازى پىوانه، به غدا، ١٩٨٨، ج ٣.

یەکی له بنهما گرنهگهکانی زاراو ده‌لالهت و واتا به‌خشینه له‌مه‌ر
پاستیه زانستییه‌که و چه‌ندوچونی زاراو‌ش له زمانیکدا ئاوینه‌یه بۆ بینین و
زانینی ئاستی پیشکه‌وتنی ئه‌و زمانه، هه‌روه‌ها زاراو به‌رپه‌ی پستی زمانه و
ده‌یه‌یه بنه‌مایه‌ک بۆ یه‌که‌گرتنی جه‌ماوه‌ری خۆینه‌وار و رۆشنه‌یر.

هه‌روه‌ها ده‌بی له‌ نیوان ناو و زاراو‌دا جیاوازی به‌کریت. ئه‌مه‌ش له‌ زمانی
کورده‌دا شتیکی رێژه‌یه، چونکه‌ لای ئیمه‌ زۆر ناوی زانستی هه‌یه، وه‌ک زاراو
مامه‌له‌ی له‌ گه‌ل ده‌کری، چونکه‌ ماوه‌یه‌که‌ که‌وتۆته‌ نیو کتیبان و تا ئیستا له
بواری زانستیدا ده‌قی نه‌گرتوه، له‌ زمانی عه‌ره‌یه‌دا (و‌رید) و (شریان) ناو و
به‌ زاراو ناژمی‌ردین، به‌لام له‌ کورده‌دا به‌رانه‌ر ئه‌وانه‌ تا ئیستا وشه‌ی ده‌قا و
ده‌ق واتا گه‌یه‌نه‌ریان بۆ دیاری نه‌کراوه، بۆیه‌ که‌ بۆیان دیاری کرا تا ماوه‌یه‌ک
هه‌ر به‌ زاراو ده‌زانریت^(١)، ئه‌مه‌ له‌ لایه‌ک، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ زۆر وشه‌ که
له‌ زمانیک دا زاراو‌یه‌ کاتی‌ک له‌ زمانی کورده‌ی وشه‌یه‌کی به‌رانه‌ر واتا‌که‌ی
بۆ داده‌نریت، سه‌ره‌تا سه‌یر دیته‌ پیش چاو، به‌لام به‌ تیپه‌رپوونی کات و زۆر
به‌کاره‌ینانی ئاسان دیته‌ به‌رده‌ست، خۆ سه‌ره‌تا هه‌ر زاراو‌یه‌کی نوێ، یان
وشه‌یه‌کی نوێ به‌سه‌یر دیته‌ به‌ر گوێ، به‌لام پاشان خه‌لکه‌که‌ ئاشنایی له
گه‌لدا په‌یدا ده‌که‌ن و ئاسایی ده‌یه‌یت، بۆ نمونه‌ کورد تا ئیستاش ئاشنایی
له‌ گه‌ل وشه‌ی (هه‌ستیار) په‌یدا نه‌کردوه، که‌ بۆ وشه‌ی (شاعری) عه‌ره‌بی
دانراوه‌.

^(١) عبدالرزاق بيمار، زاراو‌ه‌کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گۆفاری (رۆشنه‌یری
نوێ)، ژماره (١١١)، ل ٢٨٨.

کهوابی زاراه و دهکات و ته و اتایه کی نوئی دور له و اتا زمانیه بنچینه بیه که ی خوی بگه بیئت، ههروه کو چۆن سه یاره که نه مړو بو ئۆتۆمبیله جاران له عه ره بیدا و اتای کاروان و نه ستیره گهړو که کانی ده گه یاند. کهوابی زاراه وشه یه که کۆمه لیک پسرور بو مه به ستیکی زانستی رایان ده که ن به یه ک و دایده نین ده شبی بۆنه یان هاوبه شی یان و یکچوونیکی زۆر یان که م له نیوان و اتا زمانیه که ی و و اتا زاراه بیه که یدا هه بیئت^(۱)، به لām زاراه سازان وایان پی خۆشه جهخت له وه بکه ن که زاراه وشه یه ک نییه له وشه کان، چونکه وشه و اتای هه یه، به لām زاراه چه مکی هه یه. ههروه ها ده لێن: زمانه وان مامه له له گه ل وشه و و اتا کانی و کیلگه و اتایه کان ده کات، که چی زاراه ساز نه ک هه ر مامه له له گه ل زاراه و چه مکه کان و بواره چه مکیه کانی ته نانه ت سیسته مه چه مکیه کانیشی ده کات، له به ره وه زانستی زاراه سازی سه ر به زانستی زمان نییه، به لکو زانستیکی سه ریه خۆیه، با زانستی زمانیش له کاره کانیدا به کاری بیئت، چونکه زانستی وه ک ژیریژی و بوون (الوجود) و پۆلینکردن و... هتد ده گریته خو^(۲). ده بی ته وه ش بلین: نایه زاراه وشه یه ک نییه که کار بو ده ستنیشانکردنی و اتا که ی ده کریت؟ له وه لامیشدا: وشه له میانه ی رسته دا و اتا که ی ده ره که ویت، به لām زاراه چه مکه که ی له

(۱) عبدالرزاق بیمار، زاراه کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گۆفاری (پۆشنیری نوئ)، ژماره (۱۱)، ل ۲۸۹.

(۲) انترنیت: swo - فن وثقافة www.nesasyomorg/content/category
 د. علي القاسمي، ماهية الفاظ الحضارة، هل هي كلمات عادية ام مصطلحات تقنية؟

جینگهی نهو چه مکه‌ی که کیلگهی چه مکه‌کانی یان سیسته‌می چه مکه‌کانی دیاری ده‌کریت، هه‌روه‌ها له پئی پتوهندیی به چه مکه‌کانی ده‌روبه‌ری نهو کیلگه‌یه‌وه دیاری ده‌کریت.

جیی سه‌رنجه که زمانه‌وان له وشه‌وه بۆ رسته پاشان بۆ واتا کار ده‌کات، به‌لام زاراو‌ه‌ساز له لی‌کۆلینه‌وه‌ی چه‌مک و تاییه‌مه‌ندیه‌کانی ده‌ستپیده‌کات تا بگاته نهو زاراو‌ه‌یه‌ی ده‌یه‌ویت ده‌ری بپری^(۱). هه‌روه‌ها زمانه‌وان هاوواتا و هاوییتزی پشتگۆی ده‌خات و بایه‌خی پئی نادات، کاره‌که‌ی بۆ پیا‌ه‌لدانی زمان تهرخان ده‌کات، هه‌ندی زمانه‌وان هاوواتا به‌ ده‌وله‌مه‌ندبوونی زمان داده‌نین و به‌شتیکی باشی ده‌زانن و هاوییتزی به‌ هۆیه‌ک له هۆیه‌کانی په‌وانییتزی داده‌نین، به‌لام زاراو‌ه‌ساز بوار به‌ هاوواتا و هاوییتز نادات، چونکه‌ ئه‌رکه‌که‌یان ئه‌رکیکی ستایش پی‌وانییه له هه‌مان کاتدا له‌سه‌ر نهو ری‌بازه‌ ده‌رۆن که ده‌لیت: زانستی زاراو‌ه‌سازی هه‌ول ده‌دات که یه‌ک زاراو‌ه‌ گوزارشت له چه‌مکیک له‌یه‌ک کیلگهی زانستی بکات و ده‌برین له‌یه‌ک واتا ته‌نیا به‌ یه‌ک زاراو‌ه‌یی‌ت له‌ یه‌ک کیلگهی زانستیدا، بۆ نه‌وه‌ی زمانیکی پارای گونجای زانستی هه‌بی‌ت، گشت نه‌وانه‌ی له‌و بواره‌ کارپی‌ده‌که‌ن به‌ ئاسانی و په‌وانی و بی‌گری و گپ‌وگرفت تی‌ی بگه‌ن.

ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر و تراش زاراو‌ه‌ چه‌شنه‌ وشه‌یه‌که له زماندا هه‌یه و جیاوازی له‌گه‌ل وشه‌دا ته‌نیا له‌و که‌سه‌وه‌یه که به‌کاری دینی‌ت، له‌گه‌ل

^(۱) اینترنیت: swo — فن وثقافة www.nesasyomrg/content/category

د. علي القاسمي، ماهية الفاظ الحضارة، هل هي كلمات عادية أم مصطلحات تقنية ؟

ئەوئەشدا خەلكى بە گشتى وشە بە كاردەھىيىت. بە كارھىيىتى زاراۋى زانستى
 و تەكنىكى خاۋەنى بواری تاييەت بە كارى دەھىتن و بۆ لەيە كتر گەيشتى
 خۆيان، ئەمەش بە وشەيەكى وەك گشتى و تاييەت پەسند دەكەين،
 زمانەوانەكان مامەلە لەگەل وشەي گشتى دەكەن، بەلام زاراۋەساز مامەلە
 لەگەل وشەي تاييەتى دەكات، بە وینە وشەكانى: (رۆيشت، خەوت، ئاو، با،
 كىتەب، جوان،...) وشەي گشتىن و ھەموو كەسەك بە كارى دەھىيىت، بەلام
 وشەي (دووەمى ئوكسىدى كاربون، ئوكسىجىن، بۆتۆن،...) وشەي تاييەتىن و
 چەند كەسانىكى تاييەت لە كۆمەلدا لە تووتىنەو زانستى و لىكۆلنەو
 تەكنىكىيەكانىندا بە كارىان دىنن، واتا لەخۇرا درووست نەبوون و كەسانىك
 درووستى كردوون.

بۆ پىوانەى توانستى زمانى كوردى بۆ ئەوئەى زانستى نوئى بگريتەخۆ،
 بەلای ئىمەو ديارترين رېگە ئەوئە كە دەروانىتە زانست بەوئە كۆمەلە
 ويناكردنىكە (پامان، بەپىراھاتن، بىرلىكردنەو)، بە واتاى ھىماى زمانىيە
 ئاماژە بۆ چەمكى ديارىكراو دەكات، لەھەر كىلگەيەكى زانستىدا، يەك
 سىستەم كۆيان دەكاتەو^(۱). لىرەدا ويناكردنەكە بە زاراۋە ناو دەبريت لە
 پوانگەى ئەوئەى ئەو ويناكردنە (يان: چەمك) خۆى واتا كەيە، زاراۋەكەش شىۋە
 (پروخسار) كەيەتى.

زمانەوانان و زانايانى زاراۋەسازى كۆكن لەسەر ئەوئەى جىاوازی نىوان
 (زاراۋە) و (وشە) لەوئەدا خۆى دەھىيىتەو كە چەمك (يان: ويناكردن) زاراۋە

(۱) إترنيت، موقع (اوراق ۹۹) ۹۹ awrak - إستيعاب العلم: نقد: د. سمر
 روجي الفيصل.

ئامازەى بۆ دەكات پېش زاراۋەكە ھەيە و بە سىستەمىكى ويناكردن، كە گشت زانستىك لە زانستەكانى لى پىكدىت بەستراۋە، لەبەر ئەم ھۆيە بەپىي زۆرى زانستەكان ژمارەى زاراۋەكانىش زۆر دەبن، ھەروەھا لەناو يەك زانستىشدا زۆر دەبن ئەگەر ھەندىكيان تواناي خۆ جياكردنەويەيان ھەيىت، ۋەك بوارى پزىشكى، كە زاراۋەى تاييەتى خۆى ھەيە، بەلام لەگەل ئەۋەشدا لىقى لى دەيىتەۋە ۋەك پزىشكى مەۋىي و ددان و لووت و... ھتە، ھەريەكە لەمانە زاراۋەى تاييەتى خويان ھەيە.

ئەگەر زاراۋەمان بەكارھىنا چەمكمان مەبەستە (يان: ويناكردن) ميانەى وشەش ھىچ پىئەندىيەكى بە ديارىكردنى، يان ئامازە پىكردنى ئەو چەمكەۋە نىيە، ئەمەش پىچەۋانەى وشەيە، چونكە ھىماى زمانىي بۆ وشە ئامازە بۆ واتاي زۆر دەكات لە زۆر كاتدا، كە سنوورىكى پوون لە نىۋانىندا نىيە، لەبەر ئەم ھۆيە ديارىكردنى واتاي ويستراى وشە بە دەۋرەۋە پىئەندە. ^(۱) زانايانى زانستى زاراۋەسازى لە بوارى بايەخدايان بە دەربىر پىن لە ھىماى زمانىي كە ئامازە بۆ چەمك دەكات، سى جۆر ھىماى زمانىيان جياكردۆتەۋە:

۱- وشە.

۲- زاراۋە.

۳- وشەى فەرھەنگى.

لە بارەى وشەۋە دەلىن: وشە دەتوانىت واتاي زۆر ھەلبەگىت و دەشىت بۆ ناۋنانى شتەكان بەكارىيت، و بە دەرخستنى واتاكەش پشت بە دەۋرەۋە

^(۱) د. محمد ظافر الصواف، التقنيات الحديثة واللغة العربية، الموسم الثقافي الخامس لمجمع اللغة العربية الاردني، عمان، ۱۹۸۷، ص ۲۰.

دەبەستن، بەلام زاراوه هێمايه کى زمانى ديارىکراوه بۆ چه مکیکی ديار که باسکراوه، به واتای ئەوێ واتاکه ی ئەو چه مکه یه که زاراوه ناماژه ی بۆ ده کات. پله ی پوونی واتاکه ش پشت به جیگه ی چه مکه که له ناو سیسته می چه مکه پێوه ندىداره کانه وه ده به ستیت و وشه ی فەرهنگیش زۆرجار زاراوه یه یان ناوه بۆ وه بیرهاتنه وه ی زانیاری یان پیرستکردنی سیسته میکی تاییدت به کار دیت، واتاکه شی پشت به سیسته می زانیاری پێوه ندىدار ده به ستیت^(۱) ده توانین بلین گشت واتایه ک چه مکه، به لام هه موو چه مکیک واتا نییه، به وینه ته گهر وینا کردنه که گۆ بکریته، پێده وتریت واتا، به لام ته گهر له ناوه زدا بوو پێی ده وتریت چه مکه^(۲).

گیروگرفته بنه‌ره‌تییه‌کانی زاراوه‌دانانی زمانی کوردی

له‌گه‌ڵ ئەوێ زاراوه به به‌ردی بناغه‌ی هه‌موو زمانیک ده‌ژمی‌ردریته و وێرای شانازیکردنمان به زمانی کوردیی‌ه‌وه، که له زمانه ده‌وله‌مه‌نده‌کانه، به‌لام وه‌ک هه‌ر زمانیک له‌ بواری زاراوه‌ی زانستی و ته‌کنه‌لۆژیا‌دا، پووبه‌پووی چه‌ندین گیروگرفته بووته‌وه، ته‌مه‌ش بووته‌وه‌ی نه‌بوونی زاراوه‌یه‌کی زۆر بۆ گشت به‌اره‌کانی زانست و دواکه‌وتنی ئاستی پ‌ژ‌ش‌نبیری

Helmut felber , standardization in terminology , viana ,^(۱)
:۱۹۸۵ , p.۱۷.

د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی
ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۴۸ (په‌راوی‌ن).

به ھۆی ژێردەستەیی و نەبوونی دۆزینەر و داھێنانی زانستی و نەبوونی
یەك سەرچاوەی ناوەندی و شالای پۆژانەى زاراوە كە خۆى بە زماندا
دەكات.

ئیمە كاتێك لە دیاریکردن و دەستینیشانکردنى ئەو گروگرفتانه
دەكۆلێنەر، كارەكەمان تەنیا ئەو نىيە ھۆيەكان بدۆزینەر، بەلكو دەبى
وا بكەين چارەیان بۆ بدۆزینەر، بەلای ئیمەشەر وەك كاریكى پراكتيكى
ھیچ چارەسەریك بۆ ئەو گروگرفتانهى كە دینە بەردەم زاراوى كوردی
نەدۆزراونەتەر، پێش ھەموو شتێك ھەندى خالى ئەو چارەسەرانه، بوونی
زمانیكى یەكگرتوو و دەولەت و كۆرپىكى زانیارى و ئەكادیمى و
ئاستىكى رۆشنییری بەرز و فەرھەنگىكى سەرتاسەریى و... چەندین
ھۆكارى تریشن.

ھەندى ئەو گروگرفتانه بۆ نەبوونی كۆرپىكى ئەكادیمى لە ھەر
ولاىێكدا بێت، دام و دەزگایەكى زانستانەى رێزلینگیراوى باوەر پێكراوى
قسەرۆیشتوو دەگەرێنەر، ھەر وەھا بزوتنەر و رۆشنیرانەى نەتەر و بیانەر لە
نیو كورددا میژوویەكى كۆنى نىيە و سەختترین كۆسپیش لە رپى زمانى
كوردیدا نەبوونی ئەلفوویيەكى یەكگرتوو و زمانىكى ئەدەبىيى یەكگرتوو
و بايەخنەدان بە درووستى زمانى یەكگرتوو.^(١) بە چارەسەرکردنى ئەم
گروگرفتانه دەگەینەر یەكخستنى زاراوەكانمان.

(١) د. جەمال نەبەز، سەرنجێك لەچەند زاراوەیەكى تازە بەكارھاتوو و كۆرپى
زانیارى كورد، گۆڤارى كۆلیجى ئەدەبیات، ژمارە (٢٢)، چاپخانەى (دار
الجاحظ)، بەغدا، ١٩٧٨، ل ٨٠، ٨١.

هەندى، بوونى ئەو گىروگرفتانه بۆ ناكۆكى ھەرىمىي دەگەرىننەو، كە
 پۆلىكى بالا لە تىكەلۆپىكەلكردنى زاراوہ و ناوئىتەكردنى وشەى گشتى و
 بازارى بۆ نۆو زاراوہ زانستىيەكان لەلايەن ھەركەسەوہ بە ئارەزووى خۆى
 بۆ ئەوہى پەچاوى ئەو رېيازانە بكات، كە لە كۆرى زانىارىيەوہ دەرچوون،
 دەگىپن، بەلام ھەندىكى تر پىچەوانەى ئەوہ ئاماژە بۆ ئەوہ دەكات، كە
 دەتوانرێت لە ھەندى باردا سوود لە وشەى گشتى وەرگىرێت، بەلام
 بەمەرجىك بە پى رېيازەكان سوودمەند بىت و بتوانىت جىي خۆى
 بگريت، ھەروەھا نەبوونى فەرھەنگ بە ھەموو جۆرەكانىيەوہ و ئەو
 بۆشايانەى لە زاراوہى كوردیدا ھەن و وەرگرتنى راستەوخۆ لە زمانى
 بىگانەوہ و ھەروەھا رېنگا جىياوازەكانى دانانى زاراوہى كوردى و بلاوى
 زمانى كوردى و داگىركردنى خاكى كوردستان لە لاينە داگىركەوانەوہ لە
 قوناغە كۆنەكان و تا ئىستاش و تاكەكەسى و جىيازىي سەرچاوەكانى
 وەرگىرپان و ئاستى رۆشنىبىرى وەرگىرپان لە بوارەكانى زاراوہدا، ھەروەھا
 بوونى وشەى ھاوواتا و ھاويژ كە ئاماژە بۆ زياتر لە واتايەك دەكەن و
 دەبنە ھۆى گىروگرفت لەبەردەم زاراوہ دانان و تىگەيشتيان.^(۱)

ترسناكىي گىروگرفتهكان و يەكخستنى بەكارھىنانى زاراوہ زۆرن،
 لەوانە كار دەكاتە سەر بىركردنەوہى زانستىي تاكى كورد و دەبىتە رېنگر
 لە تىگەيشتن و وەرگرتنى چەمكە نوپىەكان و داھىنان و پىشكەوتن،
 ھەروەھا دەبىتە گىرەشيوپىنى و تىكدانى كارى زانستى و بىركردنەوہكانمان،

(۱) احمد الأخضر غزال، المنهجية العامة للتعريب المواكب، معهد الدراسات
 والأبحاث للتعريب، الرباط - المغرب، ۱۹۷۷، ۱۹ل.

بەلكو زۆرى زاراوه و يەكنەخستىيان ھەندىك جار تووشى ھەلە و ناكوکيمان دەكات^(۲). ئىمەى كورد لەمىژ نىيە دەستمان بە دانانى زاراوى زانستى کردووه. لە کاتى خۆيدا بەشێك لەو زاراوانە، لەبەر ھەندىك ھۆ لە ناچاریدا بە پەلە و سەرپىشى، بەھەولێ تاک تاک و پچرپچر داتاشروان و ھىنراوئەتە کایەوہ. ھەندىك لە خۆیانەوہ زۆر وشەيان بە شىوہیەکی رووکارى پىتیی، لە زمانى دیکەوہ بۆ کوردی وەرگىراوہ، بى ئەوہى مەبەست و واتا زانستییەکەى بزانیئت، يان واتا زمانییەکەى بە ھەموو بارىکدا تى بگەن، يان لەسەر شىوازىکى کوردی گونجاو سازى بکەن، ئەم جوړە ھەلە لاسەنگانە بوونەتە ھۆى ئەوہى گەلێک زاراوى چەوت و ناوۆلا بخزێنە ئىو زمانى کوردییەوہ و پىزى زمانەکە ببزکێنن و پەوانییەکەى بشىوینن^(۱)، بۆیە راستکردنەوہى ئەم زاراوہ نالەبارانە ئەرکى سەرشانى پسپۆزانە.

گەر لە گىروگرفتەکان ورد بىینەوہ، دەبینن ھەندىکیان یاخود بەشیکیان پىوئەندىيان بە زمانى کوردی خۆیەوہ ھەيە و بەو زمانانەى کە لىی وەرەگرێت و بەشیکى تریشيان پىوئەندىی بە رىبازى زاراوہ

(۲) د. محمد رشاد الحمزاوى، العربية والحداثة - أو الفصاحة فصاحات، منشورات المعهد القومي لعلوم التربية، تونس، ۱۹۸۲، ل ۸۵. ھەرۆھا بپوانە:

- إنترنت: المعجم العربي الماهية والوظيفة، مجلة (الحرس الوطني)، العدد (۲۳۴)، في ۱/ ۱۲/ ۲۰۰۱.

(۱) ئىبراھىم ئەمىن بەلدار، زاراوہ و زمان لە کاروانى زانىارى ئەمپۆدا، گوڤارى (پۆشنىرى نوێ)، ژمارە (۱۱۲)، ل ۲۲۹.

درووستکردنه وه که ههیه، زمانی کوردی له بهر نه وهی به زمانیکی لیكدراو ههژمار ده کریت توانستیکی باشی بۆ دارشتنی وشه ی لیكدراو و دارپژراو ههیه، نه مه له زمانیکی وهك عه ره بی تاناستیک وانیه، که له پئی پاشگر و پیشگر یان ههردووکیان پیکه وه یان ناوگر دروست ده بیئت. هۆیه کی تریش تاییه ته به قورسیی دارشتنی رپیازه کانی زاراوه دانان، بۆیه بۆ ئهم مه به سه ته ناتوانین له دانانی زاراوه سه رکه وتووین تا خاوه نی رپیازیکی پوون و دیاریکراو نه بین، چونکه زانیاری ناتوانریت بی رپیازیکی گونجای ته واو که بۆ به رنه نگاربونه وهی گشت پیداو یستیه کانی ژیا نی زانستی و ژیا ری پوون و ته واو و گشتی بیئت^(۲) پشتی پی به سه ریت... هتد. تیکه لکردنیکی ته و ره گه زانه ی به شداریی له دانانی زاراوه دا ده که ن له تانستیکی داواکراوا نییه و، ده بیته هۆی تیكدان و شیوان و ههروه ها تیکه لکردنی نیوان هۆیه کانی دانان و ته کنیکییه کانی وه رگیان و رپیازه کانی یه که خستنی^(۱)، نه مه ش نه وه ده گه یینی که ئیمه تا ئیستا تیروانی نیکی پوونمان نییه بۆ گشت نه وانه ی له بواری زاراوه پیشکه ش ده کرین سه ره پای نه وهی که کورد له کۆنه وه تا ئیستا هه ندی

(۲) د. ابراهیم کاید محمود، المصطلح ومشكلات تحقیقه، مجلة (التراث العربي)، مجلة فصلية تصدر عن إتحاد الكتاب العربي، العدد (۹۷)، السنة الرابعة والعشرون، دمشق، اذار ۲۰۰۵، ۷۵ ل.

(۱) د. محمد رشاد الحمزاوي، المنهجية العامة لترجمة المصطلحات وتوحيدها وتنميطها، الطبعة الأولى، دار الغرب الإسلامي، بيروت، ۱۹۸۶، ۲۰ ل.

ههنگاوی باشی له گه‌یشتن شان به شانی ژیاری جیهانی و گه‌یشتن به ناستیکی باش له بواری زانست و پۆشنیبریدا ناوه، کهچی دۆزی زاراوه له زمانی کوردیدا تا ئیستاش به ده‌ست گیروگرفتی زۆروه ده‌نالیی، و چه‌ندان له‌مپه‌ر و به‌ربه‌ست هاتۆته ریگای، که نه‌هیلێت ئه‌و داموده‌زگایانه‌ی کاریان زاراوه دانانه سه‌ره‌پای ئه‌و هه‌وله‌ پاستگۆیانه‌ی ده‌یدن هه‌ست به‌ پۆلی خو‌یان به‌ شیوه‌ییکی ته‌واو نه‌که‌ن، بۆیه ده‌بی پیش ته‌وه‌ی ده‌ست به‌ دانانی زاراوه بۆ گشت دۆزینه‌وه و داهێنانه‌کان بکه‌ین گرنگیی زاراوه بزاین و په‌هه‌نده‌کانی و ئه‌و هۆیانه وه‌ربگرین که به‌شداری له‌ جیبه‌جینکردن و سه‌رکه‌وتنی ده‌که‌ن دیاری بکه‌ین و ئه‌و گیروگرفت و نه‌سته‌مانه‌ی پیشیان ده‌گرێت لابه‌ین، پتویسته لی‌رده‌ا ناماژه بۆ ته‌وه بکه‌ین که زمانی کوردی و ئه‌و گرفتانه‌ی به‌ده‌ست زاراوه‌وه هه‌یه‌تی باریکی گشتیه‌ و هه‌موو زمانه‌کانی جیهان ئه‌و گیروگرفتانه‌یان هه‌یه و زمان نییه له‌ گیروگرفته‌کانی زاراوه پزگاری بووێت، ته‌نانه‌ت ئه‌و زمانانه‌ش که به‌ زمانی ژیاری و ته‌کنیکی زانست داده‌نرێت. هه‌ر زمانیکیش ته‌م مه‌رجانه‌ی خوا‌ره‌وه‌ی نه‌بی‌ت به‌ زمانی زانست نا‌ژمی‌ردرێت، له‌وانه‌:

۱- پوونی و ناشکرای.

۲- درووستی بنیاتی زمانه‌وانی و کورتبێ:

أ- هیماسازی.

ب- هاوکیشه‌سازیه بیرکاریه‌کان.

پ- وینه‌سازی.

۳- زاراوه‌ی زانستی.

۴- زۆر بایه‌خ به پ‌واله‌ت نه‌دریټ، به‌لکو بایه‌خ به پاستیی شته‌کان بدریټ.

۵- ژیریټی (logical).

۶- گشتگیری ره‌وشی زانست.

۷- شه‌قلی تری زمانی زانستی. (۱) (*)

هه‌روه‌ها هه‌ندی گروگرفت به‌و گروگرفتانه‌ی که له پرۆسه‌ی زاراوه‌سازیدا هه‌ن په‌یوه‌ستن و هه‌ندیکی تر له زاراوه‌که خۆیدان. ئەو گروگرفتانه‌ی تایبه‌تن به پرۆسه‌ی زاراوه‌که، گروگرفتی ئه‌رکین، دیارترین دیارده‌ی ئەم شته‌ش زۆری زاراوه‌یه بۆ یه‌ك چه‌مك، وه‌ك: (پاناو - جیناو) بۆ (ضمیر) عه‌ره‌بی، یان جیهانه‌کردنه‌وه‌یه‌کی ته‌واوی نیتوان چه‌مکه‌کان، وه‌ك زاراوه‌ی (زمان) که نازانریټ ئەو پارچه‌گۆشته‌ی ناو ده‌مه‌ یان وشه‌ی زمانی قسه‌کردنه‌ یان... هتد. به‌لام ئەو گروگرفتانه‌ی پێوه‌ندی به زاراوه‌که خۆیه‌وه هه‌یه، گروگرفتی دانانه، چونکه زۆرینه‌ی هه‌وله‌کانی دانانی زاراوه‌ په‌چاوکردنی دیاریکردنی جیهانی چه‌مك پشتگوی ده‌خه‌ن.

(۱) کارم السيد غنیم، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة في عالما الاسلامي، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت، يناير - فبراير - مارس ۱۹۸۹، ل ۴۴، ۴۵، ۴۶.

(۲) هه‌روه‌ها له باره‌ی هه‌مان خال و پوونکردنه‌وه‌ی زیاتر به‌روانه:

- جه‌مال عه‌بدول، گۆفاری ئه‌كادیمی كوردی، ژماره (۷)، ل ۱۵۹-۱۶۱.

پهنا نه بهردنه بهر کاری داتاشین و کورتکردنه وه، وا دهکات زاراهه که دریژیته، نه مهش زانست پهتی دهکاته وه، چونکه دهبیته پیگر و ناهیلته زاراهه که بچه سپیت و بهرده وام بیت^(۱). پاش پروونکردنه وهی هندی خال، که له پیشه وه باسکران، دهتوانین لهو پروانگه یه وه نهو گیروگرفته بنه پهتی و سه ره کیانه دیاری بکهین، که له بهرده م پرۆسه ی زاراهه داناندا بوونه ته گیروگرفت، نه مانه ی خواره وهن:

۱- گیروگرفته زمانیه کان:

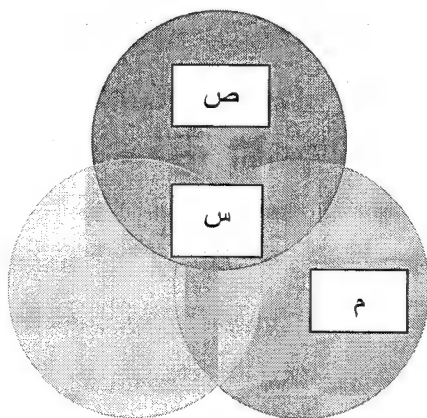
أ- فره دیالیکتی Dialects:

وهك ناشکرایه زمانی کوردی یه کیکه لهو زمانانه ی که خاوهی دیالیکت و زار و شیوه زاری زۆره، نه مهش بۆ کۆمه لیک هۆکاری جوگرافی و سیاسی و نابووری و کۆمه لایه تی^(۱) و... هتد، ده گه ریته وه. نه مهش بۆ خوی دهبیته هوی درووستبوونی زاراهه ی هاوواتا و هاوبیژ و فره واتا له بواری زاراهه سازیدا بۆته گیروگرفت، پیویسته نهو زاراوانه یه کبخرین و یهك وشه یان زاراهه ی گونجاو هه لیبیژیریته، که زۆرینه ی دیالیکته کانی کوردی قسه ی پی ده کهن، نهو وشه یه هه لیبیژیریته و واز لهو وشانه ی تر

(۱) اینترنیت: منتدی اللسانیات/منتدی المصطلح اللساني، محمد احمد، المصطلح العلمي بين السيرة والانذار.

(۱) پروانه: د. فواد حمه خورشید، زمانی کوردی دابه شبوونی جوگرافیایی دیالیکته کانی، وه رگیژانی: حمه که ریم هه ورامی، چاپخانه ی (افاق عربیه)، به غدا، ۱۹۸۵، ۴۲ل، ۴۶.

بهیندریت، بۆ نمونه نه گهر وشه یه كه له دیالیکتی (س) و (ص) و (م) به کارهاتبوو، یان زۆرینه ی خه لکی هه رسی دیالیکته كه لێی تێده گهن، له و باره دا ده بی نه و وشه یه بۆ به کارهینانی وه ك زاراوه یه کی یه کگرتوو هه لبژیرین. به شیوه یه کی تر گهر سه یرێکی نه م هیلکارییه بکه ین نه وه ی باس مان کرد بۆ مان پروون ده بیته وه:

له و وینه یه دا ده گه ینه نه وه ی نه گهر نه و وشه یه ی له دیالیکتی (س) دا به کارهینان باشتره له وشه ی دیالیکته کانی (ص) و (م) چونکه به پێی هیلکارییه که دیاره که رێژه یه کی زۆر له خه لکی به کاری دینیت. له بواری

زاراوه‌سازیدا پیویسته ئەم دیالیکتانه لەبەر چاو بگیرین، چونکە دەشی بییته هۆی دانانی دوو زاراوه بۆ هەمان چەمک، بۆ نمونە دەشی زاراوه‌یه‌کی وەک (تەندرووستی) و (ساخڵەمی) کە بۆ (صحە)ی عەرەبی بە‌کار‌دەیت، لە‌وانە‌یه‌ بییته هۆی دوانە‌یی لە زاراوه‌ داناندا وەک چەندان و چەندان زاراوه‌ی دیکە^(١). زۆری شیوەش کاریگەریی خۆی هەیه بۆ نمونە (شواشتیک) کە درەختی‌کی بە‌هاری هەمیشە سەوزە، گە‌ڵای وەک مۆرد وایە، بە‌ریک دە‌گری وەک چو‌الە تالە. هەر ئەم وشە‌یه‌ لە بادیناندا ناوە بۆ جۆرە تری‌یه‌ک و بۆ جۆرە هە‌غیری‌کی‌ش. هە‌روه‌ها (چا) لە ناو لۆ‌پە‌کاندا بە (سارد) ئە‌ڵێن. لە هە‌ندی‌ک شو‌ینی تر چایە‌کە دە‌خو‌ری‌تە‌وه. پاشان (ساو) کە بە‌هە‌تاو دە‌ڵێن و لە هە‌ورا‌ماندا بە (سیو)... هتد^(٢) بۆ‌یه‌ دە‌بینین زۆری شیوە‌زار لە زمانە‌کە‌ماندا بو‌وته‌ مایە‌ی دە‌ولە‌مە‌ندبوونی، بە‌لام هەر ئە‌مە‌ش بۆ خۆی جاروبار کاری دانانی زاراوه‌ گرانتەر دە‌کات و ناچارمان دە‌کات بۆ یەک مە‌به‌ست لە وشە‌یه‌ک زیاتر پێ‌شنیاز بکە‌ین^(٣).

^(١) محە‌مە‌د وە‌سمان، گێ‌رو‌گرفته‌کانی زاراوه‌دانان لە زمانی کوردیدا، ل ٥٢.

^(٢) جە‌مال بابان، هە‌ندی‌ک لەو زاراوانە‌ی واتایە‌ک زیاتر ئە‌به‌خشن، گو‌فاری کۆ‌ری زانیاری کورد، چاپ‌خانه‌ی کۆ‌پی زانیاری کورد، بە‌رگی (دو‌وه‌م)، بە‌شی (یه‌که‌م)، بە‌غدا، ١٩٧٤، ل ٥٧٠-٥٧١.

^(٣) ئە‌نجومه‌نی کۆ‌ر، لی‌سته‌ی پێ‌نجە‌می زاراوه‌کانی کۆ‌ر، گو‌فاری کۆ‌ری زانیاری کورد، چاپ‌خانه‌ی کۆ‌پی زانیاری کورد، بە‌رگی (سی‌یه‌م)، بە‌شی (دو‌وه‌م)، بە‌غدا، ١٩٧٥، ل ٥٢٨.

ب- بوونی هاوواتا: Synonymy

شیوه‌زار و جوژه‌کانی دیالینکت به‌هۆی ئه‌و جیاوازییه‌ی نێوانیان له‌ پرووی وشه‌و ده‌نگ و... وایان کردوه، که زمانی کوردی له‌ وشه‌ی هاوواتا پرپیټ، ته‌مه‌ش نیشانه‌ی ده‌وله‌مه‌ندبوونی زمانه‌که‌یه و له‌ زاراوه‌سازیدا ته‌مه به‌ گێروگرفت داده‌نریت، به‌لام هه‌بوونی وشه‌ی هاوواتا ته‌گه‌ر بۆ زمانی ته‌ده‌بی بواری ده‌رپرین له‌به‌رده‌م ته‌دیبه‌ و نووسه‌ران بکاته‌وه، له‌ بواری زاراوه‌سازیدا، کیشه و گرفت دروست ده‌کات^(١)، بۆ نمونه وه‌ک ته‌م وشانه که بۆ واتای جیاواز به‌ کاردین: (ئاواره، لانه‌واز، بێده‌ر)، (فرمیسک، ته‌شک، ته‌سرین، پۆندک)^(٢)، (کچ، دویت، کیژ،... هتد).

وشه‌ی هاوواتا (مرادف — Senonymy) به‌و وشانه ده‌وترین که یه‌ک واتا ده‌به‌خشن، یاخود واتایان لێک نزیکه، به‌لام له‌ خۆپنده‌وه و نووسینیاندا جیاوازن^(٣)، وه‌ک:

پاک — خاوپین — پاکژ

خه‌م — خه‌فه‌ت

هه‌روه‌ها (د. محمد علی الخولي) به‌م شیوه‌یه پێناسه‌ی ده‌کات: هاوواتا له‌ یه‌کچوونی واتایه له‌ دوو وشه‌ یان زیاتر له‌ هه‌مان زماندا^(٤). هه‌رچۆنیک

^(١) رۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ١٣٣.

^(٢) تاهیر صادق، فره‌هنگی هاوواتاکانی کوردی، کوردستان — سلێمانی،

١٩٩٨، ل ١٧.

^(٣) د. فه‌وپه‌حمانی حاجی مارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ٢٠.

^(٤) د. محمد علی الخولي، معجم علم اللغة النظري، ل ٢٧٨.

بیت دیاردهی هاوواتایی له زاراوه سازیدا پەسەند نییه و یەك زاراوه بۆ
مەبەستێك پەسەند و دروستە

ج- بوونی هاویژ:

هاویژی وەك هاوواتا یەكێكە لەوانەى لە بواری زاراوه سازیدا بۆتە
گیوگرفت لەبەردەم زاراوه داناندا و بەو پێناسە دەكرێت: یەك فۆرم، كە
دوو واتا یان زیاتری هەبێ، مەبەست لە یەكەم فۆرم، تەنیا فۆرمى وشە
نییه، بەلكو گیرەك و گری و پستەش لە بازەى ئەو مەبەستەدان^(۱)، یان
هاویژ ئەوێه: وشە هەن بە خوێندنەوه و نووسین وەك یەك، بەلام واتایان
جیاوازه، وەك:

باو — دەستوور، فیسار شت بووه بە باو.

باو — باوك.

باو — زیادهی شتیك بەسەر شتیكى تردا.

.....

شین — پەنگیكى نزیك مۆر و سەوز.

شین — شیوهن

بۆیه زۆر جار دەبینین یەك زاراوه بۆ چەندین واتای جیاواز بەكار دێت،
كە جۆریك تەمومژی واتایی دروست دەكات، زمانناسان بەم دیاردهیه
دەلێن هاویژی، یان هاودەنگی و هاوبەشی لە ییژدا. بەمجۆره دیاردهی

(۱) صباح رشید قادر، هاویژی و فرەواتایی، نامەى ماجستیر، كۆلیژی
زمان، زانکۆی سلیمانی، سلیمانی، ۲۰۰۰، ل ۷.

هاریژی به گرتیکی دیکه له و گرفتانه ی که دینه بهردهم زاراهسازی کوردی، داده نریت.

ههروه ها زۆر جار له فهرهنگدا هه رهسه کانی زمان، بۆ چه ند واتایه کی جیاراز به کاردین، جیارازی به خشی نی واتایی هه ر که رهسه یه کیش ده بیته هوی ئالۆزی و تیکه لی ئه و واتایه له لایه ن گۆنگر یان خوینه ره وه^(۱)، بۆیه پیویسته جیارازی نیوان وشه که خۆی و ههروه ها نیوان رپژه که ی و واتاکه ی بکه ی ن^(۲)، بۆ نمونه:

با ۱ - به واتای به لی یان (تا) دیت.

با ۲ - وهك ناویك بۆ (ریاح) ی عه ره بی به کاردیت (تا با له م کونه وه بیته ...).

با ۳ - لینگه ران، وهك (با برۆین / با بچن ...).

با ۴ - ئاره زووی هیئدی جان وه ری میچکه بۆ نیر: (دیله به با)، (پشیله که وه با هاتوه ...).

با ۵ - له کن، لجه م، لنک.

با ۶ - نه خوشی و ژانیکی له شه.

با ۷ - زگی بای کردوه.

با ۸ - بریتییه له تر و تس.

(۱) طالب حوسین عه لی، هه ندی لایه ن له پیوه ندی پرسته و واتا له کوردیدا، نامه ی دکتۆرا، کۆلیجی ئاداب - زانکۆی سه لاهه دین، هه ولیر، ۱۹۹۸، ل ۵۵.

(۲) جون لاینز، اللغة والمعنى والسياق، ترجمة: مجيد الماشطة، مطبعة جامعة البصرة، البصرة، ۱۹۸۷، ل ۱۹.

با ٩- پێچدان (ئەو بەنە بادەو / ئەو کۆپتەرە بایدا یەو...).

با ١٠- ئەستوربوونی لەش (دەستم بای کردووە...).

با ١١- بانگ کردن^(*).....

٢- زمانی سەرچاو (بیانی):

هەندێ ئەو گیروگرفتانه بۆ ئەو زمانە سەرچاوەیەکی کە زاراوی لێ
وەرگیراوە، دەگەرێنەو:

- فرە سەرچاوەیی زاراوەکان:

دەشی سەرچاوەی هەندێ زاراوە کە هەندێ جار لە پێی زمانی
عەرەبییەو گەشتییەتی زمانی کوردیی، یان زمانی فەرەنسی یان
ئینگلیزی بێت. هەرچەندە هەردوو زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی هەندێ
زاراوە بەکاردهێنن، کە ئە بنجدا گریکی یان لاتین، شێوازی جیاواز لە
دەربەرین بەکاردهێنن:

- ئەو کاتەی لە زمانی فەرەنسی و ئینگلیزیدا دوو ناوی جیاواز بۆ یەک
شت یان چەمک دادەنێن گەر ئە هەردووکیان وەرگیرداران بە جیا جیا، ئەوا

^(*) بپوانە:

١- Taufiq wahby and C.J.Edmonds ,A Kurdish – English
dictionary , London , ١٩٦٦, p.٥-٦.

ب- هه‌ژار، فهرههنگی هه‌نبانه بۆرینه (کردی - فارسی)، ته‌هران، ١٣٨١، ل

دوو زاراوهی لیک جیا له پړووی بنچینهی دارپشتهوه پهیدا دهبن، واته
دوانهیی له زاراوه‌دا درووست ده‌بیت، بۆ نمونه:

نیتروژین Nitrojen له زمانی ټینگلیزیدا.

نازوت Azot له زمانی فەرهنسیدا.

همان گاز ده‌گه‌بیت گهر ه‌ردوو وشه وەرگیران، ده‌بنه دوو زاراوهی
جیاواز.

- ته‌گهر دوو زاراوه ه‌بن له تیره‌ی دارپشتندا ه‌ریه‌که جیا‌بیت له‌وهی
دیکه و له همان زمان یان له دوو زمانی له‌یه‌که جیادا، ته‌وا دوو
زاراوه‌یی درووست ده‌بیت، بۆ نمونه:

ته‌گهر یه‌کی‌کیان له ټینگلیزی و ته‌وی تریان له فەرهنسی وەرگرین و
و‌ریان ب‌گیرین بۆ زمانی کوردی، ته‌وا دوو زاراوه‌ی سه‌ربه‌خو درووست
ده‌بیت، وه‌ک:

کاترمیری سه‌ره‌کی Master klok ټینگلیزی

کاترمیری دایک Horloj emere فەرهنسی.^(۱)

لی‌ره‌دا دوو زاراوه‌ی له‌یه‌که جیا‌وا‌زمان بۆ درووست بوو، بۆ همان شت
که پی‌وه‌ندیی به‌ ریشه‌ی وشه‌که‌وه ه‌یه له‌م دوو زمانه‌دا، بۆیه پی‌ویسته
له‌کاتی ه‌لب‌ژاردنی زاراوه‌دا نا‌گاداری فره سه‌رچاوه‌یی زاراوه‌کان بین و
ه‌لب‌ژاردنی له دوو زمانی جیا‌وا‌زدا ده‌بیته ه‌وی درووست‌بوونی گیر‌گرفت
و ه‌وی له ده‌سدانی یه‌کی‌تی ریشه‌ی زاراوه‌کان، ج‌گه له‌مه‌ش به همان
شی‌وه ده‌بیت نا‌گامان له وشه‌ی ها‌وواتا و ها‌وی‌ژئی ته‌و زمانانه بیت

(۱) پروانه: د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۷۹، ۸۰.

له کاتی وەرگێرانی وشه هاواتاکان، چونکه لهوانهیه وەرگێر نهزانی نهو
دوو زاراویه هاوواتا یان هاویژن، له نهجمیشدا هەر کهسه به
شیویهکی جیاواز وهریان دهگێرێ، ههروهها ههندی هۆی تریش هه،
لهوانه:

- هۆی میژوویی بنچینهی زاراوه یان وشهکان له پرگهزدا یهک بوون،
بهلام به تێپهروونی کات و پۆژگار لهیهک دوورکهوتونهتهوه.
- ریکهوت: ناو ههیه به ریکهوت بهسهر دوو شتدا سهپاوه و ههیهکه
شوینی خۆی گرتوه، وهک: کهو، کهو که له بابتهی بیژنگه و دهغلی پی
پاک دهکرێتهوه.^(۱)

۳- گێروگرفتی ریکخستن:

ئههم گێروگرفتهش سی جوړ له خو دهگرت:

أ- زۆری دانه رانی زاراوه.

ب- پشتگوێخستنی کولتووری کۆنی کورد.

ج- پشتگوێخستنی ئاستهێ ناسانی بلاوبوونهوهی زاراوه له نیو
خه لکدا.^(۲)

^(۱) جهمال بابان، ههندیك لهو زاراوانه ی واتییهك زیاتر نه بهخشن، گوڤاری
کۆری زانیاری کورد، بهرگی (۲)، بهشی (۱)، ل ۵۶۹.
ههروهها بپروانه: گوڤاری (پهروهده و زانست)، ژماره (۴)، سالی (۲)،
بهغدا، ۱۹۷۲، ل ۴.

^(۲) محهمهد وهسمان، گێروگرفتهکانی زاراوه دانان له زمانی کوردیدا، ل ۵۶.

زۆرى دانەرانى زاراوه وایکردوه گیرگرفت بۆ کارى زاراوه‌سازى كوردى دروست بکهن، ئەویش لەبەر کۆمەلێ ھۆ، لەوانە: ئەوانەى زاراوه‌يان داناو، لەوانەى ھە بوارە زۆر لێتھاتوو نەبووین و زمانى تریان بە باشى نەزانیبیئت، یان شارەزایى تەواویان لە پێبازەکانى دانانى زاراوه‌ى كوردى باش نەبووبی یان زانیارییان لە بارەى لایەنى تیۆرى و پراکتیکى ئەم زانستە کەم بوویئت و شارەزایى تەواویان لە کەلتور و داب و نەرىتى کۆمەلە کەم بوویئت... ئەمە و چەندان ھۆ، کە لە لایەن دانەرانى زاراوه‌و پوونەتە ھۆى بوونى گیرگرفت لەبەردەم زاراوه‌ى کوریدا.

- کولتورى كوردی بە پێى ئەو بارودۆخەى ھەیتى و بە پێى ئەو کۆمەلە شێوەزار و دیالێکتانەى ھەیتى زۆر دەوڵەمەندە و دەتوانیئت لە دانانى زاراوه‌دا سوودى لێ ببینیئت و پشتگوێخستنى ھۆیە کە بۆ دروستکردنى گیرگرفت و لاوازبوونى زاراوه‌ى كوردى.

- زاراوه‌ تا ئاسان و سووك و كورت بیئت، لە ناو خەلكیدا زیاتر بلاودەبیئتەو و جێگیر دەبیئت، بەلام پشتگوێخستنى ئەم مەرجانە و ئالۆزى و لێلى زاراوه‌ و درێژبوونى دەبیئتە ھۆى گیرگرفت لە دانانى زاراوه‌دا و لە لای خەلكیش.

بێجگە ئەم ھۆیانە زمانى كوردى لە بواری زاراوه‌ تەكنیکییە زانستییەکاندا دووچارى ھەندى گیرگرفت بوو، ھەو، ھۆى سەرەكیش، بە گشتى ئەمانەن:

١- ژیر دهستهیی: زمانی کوردی هەر له فه‌رمانداریه‌تی ده‌وله‌تی
 عوسمانیه‌وه بگره هه‌تا سییه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م خزمه‌تیکی به‌رچاوی
 نه‌کراوه، له‌م بواره‌دا و له‌ کارگێڕی و فێرکردندا به‌ فراوانی به‌کار
 نه‌هاتوه^(١)، ته‌وه‌شیان بووه‌ هۆیه‌ك بۆ لاوازیوون و پووکانه‌وه‌ی له‌م بواره‌دا.
 زمانی کوردی، که‌ ته‌مه‌ڕ کۆمه‌له‌ خه‌لکیکی زۆر قسه‌ی پێ ده‌که‌ن و
 کاری زانستی و ڕۆشنی‌ری و کۆمه‌لایه‌تی و... پێ ته‌خام ده‌ده‌ن و ده‌رده‌پرن،
 هه‌میشه‌ ئامانجیکی سه‌ره‌کی راسته‌وخۆی سیاسه‌تی داگیرکه‌رانی
 کوردستان بووه. قه‌ده‌غه‌کردنی زمانی کوردی له‌ لایه‌ن هه‌موو
 داگیرکه‌رانی کوردستانه‌وه‌ و سه‌پاندنی زمانی خۆیان به‌سه‌ر زمانی
 کوردیدا، ڕۆژی زۆری له‌ سنووردارکردنی زمانی کوردی^(١)، بێنیوه، هەر
 زمانیکیش به‌ سنووردار کرا لاواز ده‌ییت و کار ده‌کاته‌ سه‌ر دانانی
 زاراوه‌که‌شی. بۆیه‌ ته‌م ژیر ده‌سته‌یه‌ی کورد له‌ لایه‌ن داگیرکه‌رانی
 عوسمانی له‌ کۆندا و داگیرکردنی له‌لایه‌ن (تورکیا، سو‌ریا، عێراق، ئێران)
 له‌م سه‌رده‌مه‌دا وایکردوه‌ که‌ زمانی کوردی له‌ بوا‌ری دانانی زاراوه‌دا
 هه‌نگاوی باش نه‌نیت.

۲- نه‌بوونی ده‌ولت: بوونی ده‌ولت و قه‌واره و کیانی سیاسی کار ده‌کاته سدر دانانی زاراره و یه‌ک‌خستیان، چونکه ههر میلله‌تیک که ده‌ولته‌تی هه‌بوو ده‌توانی‌ت لی‌کۆلینه‌وه و تو‌یژینه‌وه له گشت به‌اره‌کانی (کۆمه‌لایه‌تی و رو‌شن‌بیری و زانستی و ئابووری و رامیاری و... هتد ،

(^۱) محمهد وهسمان، گپروگرفته کانی زار او دنان له زمانی کوردیدا، ل ۴۸.

(۱) رؤفان نوری عبدالله، فہرہ نگہ زمان و زار اوہ سازی کوردی، ل ۲۸۳.

بکات و پۆله کانی بۆ تهواوکردنی خویندن و نهجماندنی کاری زانستی
بئیریتته دهروه، که ئەمەش له پێشخستنی کۆمەڵ و زمان و بەهەمان
شیوەش له دانانی زاراو و زاراوەسازی کوردیدا ڕهنگدانەوهی خۆی دەبێت،
هەروەها ئەگەر دەولەت هەبوو دەتوانی لەپێی ئەو کۆپی زانیاری و
دامودەزگا فەرمییانەی ولات بریارێک دەرێکریێت یەکیک لەوانە بریاردان
لەسەر ئەو زاراوانەی که له باری زۆر لایەنی زانستییهوه بۆ کاری زانستی
بەکارمان دێن، پێچەوانەی ئەمەش کاری زاراوەسازی کوردی لاواز دەبێت و
دووچاری گێڕوگرفت دەبێت.

١- به کار نه هیڤنای زماڼ له بواره کانی زانست و په‌روه‌ده و فی‌رکردن د تهنانت بۆ کاروباری پۆژانه‌ش به‌کار نه‌هاتوه، هه‌ندیک له کورده‌کانی ته و پارچانه‌ی کوردستان نه‌ک هه‌ر له زماڼی کورده‌کانی دیکه‌ی کوردستان تیناگه‌ن، به‌لکو هه‌ندیکیان زماڼی دایکیشیان له بی‌چۆته‌وه و نایزان.

۳- ههستی لاوازی و تۆوی باوەر بهخۆ نهبوون له دهروونی تاکێ کورددا، بهرانبهەر به زمانهکهی خۆی دهپوینێ.

۴- دهركکردنی مروڤی كورد به ههبوونی خۆی، وهكو تاكێكی نهتهوهیی تایبەت لهو ساتهوهیه كه دهركی بكات خاوهنی زمانێكی تایبەته و دهبی بهو زمانه بدوێ و خۆی بناسینێ، یه كێك له سیمایانی هۆشیاریی نهتهوهیی گرنگیدانی ئهو نهتهوهیهیه به زمانی خۆی^(۱).

۳- پێشنهكهوتنی زانستی: پێشكهوتنی زانستی هۆكاریكی گهورهیه بۆ پێشكهوتنی كۆمهڵ له گشت لایهنهكانی زانستیدا، گهلی كوردیش لهبەر كۆمهڵی هۆكاری زانراو تا ئیستا له بواری زانستی و زانیاریدا ههولێ داوه ههنگاو بنیت، له پێی بایهخدان به کاری زانستی و تهكنیکی و... هتد شان له شانی زمانه پێشكهوتوهكان بدات. ئهمهش گهڕ ههموو ئهندامانی كۆمهڵ قۆلی ئی ههڵمه مالن نایهته دیی.

نهبوونی داهینان و دۆزینهوهی گهورهی زانستی له كوردستان بۆ ئهوهی زاراوهی كوردی بهسهردا بپێت، وهك دهزانین زۆربهی داهینانی كاره زانستییه گهورهكان به ناوی داهینهركانیانهوه ناونراون، وهك: (فۆلت، ئۆم، وات، ...).

^(۱) رۆژان نوری عبدالله، فهرهنگی زمان و زاراوهسازی كوردی، ۲۸۵.

۳- که متەرخەمی کۆری زانیاری:

له هەموو ولاتییدا کۆری زانیاری گەورەترین دەزگایە، لەبەر ئەو پۆله گەورەییە که له پیشخستنی زانست و پۆشنییدا دەگێژێت، ئەم جۆره کۆرانه لەهەر ولاتییدا بن بۆ بلاوکردنەوه و چەسپاندنی هەموو جۆره دانان و گۆژین و چارەسەرکردنی که بارەى زمانەوه^(۱) گەورەترین دەسه‌لاتییکی زانستین، هەروەها دەتوانیت بە پێی ئەو ئەزمونانەى که هەیه‌تى و بە پێی ئەو زانیانەى کارى تێدەکەن ئەو پۆله گەورەیه له دانانى زاراوه‌دا بگێژێت، کۆریش ئەوەنەبێت تەنیا هەر پشت بەخۆی بیهستیت و بریار لەسەر دانانى زاراوه‌ بدات، بە‌لکو له‌و بواره‌دا پەنا بۆ گشت چینه‌کانی کۆمەڵ‌ دەبات ئەو‌تا ئەنجومەنى کۆری زانیاری کورد، دە‌لێت: ئەنجومەنى کۆر له کاتى دانان و هە‌ل‌ب‌ژاردنى زاراوه‌کانیدا هە‌و‌ل‌ى داوه له هە‌موو پروویه‌که‌وه که‌لک له به‌ره‌مه‌ى شاعیره کۆنه‌کان و فۆ‌ل‌کلۆر و قسه‌ى باوى ناو لادى و ناوچه جیا‌وازه‌کانى کوردستان و فهره‌نگه کوردیه‌کان وه‌ر‌ب‌گ‌رێت^(۱) و کۆریش که زاراوه‌ى نوێ دادە‌نێت مە‌به‌ستى ئەوه نییه وشه کۆنه‌کاتمان له بیر بچێته‌وه و به‌کارىان نه‌هێنن و دە‌لێت: لی‌ره‌دا به پێ‌ویستى ده‌زانین ئە‌وه‌یش بخه‌ینه به‌رچاوى ئەنجومەنى کۆر به

(۱) د. جه‌مال نه‌به‌ز، زمانى يه‌كگرتووى كوردى، بامبێرگ - ئە‌لمانیا، ۱۹۷۶،

(۱) ئەنجومەنى کۆر، زاراوه‌ى کارگێژى، گۆ‌فارى کۆرى زانیاری کورد، به‌رگى (يه‌که‌م)، به‌شى (يه‌که‌م)، به‌غدا، ۱۹۷۳، ل ۴۲۱.

دانانی زاراوهی نوێ نایه‌وێت زاراوه و وشه به‌کارهێنراوه‌کانی تر له ناوبجێت و ئەمه به‌هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌ داده‌نیئت^(٢).

له‌ دانانی زاراوه‌دا کۆپی زانیاریی کورد پۆلیکی چالاکی له‌ باره‌ی دانان و دارپشتن و وه‌رگێرانی زاراوه‌هه‌ گێرپابوو، نه‌ك ته‌نیا بایه‌خێکی زۆری پێداپابوو، به‌لكو به‌شی زۆری کاتی خۆی بۆ ئەم کاره‌ گرنگه‌ ته‌رخان کردبوو. چه‌نده‌ها لیژنه‌ی زانستی بۆ کاری زاراوه‌ ته‌رخان کردبوو و له‌ هه‌وله‌کانی پیش خۆی به‌وه‌ جیا ده‌کرێته‌وه‌ که‌ له‌ بواری زاراوه‌ داناندا، تا ئەندازه‌یه‌ك له‌سه‌ر پێیازیکی زانستی کاری ده‌کرد.

له‌ سه‌رده‌تای دامه‌زراندنی‌هه‌ هه‌ولێ داوه‌ زاراوه‌ی جۆراوجۆر دابنیت، که‌ گشت بواره‌کانی زانست سوودیان لێ ببینن و به‌رهه‌می ئەو هه‌وله‌ش ئەو لیستانه‌ن که‌ له‌و بواره‌دا داینان که‌ له‌ پێنج ژماره‌ی گوڤاری کۆردا بلاوکراونه‌ته‌وه‌، له‌ دواییشدا له‌ سێ کتیی سهربه‌خۆدا: (زاراوه‌ی کارگێری ١٩٧٣-١٩٧٤) و (زاراوه‌ی هه‌مه‌چه‌شنه‌ ١٩٧٤ -) و (لیستی چواره‌می زاراوه‌کانی کۆر - ١٩٧٥) چاپکراون^(*)، کۆر تا ئاستیک له‌

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل ٤٢٢.

(*) بپروانه‌:

- کۆپی زانیاری کورد، (گوڤاری کۆپی زانیاری کورد):

ا- زاراوه‌ی کارگێری، به‌رگی (یه‌که‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ١٩٧٣، ل ٤١٩-٥٢٥.

ب- لیستی دووه‌می زاراوه‌کانی کۆر، به‌رگی (دووه‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ٨٩٤-٩٣٩.

کاره‌کانیدا سهرکه‌وتوووو، که زاراوه‌کانی بۆ زانستی زاراوه‌سازی کوردی گه‌نجینه‌ییکی به‌ نرخن. ده‌توانین نهم کارانه‌ی کۆر له‌ باره‌ی دارپشتن و وه‌رگێپانی زاراو‌ه‌ی کوردی و پیکه‌یتانی لیژنه‌کانی، به‌سهره‌تایه‌کی باش، له‌ رێچکه‌ی قۆناغه‌کانی دیکه‌ی زاراو‌ه‌سازی کوردی دابنێین^(۱). بۆیه بوونی کۆرپکی زانستی و ته‌کادیمی زۆر پێویسته و نه‌بوونیشی ده‌بیته هۆی گروگرفت له‌ به‌رده‌م زاراو‌ه‌سازی کوردیدا، چونکه‌ نه‌و کۆره‌ کاریکی گه‌وره و به‌ شیتوازیکی زانستی پێشکه‌ش به‌ زانستی زاراو‌ه‌سازی کوردی و دانانی زاراو‌ه‌ ده‌کات.

پ - لیستی سییه‌می زاراو‌ه‌کانی کۆر، به‌رگی (دووهم)، به‌شی (دووهم)، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۱۶۶-۲۱۸.

ت - لیستی چوارهمی زاراو‌ه‌کانی کۆر، به‌رگی (سییه‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ۱۹۷۵، ل ۴۹۷-۵۴۲.

ج - لیستی پینجه‌می زاراو‌ه‌کانی کۆر، به‌رگی (سییه‌م)، به‌شی (دووهم)، به‌غدا، ۱۹۷۵، ل ۵۲۶-۵۵۳.

چ - لیستی شه‌شه‌می زاراو‌ه‌کانی کۆر، به‌رگی (چوارهم)، به‌غدا، ۱۹۷۶، ل ۴۷۶-۴۷۹.

هه‌روه‌ها کۆری زانیاری کوردستان نه‌وه‌ی له‌به‌ر ده‌ستی ئیমে‌دا بی‌ت دوو نامیلکه‌ی له‌ باره‌ی زاراو‌ه‌ به‌ چاپ گه‌یاندوه‌:

- لیژنه‌ی زاراو‌ه‌ له‌ کۆری زانیاری کوردستان:

ا- زاراو‌ه‌ی کارگێپری، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۴، (۴۷ لاپه‌ره‌یه‌).

ب- زاراو‌ه‌ی یاسایی، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۴، (۴۷ لاپه‌ره‌یه‌).

^(۱) رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراو‌ه‌سازی کوردی، ل ۲۸۹.

دیاره تا ماوهیه کی باش له دانانی زاراوه و پیشخستنی زانست بهردهوام بو، بهلام دواى کوتایی ههشتاکان ئیدی کاری کۆر بهره و کزبون چوو، نهویش له بهره نهو فشاره بوو که پژی می به عس کردبوویه سهر کۆر و نهندامانی، که بووه هوی نهو هی هندی یان زۆرینهی نهو نهندامانه له کۆر نه میتن، له م بارهیه شهوه هیما بۆ چهند که موکورتیه ک ده کهین، چونکه یه ک سهرچاوهی گشتی زاراوه دانانمان نییه:

۱- نه بوونی یه ک سهرچاوهی نیوهندی بۆ دانانی زاراوه، ههرچهنده کۆری زانیاری پۆلیک له م بواره دا دهینی، بهلام زانکۆ و وهرگیتران و داموده زگاکانی دیکهش سهره پای نووسهران و پۆژنامه نووسانی رادیۆ و ته له فزیۆن... هتد، نه م پۆلیکی بهرچاویان هیه ^(۲).

۲- نه بوونی لیژنهیه کی زانستی پسیۆر، له لایهن کۆری زانیارییه وه بۆ هه لسه نگاندن و تاوتویکردنی نهو زاراوانهی که به رهه می (هه ولئى تاکه که سین) به تاییه تی نهو ژماره زۆری زاراوهیهی که له دواى راپه پینی گه لی کوردستانی سالی ۱۹۹۱ دانراون، پیکه یتراییت.

۲- چاره سهرکردنی کیشه ی دیالیکت و به شه دیالیکته کانی زمانی کوردی و هه ولدان بۆ پیکه ینانی زمانی نه ده بی یه کگرتوی سهرتاسه ری کوردستان ^(۱).

^(۲) محهمه ده سمان، گیروگرفته کانی زاراوه دانان له زمانی کوردیدا، ل ۴۸.

^(۱) رۆژان نوری عبدالله، فره هنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۲۸۹.

۵- که می ژماره‌ی ده‌زگای کلتووری و نه‌کادی:

گه‌لی کورد ئیستا خاوه‌نی کۆمه‌لێک نووسه‌ری باشه، له‌ گشت
بواره‌کانی زانستدا کار ده‌که‌ن و خزمه‌تی زمانی کوردی ده‌که‌ن، به‌لام
هه‌ندی جار باری ئابووری زۆرینه‌ی نووسه‌ران پێگا نادات به‌ره‌مه‌کانیان
به‌ چاپ بگه‌یه‌نن، ده‌زگایه‌کی نه‌ته‌وه‌یی یه‌ک‌گرتومان نییه،
به‌ره‌مه‌کانی ئه‌و نووسه‌رانه‌ چاپ بکات، ئه‌مه‌ خۆی له‌ خۆیدا یه‌کیکه
له‌ گه‌یوگره‌فته‌کانی باری زاراوه‌ و دواکه‌وتنی زانست و پۆشنییری
کلتووری کوردی.

۶- نه‌بوونی فهره‌نگ:

بوونی فهره‌نگ یه‌کیکه‌ له‌ ئه‌رکه‌ پێویسته‌کانی په‌ره‌پێدانی زمانی
کوردی، بایه‌خدا‌ن به‌ دانانی وشه‌ و پێک‌خستنی، سه‌ره‌رای فهره‌نگی
نه‌ته‌وه‌یی پێویستیشمان به‌ ئینسکلۆپیدیای نه‌ته‌وه‌یییه.

زمانی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ فهره‌نگه‌که‌ی هه‌له‌سه‌نگینریت، که‌واته
ده‌توانین ب‌لێن فهره‌نگ پێناسه‌یه‌که، که‌ کلتور و پۆشنییری و پله‌ی
شارستانیه‌تی و پێشکه‌وتوویی و که‌سایه‌تی ئه‌و گه‌له‌ی پێ‌ ده‌رده‌که‌ویت،
که‌ به‌و زمانه‌ ده‌په‌یقن^(۱).

ئه‌رکی فهره‌نگ ڕوونکردنه‌وه‌ و پێناسینی وشه‌ و ناساندنیه‌تی به‌و
که‌سه‌ی که‌ شاره‌زایی ته‌واوی له‌ وشه‌دا نییه‌ و فهره‌نگیش وه‌ک
تۆمارکه‌یه‌ک وشه‌ له‌ فه‌وتان ده‌پاریزیت و فهره‌نگی زمان ده‌وله‌مه‌ند

(۱) رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۲۹۳.

دهکات، ههروهه‌ها لیی کۆلراوه‌ته‌وه و واتای پروون کراوه‌ته‌وه و لیکدراوه‌ته‌وه و شی کراوه‌ته‌وه و زانیاری له باره‌ی چۆنیتیی نووسینی و به‌ده‌ماهاتن و په‌یدا‌بوونی... دراوه^(۲)، له‌به‌ر ئه‌وه به‌هۆی فهره‌ه‌نگه‌وه خه‌رمانی وشه‌ی کوردی گرد ده‌کریتته‌وه، وشه و زاراوه‌ی میللی له‌نی‌ت‌چوون ده‌پاری‌زری‌ت.

گه‌لی کوردیش که‌م تا زۆر کاری فهره‌ه‌نگ‌نووسی کردووه، به‌لام گشت ئه‌و کارانه به‌ دلوپێک له‌ ده‌ریای فهره‌ه‌نگی کوردیی ده‌ژمی‌ررین^(*)، چونکه ده‌توانین ب‌لێین کورد تا ئیستا خاوه‌نی فهره‌ه‌نگی‌کی وا نییه

(۲) د. ئه‌وپه‌حمانی حاجی م‌ارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ۶۹.

(*) سه‌باره‌ت به‌ پوخته‌ی می‌ژووی فهره‌ه‌نگ‌نووسی کوردی به‌روانه:

- سه‌ید عه‌بدو‌للا‌ی سه‌مه‌دی: به‌سه‌ر‌کردنه‌وه‌ی می‌ژووی ۳۲۰ سا‌له‌ی فهره‌ه‌نگ‌نووسی زمانی کوردی، گۆفاری (مه‌باد):

ژماره (۱۳)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۱)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۱۵-۱۷.

ژماره (۱۴)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۲)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۱۸-۱۹.

ژماره (۱۵)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۳)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۱۶-۱۷.

ژماره (۱۶)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۴)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۲۰-۲۱.

ژماره (۱۷)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۵)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۸-۹.

ژماره (۱۸)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۶)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۱۴-۱۷.

ژماره (۱۹)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۷)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۲۲-۲۳.

ژماره (۲۰)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۸)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۲۲-۲۴.

ژماره (۲۱)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۹)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۲۴-۲۵.

ژماره (۲۲)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۱۰)، مه‌باد، ۲۰۰۲، ل ۲۴-۲۵.

ژماره (۲۳)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۱۱)، مه‌باد، ۲۰۰۳، ل ۲۰-۲۱.

ژماره (۲۴)، سا‌لی (۲)، به‌شی (۱۲)، مه‌باد، ۲۰۰۳، ل ۲۱-۲۲.

توانیبیتی گشت لق و پۆپ و شیوه جۆر به جۆره‌کانی زمانی کوردی له‌خۆ بگریت، واته‌ فەرهنه‌گیکی نه‌ته‌وه‌یی یه‌ کگرتوومان نییه‌، گشت وشه‌ و زاراوه‌کانی تێدا بێت و بێته‌ بناغه‌ی زمانیکی نه‌ده‌بی یه‌ کگرتوو، نه‌مه‌ش نه‌وه‌ ده‌گه‌ بێنیت که‌ له‌ لایه‌نی فەرهنه‌نگ نووسینه‌وه‌ دواکه‌وتووین و ژماره‌ی فەرهنه‌نگه‌ کاغان له‌ وانه‌یه‌ له‌ (۲۰۰ - ۳۰۰) یان زیاتر تێپه‌ر نه‌کات، که‌چی زمانه‌ زیندووکان ژماره‌ی فەرهنه‌نگه‌ کاغان گه‌یشته‌ونه‌ته‌ (۱۵۰۰) فەرهنه‌نگ^(۱) دواکه‌وتویی کوردیش له‌ بواری فەرهنه‌نگنووسیندا بۆ هۆکاری سیاسی، زمانه‌وانی، ئایینی، که‌لتووری، ژێر ده‌سته‌یی، نه‌خوینده‌واری،... هتد، ده‌گه‌ریته‌وه‌.

مه‌رج و بنه‌ماکانی زاراوه‌دانان

که‌ ده‌مانه‌وێت له‌ مه‌رجه‌کانی زاراوه‌دانان بدوین، ده‌بی نه‌وه‌ بزانی، زانستی زاراوه‌سازی بنه‌مای تایبته‌ به‌ دانانی زاراوه‌کان له‌ سه‌ر بنه‌ره‌تیکی پێوانه‌یی یه‌ کگرتوو وه‌خۆ ده‌گریت، نه‌گه‌ر بێت و زمان پێ به‌ هۆکاری زۆر له‌ پێکه‌ینانی زاراوه‌کان بدات، نه‌وا زانستی زاراوه‌سازی نه‌و مه‌رجه‌ ئاراسته‌کراوانه‌ ده‌ستنیشان ده‌کات. له‌ پێی ئهم‌ ماندوبوون و کارکردنه‌

(۱) حوسێن محهمهد عه‌زیز، سه‌لیقه‌ی زمانه‌وانیی و گه‌رفته‌کانی زمانی کوردی (کۆلینه‌وه‌ و په‌خنه‌)، چاپی دووهم، چاپخانه‌ی (کارۆ)، سلێمانی، ۲۰۰۵، ۴۸۷.

توڭئەران دۆزىكى زۆر بۇ گېرۇگرفتە زمانەوانىيەكانى ئىستا يا دوارۇڭيان
تۆمار دەكەن.

دۆزى دانانى زاراۋە كارىكى تا ئەندازەيەك زۆر گران نىيە و ئەركىكى
قورس نىيە، چونكە ئەو ئەركىكە توانستى ئەو بابەتە و شارەزايى
زمانەوانى و لىھاتوۋىي و چالاكى زانستى ھارچەرخى پىۋىستە، بەلام
قورسى يان گېرۇگرفتەكە زياتر دەيىت گەر ھات و دۆزەكە بە بوارى
ۋەرگىپران و گواستەۋە لە زمانىكەۋە بۇ زمانىكى تر پەيۋەستىبوو.
ئەگەرچى ئەوانەي لە دانان و ۋەرگىپرانى زاراۋەكاندا، بە تايىبەتى
زاراۋەكانى كىتېب و قوتابخانەدا بەشدارىيان كىردوۋە، ۋەك كارىكى
سەرەتايى و بەھۆى ۋەرگىپران و گواستەۋەۋە ئەم كارەيان لە كەموكوۋرپى
بەدەر نەبوۋە و توۋشى چەند گېرۇگرفتىك بوون، ئەوانە:

۱- دانانى چەند زاراۋەيەك بۇ يەك چەمك، جارى وا دەيىنى لە يەك
كىتېبدا دوو جۆرە زاراۋە بۇ يەك چەمك بەكارھاتوۋە، ۋەكو (ھىلى
يەكسانى، ھىلى كەمەرەي زەۋى، خەتى ئىستىوا) لە كىتېبى جوگرافىادا،
يان ئەو زاراۋەيەكى كە لە كىتېبى پۇلىكدا بەكارھاتوۋە لە كىتېبى پۇلىكى
تردا بۇ واتاي زاراۋەيەكى دى بەكارھىنراۋە، ھۆيەكەشى لەوانەيە ئەۋەبى
كە لىژنەي جودا جودا كىتېبەكانى بابەتلىكى زانستى چەند پۇلىكىيان
كردىبى بە كوردى و لە كارى يەكتر ئاگادار نەبوۋىن.

۲- دەست نەدان و ناپىكىي ھەندىك زاراۋە، ئەمەش بۇ چەند ھۆيەك
دەگەرپىتەۋە:

أ- ئەندامانى لیژنەکانى کتیب و ھەرگىزان و مامۇستايانى بابەتە زانستییەکان کاتى خۆى ئەو ماددانەیان بە کوردی نەخویندووە و شارەزاییەکی تەواویان لە کوردی و لە وشە و زاراوەکاندا نەبووە.

ب- کردنە کوردیی کتیبەکان بە لیشار و تیگرایی بوو، لەچاو زمانەکهەمان و ئەو بابەتە زانستییانەشدا نوێ بوون.

پ- لە دانان و ھەلبژاردن و ھەرگیزانی زاراوەکاندا ھەندیک جار ڕێگەى زانستى پەیرە و نەکراوە، کە لە داتاشین و خواستەنەویدا، یان لە ھەرگیزان و کردنە کوردی، یان لە دارشتندا ھەولێ ئەو نەدراوە، کە بەپێى دەستووری زانستى و لۆجیک ئەم جۆرە کردارەنەى دانانى زاراوەکان پتە و بکەن.

ت- زۆر کەم نەبیئت وشەگەلى شیوەزارە جیاوازیەکانى کوردی بۆ لى خواستەنەو و دارشتنى زاراوەى نوێ بەکار نەھینراون^(۱).

کاتى باسى دانانى زاراوە دەکەین، ھەرگیزان یەکیکە لەو ھۆیانەى لە ڕێگەییەو دەتوانرێت زاراوە دابنرێت، یان لە ڕێگەییەو زاراوەیەک لە زمانیکەو بۆ زمانیکى تر بگوازیترەو. زمانە ھاوچەرخەکان کە لە سەر ڕێگا دەستنیشانکراوەکانى (ئەرستۆ) بۆ گواستەنەوێ وشە لە واتایەکەو بۆ واتایەکی تر تێبینیان ھەبە و سێ ڕێگای دی لەم ڕوانگەییەو دەخەنە ڕوو:

^(۱) عبدالرزاق بيمار، زاراوەکانى ناو کتیبانى قوتابخانە، گوڤارى (پۆشنبیری نوێ)، ژمارە (۱۱۱)، ل ۲۸۷-۲۸۸.

یه کهم:

فراوانکردنی واتای وشه و شکاندنی سنووری له چه مکیکی تاییه تییهوه بۆ مه بهستیکی فراوان... وهك وشهی (سه رچاوه) بۆ واتایه کی ده ستنیشانکراو به کارهاتوه و له میانێ پۆشنیری و زانیاری و زانستیدا بووه به زاراوه یه کی ژیاړی فراوان.

دووه م:

تاییه تیکردنی واتای فراوانی وشه یهك و گواستنهوه ی له جوغزیکی بهر بلاوه بۆ ئه رکیکی ده ستنیشانکراو. بۆ نمونه وشهی (گه رپن) که به واتای (ئۆتومۆیل/ئۆته مبییل) دیت، وشهی (گه رپن) له فره هه نگدا ئاوه لئاوه بۆ هه موو شتیك که پیتی بکریت هاتووچۆ بکات. زمانه وانی کورد ئه و وشه یه ی کردوه به زاراوه، واتا گشتیه که ی ته نگه بهر کردوه و بۆ شتیکی تاییه تی به کاری هیناوه، هه رچه نده ئه و وشه یه وهك زاراوه یه ك به رانه بهر به (ئۆتومۆیل) پتی نه کرد و وشه جیهانییه که چه سپا، ئه مه ییش ئه وه ده سه لیئیت که نه توانرا به ته واوی واتا گشتیه که ی وشه که سنووردار بکریت.

سییه م:

گواستنهوه ی وشه یهك له واتایه که وه بۆ واتایه کی دی له بهر جوړه لیکچوون و پتیه ندیه ك، وهك وشهی (زمان) له فره هه نگدا واتای هو ی ئاخو تن ده گه یینی و زاراوه سازی کورد به رانه بهر به زاراوه ی (اللغة) ی عه ره بی به کاری هیناوه، چونکه له نیوانی ئه م دوو واتایه دا پتیه ندیی

هۆیی ههیه^(۱)، لیڤه دا دهبی ئهوه بزاین که نه گهر وشه له واتایه که وه بۆ واتایه کی تر گوێزرایه ده کړی به زاراوه. تایا واتا دیرینه که ی دهفوتی و له یاد ده چیت، یاخود به زیندوویه تی له ته که زاراوه ییه که ی وشه که ده میتیتته وه؟ زۆریه ی زمانه وانه کان له و باوه پدان کاتی وشه بو به زاراوه، ته نیا واتا زاراوه ییه که ی مه به سته و پیویسته (واتا) ی پیشووی له یاد بکریته.

دانانی زاراوه و چه سپاندنی کاریکی گرنکه، که گشت زمانه کانی جیهان په پیره ی ده که ن و زاراوه ی کوردیش ده بی ده ستنیشانکراو و یه کگرتوو بیت و بۆ واتایه کی تاییه تی به کاریت، سه رته نجام نابی بۆ تاقه مه به ستیک و یه که واتا پتر له یه که زاراوه به کار بهیتریت و سه ر له خوینه ر و گوێگری کوردی تی کبدری^(۲).

تاییه ته ندیی زاراوه له مه ر لقی که له لقه کانی زانست و پۆشنیری و هونه ر و دانانی بۆ بابه تی که له بابه ته کانی زانیاری پیویستیه کی پرۆگرامیی ده خاته سه ر شانی زاراوه سازه کان، نه م پرۆگرامه ش نه وه یه که ده بی کتیب و نامیلکه و لیسته ی زاراوه به چه شنی بابه ته کانی زاراوه دابه ش بکړن و به وردی پیک بخړن و له یه کتر جودا بکړینه وه.

مه به ستمان له زاراوه دانان و ئاماده کردنی، هه موو نه و چالاکیانه یه، که به کوکرنه وه ی زاراوه کان و شیکردنه و یان و پیکه ستنیان و زانینی

(۱) د. کامل به صیر، پیناسینی زاراوه، گوڤاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۱۵.

(۲) د. کامل به صیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لیکوئینه وه، ل ۲۴.

هاوواتاكان و پیناسه كانی به هه مان زمانی یان به رانبه ره كهی به زمانیکی تر په یوده سته^(۲). هه روه ها گشت چه مکه كانی بواریکی دیاریکراو له بواره كانی زانیاریدا و لیكۆلینه وهی پتوه ندیی نیوان نهو چه مکه، قوناغی ناماده كردنی زاراهه یی پتوانه بیش به سی قوناغدا تی ده په ریت:

۱- لیكۆلینه وهی سیسته می زاراهه به کارهاتوه کان که ئیستا له بواریکی دیاریکراو دا کاریان پی ده کریت، یان به واتایه کی تر، لیكۆلینه وهی به کارهینانی راسته قینه ی زاراهه کان لهو کیلگه یه دا، که نه مهش پرۆسه یه کی په سه ند کردنه.

۲- پیشخستنی سیسته می زاراهه کان، واته چاک کردنی به کارهینانی راسته قینه ی زاراهه کان، که نه مهش پرۆسه ی پتوانه ییه.

دانانی زاراهه ی ورد و درشت به رانبه ره چه مکه زانستییه کان، بنه مایه که له به ره مهینانی زاراهه پۆلینکراوه کان و سیسته مه پۆلینکراوه کان و فرهه نکه واتایه کانه.

۳- بلاو کردنه وهی نهو پیشنیازانه ی تاییه تن به زاراهه یه کگرتوی پتوانه یی و گشتاندنی به کارهینان.

پیش دانانی زاراهه و یه که خستیان دوو مه رجی سه ره کی هه یه نه ویش نه مانه ن:

أ- پیویسته هه ره چه مکیك یان شتیک، یه ک زاراهه ی سه ره خوی بو دابنریت.

(۲) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۳۳.

ب- زیاتر له یهك زاراوہ بۆ چه مكیك یان شتیك دانهریت^(*).

هەرچهنده ههلبژاردن و داتاشینی زاراوہ و دۆزینهوه و دارپشتیان
تهركی كۆری زانیارییه، بهلام تهوه واناگهییتیت كه زانیان و رۆشنییران له
ناست خۆیانده نەتوانن هاوکاری ئهم پرۆسهیه نهكهن، بهلام له دۆزینهوه
و ههلبژاردن و دانان و دارپشتن و داتاشینی زاراوهدا پێویسته چهند
راستییهك ههیه له بهر چاو بگرییت، وهك:

- پێویست بهوه ناكات سل له ههموو وشهیهکی بیانی بکهینهوه،
چونكه هیچ زمانیک نییه، ئهمڕۆ له چوارچیوهی قالبیکی تهسکی
تهنها وشهگهلی خۆمالیدا گهشه بکات و بهرهو پێشدهوه بجیت.

- ئهوه وشه بیانیانهی كهوتونهته نیو زمانی کوردی، جۆری دارپشتن
و شیوهیان گۆراوه و هیچ پێویست به لابردنیان ناکات، مهگه ئهوه وشه
و زاراوانه نهبن كه له گهڵ زمانی کوردی ناگۆجین و وشه ی زاراوہی
کوردی پهتی به رانهریان ههیه یان له ڕیگه یانهوه دهتوانریت زاراوہی
نوی دابنریت.

- زیندووکردنهوهی وشه ی کۆنی کوردی و چهسپاندنیان و
بلاوکردنهوهی ههموو وشه و زاراوہیهکی ناوچهی کوردی پهتی،
کاریکی گرنگ و دیاره.

(*) پڕوانه:

أ- د. علی القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ٦٨.

ب- محمەد وهسمان، گيروگرهفته كانی زاراوهدانان له زمانی کوردیدا، ل ٥١.

- بایه‌خدان به ریک‌خستنی زاراوه‌ی بواره جیاجیاکان و ریک‌خستیان، بۆ نمونه زاراوه پزیشکییه‌کان، زاراوه یاساییه‌کان، زاراوه کارگیریه‌کان.

- نه‌مڕۆکه‌ وا خهریکه‌ فهره‌ه‌نگ‌نووسی کوردی جینگه‌ی شایانی خۆی له‌ ژبانی رۆشن‌بیری و زانستی گه‌لی کورددا ده‌گریت و ده‌یان زانا له‌م بواره‌دا هه‌نگاویان ناوه‌، به‌لام پیتووستیان به‌ بابه‌تی نوێ هه‌یه‌ به‌ تایبه‌تی لایه‌نی تیۆری زاراوه‌سازی.

- بایه‌خدان به‌ نووسینه‌وه‌ی فهره‌ه‌نگی پزیشکی له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌م بواره‌ پیتووستی به‌ هه‌زاران زاراوه‌ی نوێ هه‌یه‌^(١)، دیارترین ئه‌زموونی کۆری زانیاری کورد ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ لاپه‌ره‌کانی گوڤاری کۆر چه‌ندین زاراوه‌یان له‌و بابه‌ته‌دا بلاوکردۆته‌وه‌^(*).

زاراوه‌دانان یان هه‌لبژاردنی وشه‌ به‌ زاراوه‌ به‌لای (مه‌سه‌ود مه‌مه‌د)ه‌وه‌، ته‌نیا پیتووستی به‌ دوو شت هه‌یه‌:

١- به‌دوادا گه‌ران.

^(١) مه‌مه‌د وه‌سمان، گيروگرفته‌کانی زاراوه‌دانان له‌ زمانی کوردیدا، ل ٦٨-٦٩.

^(*) بپروانه‌:

١- ئه‌نجومه‌نی کۆر، لیستی سییه‌می زاراوه‌کانی کۆر، ل ١٦٦-٢١٨.

ب- مه‌مه‌د وه‌سمان، به‌ره‌و فهره‌ه‌نگی پزیشکی یه‌کخراو، گوڤاری (نووسه‌ری نوێ)، ژماره‌ (١٨)، هه‌ولێر، ٢٠٠١، ل ١٨-١٩.

..... که‌ باس له‌ (٥٠٠) زاراوه‌ی پزیشکی کراوه‌.

۲- هەستکردن بە سازانی وشە بۆ زاراوە. ھەرچی دروستکردنی زاراوەیە لە پێی تێکبەستنەوە و پیرای ئەو دوو مەرجە پێویستی بە زانینی دەستورەکانی دارشتن و تێکبەستن ھەیە^(۱).

دانانی زاراوەش بەلای ئێمەو بەسێ قۆناغی گرنگدا تێدەپەڕی:

- قۆناغی دانانی زاراوەکان.

- قۆناغی یەكخستیان.

- قۆناغی گشتاندن و بەکارھێنانیان.

قۆناغی یەكەم لە ھەموویان گرنگتر و پتر بە زمانەو بەستراوە، ھاوکات قۆناغی سییەم ئامانجێکی سەرەکی ئەو کۆمەڵەیە، کە ئارەزووی ئەو ھەرگرتنی زانستە، بۆیە لەبەر پۆشنایی ئەوانە ی باس کران، بۆمان ھەیە ئەو مەرج و بنەمایانە، لەم خالانە ی خوارەو دا بۆ دۆزینەو ی یان دانانی زاراوە ی کوردی دیاری بکەین:

۱- پێویستە گونجان یان ھاوبەشی، یان لێکچووێک لە نێوان واتای زمانیی و واتای زانستی زاراوەکە دا ھەبێت، مەرجیش نییە زاراوەکە ھەموو واتا زانستیەکی خۆی بگرێتەو.

۲- دانانی یەك زاراوە بۆ یەك چەمکی زانستی ھاوئێوەرۆك لە یەك بواردا.

۳- خۆپاراستن لە فرەواتایی یەك زاراوە لە بوارێکدا و پەسەندکردنی واژە ی تایبەتمەندانە بەسەر واژە ی ھاوبەشدا.

(۱) مسعود محمد، زاراوەسازی پێوانە، ۲۹ ل.

٤- له نیتوان وشه هاوواتا کوردییه کاندای، تهوهیان ههلبیژترین پاش لیکۆلینهوه و دهست بژیرکردنیان له لایه ن لیژنه ی تایبته و پسیوری زاراوه سازییه وه، وهک: مه پ، په ز، وان... هتد، بۆ زاراوه ی زانستی به په سه ند ده زانییت.

٥- له هه لباردنی زاراوه ی زانستیدا، تهو رپبازه جیهانیانه بگرینه بهر، که ئیستا باون:

أ- زاراوه زانستییه کانی کوردی لهو زاراوانه ی که ئیستا به شیوه یه کی جیهانی به کارده هیترین نزیک بجهینه وه، تاکو به راورد کردنیان بۆ تهوانه ی خه ریکی کاری زانستی و لیکۆلینه وه ن، ئاسان بکه ی ن.

ب- پشتبه ستن به پۆلینی ده یی جیهانیی زاراوه، به پیتی بواری و لقه کانی.

پ- پپۆسته واتاکان دابهش بکرتن و به تهواوی پروون بکرتنه وه و سنوریان بۆ دابنریت و پیناسه بکرتن تهوسا زاراوه یان بۆ پینک بهیتریت.

ت- ده بۆ پسیوره کان و به کارهینه ری زاراوه کان، هه ردوولایان هاوبه شی له دانانی زاراوه کاندای بکه ن .

ج- درێژه پیدانی توژیته وه و لیکۆلینه وه، بۆ ئاسانکردنی پپوهندیی نیتوان زاراوه ساز و به کارهیتیان.

٦- به کارهیتانی رپبازه زمانه وانیه کان له دانانی زاراوه ی زانستی نویدا، په سه ند کردنی ته م ریزه ندیه که له که له پوره وه په یدابیت، پاشان شیوازه کانی پیکهیتان له (لیکدان و دارشتن و خواستن و داتاشین و هه رگه یزان و خۆمالیکردن) که له زمانی کوردیدان .

۷- په سه نډ کړدنی وشه کوردییه په سه نه باوه کان به سهر ته و شانه ی که
خومالی ده کړین.

۸- خو پاراستن له وشه ی په شوکی، مه گهر له نیو چند شپوه یه کی
زمانی کوردیدا هاو به ش بن، ته وساش ناماژه بو په شوکی ټییه که یان بکریت
و بخړینه نیو دوو که وانه.

۹- په سه نډ کړدنی شپوه ی کورت و پاراو و روون و خو دوو رخستنه وه له
وشه ی نه گونجاو و نارېک.

۱۰- په سه نډ کړدنی ته و شانه ی بواری داړشتنیان ټیډایه.

۱۱- وشه یه که واتایه کی وردی هدیټ، ده بی له وشه یه کی گشتی، یان
وشه یه کی لیل په سه نډ تر بکریت، ته وه ش بخړیته بهرچاو که له وه رگیراندا
زاراو کوردییه که له گهل واتا زانستییه که ی و زاراو بیگانه که دا
یه که که ویت و گویش نه دریته ناخاوتنی ته و زاراو بیگانه یه که چی
ده گه ییټیټ.

۱۲- په سه نډ کړدنی وشه ی باو به سهر وشه ی ده گمن یان نامو و
ناتاشنادا، مه گهر واتای زاراو زانستییه که، له گهل واتای باوی وشه که دا
پیڅدا چوون و ټیکه لیه کی په یدا کړدبی.

۱۳- ته گهر هندیک وشه ی وا هه بن، که هاوواتا بن، یان واتا کانیان
نزیک یه که بن، پیویسته باش روون بکرینه وه، هر یه کیکیان به شپوه یه کی
ورد، کام جوړه واتایه کی زانستی ده گه ییټیټ. له هه لېژاردنی ته م جوړه
زاراوانه دا وا چاکه له پیښه وه هه موو ته و پیژانه ی واتا کانیان له یه که

ده‌که‌ن یان نزیکى یه‌کن، پی‌که‌وه کۆ بکړینه‌وه، نه‌وسا تیکړا پی‌که‌وه به‌راورد بکړین.

۱۴- نه‌و زار‌اوه و واتابه‌خشه زانستیانه‌ی که‌ شاره‌زا و پ‌سپ‌وره‌کان بۆ کاروبارى تایبه‌تى خویان دایان‌ناون، وه‌رگي‌ر‌او‌بن، یان خومالی، شایانى په‌یره‌و‌کردن.

۱۵- به‌ کوردی‌کردنى زار‌اوه له‌ کاتى پی‌ویست و ناچاریدا بیت، به‌ تایبه‌تى نه‌و زار‌اوانه‌ی که‌ شیوگي‌نکى جیهانیان هه‌یه، وه‌ک نه‌و وشانه‌ی بنه‌چه‌یان یونانییه یان لاتینییه، یان ناوی نه‌و زانایانه‌ی که‌ وه‌ک زار‌اوه به‌کاره‌یتراون... هتد.

۱۶- له‌ کاتى به‌ کوردی‌کردنى وشه‌ بیانییه‌کاندا، چاودیری نه‌م خالانه بکړیت:

أ- نه‌گه‌ر وشه‌ به‌ کوردی‌کردنه‌که، له‌ زمانه‌ بیانییه‌کاندا چه‌ند ده‌رپ‌ینیکی جیاوازی هه‌بوو، په‌وانترینیان له‌سه‌ر زمان هه‌ل‌ده‌بژیرین.

ب- شیوه‌ گۆړینی وشه‌که، تا‌کو له‌گه‌ل شیوه‌ کوردییه‌که‌دا گونجاو و هه‌موار‌ک‌راو بیت.

پ- زار‌اوه کوردی‌ت‌راوه‌که، به‌ کوردی دابنریت و پا‌به‌ندى ر‌ی‌سا‌کانى زمان بیت و بۆ لی‌وه‌ر‌گرتن و داتاشین شیاوبیت، پی‌ش‌گر و پا‌ش‌گر ب‌گریته‌ خوی و له‌گه‌ل شیوه‌ی کوردی‌ت‌راوه‌که‌دا ب‌گونجیت.

ت- ر‌است‌کردنه‌وى نه‌و وشه‌ کوردی‌انه‌ی زمانه‌ بیانییه‌کان شی‌واند‌وو‌یانن و به‌ بنه‌ما په‌تییه‌که‌ی خویان به‌کار به‌ی‌تری‌نه‌وه.

۱۷- بوژاندنه‌وه‌ی که له‌پوور و زیندووکردنه‌وه‌ی وشه‌ی کۆنی کوردی، بو سازکردنی زاراوه زانستییه‌کان، پێویسته وشه‌ی کوردیی ڕه‌سه‌ن به‌کاربهێنرێت و به‌پێی توانست له‌ شێوه‌ زمانی خۆمالی و وشه‌ی بازایی و ڕه‌شۆکی دوور بکه‌وینه‌وه‌.

۱۸- به‌شداریکردنی پسرۆر و به‌کارهێن له‌ سازکردنی زاراوه‌دا، تا هه‌میشه‌ پێوه‌ندی به‌تین له‌ نێوان زاراوه‌ساز و به‌کارهێنانی زاراوه‌دا هه‌یه‌یت و لێک دانه‌برێن.

۱۹- په‌سه‌ندکردنی زاراوه‌ی یه‌ك وشه‌یی به‌سه‌ر دوانی و سیانیدا، چونکه‌ لیوه‌رگرتن و کۆکردنه‌وه‌ و خستنه‌سه‌ری ئاسانه‌.

۲۰- نابێ له‌ زاراوه‌سازیدا مه‌رجی زۆر قورس به‌سه‌ر ده‌قی زاراوه‌که‌دا به‌پێندریت، گرنگترین مه‌رج له‌ زاراوه‌ی نوێیادا، ئه‌وه‌یه‌ که‌ بتوانیت بروات و له‌ لایه‌ن ئه‌وانه‌ی قسه‌ی پێده‌که‌ن په‌سه‌ند بکریت.

۲۱- پێویسته‌ هه‌ولێ سازکردنی ده‌سته‌یه‌ك وه‌رگیرێ ئه‌کادیمی بدریت، که‌ ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر زمانی کوردیدا بشکێت و به‌ پێی یاسا و ده‌ستوره‌ زمانه‌وانیه‌ کوردیه‌یه‌کان کار بکه‌ن.

۲۲- ئاماده‌ و سازکردنی فه‌ره‌ه‌نگیه‌کی یه‌ک‌گرتووی فراوان، بو‌ زاراوه‌کانی هه‌ر باب‌ه‌تیکی زانستی کار و پرۆژه‌یه‌کی گرنگه‌ و پێویسته‌ هه‌ر و ئامانج و نه‌خشه‌ی زانستی ئاشکرای هه‌بێ.

۲۳- بنیاتنانی (زاراوه‌) ناشی له‌ لایه‌ن ناشاره‌زای زمانی کوردی و ناپسرۆری باب‌ه‌ته‌که‌یه‌وه‌ ئه‌نجام بدریت.

۲۴- ئاسانى وسوكى وشە لەسەر زمان و گوئ، بۆ چەسپاندن و بلابوونەوہى زاراوہى نوئ مەرجيكي پيويستە.

۲۵- لە نيۆ گەلە پيشكەوتووەكاندا، ھەر پسپۆريك، يان چەند پسپۆريك ھەر يەكە لە ئاستى خۆيەو ھەر زاراوانە دادەنيئت، كە لە بواری ئيشوكارەكاندا پيويستن و تاقە كەسيك مافی ھەوہى نيبە زاراوہ بۆ ھەموو بوارەكانى زانيارى و زانست دابنئ. جا ليترەدا ھەردەكەوئ پسپۆريتي رۆلتيكى بالا بۆ چەسپاندنى زاراوہ، يان ناوئ نوئ دەبينئ.

۲۶- ئيمە كە بئين بمانەوئ زاراوہ بۆ ھەموو ئامير و پرشتە و بەشەكانى درووستكراويكي وەك (فرۆكە) دابنئين پيويستە لە پيشەوہ زانستى فرين بە زمانى كوردى بخوين و بنوسين.

۲۷- پيويستە پسپۆرانى بەشى ھەريەك لە زانستەكان و درووستكراوہكان لە نيۆ خوياندا، ئاگادارى كارى يەكترين، نەكا ھەر دەستە مىلى ريگەيەك بگري كە لە ئاكامدا زاراوہى بەراوہژوو و ليك جودا بۆ وردە ئاميري ھەوتۆ دابنئين، كە ھەمان فەرمان جيپەجئ دەكات لە دوو درووستكراوئ جودادا.

۲۸- زاراوہدانان بەر لە ھەموو شتيك پيويستى بە زانستى فەرھەنگسازى ھەيە، چونكە لە ئاكامدا بايى فەرھەنگيەك وشە رۆدەنيئت، پيويستى بەو زانستە ھەيە كە زاراوہى بۆ دادەنريئت و پيويستى بە زانستى زمان و دەنگسازى و ھەموو لكەكانى ديكە ھەيە، كە زمان باوہشيان پيندا دەكات.

۲۹- پېښتې ته ئهركى زاراوه ساز ئاسان بېكرېت به ودهدا كه ته سكيپوي
له گه لدا نه كړېت، وهك له گه ل بابايه كي ودرگيپري چيرزكدا ده كړېت، چونكه
زاراوه واتايه كي بهرين له مه ودايه كي ته سكددا ده حه وينيتته وه... هتد. (*)

(*) له باره ي ئه م مهرجانه ي باسگران بېروانه ئه م سهرچاوانه:

۱- پوژان نوري عبدالله، فهرهنگي زمان و زاراوه سازي كوردى، ۳۲۰-
۳۲۶.

۲- ئيبراهيم ئه مين بالدار، زاراوه و زمان له كاروانى زانيارى ئه مپوډا،
گوڅقارى (پوشنبيري نوي)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۲۷-۲۲۹.

۳- د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۱۰۷-۱۱۲.

۴- جه مال عه بدول:

۱- زاراوه سازي و زانستاندنې زمانى كوردى، گوڅقارى ئه كادي مي كوردى،
ژماره (۷)، ل ۱۷۵-۱۷۸.

ب- بېردووزى گشتيى زاراوه دانان و يه كخستن و تومارسازي...، گوڅقارى
(وهشت)، ژماره (۱)، ل ۱۵-۱۷.

پ- بهركوليكي زانسته زاراوه سازيى كوردى، ل ۶۲-۶۷، ل ۷۶-۷۷. =

ت - چهند سهرنجيك دهر باره ي ناميلكه ي (زاراوه ي كوردى زانسته كان) ي
كوپى زانيارى عيراق ده سته ي كورد، گوڅقارى (پوشنبيري نوي)، ژماره
(۱۲۳)، ل ۹۳.

۵- محهمد وه سمان، گيروگرفته كانى زاراوه دانان له زمانى كوردى، ل ۶۲-
۶۴.

۶- د. كامل به صير، پېناسيى زاراوه، گوڅقارى (پوشنبيري نوي)، ژماره
(۱۱۱)، ل ۲۱۸.

۷- عبدالرزاق بيمار، زاراوه كانى ناو كتيبانى قوتابخانه، گوڅقارى
(پوشنبيري نوي)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۸۹-۲۹۳.

- ۸- د. مولاي علي بوخاتم، مصطلحات النقد العربي....، ل ۵۹-۶۲.
- ۹- كارم السيد غنيم، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة، مجلة (عالم الفكر)، العدد الرابع، ل ۶۹-۷۱.
- ۱۰- قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي....، مجلة (عالم الفكر)، العدد الرابع، ل ۱۱۷-۱۱۸.
- ۱۱- شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ل ۱۷۸.
- ۱۲- ئهنجومهنى كۆپ، ليستى پيئجهمى زاراوهمانى كۆپ، گوڤارى كۆپى زانيارى كورد، بهرگى (سنيهم)، بهشى (دوهم)، ل ۵۲۸.
- ۱۳- إبراهيم أمين بالدار، مشاكل الكتب الدراسية الكردية، گوڤارى كۆپى زانيارى عيراق (دهستهى كورد)، بهرگى (چواردهيم) (القسم العربى)، بهغدا، ۱۹۸۶، ل ۲۳۵-۲۳۶.
- ۱۴- غازى فاتح وهيس، كتيبي زاراوهمى كوردى و چهند تيبينييهك، گوڤارى (كاروان)، ژماره (۲۴)، ل ۹-۱۰.
- ۱۵- عهبدولپهحمان عوسمان، زاراوهمانى و زاراوهمى زانستى كوردى، گوڤارى (بانه پوژ)، ژماره (۲۱)، ل ۶۳. ===
- ۱۶- مسعود محمد، زاراوهماسازى پيوانه، ل: ۶، ۷، ۸، ۱۹، ۲۰، ۵۶، ۵۷، ۵۸.
- ۱۷- د. ايناس كمال الحيدى، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۹۷-۹۹.
- ۱۸- توفيق وهبى، حول مقال مسؤولية الاديب الكبرى للأستاذ عبدالمجيد لطفي، گوڤارى (پهروهده وزانست)، ژماره (۵)، سالى (۳)، بهغدا، ۱۹۷۳، ل ۹۰.
- ۱۹- د. نهسرین محمەد فەخرى، پييازي بهكوردىكردى زاراوهم، گوڤارى (پوشنبيرى نو)، ژماره (۱۱۴)، بهغدا، ئابى ۱۹۸۷، ل ۱۲۳-۱۳۵.

پاش ئەمە، ئە ميانى پېشانى لايەنەکانى شیکردنەوى زاراوه و مەرچى دارشتن و گرنگى لیکۆلینەوى زمان بۆ زاراوه و ڤىنگای دانان و ڤىيازى شیکردنەوه، ڤوون بوووه ئەگەر زۆرینه لیکۆلینەوهکانى زاراوه‌سازى، هېما بۆ گرنگىتى زاراوه‌سازى و گىروگرفتى دارشتنى و دەرکەوتن و پەرەسەندنى ئە بواریه‌کانى تەکنىكى و ئەندازىيى و فیزیایی و زیندەوهرناسى و هې دیکەش بکات، دامودەزگا پەيوەندیداره‌کانى کارى زاراوه‌سازى هەستیان بە گرنگىتى زاراوه‌سازى ئەبواریه‌کانى زانسته مەروئایه‌تى و کۆمەلایه‌تى و زمانەوانییه‌کاندا کردووه^(۱)، ئەو باره‌ى جەخت ئە سەر نرخی رەهەندى زمان بۆ لیکۆلینەوى زاراوه‌سازى دەکات و بەتاییه‌تى ئە بۆنە نیوده‌ولەتیه‌کانى ڤوون بۆتەوه و زانراوه — که گفتوگو ئە سەر دانانى زاراوه دەکریت — یە‌کخستنى پێوانه‌یى زمان پێویسته پېش یە‌کخستنى پێوانه‌یى تەکنىكى بکەویت، ئەمە ئەیه‌که‌م کۆنگره‌ى لووتکه‌ى سالى ۱۹۲۴ که ئە لەنده‌ن بەسترا، (کنیلی) ئاماژەى بۆ کرد، ئەو ساتەدا بېریاریدا که گىروگرفته زمانیه‌کان کۆسپى سەرەکین بەرانبەر یە‌کخستنى پێوانه‌یى جیهانى زاراوه، پاشان ڤۆلى زمانه‌وان ئە باره‌ى زاراوه‌وه ئە لایه‌نى زمان، بەلکو زاراوه ئە گشت لایه‌نه‌کانى زانستیدا نیشاندا، ئەوان هاوبەشن ئەگەل پەسپۆرانى هەر لقیكى زانیارى بۆ هەستان بە بەرپرسیاریتى دانانى زاراوه‌کانى ئەو لقه، بەلام بەرپرسیاریتى

(۱) د. ایناس کمال الحیدى، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحدیث، ل ۱۰.

زمانه‌وانه یه‌که‌مینیه‌کان بریتیه له بایه‌خداڤ به باسی زاراوه‌ی زمانه‌وانی^(۱).

مه‌رجه‌کانی زاراوه‌ساز

له‌به‌ر دواکه‌وتنی ژیا‌ری و فیکری، که‌گه‌له‌که‌مان پێیدا تی‌په‌ریوه، زانا‌یان و خه‌خۆ‌رانی زمانی کوردی هه‌ستی‌ان به‌وه‌ کردووه‌ که‌ که‌مه‌ته‌رخه‌می‌ زمانه‌که‌مان به‌رانبه‌ر داوا‌کارییه‌کانی سه‌رده‌م و که‌مه‌ته‌رخه‌می‌ گو‌زارشت‌کردنی بۆ دۆ‌زینه‌وه‌ی چه‌مکه‌ زانستییه‌کان و ته‌کنیکییه‌ ژیا‌رییه‌کان وایان‌کرد خه‌خۆ‌رانی نه‌ته‌وه‌که‌مان قۆ‌لیان له‌ هۆ‌شیا‌ر‌کردنه‌وه‌ی گه‌ل و به‌رز‌کردنه‌وه‌ی زمانی نه‌ته‌وه‌که‌مان و دا‌هی‌تانی زاراوه‌ی کوردی، که‌ شته‌ تازه‌کانی ژیا‌ن ده‌ربه‌پن، هه‌لم‌الی. تا ئی‌ستاش نه‌رکیکی زۆ‌ریان کێ‌شا و ده‌کێ‌شن له‌ پێ‌ناوی چه‌سپاندنی زمانه‌که‌مان و دا‌یینه‌کردنی نه‌و شتانه‌ی، که‌ پێ‌ویستن، بۆ نه‌وه‌ی قا‌لبی زاراوه‌ی بیانی خۆ‌ی به‌سه‌ردا نه‌سه‌پێ‌نی و نه‌بێ‌ته‌ هۆ‌ی لاوازی و سه‌رنه‌که‌وتنی، له‌به‌ر نه‌م هۆ‌کارانه، دامو‌ده‌زگای زانستی و پۆ‌شنه‌پیری و کۆ‌ری زانیاری درووست‌کران، نه‌رکی هه‌ره‌ گرنگیان دانانی زاراوه‌ی زانستی بوو، که‌ زمانی کوردی به‌ ده‌ستییه‌وه‌ ده‌ی‌نالاند.

(۱) د. عبدالقادر الفاسي الفهري، المصطلح اللساني، مجلة (اللسان العربي)، العدد (الثالث والعشرون)، المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم (مكتب التنسيق والتعريب)، جامعة الدول العربية، ١٩٨٤، ١٣٩٧.

ئەندامانى ئەم كۆپ و دامودەزگايانە بۆ زالبون بەسەر زۆرىنەيى و
 دواي پىشتەستەن بە سىروشتى زمانى كوردى و ئەو تايىبەتمەندىيانەي كە
 ھەيەتەي، بەرانبەر كۆمەللىك گىروگرفتى بووبونەو. ھەروەھا دووچارى
 گىروگرفتىكى تىرىش بون، كە دەيىتە كۆسپ لەبەردەم جىبەجىيەكردنى
 پىرۆسەي زاراوەدانان بە ئاسانى، ەك وەرگرتن لە زمانىك كە سەر بە
 بنەمالەي زمانەكەت نەيىت، ئەمەش خۆي لە خۆيدا گىرفتە، چونكە ھەر
 زمانىك و بنەمالەي زمانىك خاوەنى تايىبەتمەندىي خۆيەتەي، كە لە
 زمانەكانى تىرى جىيا دەكاتەو، ئەمەش ئەو دەگەيىتى وەرگرتن لە نيوان
 دوو زمان، كە لەيەكتىيەو دوور بن (واتا لەيەك بنەمالەي زمان نەبن)
 زۆر لە وەرگرتنى نيوان دوو زمانى سەر بەيەك بنەمالەي زمان گرانترە.

دانانى زاراوە و دەستىشانكردنى واتاكەي، كاريكى ئاسان نىيە، گشت
 كەسەك دەتوانى بىكات، راستە ئەندامانى كۆمەل و خەلكى گوند و
 دەشت و شار و جووتيار و گاوان و سەپان و مامۆستا و زانا و ئەندازياران
 و.... سەرچاوەي سەرەكى ئەو زاراوانەن، كە دادەنرىن، بەلام لە ھەندى
 بواردە مەزخى سادە و ساكار ناتوانى زاراوە بە ئاسانى بۆ ئەو بواردە دابىيت،
 بۆ نمونە سەپان و شوان و گاوانىكى داماو و سادە و ساكار چۆن دەتوانن
 زاراوە بۆ بواری پزىشكى و زانستى گەردىلە و ئەندازيارى و دەروونناسى و
 فەلسەفە و ژىريپىژى(لۇجىك) و... دابىين. ئەم بواردە پىويستيان بە
 پىسپۆرى خۆيان ھەيە و دەيىت كۆمەللىك مەرجى سەرەكى لەو كەسانەدا
 ھەبن، بۆيە ئەو ھەيە دەيەيىت كاري زاراوەدانان بكات دەيىت پۆشنىپىيەكى
 بەرزى ھەيىت و خاوەنى زانستىكى چاك يىت و پىسپۆرپىتى لە يەكەك لە

لقه‌کانی زانیاری و ناگاداری ورد و درشتی ئەو زانیارییە بێت و
 شارەزاییەکی تەواوی لەبارەی زمانەکەی خۆیەوە هەیە^(١)، زاراوە‌دانانیشت
 بە تایبەتی زاراوەی زانستی بە هەموو کەسێک دانانرێت، چونکە پیشەیی
 زانیان و توێژەرە، گومانیش لەوەدا نییە هەندێ لە زاراوە‌کان خەڵکی
 گوند و لادێ و شار و مەروڤی سادە و ساکار دایانان و زۆر لەبار و
 گونجاون، چونکە بە شیۆیەکی هەپەمەکی و بێ دەستور دایان دەنێن،
 دەتوانن بڵێن لە هەموو ڕووییە کەوێ زاراوە‌کانیان گونجاو و پاراو دەبن.

پێویستە بۆ کاری زاراوە‌دانان هەندێ بنەما هەبن بۆ ئەوەی بتوانن
 ئەو زاراوەیە بە ئاسانی و سانایی بلاییتەوه و خەڵکی وەرێگرێت، لەوانە:
 ڕاهێنان، توێژینەوهی زانستی سەرەکی و پراکتیکی تایبەتی، تۆمارسازی
 زانیارییەکان، بینینی چالاکییەکانی زاراوە‌سازی لە ولاتە پیشکەوتووکانی
 تر و ھارەبەشیکردن لە گەڵیاندا^(١)، بۆیە لێرەدا دەتوانن ئەو مەرجە
 سەرەکیانە، کە دەبێت لە زاراوە‌سازدا هەبن، لەم خالانەیی خواروەدا
 دیاری بکەین:

١- زاراوە‌ساز پێویستە لە زانستیک یان ھونەرێک تایبەتەندبێت و لە
 ڕووی تیۆری و کردارییەوه شارەزای ھوارەکەیی بێت، واتە ئەوەی زاراوەی

(١) د. ١٢٢٤ ھ. ١٤٠٦، المصطلح ومشكلات تحقيقه، مجلة (التراث
 العربي)، العدد (٩٧)، ل ٢١.

(١) إنترنت: د. علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي (قراءة في شروطه
 وتوحيده).

پزیشکی دادەنیت، پیش ھەموو شتێک دەیت پزیشک بیت و لەو بوارەدا بە ئەزموون و زاناییت.

۲- شارەزاییەکی چاکی لە زمانی کوردیدا ھەیت، بە تاییەتی لە لایەنی پەییوندییەو بەو زانستە یان ھونەرەو.

۳- بەلای کەمەوە زمانیکی ئەوروپی، چاک بزانییت.

۴- شارەزا و ئاگاداری کۆلتوورییت بە لایەنی کەمەوە لە بوارە تاییەتمەندییەکی خۆیدا.

۵- لە چوارچێوەی کۆرێکی زمان، یان زانکۆ، یان دەزگایەکی پەڕدا کە بکات^(*).

۶- زاراوەساز دەبێ تا ئاستێک شارەزایی لەبارە ی ھەموو زار و شیوەزارەکانی زمانی کوردی و بابەتی فۆلکلۆر و پەندی پیشینان و چەند بواریکی دیکەش ھەبێ.

۷- دەبێ زاراوەساز شارەزایی لە زانستی زمان ھەبێ و سروشتی مۆرفیمەکانی زمان بناسیت و ئەو دەستوور و یاسایانەش بزانییت، کە بە ھۆیانەو مۆرفیمەکانی پێ لێکدەدریت بۆ دروستکردنی وشە، جگە لە

^(*) زۆر لە مامۆستایانی خۆشمان لە کۆپی زانیاری بەغدا و کۆپی زانیاری کوردستان لە ھەولێر کاریان کردووە و دەیکەن، بەلام دەتوانین بڵێن تا پادەیک تەنیا (مەسعود محەممەد) ھەموو مەرجەکانی تێدان، کە بە زاراوەسازی کورد لەقەلم بدریت و کتیی (زاراوەسازی پێوانە) و بەرھەمەکانی تری گەواھی ئەوێ بۆ دەدەن.

دهستور و پرژمانی کوردی، پټویسته به ئەندازەیه‌کی باش شارەزای دهستور و پرژمانی چەند زمانیکێ دیکەش بێت.

۸- پټویسته زاراوە‌ساز پووناکبیرییه‌کی کارامه‌ی دوور له ده‌ماگیریی و بیروباوه‌ری خۆسه‌پاندنی هه‌بێت و به‌رژه‌وه‌ندی زمانی کوردیی بڤاته‌ پیش به‌رژه‌وه‌ندی که‌سی و ناوچه‌یی .

۹- زاراوه‌ساز له‌کاتی دانانی زاراوه‌دا، نابێ زاراوه‌ی ناوچه‌یی و شیوه‌زاری خۆی به‌سه‌ر زاراوه‌ی ئەده‌بیدا، به‌سه‌پینیت، واته‌ له‌ کاتی‌کدا زاراوه‌ی (دوانه‌) هه‌بێت، نابێ زاراوه‌ی (جوامرانه‌) به‌کار به‌ی‌نیت.

۱۰- ناییت زاراوه‌ساز مه‌رجی قورسی وه‌پسکه‌ر به‌سه‌ر ده‌قی زاراوه‌دا به‌سه‌پینێ و پێوانه‌ی وه‌ها ته‌سکی تیدا به‌کاربه‌ینێ بۆ خه‌لکی نامۆبیت .

۱۱- زاراوه‌ساز ناگداربێ پوآله‌تی وشه‌ فیلی لینه‌کات، وه‌ک ئەوه‌ی که‌ (ار)ی ته‌بستراکت له‌گه‌ڵ (ار)ی بنه‌رته‌ی و (ار)ی وشه‌کانی (بنار، دیوار، بیوار، هه‌وار....) به‌یه‌ک شت نه‌زانیت له‌ (هه‌نار، مار، دیوار...) و هاوپێکانیدا، (ار) بۆ لای زه‌وی ده‌چیت‌وه‌^(*).

(*) بۆ زانیاری زیاتر له‌ باره‌ی ئەم مه‌رجانه‌وه، بپروانه‌:

- ۱- محهمه‌د وه‌سمان، گيروگرفته‌کانی زاراوه‌دانان له‌ زمانی کوردیدا، ل ۲۳.
- ب- رۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۳۲۷.
- پ- د.کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لیکۆلینه‌وه، ل ۴۳-۴۴.
- ت- مسعود محمد، زاراوه‌سازی پێوانه‌، ل ۶، ۷، ۸، ۱۸، ۲۲.
- ج- جه‌مال عه‌بدول، به‌رکولێکی زانسته‌ زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۱.
- ح - د.کارم السید غنیم، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة في عالما الاسلامي، مجلة (عالم الفكر)، العدد الرابع، ل ۶۸.

- ...ههروههها چهنه دین مه رجی تریش، که دهییت له زاراوه سازدا هه بن.
- پاش دیاریکردنی ئەو مه رجانه بۆنه وهی به ره مه کان زانستی و ریکوپیتک بن، پیتیسته زاراوه سازه کان به پیتی ئەم بنه مایانه کار بکه ن:
- ۱- ئیشکردن به کۆمه ل و ریکخستنی کاره کان به هۆی لیژنه وه.
 - ۲- بلاوکردنه وهی ئاکامه کانی ئیشی لیژنه که به سه ره خه لکیدا، بۆ نه وهی رای خۆیان ده رباره ی بریاره کانی لیژنه که ده ربه خه ن و سوود له بۆچوونی راستی هه مووان وه رگرن.
 - ۳- زاراوهی نوێیابو، بۆ گه شه و په ره سه ندن و بلاو بوونه وه و چه سپاندن، کات و ماوه و به کاره یێنانی ده ویت، به تاییه تی ئەگه ر هاتوو له به ر رۆشنایی رییازیکی زانستیانه سازکرا بو.
 - ۴- دانانی به رنامه یه کی ریکخوازی فراوانی نه خشه بۆکیشراو بۆ پیکه یێنانی فره نه نگیکانی فراوانی پوختی (کوردی بۆ کوردی) له گه ل فره نه نگیکانی (عه ره بی- کوردی و کوردی- عه ره بی) و ههروهه (کوردی - ئینگلیزی) و (ئینگلیزی - کوردی) و (کوردی - فارسی) و (فارسی - کوردی) و زمانه کانی تریش، که زۆر پیتیسته.
 - ۵- فراوانکردنی لیژنه کانی زاراوهدانان و شاره زایانی بابه ته کانی زانستی و زانیارییان تیدا زۆر بکری ن.
 - ۶- دانانی به رنامه و نه خشه یه ک و رییازیکی زانستیانه، بۆ ئیشوکاری ئەو لیژنه.

خ- د. نه سرین محهمه د فه خری، به کوردیکردنی زاراو، گوڤاری (پۆشنییری نوێ)، ژماره (۱۱۴)، ۱۲۳ل-۱۳۵.

- ۷- زاراوهی هەر بابەتیک که ساز دەکرێت، پێویسته زۆریه‌ی ئەندامانی لیژنه‌که‌ی له‌ شارەزایانی ئەو بابەته‌ بن، و اتا له‌و بواره‌دا پسپۆز بن .
- ۸- دانان و وه‌رگێڕان و پێداچوونه‌وه‌ و هه‌ڵسه‌نگاندن و سه‌ره‌رشتیکردنی چاپی کتێبه‌کانی قۆناغه‌کانی خوێندن هه‌میشه‌ به‌و شارەزا زمانزانه‌ لی‌هاتوانه‌ بسپێردرێت که‌ مامۆستای ئەو بابەتانه‌ بوون.
- ۹- پێویسته‌ له‌ دانان و وه‌رگێڕانی کتێبه‌کانی قۆناغی سه‌ره‌تاییدا شارەزایه‌کی په‌روه‌رده‌ییان له‌گه‌ڵدا بیت.
- ۱۰- پێویسته‌ کۆمه‌ڵێک لیژنه‌ی پێداچوونه‌وه‌ دا‌بن‌رێن، که‌ سه‌ر له‌نوی به‌ کتێبه‌کانی سه‌رجه‌م قۆناغه‌کانی خوێندنی فێرگه‌ و قوتابخانه‌کاندا بچنه‌وه‌ و شیواوی زانیاری و زاراوه‌کان لا‌برێن و شیوازی نووسینه‌کانیان به‌سه‌ر بارێکی راستدا به‌ری‌ت، که‌ له‌گه‌ڵ پێویستی خوێندکاره‌کاندا بگوجیت^(*).

(*) له‌و باره‌یه‌وه‌ به‌روانه‌:

- ا- د. کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌ڵسه‌نگاندن و لی‌کۆڵینه‌وه‌، ل ۴۴- ۴۵.
- ب- جه‌مال عه‌بدول، به‌رکۆڵیکی زانسته‌ زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۱- ۱۲.
- پ- ئیبراهیم ئەمین بالدار، زاراوه‌ و زمان له‌ کاروانی زانیاریی ئەم‌پۆدا، گۆڤاری (پۆشنیری نوی)، ژماره‌ (۱۱۲)، ل ۲۲۹- ۲۳۰.

به‌شی چواره‌م

بنده‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه‌ی کوردی

بنه ماکانی دانانی زاراوهی کوردی و پیڤکاته کانی

زاراوه له زمانی کوردیدا، تا ئیستا به کاریکی لاوز له قهلهه ده دریت، ئه مهش بۆ کۆمه لێک هۆ ده گه پێتهوه: نه بوونی ده ولته و ژێر ده ستهیی و هه ولی تاکه کهس و دواکه و تنی کۆمه ل و باری پۆشنیری و... هتد. بهش به حالی زاراوهی کوردیی، تا بلینی به رچه و رینگایه کی ناهه مواری پیڤکته و تندا تیپه ریوه و هه میشه له کیشه و به ره دا بووه. ^(۱) زاراوه نه که له زمانی کوردی، به لکو له گشت زمانه کانداهه بووه، به لام کاری نووسراو له زمانیکه وه بۆ زمانیکی تر ده گوڤیت و جیاوازه، گهر زمانیکی وه که عه ره بی له مه ر زاراوه خۆی به دواکه و توو بزانیته، ده بی ئیمه ی کورد چی بلین که تا ئیستا قه واره یه کی سه ره خۆ و سیاسی خۆمان نییه و ههروه ها کۆمه لێک هۆکاری دیکه ش هه ن که پاشر لێیان ده دوین.

پیڤگومان ده وله مه ند کردنی فه ره هنگی هه ر زمانیک له رینگه ی چه ندین رینگاهه ده بیته، گرن گترینیان ئه مانه ن: (دارشتن و لیکدان و داتاشین و وه رگرتن و وه رگیژان و... هتد). بۆیه ئه م رێپێانه وه ده توانین زمانه که مان به زاراوه ی جوړبه جوړ ده وله مه ند و پاراو بکه یین. میژووی

^(۱) لیسته ی چواره می زاراوه کانی کۆڤ، گوڤاری کۆڤی زانیاری کورد، به رگی

سییه م، به شی یه که م، ل ۴۹۷.

زاراوه له زمانى كوردیدا بى پچران نه‌بووه و په‌یوه‌سته به پيشكه‌وتنى زمانى كوردییه‌وه. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا چ زۆر يان كه‌م هه‌ول‌دراوه، به‌لام نه‌و هه‌ول‌انه گشتيان به پى بارودوخ گۆپاون و كاريان تىكراوه چ له لايه‌ن هىزى ده‌ره‌كییه‌وه بووي‌ت يان به‌هۆى كه‌مه‌رخه‌مى خۆمان بووي‌ت، بۆیه شاعیرێكى مه‌زنى وه‌ك (ئه‌حمه‌دى خانى) له‌ سالى ١٦٨٢ / ١٦٨٣ له ژیر ناوى (نه‌وه‌هار)دا، فه‌ره‌ه‌نگ‌ۆكىكى به‌ شيعر بۆ يارمه‌تى منداڵانى كورد بۆ فيربوونى زمانى عه‌ره‌بى نووسیه‌^(١) چهندان هه‌ولتى تریش دراوه لى‌ره‌دا ناتوانين باسى هه‌مويان بكه‌ين و بۆ جى‌گه‌یه‌كى ترى نامه‌كه‌مان هه‌ليان ده‌گرين.

ئه‌وه‌ى بېروانىته‌ باری زاراوه‌دانان و زاراوه‌سازى كوردى، ده‌گاته‌ چهند راستییه‌كى تال (دواكه‌وتنى زانستى و ته‌كنىكى) و پچرپچرى نه‌ته‌وه‌ى كورد و لى‌كه‌دا بېروانى سیاسى و ئىدارى و نه‌بوونى ده‌وله‌تێكى كورد، وه‌ك له‌ پيشه‌وه‌ باسكراوه، بۆیه زمانى كوردى له‌ كۆندا بى‌گومان به‌رانبه‌ر به‌ دانانى زاراوه‌ وه‌ك ئه‌م‌رۆ نیه‌، چونكه‌ زمانى كوردى له‌ ئىستادا به‌ قوناغیكى مه‌زنى گه‌شه‌سەندن و په‌ره‌پێدان و خزمه‌ت‌كردندا ده‌روات، ئه‌م پيشكه‌وتنه‌ش واى هه‌ل‌گرتوه‌ كه‌ بايه‌خ به‌ بنه‌ماكانى دانانى زاراوه‌ى زمانى كوردى زیاتر بدری‌ت و له‌ پى‌كهاته‌كانى بكۆل‌دریته‌وه‌ و خۆشه‌ختانه‌ بووه‌ته‌ زمانى په‌روه‌رده‌ و فيربوون و زمانى كارگى‌پى و رامیارى و زمانى دادگه‌ و یاسادانان.

(١) لیسته‌ى چواره‌مى زاراوه‌كانى كۆپ، گوڤارى كۆپى زانیارى كورد، به‌رگى سێیه‌م، به‌شى یه‌كه‌م، ٤٩٨ ل.

لەم سالانەى رابردودا زمانى كوردى بەهۆى هەزاران زاراوى نوێبار،
 لە بوارە جياجياكانى زانست و تەكنەلۆژيا و جيهانى بێردا دەولەمەند
 بوو، بۆيە دەيىت هەولێ زياتر بۆ پەرەسەندن و پيشخستنى زمانى كوردى
 بەدرىت، بۆ ئەوى بەرانبەر ئەو ليشاوه زاراوه نوێباروانە خۆى بگريىت، كە
 دەكەونە بەرەدەست و لە ئەزمونگە و كارگەى كيميايى و فيزيايى و
 پيشەسازى و ئاسمانگەريى دىنە ئاراوه، هەندى ئامار دەلێن لە ولايتىكى
 پيشكەوتودا زانايان پۆژانە نزيكەى (١٥ - ٥٠)^(١) زاراوى نوێ دادەنێن.
 ئايا چۆن لەتەك ئەم بزاڤە سەرتاسەرييه هەولێ خۆمان هەيىت؟ بۆيە
 دەيىت لە رېنگاى ئەو بنەما و رېيازانهى كە پاشان لىيان دەدوێن خزمەتى
 زمانى كوردى بگريىت و بتوانرێت زاراوى زانستى بۆ گشت بوارەكان
 داىنرێت، تا ئەو رۆژەى دەگەيىنە ئەو ئاستەى خوێنەر، يان مامۆستاي
 وانەيى، دواى ئەوى لىكۆلېنەويەك لە زمانىكى بيانىيەوه دەخوێنێتەوه،
 بۆ بەيانى بتوانىت بە زمانى كوردى و بە رەوانىيى بىلێتەوه. زمانى
 كوردى وەك هەموو زمانە زىندووكانى ترى جيهان، دەيان وشەى بيانى
 جيهانىيى لەخۆ گرتووه، بە تايبەتى ئەوانەى لە بنچىنەدا يونانى و لاتىنىن،
 وەك (تەلەفۆن، تەليسكوپ، مايكروفۆن، ميكريسكوپ، فۆلت، ئۆم،
 وات، رادار، ليزەر، ناپالم، يونسكو،... هتد) بى سەلمىنەوه بەو بىژەى
 بيانىيەوه وەرگىراون و زۆر ئاساييه و زمانى كوردى پى دەولەمەندبووه، وەك
 دەيان زاراوى ديكەى وەك: زەكات، حەج...

^(١) محەمەد وەسمان، گىروگرفتهكانى دانانى زاراوه لە زمانى كوردیدا، ل ٧-

وەك دەزانين زمان وەك بوونەوەرێك كاتێ لە داىك دەبێت گەشە و گۆران
 لە گەلێ لە داىك دەبێت و ئەو گۆرانهش بە پێى پەرەسەندن و
 پێشكەوتنى بارى پۆشنییری و زانستى و فیکرى و کۆمەلایەتى... هتد،
 کاریگەرى دەکاتە سەر زمان، زمانیش وەك دیاردەیه کى کۆمەلایەتى،
 ھۆیەكە بۆ لەیەكتر گەشتن و بەرپۆەبردنى کاروبارى پۆژانە و زمانیش
 کاتێك لە گۆران دەکەوێت، كە بوونی نەمینی، بۆیە گۆران لەگەڵ زماندا
 بە شیوەیه کى ھاوتەریی دەروات و بەردەوام گۆرانی بەسەردا دێت و
 پێویستى بە زاراوى نوێ دەبێت و ھەر کەسێك زمانى کوردی بزانیّت بێ
 ئەوى ئەركینكى ئەوتۆ بکێشێ، دەتوانیّت چەندین وشەى نوێی وەھا، كە
 لەم سەردەمەى ئێمەدا پەیدا بوون ناویانیّت، لەم قۆناغەدا كە ژيانى
 پروناکبیری و زانستى و کۆمەلایەتى و ئابوورى و سیاسى... هتد، میللەتى
 کوردیى لە برەودایە و تێکرای جیھان لە پێشکەوتنداى^(١) بۆیە زمان
 ھەردەم پێویستى بە وشەى نوێ دەبێت، چونکە پۆژ بە پۆژ شتى نوێ و
 داھێنانى نوێ پەیدا دەبێت، زۆربەى زمانەکانى جیھان بە پێى ئەو
 تاییەتەندییەى ھەیانە چەندان رینگا بۆ دەولەمەندکردنیان دەگیرێتەبەر،
 ئەم رینگایانەش لە زۆربەى زمانەکاندا تا ئاستێك ھەمان شتن، بەلام
 ھەموو زمانێك ناتوانیّت گشت رینگاکان یان ریبازەکان وەك یەك بەکار
 بێنێت. رینگایە کى وەك (دارشتن) بۆ زمانى عەرەبى لەوانەى زۆر گونجاوتر

(١) د. ئەو پەحمانى حاجى مەرف، زمانى کوردی و خوشى ھەندى وشە و
 زاراوى کوردی، ل. ٤.

بیټ، وهك له زمانیکې تر، ههروهه پښتانه کی وهك (وهرگرتن و لیكدان) بۆ زمانی کوردی له وانه یه زۆر له بارتريټ وهك له زمانیکې تر. لهم روانگه یه وه و بۆ زانیاری له باره ی ئه و پښتانه ی پاسته وخۆ و ناپاسته وخۆ - یان بلین به شیوه یه کی سه ره کی و ناسه ره کی فره نه کی زمانی کوردی ده وله مه ند ده کهن، باس لهم پښتانه ی خواره وه ده که یین:

یه که م: پښتانه داپشتن - الاشتقاق - Derivation

داپشتن یه کیکه له گرنگترین پښتانه کی دروستکردنی زاراوه له زمانی کوردیدا. وشه ی (داپشتن) وهرگیرانیکې وشه ی (صياغة) عه ره بییه. وهك به زمانی کوردی ده وتریت، زمانیکې لیكدراوییه، له بهرته وهی وشه کانی بۆ ده برپینی واتای نوی به زوری له شیوه ی لیكداندا پښتک دین و په ره ده سینن، زمانی عه ره بیش پیی ده وتریت زمانیکې داپښت راوییه، واته (تیشتیقاییه) چونکه زۆریه ی وشه کانی بۆ ده برپینی واتای نوی به پښتانه داپشتن، واته لیوهرگرتن پښکدین.^(۱)

داپشتن پښتانه که له وشه و که ره سه یه کی سه ره خۆی زمانی کوردیه وه، به یارمه تی پیشگر و پاشگر یان هه ردوویان پښکوه داده پښتريت و زاراوه ی لی پښتک دیت و زمانه که مان ده وله مه ند ده کات و ئه و

^(۱) ئیبراهیم همین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری نه مپوډا، گوڅاری (پوښتیری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۸.

وشه سادانه پیناسه ده کات، که به هۆی زیادیه که وه سازکراون^(*)
(زیادیه که ش پیتشگر یان پاشگر یان ههردووکیان) پیکه وهن، وه کو وشه ی

(*) ههروهه له باره ی پیناسه ی (داپشتن) وه، پروانه:

ا- د. کامل بصیر، بهراوردیه که له نیوانی زمانی کوردی و زمانی عه ره بیدا،
گوڤاری کوڤی زانیاری کورد، بهرگی سیازدههههه، ل ۲۲. ===

ب- د. کامل بصیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لیکوئینه وه، ل ۷۰-
۷۱.

پ- محهمه ده سمان، گهروگرفته کانی زاراوه دانان له زمانی کوردیدا،
ل ۵۹.

ت- عبدالرزاق بيمار، زاراوه کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گوڤاری
(پوشنبیری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۹۴.

ج- ئهیراهیم ئه مین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری هه مپوڤدا،
گوڤاری (پوشنبیری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۸.

چ- د. په فیهق محهمه ده شوانی، چه ند بابیه تیکی زمان و پیزمانی کوردی،
چاپی یه کهم، ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی موکریان، هه ولیر، ۲۰۰۱،
ل ۵۰.

ح- جه مال عه بدول، بهرکوئیکی زانسته زاراوه سازی کوردی، ل ۱۹.

خ- د. که مال میراوده ی، فرههنگی پیزمانی کوردی، چاپی یه کهم،
له بلاوکراره کانی مه لبه ندی کوردو لۆجی، سلیمانی، ۲۰۰۷، ل ۳۱.

د- david crystal , dictionary of linguistics and phonetic ,
London – Britain, ۱۹۸۰, p۱۰۶.

ر- د. محمد علی الخولي، معجم علم اللغة النظري، ل ۷۰.

ز- د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوي فی
ضوء علم المصطلح، ل ۹۱.

(پاکردن) که له پیشگری (پا) و چاوگی (کردن) داپژراوه، وشه
 (مسگر) که له وشه (مس) و پاشگری (گر) داپژراوه...
 له بهر نهو پۆله گه وهیهی داپشتن له پیکهینانی وشه نویدا
 دهیگیریت، زانایان و زمانهوانانی کورد بایه خینکی زۆریان پێداوه و نهو
 وشه و زاراوانه‌ی بهم ریگایه دروست بوون زۆر به ئاسانی و به رهوانی
 خه‌لکی به کاریان دیتن و سوودیان لی ده‌بینن. له بهر زۆری نهو پیشگر و
 پاشگرانه‌ی له پیکهینانی وشه و زاراوه‌ی کوردی به‌شداری ده‌که‌ن، چهند
 نمونه‌یه‌ک دێینه‌وه بۆ باسه‌که‌مان، وه‌ک: چه‌پگار، دواگر، جلگره،
 ره‌نگدار، زاراوه‌ساز، ته‌له‌بند، زمانه‌وان، زانستگا، نه‌ندازگه، خرپه‌له،
 نه‌وته‌لان، ئووته‌وانه، بنکه، پۆشا، گه‌رۆک، فرپۆکه، فره، ئووله،
 تێداچوون... هتد. (*)

س - د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، الطبعة الخامسة، مكتبة الانجلو
 المصرية، القاهرة، ١٩٧٥، ل ٦٢.

ش - شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ل ٤١.

(*) بۆ زانیاری زیاتر له باره‌ی پێبازی داپشتن و دیاریکردنی سه‌رجه‌م نهو
 پیشگر و پاشگرانه‌وه، بپروانه نه‌م سه‌رچاوانه‌ی خواریه‌وه:

ا- د. فه‌وه‌رحمانی حاجی مارف، وشه‌پروانه‌ی له زمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی
 کوژی زانیاری کورد، به‌غدا، ١٩٧٧، ل ٤٩-٨٣.

ب- جه‌مال عه‌بدول، به‌رکولێکی زانسته‌ی زاراوه‌سازی کوردی، ل ١٩-٤٠.

پ- پۆژان نوری عبدالله، فره‌هه‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ٢٣-
 ١٢٥.

دوہم: ریٹازی لیكدان - التركيب - Componding

٠ ڀڳاي لينڪدان ڀڳايه کي ديكهيه بڙ بنهه ما و پيڪهاته ڪاني زاراوهي
 ڪوردي، ڪه به ڀڳايه ڪ و ڀڳايه ڪي سهره ڪي دهوله مهه نڪردي
 فهرههنگي زماني ڪوردي دهڙميردرت و پيڪههيناني زاراوهي ڪوردي به
 ڀڳاي لينڪدان، له زماني ڪوردي و هموو نهو زمانانهي ترڊا ڪه له
 خيڙاني هيند و نهو روپين ڪاري ڪي ٺاساي و سروشتيهه. ڪورڊ زمان هر
 له سهرهتاهه به شيوازي لينڪدان به تيك به سستني دوو وشهي واتادار يان
 زياتر، وشهي تري نوي، ڪه واتايه ڪي جياوازي سهرهه خوئي ههيت
 پيڪههيناوهه جووٽڪردي وشهي (دوو) له گهڙ هه نديڪ وشهي ترڊا^(۱)،
 وهڪ:

دوودو، دووقه، دوودل، دوورو، دوورهگ... هتد.

ت- به‌ناز پەفییق توفیق، پیگه بنه‌په‌تییه‌کانی ده‌وله‌مه‌ندکردنی فهره‌ه‌نگی
زمانی کوردی له‌ دیالیکتی خواروودا، نامی ماستەر، کولێژی په‌روه‌رده‌ -
ئێین پوشد، زانکۆی به‌غدا، به‌غدا، ۲۰۰۸، ۳۹-۵۶. ==

ج- د.کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه‌، ل ۷۱-

.۸۷

چ- د. پرفیق محمد شوانی، نهو وشانهی له چاوگهوه وهردهگیرین، چاپخانهی (خانی)، دهوک، ۲۰۰۸، ل ۷۳ - ۱۳۵.

^(۱) فیبراهیم نهمین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری نه مېږدا، گۆقاری (پوښنډی نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۸.

له باره‌ی زاراوه‌ی لیكدراو و داتاشراو و دارپژراو، هه‌رسیکیان له بناغه‌دا یه‌کن و له به‌ر یه‌ك تیشکی بنه‌واشه‌دا ساز ده‌کرین، ته‌گه‌ر جیاوازییه‌ك له نیوانیاندا به‌دی بکریٔت، ته‌و جیاوازییه به‌کاتی له‌دایکبوون و دانانی زاراوه‌که‌وه به‌ستراوه^(١)، زمانی کوردیش، وه‌ك له زانستی وشه‌سازیدا باوه‌ زمانیکی لکاوه — واتا، به‌یه‌که‌وه نووساوه یاخود به‌ واتای ته‌وه‌ی که ژماره‌یه‌کی زۆر له وشه و ده‌رپینه‌کانی ناساده و لیكدراون، یان ده‌توانریٔت به‌ ئاسانی مؤرفیمی وشه‌کانی له‌یه‌ك جیا‌بکریٔنه‌وه و ده‌ستنیشان بکریٔن، ته‌م تاییه‌ته‌ندییه‌ی زمانی کوردی به‌وه چه‌سپاوه که به‌هۆی رپیازی لیكدانه‌وه، زۆریه‌ی ناو و کرداره‌کان له‌سه‌ر بناغه‌ی یه‌ک‌گرتنی دوو وشه‌ی واتادار یان زیاتر له‌ فهره‌نگی زمانی کوردیدا له‌ دایکبوون و وه‌کو وشه‌یه‌کی خاوه‌ن واتایه‌کی سه‌ربه‌خۆ خۆیان چه‌سپاندروه^(٢) و زمانه‌که‌شمان وه‌ك زۆریه‌ی زمانه‌ ئارییه‌کان لیكدراوی زۆری له‌هه‌موو جۆر وشه و زاراوه‌ تیدایه^(٣) و ته‌گه‌ر به‌ قوولی له‌ زاراوه‌ی لیكدراوی کوردی بکۆلینه‌وه و هه‌ولئ دیاریکردنی بده‌ین، بۆمان ده‌رده‌که‌ویٔت که زاراوه‌ی لیكدراویش به‌ پپی یاساکانی وشه‌ی لیكدراو ساز

(١) د.کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لیكۆلینه‌وه، ل ٨٨.

(٢) د.کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لیكۆلینه‌وه، ل ٦٢.

(٣) ئەحمەد حەسەن ئەحمەد، پێشگر و پاشگر، گوڤاری کۆپی زانیاری عێراق (ده‌سته‌ی کورد)، به‌رگی (سینیهم)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ١٩٧٥،

دهیئت، که چهند دانه یه کیان ده که یه نمونه یی باسه که مان^(*)، وهک: مردن نامه، کاسه سهر، کتیب دۆست، دهنکه ژئی، سهر به سهر، شه و کویر، شه و ال به کۆل، زهرداو... وتاره هه وال، ئالوگۆر کردن، خوینیهین، به فرمال، گته گف، گه لکاری، بالاده ست،... ده ستیرین، پیگرتن، چلکا و خواردن، سهرخو شیبون، سهر سپیکردن، پورپهش کردن، دل جۆشدان، پشت به خو به ستن، په له پۆست... هتد.

سییه م: رپیازی (خاوزه، میتافۆر، - المجاز / الاستعارة - (Metaphor)

فراوانکردنی واتای زمانه وانی وشه یه که که واتایه کی نویی بداتی^(۱) وشه یه کی وهک (شوڅ) که ئیستا به واتای (جوان) دیت له قۆناغییکی پیشتردا به واتای ((بی حیا)) به کارهاتوه^(۲).

(*) بۆ زیاتر زانیاری له باره ی سهرجه م ئه و بنه مایانه ی که وشه و زاراوه ی لیکدراوی لی پیکدیت، بره وانه:

(أ) د. ئه و پرهمانی حاجی مارف، وشه پۆنان له زمانی کوردیدا، ل ۸۴-۹۴.
(ب) رۆژان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۱۵۷-۱۷۳.

(پ) د. ئه و پرهمانی حاجی مارف، وشه ی زمانی کوردی، ل ۸۵-۸۶.
(ت) د. کامل بصیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لیکۆلینه وه، ل ۶۳-۶۸.
چهندین سهرچاوه ی تریش که له په راویزه کانی ئه م لیکۆلینه وه یه دا ناویان هاتوه...

(۱) شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ص ۱۷۴.

خوازه، یان خواستن زاراوه‌یه‌کی زمانی و په‌وانبێژییه و چه‌مکه‌که‌ی به‌وه ده‌ست نیشان ده‌کریت، که گواستنه‌وه‌ی وشه‌یه‌که له واتایه‌که‌وه بۆ واتایه‌کی دی به‌مه‌رجێک له نێوانی هه‌ردوو واتا‌که‌دا چه‌شنه پێوه‌ندییه‌ک هه‌ییت^(۱۱) (*) پێبازی خوازه له زاراوه‌سازیدا به پێگه‌یه‌کی گرن‌گ داده‌نریت و هۆیه‌که بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی فهره‌هنگی هه‌ر زمانێک. له‌م پێبازهدا بێژهی ته‌و وشه‌یه ده‌خوازین یان وه‌رده‌گرین و ده‌یگو‌یزینه‌وه بۆ ده‌رپرینی واتایه‌کی تر، که له هه‌ندێک پوه‌وه لێی نزیکه، وه‌ک ته‌وه‌ی وشه‌ی (برووسکه) که ناوه بۆ شه‌وقی ته‌و چه‌خماخه‌یه‌ی له هه‌وره‌تریشقه په‌یدا ده‌ییت بۆ واتایه‌کی وه‌ک (برقیه - Telegraph) و گه‌لێک وشه‌ی تری وه‌ها که بۆ واتایه‌کی جیاوا‌زتر له واتا ئاشکراکه‌ی خۆی به

(۱) محمد معروف فتاح، زمانه‌وانی، دار الحکمه للطباعة والنشر فی اربیل، هه‌ولێر، ۱۹۸۴، ل ۱۲۴.

(۱۱) د. کامل به‌صیر، به‌اوردیییه‌ک له نێوانی زمانی کوردی و زمانی عه‌ره‌بیدا، گۆفاری کۆپی زانیاری عێراق ((ده‌سته‌ی کورد))، به‌رگی سیازده‌هه‌م، چاپخانه‌ی کۆپی زانیاری عێراق، به‌غدا، ۱۹۸۵، ل ۱۸.

(*) هه‌روه‌ها له باره‌ی پێناسه‌ی میتافۆره‌وه بپروانه:

۱ - جه‌مال عه‌بدول، بیردۆزی گشتی زاراوه‌دانان و یه‌که‌خستنی و تۆمارسازی، گۆفاری (وه‌شت)، ژماره (۱)، ل ۱۲.

ب- جه‌مال عه‌بدول، زاراوه‌سازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گۆفاری نه‌کادیمی کوردی، ژماره (۷)، ل ۱۵۱.

ج- انترنیت: فرید امعشور، الیات وضع المصطلحات فی اللغة العربیة. www.odabasham.net/print.php?sid=۱۱۵۴۸

کارده هیئتیت^(۲)، وهک: بلول، بلول بیژ، بلویر، بلویر بهزین، بلویر ژهن، بلویر ژهنین، بلویر لیدان^(۱)، ههروهه و شهی، دهست دریژ، دهست کورت، زمان دریژ، چاوسور، که لله تهزین، چاوکراوه،... هتد.

دهرباره ی ئەم ڕێگایه و ئەم ڕووه وه شهی (Metaphor) که به فەرهنسی (metaphore) دهنوسریت، له زمانی یونانی و لاتینی دا به (metafora) ناسراوه واتاکهی له زۆر کۆنهوه، بردن و گواستنوه دهگهیه نیت، له گشت زمانه کاندای ئەم ڕێگایه به هه مان و اتا به کارهاتوه و بۆ هه مان مه بهست سوودی لی بینراوه. خوازهش له زمانی عه ره بیدا زیاتر به کارهاتوه و بواری فراوانتره و ڕێگه یه که بووه که زاناکانیان بۆ گواستن و خواستن پشتیان پیی بهستوه، به وهی له نیوان ئه و و نیوان و اتا نوێیه که دا واژه کیان به کارهیناوه، پێوه ندیه کی لیکچوو یان هۆیی یان هه ندیک یان گشتی یان سه رتا پای یان تایبه ته ندیی یان خسته نه سه ر یان لی پیکه اتن، له نیوانیاندا ده مینیت^(۲). له زمانی کوردیدا باری وه شهی خوازهیی به و جوړه فراوانه نییه، چونکه ژماره یان که مه و به ده گمه ن سازه کریت، به تایبه ته ی له کوژی فهره نگ و زاراوه سازیدا.

(۲) ئیبراهیم ئەمین بەلدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری ئەمرودا، گوڤاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۹.

(۱) هه ژار، فهرهنگی (ههنبانه بۆرینه) کردی - فارسی، تههران، ۱۳۸۱، ل ۵۸.

(۲) قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفکر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، ص ۸۵.

میتافۆر (metaphor) وهك زاراوه‌یه‌کی بیانی له کوردیدا زاراوه‌ی جوۆبه‌جوۆری بۆ به‌کارهاتووه: (خواستن، ئاوه‌لواتا، خوازه) که بریتییە له به‌کارهێنانی وشه‌یه‌ك بۆ گه‌یاندنی واتایه‌ك جگه‌ له واتا بنه‌ڕه‌تییه‌که‌ی، میتافۆر زمان جوان ده‌کات و له‌زووه‌وه به‌کارهاتووه و له‌ نار گه‌لان بایه‌خی پێدراوه و زمان له‌ ده‌رپرینه‌ باو و سواوه‌کان پزگار ده‌کات، که به‌ تێپه‌رپوونی کات ژه‌نگ ده‌هێنێت و دووباره‌ گیان به‌به‌ر زمان و فهره‌هه‌نگی وشه‌کاندا ده‌کاته‌وه^(١) و سوودیکی گه‌وره‌ی هه‌یه، له‌وانه:

- به‌ وه‌رگرتن و به‌ کارهێنانی، زمان فراوانتر ده‌بێت.

- میتافۆر به‌ ده‌یهێنانی شیوازی نویی ژیان ده‌گه‌یه‌نی.

- یه‌کیك له‌ به‌کارهێنانه‌ گرنگه‌کانی میتافۆر پرکردنه‌وه‌ی فهره‌هه‌نگی وشه‌یه، له‌به‌رئه‌وه‌ی فهره‌هه‌نگی زمانیک چهند ده‌وله‌مه‌ند و پته‌وترییت هیشتا بۆشایی گه‌وره‌ به‌ خۆیه‌وه‌ ده‌بینی و هه‌رگیز ناتوانیت پێشه‌کی پێشبینی هه‌موو ئه‌و بارانه‌ بکات که دنیای ده‌رووبه‌ر و میشکی مرۆڤ درووستی ده‌کهن.

- که‌لکیکی تری میتافۆر له‌وه‌دایه‌ که واتا هه‌رفیه‌یه‌که‌ی ده‌رپرینه‌که‌ ناسپێته‌وه و له‌ناوی نابات، واته‌ نه‌ك هه‌ر واتای نویی و په‌وان ده‌هێنێته‌ ناو زمانه‌که‌وه، به‌لکو له‌ زۆربه‌ی باره‌کانیشدا سامانه‌ فهره‌هه‌نگیه‌ بنه‌ڕه‌تییه‌که‌ش ده‌پاریزی، چونکه‌ لێکدانه‌وه‌ی واتای میتافۆری وشه‌ و

(١) د. محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)،

دەرپرین له زۆر باردا به گه‌رانه‌وه بۆ لیکدانه‌وه‌ی واتا حه‌رفیه‌که، وشه و دەرپرینه کۆنه‌که ده‌کری.

- میتافۆر نامرازیکی به‌هێژه، هه‌ر کاتی بمانه‌وی باریکی نوی بدۆزینه‌وه یان ڕوونی بکه‌ینه‌وه یان ستایشی بکه‌ین توانای ته‌وه‌مان ده‌داتی که باری نوی له چوارچیوه‌ی وشه و دەرپرینی کۆندا، چوارچیوه‌یه‌که که لێی ئاشناین و لێی ده‌زاین لیکبده‌ینه‌وه.^(١)

-میتافۆر دیارده‌یه‌کی زمانیه و بلاوه، له زۆر شیوه‌ی گه‌یاندنی زمانیدا ده‌بینرێ، ئاخاوتنی ڕۆژانه، وتاری ڕۆژنامه، وتاری ئایینی، نووسین و ڕۆمان و فله‌سه‌فه و شیعرو... هتد. وه‌ک له‌م نموونه‌ی خواره‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ون:

١- پیاو گورگه

٢- ڕۆژانی سه‌خت

٣- په‌پوله‌ی ئاره‌زوو

٤- ته‌نها له ئاشتیدا خه‌ونه‌کان بال ده‌گرن...^(٢)

^(١) ڕۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاواوه‌سازی کوردی، ل ١٧٨-١٧٩.

هه‌روه‌ها بپروانه:

- د. به‌کر عومهر عه‌لی، میتافۆر له پوانگه‌ی زمانه‌وانیه‌یه‌وه، نامه‌ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٠، ل ١٣-١٤.

^(٢) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی ماری، فره‌هنگی زاواوه‌ی زمانناسی (کوردی - عه‌ره‌بی - ئینگلیزی) له‌گه‌ڵ دوو پاشکۆ، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل ٣٤٩-٣٥٠.

میتافۆر به دیاردیه‌یه‌کی هاوبه‌شی نیتوان زمان و ئه‌ده‌ب داده‌نریت و رییازیکی نوێی ترممان بۆ زمانی کوردی دیاری ده‌کات و زمانه‌کانیش سوودیان له‌و رییازه‌وه‌رگرتوه‌، بۆ وینه‌ ده‌کری له‌ رینگه‌ی ئه‌مه‌وه‌ به‌رگی نوێ به‌به‌ر وشه‌کاندا بکریت و یان له‌ باریکه‌وه‌ بۆ باریکی تر و بۆ واتایه‌کی نوێش بگوازیته‌وه‌. پاشان ده‌که‌ونه‌ مملانی، یا ئه‌وه‌ته‌ به‌ هه‌ردوو واتا ده‌میننه‌وه‌ یان واتایه‌کیان به‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌ر زāl ده‌بیّت و له‌ناوی ده‌بات، هه‌ندیک جاریش واتایه‌ک بازنه‌ی به‌کارهێنانی ته‌سک ده‌بیّته‌وه‌ یان له‌ پاژه‌که‌ی خۆیه‌وه‌ بۆ ناوانانی چه‌ند بواریکی دیکه‌ فراوان ده‌بیّت^(۱).

لیّره‌دا ده‌بیّت ئه‌وه‌ بزانی نایا بۆ ده‌بیّت زمانه‌که‌مان بایه‌خ به‌ میتافۆر نه‌دات؟ ئه‌م بایه‌خدان و گرنگی پیدانه‌ی میتافۆر له‌ زمانانی دنیا‌دا هۆکاری زۆره‌ له‌وانه‌ بوونی وتنی میتافۆری به‌ ئه‌ندازه‌یه‌کی زۆر له‌ زماندا و ته‌نانه‌ت له‌ قسه‌ی رۆژانه‌شدا و پێوه‌ندی میتافۆر به‌ چه‌مکی نارێزمانیّتی و یاسا زمانیه‌کان و داهێنان له‌ زماندا^(۲) و هۆیه‌که‌ بۆده‌وه‌له‌مه‌ندکردنی فهره‌هنگی زاراوه‌سازی زمان... هتد.

له‌ کوردیدا وشه‌ی (پاشکۆ) شتی‌که‌ که‌ سوار له‌پاش خۆیه‌وه‌ دایده‌به‌ستی، نه‌ک هه‌ر سوار، به‌لکو ئه‌وه‌ی پاسکی‌لیش لیّده‌خوړی له‌ دوا‌ی خۆیه‌وه‌ پارچه‌ ئاسنی‌ک یان هه‌رشتی‌کی داناوه‌ پێی ده‌لێن (پاشکۆ)، به‌لام ئیستا بووه‌ به‌ زاراوه‌یه‌ک به‌رانبه‌ر به‌ (الملحق)ی کتیب و داموده‌زگا و

(۱) رۆژان نوری عبدالله، فهره‌هنگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۸۰.

(۲) د. به‌کر عومه‌ر عه‌لی، میتافۆر له‌ روانگه‌ی زمانه‌وانیه‌وه‌، نامه‌ی دکتورا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلیمانی، ۲۰۰۰، ل ۵۳.

خانوو... هتد، به کارده هیئیریت. ههروه‌ها وشه‌ی (ته‌وه‌ره‌ی)^(*) ناش بۆ میحوهری گۆی زه‌وی و میحوهری کاروباری سیاسه‌ت و فیزی به کارده هیئیریت. (جومگه) به مانای (مفصل) دیت که دووئیسک له له‌شی مرۆڤدا سه‌ره‌کانیان ده‌گه‌نه یه‌ک و ماوه‌ی جوولانه‌وه‌یان ده‌میئێ وه‌کو ئانیسک و جوموشک و مه‌چه‌ک، ئه‌م زاراوه‌یه بۆ مه‌کینه و بۆ به‌رپوه‌به‌رایه‌تی به کارده هیئیریت و زاراوه‌ی تری لی داپژاوه و وه‌کو (التمفصل) و ده‌جومگین^(۱)، هه‌روه‌ها له ئه‌ندازه‌دا ناوی شتومه‌کی ناوماڵ و هه‌ندیک پیشه گوێزراونه‌ته‌وه بۆ واتا و مه‌به‌ستی نوێی زانیاری ئه‌ندازه، وه‌کو (بازنه) - دائرة - له بازنی ده‌سته‌وه که خپه، خشته‌ک (مکعب) که داریکی شه‌ش رووی ریکی زی‌پینگه‌رانه یان پارچه قوماشیکی چوار گۆشه‌یه له ژێر هه‌نگله‌وه له چۆغه‌ی ده‌ده‌ن. ته‌ریب (توازی) بۆ ئه‌و هیلّه دروومانانه‌یه که جاران به‌رگدروو کورته‌ک، یان کوله‌نجی ناو به‌ لۆکه‌ی پێ ته‌ریب ده‌دا و پێ ری ده‌بوو.

له زمانی کوردیدا، به تاییه‌تی له لادی ژۆر وشه و زاراوه‌مان هه‌یه که بۆ جووت و مه‌ر و مالات و زه‌وی و په‌ز و بیستان... هتد، به کار ده‌هات وا خه‌ریکه له‌بیر ده‌چنه‌وه، بۆیه له‌سه‌ر زانایان ته‌وه‌یه که به‌هه‌ر جوړیک بی‌ت

(*) له باره‌ی وشه‌ی (ته‌وه‌ره‌وه‌پروانه):

- توفیق وه‌هبی، سه‌لام سه‌رده‌قی شکاند، گوڤاری (ده‌نگی گیتی تازه)، به‌رگی یه‌که‌م، ژماره (٦)، به‌غدا، مارتی ١٩٤٤، ل ٢١-٢٤.

(١) عبدالرزاق بی‌مار، زاراوه‌کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گوڤاری (پوشنبیری نوی)، ژماره (١١١)، ل ٢٩٦.

بوار نه دهن تهو وشانه له بیر بکړین، چونکه فدراموښکردنیان زیانیکي گه وړه به سامانی فدره نگیي زمانیی کوردی ده گه یی نیت و هه وړه کو چوڼ جاران لایان سهیربوو (پاشبه ند) بو قافیة و (پاشکو) بو ملحق و (گه مارو) بو محاصرة، به کار بهیتن، چونکه نه مانه بو که لویه ل و کاروباری که و نه سپ و سه گ به کارهاتوون، نابی نه مړو پییان سهیری ت که ناوی تامیریکی ناشی ناو بیی به زاراوه بو پارچه یه کی که شتییه کی بو شایی.^(۱)

گه لی عه رب هه ر له زووه و نه مه یان کردوه و هه رچی زاراوه ی کی ش و موسیقای شاعر هه یه له ره شماليان وهرگرتوه، خو کومه لیک وشه ی به نرخ و به ریژی عه ربی به مه جاز له هه لسو که وتی حوشتروه وهرگراوه.

له میتافوردا وشه به واتای چه سپاوی خو ی به کار نایه ت، نه گه ر وشه خاوه نی واتای چه سپاو و نه گوړ نه یی ت^(۲)، هه لبت میتافور بی واتا دهرده چی، واتای رسته کو ی واتای که رته کانی نییه، بو نمونه رسته یه کی وهك (نه مریم به چاوی خو م دی) بی واتا ده بی، نه گه ر له لیکدانه ویدا خو مان به کو ی واتای چه سپاو و نه گوړی خو مان به وشه کانه وه خه ریک بکه یین و بمانه وی له م ریگه یه وه رسته که بدوزینه وه^(۳) بویه له شیکردنه وه ی میتافوریشدا ده توانین بگه یینه نه وه ی که وشه واتایه کی نه گوړ و چه سپاو

(۱) عبدالرزاق بيمار، زاراوه کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گوڅاری (پوشنبیری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۹۷.

(۲) د بهر عومهر علی، میتافور له پوانگه ی زمانه وانییه وه، نامه ی دکتورا، کولیرژی زمان، زانکوی سلیمانی، ل ۹.

(۳) روژان نوری عبدالله، فدره نگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۱۸۰.

نییه و له زمانی کوردیدا دهتوانرئ دوو جوړ واتا (مانا) بۆ وشه جیا
بکریتهوه:

۱- واتای حەقیقی (direct proper meaning) بەو واتایە دەوترئ
کە راستەوخۆ دیار دەیه کی بابەتی واقعی نیشان دەدات.

۲- واتای مەجازی (transferred meaning) بەو واتایە دەوترئ کە
راستەوخۆ دیار دەیه کی بابەتی واقعی نیشان نادات، بەلکو له ڕینگای
په‌یوه‌ندییه‌وه له‌گه‌ڵ دیار دەیه‌کدا واتا دەدات.

بۆ وینه وشه‌ی (ئاگرانه‌وه) له‌ زمانی کوردیدا به‌ واتای (ئاگر به‌ردان)
له‌ شوینیک که‌ بسوتئ و (هه‌لگیرساندنێ شه‌ر و ئاشووبنانه‌وه) دیت.
واتای یه‌که‌م حەقیقییه‌، به‌لام واتای دووهمی خوازه‌(مه‌جاز)یه‌ و
راستەوخۆ دیار دەیه‌کی بابەتی واقعی نیشان نادات، چونکه‌ ئاشکرایه
دیاردە که‌ له‌م ڕووداوه‌یاندا (گرگرتن و سوتاندن)ی تیدا نییه‌، بەلکو ته‌م
کاره‌ که‌ (ناخۆشی و ویرانی و خراپی) له‌دوایه‌ له‌ ته‌نجامی (گرگرتن و
سوتاندن)ه‌وه‌ نزیکه‌^(۱)، ته‌مه‌ش ته‌وه‌ ده‌سه‌لینیت وشه‌ له‌ ڕووی ژماره‌وه
له‌ هه‌موو زمانیکدا سنوورداره‌ و له‌بن دیت، که‌چی واتا وانیه‌ و هه‌رگیز
کوژتایی نایه‌ت و له‌ په‌ره‌سه‌ندندایه‌، ته‌مه‌ش وای کردووه‌ هه‌ندئ وشه‌ بۆ
دوو واتا یان زیاتر، به‌کاربیت، بۆ نمونه‌ وشه‌ی (خال) و (شاخ) ... هتد.

شاخ زه‌قایی ڕه‌قی سه‌ری هه‌ندئ گیاندارێ وه‌ك: به‌ران و بزنی و
ئاسکه‌ کیوی و...

شاخ..... کیو، چیا.

(۱) د. شه‌ره‌حمانی حاجی ماری، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ۱۰-۱۱.

شاخ..... رەوزە بەردێك بە چیاوه.

شاخ..... بارووت دانى راوچى.

شاخ..... چىاى بەردىن^(١).

ئەم وشانەش لە زانستى زمان و پەوانبىژیدا بە جوړى جىاواز باس دەکړين و لىيان دەکوڵدریتهوه. بۆ نمونه لە زمانى لاتىنى و زمانه زىندووهکانى ئەوروپا لە ژیر ناویشانى میتافۆر (metaphore) زاناکانى (رىتورک) و (سىمانتیک) یشیان دەکەنەوه، لە زمانى عەرەبیدا لە ژیر ناوى (المجاز والاستعاره) لىکیان دەدەنەوه، سەرئەنجامیش ئەو وشەیهى که بۆ واتایه کى نوێ لە زمانى لاتىنى و زمانه زىندووهکانى ئەوروپادا بە کاردیت پى دەوتریت میتەفۆر (metaphore) و لە زمانى عەرەبیدا بە (المجاز) ناو دەبرى. زمانهوانانى کوردیش لەسەر هەمان رېچکه خویان لە قەرەى ئەم بابەته داوه و شوپى پى شارەزاکانى عەرەبىيان هەلگرتووه و ناوى ئەو وشانەیان بە خوازه یان خواسته ناوانه^(٢). ئەمەش ئەوه ناگەیهنى که وشە لە واتایه کەوه بۆ واتایه کى تر گوازاراىتهوه؟ بۆ نمونه لە زۆریه زمانهکاندا بۆ پىاوى ئازا و کورپى ئازا وشەى (شیر) بە کاردیت و لە جىاتى ئەوهى بوترى (پىاوێکى ئازام لە بازار دى) دەوتریت (شیریکم لە بازار دى) یان لە جىاتى ئەوهى بوترى (کچیکى جوانم لە زانکو دى)

^(١) عەلى نەنەوا زاده، فەرهنگى کوردى هەرمان، بەرگى يەكەم، چاپى

دوهم، چاپخانهى وهزارهتى پەرهورده، کوردستان - هەولێر، ٢٠٠٥، ل ١٣.

^(٢) د. کامیل بەصیر، زاراوهى کوردى هەلسەنگاندن و لىکۆلینهوه، ل ٥٨.

دهوتریت (ئاسکینکم له زانکۆ دی) بۆیه وشە (شیر) و (ئاسک) دوو واتای هەیە.

(شیر) ناویکە بۆ دڕندەییەکی ئازا، وشە (ئاسک) هەش ناوی ئازەلیکی گوشت خۆشی جوانە و واتای دوو دەمی (شیر) و (ئاسک) ئاوە ئاویکە بۆ پیاو و کچ بە کارهاتووە.

کەوابوو وشە (شیر) و (ئاسک) له واتایە کەوه بۆ واتایەکی دیکە نەگواستراوەتەوه، بەلکو خۆی له خۆیدا دوو واتای پێکەوه لکاوی هەیە. واتای یەكەم واتا راستەقینە کە یەتی و واتای دوو دەمیش له واتا سەرەکییە کەوه هەلقولاه و مەجازییە و بۆتە ئاوە ئاوا.

میتافۆر له نامیتافۆر بەوه جیا دەکرێتەوه کە یەكێک لهو نیشانانەی، کە له زۆریی بۆچوونەکاندا ناماژە بۆ دەکری، له گەڵ جیاوازیشیاندا، ئەوهیە میتافۆر پەگەزی نامۆیی و پامانی تێدایە (هینل) بۆ نمونە، لهو باوەڕەدا یە له پوانگە گۆیگر / خۆنەرەوه ((دیارتیرین تاییە تەندیی میتافۆر جۆری ئەو (صدمة) یە، کە دەیهێنێتە ئەنجام)) هەرەها (پرانسەم) وای بۆ دەچێ میتافۆر تەنیا تەنی نامۆ، واتە (نامۆیی) دەهێنێتە نیو باری وتەوه. دیسان (بیرتسلی) باوەڕی وایە، جیاوازی نێوان دەبرینی میتافۆری و نا میتافۆری لهو دژایەتییه دایە، کە له دەبرینی میتافۆردا هەستی پێدەکری. (وانزییش) میتافۆر بەو وشەیه دەزانێ، کە هاتنی له باری وتندا شتیکی چاوەڕوان نەکراوە^(۱).

(۱) د. ئەو پەحمانی حاجی مەرف، فەرھەنگی زاراوەی زمانناسی، ل ۱۵۰.

مه‌جاز یان خوازه نه‌ویه که وشه‌یه‌ک به‌کار دینن بۆ گه‌یانندی واتایه‌ک جگه له واتا بنه‌په‌تیه‌که‌ی. له دایکبوونی زاراوه به‌هۆی مه‌جازوه له‌سەر سی بناغه دامه‌زراوه:

یه‌که‌م: بناغه‌ی فراوانکردنی واتای وشه‌یه‌ک که به‌ر له واتاخوازییه‌که‌ی بۆ واتایه‌کی تاییه‌تی ده‌ستنیشان کراوه و به‌کاره‌ینراوه. وه‌کو وشه‌ی (سه‌رچاوه)^(۱) که له زمانی کوردیدا بۆ واتای (شوینیک) هاتوه، که ناوی کانی یان کاریزی لی ده‌رکه‌ویت، به‌لام ئیستاش به‌هۆی رێبازی خوازه‌وه واتای فراوان کراوه و بۆ واتایه‌کی گشتی هه‌موو شتیکی مادی یان بیری لیوه وه‌رده‌گیری لی سازکراو ده‌وتری (پاره سه‌رچاوه‌ی به‌ختیاریه‌ی) یان (نه‌خوینده‌واری سه‌رچاوه‌ی دوواکه‌وتنه).

هه‌روه‌ها وشه‌ی (پشتیوانه)^(۲) له فهره‌نگدا به‌ واتای دارێک هاتوه که له پشت ده‌رگاوه داده‌چه‌قیتری بۆ نه‌وه‌ی بخړیته به‌ر (پشکۆل) بۆ پته‌ویی، که‌چی به‌هۆی هه‌مان رێبازه‌وه له مه‌یدانی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووریدا بووه به‌ زاراوه‌یه‌ک و بۆ واتایه‌کی فراوانتر سازکراوه و مه‌به‌ستی هه‌موو که‌سیک یان شتی‌ک پشت پی به‌ستراو ده‌دات به‌ ده‌سته‌وه، ده‌وتریت فلان که‌س پشتیوانه، له بانکدا (پشتیوانه‌م هه‌یه)، واتا — ره‌صیدم هه‌یه.

(۱) فهره‌نگی خال، به‌رگی دووهم، ل ۲۶۹.

(۲) به‌روانه: شیخ محمدی خال، فهره‌نگی خال، به‌رگی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی

کامهران، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۲۱۸.

دووم: بناغەى تايبەتى کردنى واتاى وشەيەك كە لە مەوبەر بۆ واتايەكى گشتى و ئەركىكى فراوان بەکارهێنرايىت. وەكو وشەى (كىش)^(۳) كە لە زمانى كوردیدا بۆ كيشانى ھەموو شتێك بە تەرازو بەکارهاتووە، ئىستاش لە زانستى زمان و وێژەدا بۆ كيشانى دێرە شیعريەك سازکراوە. ھەرۆھا وشەى (کەوتوو) كە لە قەدى (کەوت) و پاشگري (وو) پێکھاتووە و ناوى بکەرە^(*) لە فەرھەنگدا ئاوەلناویکە بۆ ھەموو گيانلەبەرێك يان شتێك کەوتبێت، بەلام لە فيرگە و زانکۆکان بە ھۆى پێيازى خاوەنە ئەم وشەيەيان کردووە بە زاراوەيەك بۆ دۆزێكى تايبەتى بەکاريان ھێناوە. بۆيە لە بواری تاقیکردنەوێى فيربووندا دەوترێت، فلان (کەوتوو)^(۱) واتا، لە تاقیکردنەوێدا دەرئەچووہ... ھتد.

سێھم: کەلک وەرگرتن لە لێکچوون و پێوەندى نێوان وشە فەرھەنگيەکە و واتا زاراوەيەکەى، وەكو وشەى (ھێل) كە لە

(۳). فەرھەنگى خال، بەرگى سێھم، ۷۱.

(۴) ناوى بکەر بەو وشانە دەوترين کە لە چاوەکەو وەرەگيرين و واتاى پووداويک لە لايەن ئىشکەرەوہ دەگەيئيت و توانست و تايبەتییەکە يان سيمايەکى بەرەوام و ھەميشەييان پى دەبەخشيت و لە ناوى کاراى داڕێژراو و لێکدراو پێک ديت و بە پێگەى جۆر بەجۆر دروست دەبیت. بۆ زانیارى زیاتر پڕوانە:

— د.ئەوپرەحمان حاجى مارف، فەرھەنگى زاراوەى زمانناسى، کوردی — ھەرەبى — ئینگلیزى، ۳۵۸-۳۵۹.

(۱) ئەنجوومەنى کۆر، زاراوەى کارگيرى، بەغدا، ۱۹۷۳، ۵۸.

فهره‌نگدا به واتای (کێدري جووت)^(۲) هاتوو و له ئەندازياريدا به مانای (خه‌تی راست) به‌کاردیت و له‌بەر تیشکی بناغەي له یه‌کچووی هه‌ردوو واتاکه‌یدا ئەم ئەرکه‌ تازه‌یه‌ی پێ سپێردراوه‌. هه‌روه‌ها وشه‌ی (قاچ) که‌ بۆ ئاده‌میزاد به‌کاردیت، له‌ هه‌مان کاتیشدا بۆ (مێژ) ساز ده‌کریت و ده‌وتری (قاچی مێژه‌که‌) هۆی سازکردنی وشه‌ی (قاچ) بۆ (مێژ و کورسی و.... هتد) چه‌شنه‌ پێوه‌ندییه‌که‌ له‌ نێوان ئەرکی وشه‌ی (قاچ) لهم‌ باره‌دا.

هه‌روه‌ها وشه‌ی (زمان)یش، به‌ مانای ئه‌و پارچه‌ گوشته‌ دیت که‌ له‌ ده‌مدايه‌، به‌هۆی پێوه‌ندیی ده‌رپرینی ئاخواتنه‌وه‌ بووه‌ به‌ زاراوه‌یه‌کی زانستی و به‌رانبه‌ر به‌ (اللغة) به‌کاردیت^(*). ئه‌وه‌ی له‌ باره‌ی خوازه‌وه‌ و ترا

(۲) بڕوانه‌: شیخ محمدي خاڵ، فهره‌نگی خاڵ، به‌رگی سییه‌م، ۱۹۷۱، ل ۴۴۵.

(*) سه‌باره‌ت به‌ زیاتر زانیاری له‌باره‌ی ئەم سێ پێگایه‌وه‌، بڕوانه‌:

ا- د. کامل به‌صیر، به‌راوردیه‌که‌ له‌ نێوانی زمانی کوردی و زمانی عه‌ره‌بیدا، گوڤاری کۆپی زانیاری عێراق ((ده‌سته‌ی کورد))، به‌رگی سییازده‌هه‌م، ۱۹۸۵، ل ۱۹-۲۱.

ب- د. کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌ڵسه‌نگاندن و لیکۆلینه‌وه‌، ل ۶۰-۶۱.

پ- د. کامل به‌صیر، زمانی عه‌ره‌بی و کێشه‌ی زاراوه‌ی کوردی، گوڤاری کۆپی زانیاری کورد، به‌رگی (دوه‌هه‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۷۵۵.

ت- جه‌مال عه‌بدول، به‌رکۆلیکی زانسته‌ زاراوه‌سازیی کوردی، ل ۱۵-۱۶.

دهمانگه یینیتته ئه‌وه‌ی که (ئیدیهم)ه کانیش ده‌چنه بواری میتافۆر و واتای مه‌جازی زمانه‌وه.

زاراوه‌ی (ئیدیهم — idiom) له لاتینییه‌وه وه‌رگیراوه و نه‌ک هه‌ر له زمانی کوردی، به‌لکو له گشت زمانه زیندووه‌کانی جیهاندا به‌دی ده‌کریت. ده‌رباره‌ی پیناسه‌ی ئیدیۆم، وتراوه: پیکهاتنیکی ئالۆزه، له شیوه‌یه‌کی ناماده و تیکه‌لدا له زماندا هه‌یه که له یه‌گرتنی هه‌ندی وشه، واتایه‌کی تاییه‌تی په‌یداده‌بی، که له واتادا له وشه نزیک ده‌بیته‌وه^(۱). هه‌روه‌ها له پیناسه‌ی ئیدیۆمدا هاتووه: ئه‌وه‌یه که راسته‌وراست ناوی شتی‌ک نه‌به‌ی به‌لکو بچی ناوی شتی‌کی تر ببه‌ی، که پیوه‌ندی به واتای یه‌که‌مه‌وه هه‌بیته‌ بو ئه‌وه‌ی پیاو له واتا باسکراوه‌که، بو واتا مه‌به‌سته هیما بو کراوه‌که بچی^(۲) و بواری ئیدیۆمیش بواریکی فراوانه و له گشت لایه‌نه‌کانی ژياندا به‌کار دیته‌ و نه‌ک هه‌ر ته‌نیا له قسه‌ی پۆژانه‌ی خه‌لکیدا هه‌روه‌ک زۆر که‌س واته‌ده‌گه‌ن، به‌لکو زۆر جار له

ج- محمد مبارک، فقه اللغة وخصائص العربية، الطبعة الثانية، مطبعة دار الفكر الحديث، لبنان، ۱۹۶۴، ص ۳۰۸-۳۰۹.

(۱) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی مارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ۵۷-۵۸.

(۲) د. نه‌سرین محه‌مه‌د فه‌خری، هه‌ندی زاراوه و ئیدیۆمه‌ی کوردی، لیکۆلینه‌وه‌یان له پووی زمانه‌وه، گوڤاری کۆلیجی نه‌ده‌بیات، ژماره (۱۹)، ل ۹۴.

زمان و نووسین و شیعر و چیرۆکیشدا به کاردیت، لهو شویتانه دا که پیتیستی به کارهینانی ئەم ئیدییه مانه بکات^(۳).

زمانی کوردیش وهک زمانهکانی تر و به پیتی تاییه تمه ندیی خۆی جوړیکی ژۆر ئیدییه می تیدایه، که پیوهندیان بهو پروودانه وه هه بیته، که له ناو خه لک و ژیاانی رۆژانه دا پروو ده ده ن، هه یه، که به پیتی مه به ستیان ده کرینه چهنه چه شنیك:

۱- ئەو ئیدییه مانه یی وهک واتا ده به خشن، وهک: (پاکوخواین، قیتوقۆز، باخو یاخات،...) هتد.

۲- ئەو ئیدییه مانه یی زیاتر له واتایه که ده به خشن، وهک (زمانی له ده مدا نییه) بۆ که سیک به کاردی که بی ده نگ و کزیی یان بی ده سه لات بی و هیچی پی نه کری - واته، حه ق خوراویته،... هتد.

هه ندی ئیدییه مه یه له هه مان کاتدا بۆ واتای راسته وخۆ و بۆ واتای خوازه ییش به کاردیت، به وینه (شوولی لی هه لپیوه) واتا راسته وخۆیه که ی ته وه ده گه یه نی (یه کیك شوول له یه کیك هه لپی)، به لام واتا خوازییه که ی - واته، (له تامی ده رکرد، له راده ی تیپه راند)^(۱).

۳- ئیدییه مه دژه کان: ته وانه ن له مه به ستدا دژی یه کن، وهک:

زماندریژ - زمان کورت

Jennifer seidl ,English Idioms ,Oxford University Press ^(۷)

, ۱۹۸۸ , p. ۱۲.

^(۱) جهال مه محمود عه لی، ئیدیۆم له زمانی کوردیدا، ده زگای پۆشنیری

کوردی، زنجیره ی که له پوور - ۱ -، به غدا، ۱۹۸۲، ۳۴۱-۳۴۲.

دهست پاك - دهست پيس

... هتد.

۴- ئيديه مه له يه كچووه كان، وهك:

دهمشر - زماشر

دهستۆ - به هيز

... هتد.

۵- ئيديه مه كورته كان، له دوو وشه يان سى وشه پيك دىن،
وهك: (مانگه شهو، مانگا به كه،...) هتد.

۶- ئيديه مه دريژره كان - له رسته يهك يان پتر پيكدىن، وهك: (وهك
كه له شيرى ناوهخت وايه)، (كوتر له دهماخى ده فرپيت) ^(۱) ... هتد.

۷- هيچ وشه يهك له زمانى كورديدا به نه ندازهى وشه ي (دهست -
دهس) وشه ي ليكدراو و ئيديه مى لى درووست ناكري بۆ نمونه: (دهست
خوش، دهسنويژ، دهست شكاو،...) ^(۲) ^(*) هتد.

^(۱) جلال مه محمود، ئيديۆم له زمانى كورديدا، بهرگى يه كه م، ل ۳۸۹.

^(۲) پۆژان نوري عبدالله، فهرهنگى زمان و زاراوه سازى كوردى، ل ۱۸۹-
۱۹۳.

^(*) بۆ زانيارىيى زياتر له باره ي ئيديۆمى كوردى، بپروانه:

- جلال مه محمود عه لى، ئيديۆم له زمانى كوردى دا، به غدا، ۱۹۸۲.
بهرگى دووهم، سليمانى، ۲۰۰۱.

چوارەم: پېيازى وەرگرتن - الاقتراض - borrowing

پېيازى وەرگرتن ھۆكاریكه بۆ دەولەتەندكردنى زمانى كوردى، ھەروەھا يەككە لەو پېيازاندەى بە ئەندازەىەكى باش بەھۆى وەرگرتنەو بە كاردیت، ئەم وەرگرتنەش بەھۆى دەستكارییەو یان بى دەستكاریى بە كاردیت، ئەمەش ئەو ناگەىەنى كە ئەندامانى كۆمەل ھەولئى بژاردنى ئەو وشانە نادەن، كە دینە نیو زمانەكەیان، ھەموو نەتەوہیەك ھەول دەدات ئەوہندەى بۆى بكرى وشەى خوازاو لە زمانەكەیدا (بژار) بكا، و بۆ ئەو شتە تازانەش كە دینە گۆرئى، وشەى خۆمالئى پەسەن لەسەر بناغەى دەستوورى زمانەكەى دابنئ^(۱)، بەلام ئەو كارانە ئیشى تاقە كەسینك نین، بەلكو لەسەر ھەمووانە، بە تاییەتى خاوەن لایەنى پێوہندیدار.

پېيازى وەرگرتن بۆ دانان و سازكردنى زاراوہ لە ھەموو زمانىكى پېشكەوتوودا كاریكى پەوايە و زۆربەى زاناكان لەسەرى كۆكن و ھیچ زانا و زمانەوانىك نكولئى ئەو ناكەن، كە ئەم كارە لە چاخەكانى كۆن و نویدا پووى داو^(۲)، بۆیە دەتوانین بلیین ھەموو زمانىك كەم تا زۆر بەپېتى

(۱) عبدالرحمن زەبیحى، پەخنەى زانستییانە یاخود شەلم كویرم ھیچ نابویرم، گوڤارى (پۆشنیری نوئ)، ژمارە (۷۱)، بەغدا، تشرینی دووہم - كانوونی یەكەم، ۱۹۷۸، ل ۲۱.

(۲) پۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگى زمان و زاراوہسازى كوردى، ل ۱۲۹ - ۱۳۰.

نزیکی و دووری نهته وه کان له یه که وه که رهسته زمانیه کان وهرده گرن و ده به خشن. زمانی کوردیش وه که هه موو زمانانی جیهان له م دیارده یه بی به ش نییه به تاییه تی له گهل زمانه کانی عهره بی و تورکی و فارسی و ئینگلیزی و... هه تده. هه ندی وشه هه ن که له زمانیکه وه وهرگیرون نه ویش له زمانیکی دیکه وه وهریگرتوه، بۆ نمونه وشه ی (بیجامه) ئیمه و عهره بیه له ئینگلیزمان وهرگرتوه (pyjama)، به لام ئینگلیزیش له زمانی هیندییه وه وهریگرتوه. وشه ی (جگهره) ههروه ها له (cigarette) ی ئینگلیزییه وه وهرگراوه^(۲)، به لام بنچینه ی وشه که فهره نییه، ههروه ها زمانی کوردی چهن دین وشه ی تری وه کتیب و قوتابی و کلۆج و نهقهستی و له زمانی عهره بی و میهره بان له زمانی فارسی و وشه ی ته له فۆن و زۆریه ی زاراهه شارستانییه کان له زمانی لاتینییه وه وهرگرتوه^(۱). نه و وشانه ی که له ههر زمانیکه وه بۆ زمانیکی تر وهرده گیرین چ له زمانی کوردی چ له زمانی عهره بی وه کو شیوه ی ره سه نه که ی نه ماونه ته وه، به لکو خراوته ژیر کارتیکردنی ده نگسازیی زمانه وهرگه که وه و بهرگی فۆنه تیکی خۆمائی به بهردا کراوه و بووه به دارپژراویکی نوی.

زاراهه وهرگرتیش تا بتوانریت لئی دوور بکه وینه وه باشتره و زمانه که مان به وشه و زاراوه ی بیگانه نهروشینن نه که وه زمانی فارسی،

(۲) د. که مال میراوده لی، فهرهنگی پیزمانی کوردی، ل ۱۳۵-۱۳۶.

(۱) د. کامل به صیر، بهراوردکاریه که له نیوانی زمانی کوردی و عهره بیدا،

گوڤاری کوپی زانیاری عیراق (دهسته ی کورد)، بهرگی سیازده هه م، ل ۲۱.

که بئ باکانه چ زاراوه‌یه‌کی به دل بیټ و دهستی بکه‌وی وهریده‌گریټ و
 به‌رگیکی خۆمالیی فارسی به به‌ردا ده‌کات، ئه‌ویش له‌بەر ئه‌وه‌بیټ، که
 (فارس) خاوه‌نی قه‌واره‌ی ڕامیاری و ده‌وله‌تی خۆی بیټ، بۆیه بئ
 سه‌له‌مینه‌وه هه‌موو زاراوه‌یه‌ک وهرده‌گریټ. ئه‌مه ته‌واو پێچه‌وانه‌ی نه‌ته‌وه‌ی
 کورده، که ده‌بیټ زۆر به‌ئاگاو زاراوه‌ی بینگانه وهریگریټ، چونکه زمانی
 کوردی هه‌ندی جار ناچار ده‌بیټ زاراوه له زمانه‌کانی تره‌وه وهریگریټ،
 چونکه ئه‌گه‌ر زاراوه‌یه‌ک له کۆمه‌ڵێکدا بۆ بیروباوه‌ڕییکی تایبه‌تی دانرابوو،
 یاخود له گه‌ڵێکدا بۆ ناوی شتیکی داهێنراوی سه‌ر به ئه‌و سازکرا‌بوو،
 گه‌لانی دیکه به‌هۆی ڕیازی وهرگرته‌وه ده‌توانن قه‌رزی بکه‌ن و له
 زمانه‌که‌یاندا به‌کاری به‌یئن^(١)، بۆ نمونه زاراوه‌ی (الزکاه، الحج،
 الکفر...هتد)ی عه‌ره‌بی زاراوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆن بۆ واتا تایبه‌تییه‌کان و
 هیچ زمانیکی تر ناتوانی زاراوه‌ی خۆی بۆ گه‌یاندنی واتا تایبه‌تییه‌کانی
 ئه‌و زاراوانه ساز بکات، بۆیه که نه‌مانتوانی زاراوه‌یه‌کی کوردی په‌تی
 به‌رانبه‌ر به‌و زاراوانه دابنێن، ده‌بیټ له ڕیگه‌ی وهرگرته‌وه ئه‌و که‌لینه
 بگرین. وهرگرتنیش هه‌روه‌کو چۆن کاریکه که تاکه‌که‌س ئه‌نجامی ده‌دات،
 به هه‌مان شیوه ده‌زگا زانستییه‌کانیش ئه‌نجامی ده‌ده‌ن، وه‌کو کۆری
 زمانه‌وانی و زانیاری و ڕاگه‌یاندنه‌کان و سه‌رجه‌م بواره‌کانی دیکه‌ی
 زانیارییش.

وهرگرتنی زاراوه‌ش زۆربه‌ی جار له به‌ر پێویستییه‌ یان ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ
 ئاستی سه‌رسامبوون و کاریگه‌ری ئه‌و زمانه‌ی که زاراوه‌ی ئی وهرده‌گریټ،

^(١) د. کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌له‌سه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ٥٠.

به تاييه تي نهو كه سانه ي كه جگه له زمانى داىك فيرى زمانى ديكه ش ده بن^(۲)، نه مهش ده بيته هوى گوران لهو زمانه دا و تيكه لكردى زاراوه ي نهو زمانه له گه ل زمانه ره سنده كه خويدا، چونكه هه ندې جار گوراني زمان بو كاريگه ري دوو زمان يان زياتر له سهر يه كترى ده گه ريته وه، نه وانه ي فيرى زمانى كي بيگانه ده بن، دياره بهر له مهش زمانى داىكي خويان ده زانن، يان زمانى دووهم به ته راوى فير نابن يان زمانه كه ي خويان ده گورې^(۳)، نه مهش له زمانه وانيدا به يه كى له هو كاره كاني گوراني زمان به (تيورى داىك) له قه لهم ده دريت. هه موو مرو فيك شانازى به بنه چه و زمانى خوى ده كات و ههز ده كات پي بنووسيت و بخويي ته وه و پيشى بخات و په روى پي بدات و مافى خوشيتي ته گه ر هات و نهو زمانه ي ده وله مه ند كرد به وه رگرتنى وشه ي بيگانه، نه وانه شى زمانى كي تر به چاكي ده زانن له كاتى قسه كردن و نووسيندا وشه ي زمانه كه ي خوى لى فرى نادات به پيچه وانه ي نه وه ي كه كاتى به زمانه كه ي خوى قسه ده كات چه ندين وشه ي نهو زمانه ي تيدا به كارديتى، بو نمونه له سه ره تاى بلا بوونه وه ي ئيسلامدا، نهو نووسهر و كتىب دانهره فارسانه ي، كه به چاكي فيرى زمانى عه ره بى ببوون و جگه له زمانى فارسى به زمانى عه ره بيش ده يان نووسى، لهو نووسينانه دا كه به زمانى فارسى ده يان نووسى، چه ندين وشه و زاراوه ي عه ره بيبان به كارد هيتنا، به لام پيچه وانه كه ي

(۲) رۇژان نورى عبدالله، فهرهنگى زمان و زاراوه سازى كوردى، ل ۱۳۰.

(۳) محمد معروف فتاح، زمانه وانى، ل ۱۰۴.

وانه بو^(۱)، نهك هەر ئەمەش چەندین ھۆكاری تریش هەیه وەك میژوویی، كۆمەلایەتی، ئەدەبی، ئاینی... هتد، ڕوو دەدات. مەژویش كاتی وشەیه‌کی بێگانه وەرەگری هەولده‌دات لە گەل زمانە ڕەسەنەكەى خۆی بێگۆنجییت و بەرگیكى خۆمالیی بە بەردا بكات، بۆ وێنە ئیستا لە زمانى كوردیدا وشەى بێگانه‌ی بەكار هاتوو زۆر هەیه و ئاسان نییه‌ بتوانییت وازیان لی بهێندریت و تەنانه‌ت ئەگەر هاتوو زاراویه‌كى كوردی ڕەسەنیش بەرانبەری بدۆزیتەوه، بۆ نمونە وشەیه‌كى وەك (عشق)ى عەرەبى كاتی كه گۆیت لیى دەبیّت هەست دەكەیت گۆیت لە وشەیه‌كى كوردی دەبیّت، لەبەر بەكارهێنانى لەلایەن كۆمەلێكى زۆرى خەلكه‌وه و پەیداكردنى تاشنایه‌تى لەگەل وشەكه‌دا، هەروەها وشەى (شاعری) عەرەبیش، بە هەمان شیوه، سەرەرای دانانى وشەیه‌كى وەك (هۆنیار) و (هەستیار) و (دانیار) بۆ وشەى (شاعری) عەرەبى، كەچی تا ئیستاش خەلكى ئارەزووى بەكارهێنانیان ناكەن... هتد.

هەندى وشە كه وەرەگیریت و زۆربەى خەلكى بەكاریان هینا، بەناسانى وازی لی‌ناهی‌نریت، چونكه‌ گۆرانی ئەو زاراویه‌ ئاسان نییه‌ و كاتیكى زۆرى دەویّت، دیاردەى وەرگرتنیش وەنەبى هەر تاییه‌ت بى بە زمانىكى دیاریكراو، بەلكو لە نیوان هەموو زمانەكانى جیهاندا ڕوو دەدات، لە زمانە ڕۆژه‌لا‌ت و ڕۆژئاوايه‌كان و زمانە دواكه‌وتوو و پێشكه‌وتوو‌ه‌كانیش هەیه‌ لەبەرئەوه‌ى ئەم سەرده‌مه‌ى ئیستادا، كه سەرده‌مى شوێشى تەكنەلۆژى و ڕاگەیاندن و سەرتاپاگیرى زانست و بە

(۱) د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، ل ۱۱۸.

جیهانییوونه، هیچ نهتهوهیهك ناتوانی به گۆشه گیری و دور له نهتهوه و زمانه کانی دیکه ی جیهان ژیان به سه رببات و له ناو بازنده کی ته سکا بخولیتهوه.

نه مړۆ وهرگرتنی زاروا له ولاته پیشکه وتووه کان و زمانه نه وروپیه کانی کاریکی ئاساییه، به ئاسانی کهسانی پسر ده توانن وشه وهرگراوه کان له وشه ره سه نه کانی زمانه که جیا بکه نه وه. فهره ننگنوسه کان له فهره ننگه کانیاندا نامازه بو وشه وهرگراوه کان ده کهن و له وشه بنچینه ییه کانی زمانه که جیاییان ده که نه وه، له بهرته وهی زمان هه میسه له گۆرانیکی بهرده وام و بی وه ستاندایه، وهرگرتنی له زمانیکی دیاریکراوا به پتی قوناغ و سهرده می نه زمانه ده گۆریت، به پتی بواری پامیاری و کومه لایه تی و نابوری زمانه پیشکه وتووه کان و چۆنیه تی پیوهندی له گهل زمانه دراوسی و جیهانییه کان و چه ندیتی و ئاستی نه و پیوهندییه ده گۆریت^(۱). ده توانن بلین که دوو جوړ وهرگرتن هه یه:

یه کهم: وهرگرتن له بهر پیوستی و ناچار بوون.
دووه م: وهرگرتن له پیناوی خو ده رستن و ده رکه وتن.

یه که میان نه وهیه که ژینگه یهك له ژینگه کان — واته، شوینیک— جوړیکی تاییه تی له پروه کیك وهك، دار یان گول یان ئاژهل... یان بابته یکی جیا خواردن و خواردنه وهی تیداویت که له شوینی دیکه ده ست

(۱) ابراهیم انیس، من اسرار اللغة، ل ۱۱۸-۱۱۹.

دهكهوئیت، یاخود بیروباوه‌پیکى تاییهت به خوئى یان داهینانیک هه‌بیئت...
جا کاتئى زمانى دووم هه‌مان پئویستی بو بیته پیشه‌وه و ئه‌و شتانه
وه‌ریگریت، که له شوینه ره‌سه‌نه‌که‌ی خۆیان‌دان به‌کارده‌هینیت، وه‌ک:

۱- زاراوه‌ی (Wine) که هه‌موو زمانه‌کانى ئه‌وروپى له زمانى
لاتینییه‌وه وه‌ریان گرتوه.

۲- زاراوه‌ی (Tea) ئه‌م زاراوه‌یه له زمانى چینیه‌کانه‌وه وه‌ریگراوه،
کاتئى که چا خواردنه‌وه له ئه‌وروپا په‌یدا‌بووه.

۳- زاراوه‌ی (Coffee) له زمانى عه‌ره‌یه‌وه وه‌ریگراوه.

۴- زاراوه‌ی (chocolate) له زمانى مه‌کسیکییه‌وه وه‌ریگراوه، چونکه
چاندنى (کاکاو) له‌م ولاته‌دا باوه و هه‌ر له‌مه‌ش (شوکلاته) درووست
ده‌کریت.

۵- له زمانى فارسیدا وشه‌ی (ياسمين - Jasmine) وه‌ریگراوه.

۶- له زمانه‌کانى ئه‌فریقیای ناوه‌راست وشه‌ی (شه‌مپانزى) وه‌ریگراوه،
ئه‌م زاراوانه ره‌هه‌ندیکى جیهانییان وه‌رگرتوه و هه‌یچ نه‌ته‌وه‌یه‌ک لای گران
نییه، که وه‌ریان بگریت و به‌کاریان بینیت^(۱)، هه‌روه‌ها هه‌ندى نه‌ته‌وه که
ناستی رۆشن‌بیری و زانیارییان له ناستیکى نزمدا‌بیئت، هه‌ول ده‌ده‌ن وشه و
زاراوه له زمانى نه‌ته‌وه‌یه‌کى تره‌وه وه‌ریگرن و له کۆن و تا ئیستایش له
ئارادیه.

دوه‌میان: ئه‌وه‌یه هه‌ندى جار وه‌رگرتنى زاراوه له‌به‌ر پئویستی و
ناچار‌بوون نییه، به‌لکو له روانگه‌ی خۆده‌رخستن و ده‌رکه‌وتنه‌وه دێته‌ نێو

(۱) ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، ل ۱۲۰-۱۲۱.

زمانی خۆمالی، یاخود له ته‌نجامی زۆرکار تی‌کردنی نه‌ته‌وه‌یه‌ك له نه‌ته‌وه‌یه‌كی تر، یان هه‌ز‌کردن به‌ لاس‌ی‌ی‌کردنه‌وه‌ی زۆریه‌ی دیاره‌ و بواره كۆمه‌لایه‌تییه‌كانی نه‌و نه‌ته‌وه‌یه‌ كه‌ یه‌ك‌تی‌كان زمانه^(٢)، هه‌روه‌ك چۆن ئیستا له‌ كه‌نال و میدیا و گو‌ف‌ار و رۆژنامه‌كاندا ده‌بینین كۆمه‌لایك نووسه‌ر له‌ روان‌گه‌ی خۆ به‌ رۆشن‌بیرزانینه‌وه‌، چه‌ند زاراوه‌یه‌كی بیانی به‌كاردێنن بۆ نیشان‌دانی ئاستی رۆشن‌بیری خۆیان، تا وای لێ دێت وشه‌ خوازاوه‌كه‌ هه‌ندێ جار شوینی وشه‌ خۆمالییه‌كه‌ ته‌نگ ده‌كات و جی‌گه‌ی پێ چۆل ده‌كات، له‌م روان‌گانه‌وه‌ ده‌توانین ب‌لێین، وشه‌ی وه‌ر‌گیراو بریتیه‌ له‌و وشه‌یه‌ی كه‌ زمانێك له‌ زمانێكی دیکه‌وه‌ وه‌ریده‌گریت، هه‌روه‌ها پێشیده‌وتری خوازاو^(١) یان خواستن: وه‌ر‌گرتنی وشه‌یه‌ك له‌ زمانێكه‌وه‌ له‌لایه‌ن زمانێكی دیکه‌وه‌.

خواستن دیاره‌یه‌كی می‌ژوویی و كۆلتووری و سیاسی جیهانییه^(٢). جا ته‌گه‌ر ئه‌م وه‌ر‌گرتنانه‌ هیچ گۆرانی‌کیان به‌سه‌ردا نه‌یه‌ت پێیان ده‌وتریت (هاورده‌)، وه‌ك: ئیمه‌یل، ئینته‌رنیٲ، قه‌ده‌ر، وه‌هم، كۆمپیوته‌ر... به‌لام ته‌گه‌ر به‌ پێی ساز‌گه‌ی زمانی دووهم گۆرانیان به‌سه‌ردا هات و كه‌وتنه‌ ژیر ریزمان و فۆنه‌تیکی نه‌و زمانه‌، پێیان ده‌وتریت (كوردی‌تراو) یان (گو‌نجی‌تراو)، وه‌ك، زاراوه‌كانی: سه‌روه‌ت - سات - كه‌وسه‌ر - فه‌لسه‌فه - ... هتد.

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل ١٢١.

(١) د. محمد علی الخولي، معجم علم اللغة النظري، ل ١٥١.

(٢) د. كه‌مال میراوده‌لی، فه‌ره‌ه‌نگی ریزمانی كوردی، ل ١٣٥.

زمانی کوردی و چۆنیتی زاراوه وەرگرتن

زمانی کوردیییش وەك هەموو زمانەکانی تری جیهان لە هەندێ بارودۆخدا پەنا دەباتە بەر وەرگرتنی وشە و زاراوه لە زمانەکانی ترە و لەبەر نەبوونی زاراوه بۆ گشت بەشەکانی زانست ناچار دەبێت ئەو کارە بکات، بۆیە لێردا ئەگەر نەتوانرا بۆ زاراوەیەکی زانستی وشەیەکی کوردی پەسەن دابنێت، دەبێت سوود لە وەرگرتنی زاراوه لە زمانی دیکەدا ببینن و لەسەر پووی زەمێندا هیچ زمانیک نییه کە زمانی بێگانه کاری لێ نەکردبێ، یاخود کاریگەری زمانی بێگانهی لەسەر نەبێ. هەروەها هیچ گەلیک یاخود هەلگری هیچ زمانیک بە پەهایێ و بە شیوەیەکی تایبەتی و جیاواز و دوور لە گەلان ناژی^(١)، جا لەم بارەدا هاتنی زاراوه یان وەرگرتن لە هەندێ کاری زۆر پێویستیدا و بە شیوەیەکی کەم و بە ئاگادارییەوه زیانیکی زۆر بە زمانە کە ناگەیی نیت، بە وێنە زمانی عەرەبی سەرەرای ئەوەی قورئانی پێرۆز توانیویەتی هێز و تینیکی زۆری بدات و لە هەموو هۆکار و کاری دەرەکی بێپاریزیت، لە گەل ئەوەشدا چەندان وشە لە

(١) د. ئە. وەرەحمانی حاجی مەرف، بەرەمه زمانەوانییەکانم (نووسین و وەرگێڕان)، بەرگی سێیەم (وتار و لیکۆلینەوه) لە گەل پاشکۆیەك، سلیمانی، ٢٠٠٠، ١٠٣.

زمانه کانی ترهوه وەرگرتوه و، زمانی فارسییش به سەدان وشەى له
زمانه کانی ترهوه بۆ خۆى گواستۆتهوه...هتد.

کهواته هیچ زمانیکى نەتهوهیى نییه سوودی له زمانه جیاوازه کانی
دیكهى گهلانى جیهان وەرنگرتبێ. وەرگرتنى زاراوه هۆکارى زۆره، وهکو
ئهوهى له لایه نەتهوهى بالادهستدا بیهپینرئى یان زمانی ولاتانى
پیشکەوتوو له بوارى زانست و تهکنهلۆژیا و داهینان، زاراوهگهلیک
بیهپیننیه سەر زمانی نەتهوه کانی دیکه^(۱).

وەرگرتنى زاراوهش ههروا کاریکى ئاسان نییه، بهلکو دهییت له
پێگهى چەند بنه مایه کی واتایی و زاراوه سازى جیه جی بکړین، له وانه:

۱- بۆ ئهوى زاراوه وەرگیراوه که بچیتته ناو زمانه نوێیه کهوه، وهک وشەى
خۆمالیى ههلسوکهوت بکات، دهبێ له گهڵ دهستوورى زمانه نوێیه کهدا
بگوغینریت^(۲).

۲- هەر زمانیک دهستوورى زاراوه سازى و زمانه وانیى تاییه تی خۆى
ههیه، بۆیه کاتیك زاراوهیهك وەرده گرین دهبێ دهنگه کانی بجهینه ژیر
کارتیکردنى فۆنه تیکیى زمانی کوردییه وه و بهرگیکی خۆمالی به بهردا
بکهین^(۳)، وهک وشەى (تهواو)، (دهولت)، (ولات)... که له عهده بییه وه
هاتوون، وشەى (خهبات)، (خشل)، (ناتر)... که له سریانییه وه هاتوون،

(۱) رۆژان نوری عبدالله، فهرهنگى زمان و زاراوه سازى کوردی، ل ۱۳۸.

(۲) رۆژان نوری عبدالله، فهرهنگى زمان و زاراوه سازى کوردی، ل ۱۳۸-

۱۳۹.

(۳) جهمال نه بهز، زمانی یه کگرتووی کوردی، ل ۷۶.

وشەى (خاكەناز)، (مەگرىت)، (نېرمىخ)... كە لە ئەرمەنىيەو هاتوون،
وشەى (سنوور)، (تەلىسم)، (مەستور)... كە لە يۆنانىيەو هاتوون،
وشەى (پاپۆر)، (وهرديان)... كە لە فارسىيەو هاتوون، وشەى (پانتۆل)،
(نمە)... كە لە ئىتالىيەو هاتوون^(١).

۳- ئەگەر زاراوھەك لە ناو كۆمەلىكدا بۆ بېروباوەرپىكى تاييەتى يان
داھىنراوېكى سەربەخۆ سازكراو، ئەوا دەكرى زمانى كوردى، وەكو خۆى
بەبى ئەوئى دەنگەكانى بگۆرپىت وەربىگرپىت و لە زمانەكەيدا بە كارى
بەپىنپىت، بە مەرجىك بە پىنووسى زمانەكە خۆى بنووسپىت^(٢).

۴- ئەگەر وشەيەكى خۆمالى و بىنگانە شان بە شانى يەك لە زمانى
كوردیدا ھەبوون دەبى كوردىيەكەيان بکەينە زمانى ئەدەبى، بۆ ئەمەش
لە ھەر دىيالېكتىك وەرگىرابى گرنىگ نىيە، بۆ وینە ((زىاتر)) و ((پتر))،
((بەگوێرە)) و ((بەپى))، ((حەمام))، ((گەرماو))^(٣)... ھتد.

جگە لەم ياسايانەى باسکران، چەند بنەمايەكى تاييەتى واتايى و
زمانەوانى ھەيە لە وەرگرتنى زاراوھەدا دەپىت رەچار بکرىن:

۱- راوئى بىنگانە چونکە بۆ واتايەكى تاييەت ياخود بۆ داھىنراوېكى
دەستىشانکراو لە زمانە رەسەنەكەيدا سازکراو، دەبى لە زمانى كوردیدا
بە وردى بەرانبەر بە ھەمان واتا بەكاربەپىنپىت و، بە پى دەستکاری
واتاکەى بۆ ھەمان شتى داھىنراو ناو بپى، ھەندى جارپىش لادان لەم

^(١) ھەمان سەرچاوە، ل ۷۷.

^(٢) رۆژان نوورى عبدالله، فەرھەنگى زمان و زاراوھەسازى كوردى، ل ۱۳۹.

^(٣) جەمال نەبەز، زمانى يەكگرتووى كوردى، ل ۷۷.

دهستوره پوو ددهات و له گهلا پېياز و ياساكانى وەرگرتن ناگونجيت، وەك وشەى (به‌لوو‌عه) كه له زمانى عه‌ره‌بيیه‌وه وەرگراوه، به پېنچه‌وانه‌ى واتاكه‌ى به‌كار دیت، (به‌لوو‌عه) له عه‌ره‌بيدا به واتاى (زیراب) دیت، به‌لام له كوردیدا وەك وشه‌یه‌ك بۆ واتاى (الحنفیه)‌ى عه‌ره‌بى به‌كار دیت^(١).

٢- زاراوه‌ى وەرگراو به‌ره‌مه‌ى دره‌ختى زمانه‌كه‌ى خۆیه‌تى و له ده‌رفه‌تى كۆمه‌لايه‌تى و ئابوورى و ده‌روونى ئه‌و گه‌له‌وه هه‌لقولاوه كه دايه‌پناره و سازى كردوه، هه‌ندى جار به‌هۆى په‌په‌وى نه‌كردنى ئه‌م بناغه‌یه‌وه هه‌ندى زاراوه به هه‌له له زمانه‌كه‌ماندا به‌كار دین، بۆ نمونه زاراوه‌یه‌كه‌ى وەك (قوتابى) كه زاراوه‌یه‌كه‌ى عه‌ره‌بيیه و وەرمانگرتوه له پېنگاى هه‌ندى گۆپان و به پېچ و په‌ناوه به ده‌ستمان هێناوه. (قوتابى) له (الكتاب)‌ى عه‌ره‌بى وەرگراوه و له زمانى توركیشدا به سى هه‌نگاو سازكراوه: یه‌كه‌م - ده‌نگى (ك) كراوه به (ق)، دروهم - له‌و دوو(ت)ه، یه‌كێكیان فری دراوه، سێهه‌م - ده‌ستكارى كردنى واتاى (كتاتیب)‌ى عه‌ره‌بى ده‌ستكارى كراوه و له واتاى فه‌قیى حوجره و بۆ واتاى خۆینه‌كارى فیرگه و زانكۆ په‌ره‌ى سه‌ندوه. هه‌روه‌ها زاراوه‌ى تریش^(٢) له‌وباره‌وه هه‌یه.

٣- هه‌موو زمانێك له سازكردن و داڕشتنى وشه‌دا فۆنه‌تیک و ده‌ستوورى تاییه‌تى خۆى هه‌یه، بۆیه هه‌ر وشه‌یه‌ك كه وەرده‌گیریت ده‌یتت ده‌نگه‌كانى بجه‌ینه ژیر کارتێكردنى فۆنه‌تیکى كوردی و ده‌ستوورى

(١) د.كامل حسن بصیر، زاراوه‌ى كوردی هه‌له‌سه‌نگاندن و لیكۆلینه‌وه، ل ٥٢.

(٢) د.كامل حسن بصیر، زاراوه‌ى كوردی هه‌له‌سه‌نگاندن و لیكۆلینه‌وه، ل ٥٢، ٥٤، ٥٥.

وشەسازی کوردییەو و بەرگیکی خۆمالییان بە بەردا بکەین، وەك وشە (قلم) کە کراوە بە (قەڵەم)، واتا (ل)ەى سووکەکەى گۆراوە بۆ (ل). چەند زمانیک هەن بە پیتی هۆکاری زۆر: (دراوسییهتی، نزیکی، ئاین، بازرگانى، ژنهیئان...) کاریگەرییان لەسەر زمانی کوردی هەیە، کە بریتین لە زمانی عەرەبی و فارسی و تورکی و، سەرەنجام زمانی کوردی زاراوەیان لێ وەرەگریت.

أ- وشە و زاراوەی عەرەبی:

هەلبەتە پێوەندیی کورد بە نەتەوێ عەرەبەو شتیکی کۆنە و لە سەر بناخەیهکی ئایینی و پۆشنبری و سیاسیی و ئابوری پتەو چەسپاوە و هەردوو لا وشەیان لە یەکتییەو وەرگرتوو و لە زمانی کوردیدا زۆر وشە هەیە، کە لە زمانی عەرەبییەو وەرگیراون^(١) هۆیکانیشی لەسەرەو باسکران. زاراوە و وشە عەرەبیش بە پیتی چەند بناخەیهك هاتوونەتە نێو زمانی کوردییەو:-

١- وەرگرتنی زاراوەی عەرەبی بەبێ دەستکاری، ئەمانەش کۆمەلێ زاراوە و وشەن، کە لە لای کورد بۆ ناوی ئەو شت و دیاردانە بەکار دەهاتن، لە لایەن خەلکییەو وەکو خۆیان بەبێ دەستکاری، خۆیان بەسەر فەرەنگی زمانی کوردیدا سپاندوو، وەك: (زەكات، حەج، شیخ، غەفوور...).

(١) د. ئەوپەحمانی حاجی مەرف، وشەى زمانى کوردی، ل٤٢.

۲- به کوردیی کردنی یه کینک یان زیاتر له دهنگه کانی زاراهه
 عهده بیه که. وهك نهوهی له وشه ی (کتاب)ی عهده بی پروویداه به گۆرینی
 پیتی (أ) به پیتی (ئ)ی کوردی و بووه به (کتیب) زۆرینهی خه لکی
 به کاری دههینن و ته نانهت گهر زاراهیه کی تریشی بو داپرێژیت ههر وا
 به ئاسانی خه لکی واز له وشه ی (کتیب) ناهینن، نه گهر وازیشی لیبهینن
 ماوهیه کی زۆری دهویت، وهك ئیستا هه ندیک وشه ی (پهرتوک) به کار دینن.
 نهم پێگایانه نهك له زمانی کوردی، به لکو له گشت زمانه کانداهن
 و له زمانی ئینگلیزی پیتی دهوتریت (ترانس له ته ره شین -
 Transliteration) و له زمانی عهده بی به (التعریب) ناو ده بریت و له
 زمانی کوردیش به (به کوردی کردنی زاراهه) ناو ده بریت، ههر وشه یه کیش
 گهر هاته نیو زمانی کوردی دهییت له پرووی وشه سازی و فۆنۆلۆژی و
 نۆرتۆگرافیه وه بچیتته ژیر پکیفی ده ستووری زمانه که مان بو، نمونه:

ثروة = سهروهت

آثار = ئاسار

فرصة = فرسه ت

خلاص = خه لاس

ظالم = زالم

ظروف = زهرف (زرووف)

الآن = نه لعان

العربة = عهده بانه

المعذرة = عوزر

... هتد.

ئەم جوۆرە دەستکارییە، هەندێ جار وادەکات وشە عەرەبییە کە تەنگ بە
وشە کوردییە کە هەلبەجێ، بەلکو هەندێ جار شویتیشیان دەگریتهوه،
هەندێ وشەش هەن گەرییەت و لە پێی لێکۆڵینەوی زمانەوانی نەبیەت،
ناتوانین هەست بەوه بکەین کە ئەم وشانە عەرەبی بن، وەک:

مشعل = مەشخەل

خدمة = خزمەت

طعم = تام

... هتد.

۳- بەشێک ئەو وشە عەرەبییانە هاتونەتە نێو زمانی کوردی، بۆ
هەمان واتا وشە کوردیی پەسەن بەرانبەریان هەبوو، بەلام لەگەڵ
ئەوێشدا هاتونەتە نێو زمانی کوردییەوه، وەک: (فەقەرە، ئەرز،
فیکەر، دیراسات، عیلاج، عەقل، دەماغ، فەقیر...) کە لە زمانی
کوردیدا (بەرپرە، زەوی، بیر، توێژینەوه، چارەسەر، ئاوەز، مییشک،
هەژار...) بەکار دێت.

۴- زۆربەی ئەو وشە عەرەبییانە کە ناوی مەزۆقن، هاتونەتە نێو
زمانی کوردی بە پێی دەنگسازیی کوردی گۆ دەکرێن و بە پێی
پێنووسی کوردی دەنووسرێن، وەک:

عثمان = عوسمان

آمينة = نامینە

خدیجة = خه جی

ظاهر = زاهر

... هتد.

۵- مۆتۆربه کردن:

واته درووستکردنی زاراویه کی کوردی به وشهیه کی کوردی و وشهیه کی عهره بی، وهك (الانعام، التركيب الاضافي، الشخصية المعنوية) که به (تهواو کردن و لیکدانی ئیزافی و کهسیه تی مانایی) وەرگیراون و کراون به زاراوهی کوردی.

۶- وەرگیرانی زاراوهی عهره بی:

له کاتی وەرگیرانی زاراوهی عهره بی، ده بیئت چه مکی زاراوه که له بهرچاو بگیوئیت و به هه له وهرنه گیوئردیئت، وهك ئه وهی له وشه ی (المظاهرة) وه، وەرگیراوه، و (ظاهر) یش به واتای (پشتگرتن) هاتووه، عهره ب ده لیئت: (ظاهر فلان فلانا أي سند ظهريه و وازره) که چی وەرگیرێ کوردی وای زانیوه وشه ی (المظاهرة) له فهرمانی (تظاهر) وه، هاتووه بۆیه واتاکه ی به وشه ی (خویشاندان) دهریپوه.

۷- داتاشینی زاراوهی کوردی به پابه ری زاراوهی عهره بی، بۆ نمونه وشه ی (زانکو) که له ره گی چاوگی (زانین) و وشه ی (کو) داتاشراوه، وشه ی (کو) یش ئه وه ده سه لمیئنی که داتاشه ری زاراوه ی زانکو چاوی له زاراوه ی (الجامعة) بووه، چونکه (الجامعة) ناوی بکه ری فهرمانی (جمع) هیه (*)، ئه مه

(*) له م باره یه وه پروانه:

له لایهك له لایهكی تریشهوه شیوهی پیکهاتنی بهههله دارپژراوه، چونکه
 لهم وشهیهدا رهگ پپش ناو کهوتوو، که ئەمەش له زمانی کوردیدا
 ناییت، چونکه ئەو ریگایانهی وشەیی لیکدراویان پێ پینکدیت هیچ
 کامیان باسی ئەو ناکەن که (رهگ) پپش (ناو) بکهویت بەلکو دەبییت
 (ناو) پپش (رهگ) بکهویت، وهك:

زمان + بپ (ناو + رهگ) = زمانپ.

یاری + زان = یاریزان.....

کهواته ناتوانین بلین:

بپ + زمان = بزمان

زان + قسه = زان قسه...

ا- د. کامل بصیر، زمانی عەرەبی و کیشەیی زاراوەی کوردی، گۆفاری کۆری

زانپاری کورد، بەرگی دووهم، بەشی یەكەم، بەغدا، ۱۹۷۴، ۷۵۸-۷۶۴.

ب- د. کامل حسن البصیر، زاراوەی کوردی هەڵسەنگاندن و لیکۆلینەوه،

۱۲، ۱۲۸-۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۴.

پ- رۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ۱۴۲-۱۴۸.

ت- دەستەیی کورد، پیننوسی کوردی بە پێی بڕیارەکانی کۆری زانیاری

عێراق، بەغدا، ۱۹۸۷، ۱۲۳.

ب- وشه و زاراوی فارسی:

زمانی کوردی به گوێرهی ئه‌وهی سهر به بنه‌ماله‌ی زمانی هیند و ئه‌وروپاییه و له‌گه‌ڵ زمانی فارسیدا له بنه‌په‌ندا له‌یه‌ك سه‌رچاوه‌وه هه‌لقولاون و له‌یه‌ك گروپه‌ زمان، ده‌بینین گه‌لی وشه‌ی هاوبه‌ش و لیك نزیک له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا هه‌یه، له پووی پوو‌خسار و راتاو هه‌ك یه‌ك وان و یه‌ك شت ده‌گه‌یه‌نن، بۆیه به‌ته‌واوی ناتوانریت پێ له‌سهر ئه‌وه داگیریت کامیان کوردین و کامیان فارسین، هۆکاری ته‌مه‌ش ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌و می‌ژوه دوور و درێژه‌ی که ئه‌م دوو گه‌له له تی‌که‌لاویدا هه‌یان بوون، بۆ وینه وشه‌ی (سروشت)، (نمایش)، (وهرزش)، (نایاب)، (ئه‌ندیشه)، (بالوێژ)^(۱) زۆر ئاساییشه که له نیتوان ئه‌و دوو زمانه‌دا وشه‌ی هاوبه‌ش هه‌بی‌ت له‌به‌رته‌وه‌ی ده‌چنه‌وه سهر یه‌ك گروپه‌ زمان و په‌چه‌له‌کی هاوبه‌شیان هه‌یه، بۆیه بریاردان کاریکی ئاسان نییه و پێویستی به لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ و چوونه ناو می‌ژوی زمان و مه‌له‌کردنی له‌ بوا‌ری لی‌کسی‌کۆلوژی و ئیتۆمۆلوژی ده‌وێت، وه‌ك: (ئاهه‌نگ، ئاشنا، سه‌نگ، سوپا، سروود، سه‌ربه‌ست، شیرین، په‌نج، دره‌خشان...)، وشه‌ی هاوبه‌شیش مه‌رج نییه هۆیه‌که‌ی بگه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی که سهر به‌هه‌مان گروپه‌ زمان بی‌ت، به‌لکو وابوو له نیتوان دوو زمانی جیاوازی وشه‌ی هاوبه‌ش هه‌بووه، وه‌ك له نیتوان زمانی کوردی و عه‌ره‌بی، هۆیه‌که‌شی بۆ تاین و پێ‌که‌وه‌ژیان و بازرگانی و سنووری دوو نه‌ته‌وه‌که و هۆکاری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و پۆشنه‌یی... هتد، ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، وه‌ك: (سیما، مروه‌ت،...).

(۱) د. ئه‌وه‌حمانی حاجی مارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ۴۱.

پ - وشه و زاراوه‌ی تورکی له زمانی کوردیدا:

ههروهك چۆن زمانی كوردی له گه‌ل زمانه‌كانی عه‌ره‌بی و فارسی وشه‌ی وهرگرتوه و وشه‌ی هاوبه‌شی تێدابوو به هه‌مان شیوه و به هۆی دراوسیه‌تی و تێكه‌لاوی كورد و هاوسنوویی له گه‌ل زمانی توركیدا، گه‌لێ وشه و زاراوه‌ی تورکی كه‌وتۆته نیو زمانی كوردیه‌یه، وهك (قاپی، قه‌ره‌باغ، مه‌عین، یاپراخ...) هه‌روه‌ها هۆیه‌کی تری وشه‌ی به‌كارهاتوی تورکی له زمانی كوردیدا ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ده‌سه‌لات، واته، ئه‌و كاته‌ی عوسمانیه‌كان بۆ ماوه‌ی چه‌ندین سه‌ده به‌ ناوی ئیسلامه‌تییه‌وه ده‌وله‌تی عوسمانیه‌یان دامه‌زراند، كوردستانیش بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ ژێر حوكمرانی ئه‌واندا‌بووه، هه‌روه‌ها هه‌ندی جاریش هۆی بڵاوبونه‌وه‌ی زاراوه‌ یان وشه ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ناكۆکی و كێشه‌ی زمانیک له گه‌ل زمانیکێ دیکه، یان چه‌ند زمانی تر و زمانیک توانی به‌سه‌ر چه‌ند زمانیک زالبیت، هه‌روه‌ها كه‌سانی گه‌لێك به‌هۆی داگیرکردن و ئاوه‌دانی دوور له‌ نیشتمانی خۆیان به‌مه‌ش زمانه‌كه‌یان بڵاو ده‌بیته‌وه و خه‌لكان قسه‌ی پێ ده‌كه‌ن^(۱) و تا ئیستاش گه‌ر چاویك به‌ كۆمه‌لێ ناوی، وهك: (قه‌ره‌ته‌په، قه‌ره‌داغ، قوشته‌په، قه‌ره‌ه‌غیر، كۆپری، بیرالك^(*) و...)، ده‌یان ناو و وشه‌ی تریش

(۱) د. علي عبدالواحد وافي، علم اللغة، الطبعة السابعة، القاهرة، ۱۹۷۳، ل. ۱۷۰.

(*) بیرالك: گونديكه نزيك گوندى (كارينى سهر به ناحيه‌ی (شوان)ى پارينگاى كهركوكه.

بگێڕین دەبینین ھۆیە کە ی بۆ (ھۆکاری داگیرکردن) ی کوردستان لە لایەن
عوسمانییەکانەوە دەگەرێتەوە، کە پێویستە ئەگەر زاراوە و وشە ی
گونجاومان ھەبوو بەرانبەر ئەوانە، ھەولبدرێت وشە کوردییەکان
بە کاربێنین، بۆ ئەوێ زمانە کە مان لە وشە ی بێگانە پاک بکەینەو.

ت- زاراوە ی جیھانی:

نەك ھەر لە زمانی کوردیی، بگرە لە سەر جەم زمانەکانی جیھاندا
کێشە ی زاراوە ی جیھانی ھە یە، چۆن وەر بگێرێت و چۆن بگۆرێت و
وەر بگێرێت بە بێ گۆران، ئەگەر گۆرراش بە چ ڕێ یازێك دابڕێتێت. ئەم
کێشە نەش لە چەند پرسیاری کدا خۆیان دەنوێنن، ئایا بوونی ئەو زاراوە
جیھانییە لە زمانە کە ماندا پێویستە؟ ئەگەر پێویست بوو تا چ کاتیك
بمێنێتەو؟ ئایا مانە وە یان ھەمیشە ییە یان کاتی و قوناغییە؟ بۆ
وە لامدانەو سەرە تا دەبێ پێناسە یە کی زاراوە ی جیھانی بکریێت کە:
واژە یە کە ئەمڕۆ لە لایەن نەتەو و پێشکەوتوو و کانەو بۆ یەك واتای زمانی و
تاقە مەبەستی کی شارستانی، یاخود ڕۆشنایی و دەر بڕینی ئەرکی کی
یە کبگرتو بە کار دەھێنرێ^(۱)، وەك: (تەلەفۆن، سەتەلایت، مایکرو فۆن،
سی دی...) کە ھەموو کەس لێی دەگات و دەزانن بۆ چی بە کار دێت،
ئەمەش تاییبە تیە کی گرنگی زاراوە یە. لێرە دا دەبێت ئەوە بلێن بۆ دەبێت
لە ھەموو زمانەکانی جیھاندا وەك یە کەن و گشت کە سیکی ش تی بگات؟
ھۆیە کە ی بۆ ئەو دەگەرێتەو کە لە زۆریە ی زمانەکانی جیھاندا ئەو جۆرە

(۱) د. کامل بصیر، زاراوە ی کوردی ھەنسەنگاندن و لیکۆڵینەو، ل ۱۱۴.

داهیتانه نییه و له زمانه کانی تردا نهو داهیتانه به ناوی کهسانی درووستکه رهوه، دانراوه، نزمبوونی ئاستی پۆشنییری و کاری زانستی... له نیو هندی له قسه کهرانی زمانه کانی جیهاندا، بیجگه له مهش هوکاری هه بوونی زاراوهی جیهانی له زمانی کوردی و زۆریه ی زمانه کانی تر ده گه ریته وه بۆ ئەم خالانه:

۱- زۆریه ی زاراوه جیهانییه کان نهو وشانه ده گرنه وه که له بنه رتدا نه غریقی و پۆمانی کۆن و دیرینن وهك (فهيله سووف و تراجیدیا و کۆمیدیا و دیکتاتور و دیموکراسی...).

۲- به شیکێ تری زاراوه جیهانییه کان نهوانه که پێوه ندیيان به گۆرانی ژیانی مادیی و ئابووری و سه رده می شوێشی پیشه سازی نه و روپییه وه ههیه و له گه ل نهو پێویستییه زانستیانه هاتونه ته کایه وه که له ولاته پێشکه وتوه کاندایه تیراون^(۱)، وهك (پاسکیل، ته له فزیۆن، ئۆتۆمبیل، نه کته ر....).

۳- نه مپۆش له نیو نه ته وه پێشکه وتوه کانی جیهاندا کاتیك شتیك ده دۆز ریته وه یان مه به ستیك داده هیترئ سه ره نجام به زمانی نهو نه ته وه یه زاراوه یهك بۆ مه به سته داهیتراوه که یان شته دۆزراوه که سازده کریت^(۲)، ده بیته به زاراوه یه کی جیهانی، به لām گه ر هاتوو به رانه ر زاراوه جیهانییه که زاراوه ی کوردی په سه ن و گونجاومان هه بوو، پێویست ناکات په نا به ریته

(۱) د. کامل بصیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لیكۆلینه وه، ل ۱۱۵-

۱۱۶.

(۲) رۆژان نوری عبدالله، فهرهنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۱۵۲.

بەر زاراوه‌ی تر، به تاییه‌تی زاراوه‌ی جیهانی، بۆ ئەو‌ی زمانه‌که‌مان
 نه‌شیوێنن، بۆ نمونه تا ئیستاش زاراوه‌یه‌کی وه‌ك (مۆرفۆلۆژی)
 به‌کار‌دێنن له‌ بری زاراوه‌ی (وشه‌سازی) یان (سینتاکس) له‌ جیاتی
 (پرسته‌سازی) و ده‌یان وشه‌ و زاراوه‌ی تریش، بۆیه‌ ده‌بی‌ت هه‌ول‌بده‌ین واز
 له‌و زاراوه‌ جیهانییه‌ به‌ی‌ن و به‌کار‌یان نه‌هێنن.

وه‌رگر‌تی زاراوه‌ی جیهانیی سوود به‌ فهره‌نگی زمانه‌که‌مان
 ده‌گه‌یه‌ن‌یت و ده‌وله‌م‌ندی ده‌کات، چونکه‌ ئیمه‌ ناتوانین باس له‌
 پێشکه‌وتن و زانسته‌کانی سه‌رده‌م نه‌که‌ین، چونکه‌ زاراوه‌ی پێویست بۆ ئەو
 باب‌ه‌تانه‌ له‌ زمانه‌که‌ماندا ده‌ست ناکه‌و‌یت^(١). وه‌رگر‌تی زاراوه‌ی جیهانییش
 مه‌رجی تاییه‌تی خۆی هه‌یه‌ و به‌ پێی ده‌ستور ئه‌نجام ده‌در‌یت، ئه‌و‌یش
 ئه‌وه‌یه‌ که‌ ته‌گه‌ر هاتوو له‌ زمانی کوردیدا وێنه‌یه‌کی پرا‌وپری مه‌به‌ست و
 واتای زاراوه‌یه‌کی جیهانی نه‌بوو، ده‌بی‌ ئەو زاراوه‌ جیهانییه‌ وه‌ر‌ب‌گر‌ین و
 پێویست به‌وه‌ ناکات وشه‌ی ناب‌ه‌ج‌یی وای بۆ در‌وست بکه‌ین، که‌ له‌ گه‌ڵ
 مه‌به‌سته‌که‌یدا نه‌گونج‌یت و نه‌توان‌ی واتاکه‌ی به‌ ته‌وا‌ری بگه‌یه‌نی، به‌لام
 ته‌گه‌ر وشه‌ی په‌سه‌نی کوردی وامان هه‌بوو پێویسته‌ وشه‌ کوردیه‌
 په‌سه‌نه‌که‌ له‌به‌ر تیشکی یه‌کی‌ک له‌ ر‌ی‌بازه‌کانی سازکردنی زاراوه‌دا بکه‌ین
 به‌ زاراوه‌یه‌ک و له‌ بری زاراوه‌ جیهانییه‌که‌ به‌کاری به‌ی‌ن^(٢). سه‌ره‌رای
 ئه‌وه‌ش ب‌ی‌رو‌ب‌چوون و پای ج‌یا‌واز له‌ باره‌ی زاراوه‌ی جیهانییه‌وه‌ زۆر هه‌یه‌،

(١) رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ٢٥٣.

(٢) د.کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌ل‌سه‌نگاندن و ل‌یک‌ۆل‌ینه‌وه‌، ل ١١٦-

هەندیک وای بە باش دەزانن کە زاراوە کە وەک خۆی بێ دەستکاری
 وەرگیرێت و هەندیکی تر وای بە باش دەزانن بە دەستکارییەکی کەمەو
 وەرگیرێت و لە گەڵ ئەوەشدا هەندێ زاراوەی جیهانی هەیە لە بەرانبەریدا
 زاراوەی پەسنی کوردی هەیە، بەلام خەڵکە کە بە کاریان ناهینن و حەزیان
 پێ ناکەن، وەک وشە (ئەسپە ئاسنین) کە نەیتوانیوە وەک زاراوەیەکی
 شوێنی زاراوەی جیهانی بگرێتەو... هتد. (*)

پێنجەم: ڕینگای داتاشین (کورتکردنەو) - نخت واختزال -

Blends

داتاشینیش ڕینگەیهکی تری دەوڵەمەندکردنی فەرھەنگی زمانی
 کوردییە، بەلام بە ڕینگەیهکی سەرەکی دانانرێت، لە گەڵ ئەوەشدا لە
 پێکھێنانی زاراوەدا کاریگەریی خۆی هەیە. گەر تێبینی هەندێ وشە
 کۆن و نوێی زمانە کەمان، وەک وشە (دەستار) بکەین ئەم راستییە
 خوارەویمان بۆ ڕوون دەبیستەو:

۱- ئەم وشەیه بە پۆلەت لە دوو وشە پێکھاتووە، وشە (دەست) و
 چاوگی (ھارپن).

۲- وشە (دەست) وەک خۆی ماوەتەو و پاشان لە چاوگی (ھارپن)
 ڕەگی (ھار) وەرگیراوە.

(*) ھەر لەبارەی زاراوەی جیهانی و سوود و گێڕگرفتنەکانی، بڕوانە:

- محەممەدی مەلاکەریم و کەمال جەلال غەریب، ھەڵبژاردنی زاراوەی کوردی،
 گۆڤاری (پەرەردە و زانست)، ژمارە (۶)، سالی سیپەم، ۲۹-۵۵.

۳- پاشان دهنګی (ه) ی پړګی (هار) تیځووه و نه ماوه پاشان وشه ی (دهست) و (ار) چوونده ناویه ک و وشه یه کی یه ک قهواره یی (دهستار) ی درووست کردووه، بهمهش ده لټن داتاشین. هه روه ها دجه مال نه به ز وشه یه کی وه ک (کاژمیږ) ی بو (الساعة - کاتژمیږ) په سند کردووه ^(۱) دوا ی قرتاندنی دهنګی (ت) ی وشه ی (کات)، به لای نیمه شوه له وشه ی (کاتژمیږ) وشه یه کی وه ک: (کاژیر) داتاشین له وشه ی (کاتژمیږ) بو وشه ی (الساعة) له وانه یه گوځاوتر و له سهر زمان سووکت بیت.

زورجار نه و وشانه ی به شدار ی له لیکدانی وشه یه کی لیکدراو ده کهن، دهنګیک یان زیاتر له دهنګیک ده قرتیندریت و دوا یی لیکده درین و زارواویه کی نو ی پیکده هینن به زاروا ی داتاشراو ناوده بریت و به ړیبازه که شی ده وتریت (ړیبازی داتاشین).

له ژیر پروونا کایی نه وه ی باسکرا، ده تانین چند پیناسه یه کی داتاشین بکه یین:

- درووستکردنی وشه یه ک له دوو وشه ی سهر به خو یان زیاتر، بهمه رجیک هاوئا هه نګی له بیژه و واتای نیوان وشه داتاشراو که و هه ردوو وشه یان زیاتر له وشه لید داتاشراو کان هه بیت ^(۱)، وه ک:

کانی + ناسکان = کانیسکان

ړیځه + زمان = ړیزمان

^(۱) دجه مال نه به ز، زاروا ی لیژنه ی (ریاضیات) له ژیر وردیینی لیکولینه وده، گوځاری (پوژنی نو ی)، ژماره (۶)، ل ۱۰۶.

^(۱) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۱۲۰.

بایز + تاغا = بایزاغا

(خورماومیوژ) = خورمژ^(۲)...

- رپبازیکه بۆ سازکردنی زاراوهی نوییو له دوو وشه یان زیاتر له یه کیك له وشه ساده کان یان له ههردووکیان پاشان به دانهدهمیه کیان و سازکردنی زاراوهیه کی نوی له ههردووکیان^(۱)(*) بۆ نمونه:

(شمهك)^(۲) له (شت) و (مهك)هوه داتاشراوه، پاش قرتاندن و فریدانی دهنگی (ت) له وشهی (شت). یان (گاسن) له (گا) و (ئاسن) داتاشراوه، پاش قرتاندنی دهنگی (ئا) له وشهی (ئاسن). ههروهها (د. محمد علي الخولي) بهم شیویه پیتناسهی دهکات: blend=amalgam: وشهیه که له

(۲) ئەنجومهنی کۆچ، پێنوووسی کوردی، گۆڤاری کۆچی زانیاری کورد، بهرگی یه کهم، بهشی یه کهم، بهغدا، ۱۹۷۳، ل ۳۷۱.

(۱) د. کامل بصیر، زاراوهی کوردی ههڵسهنگاندن و لیکۆلینهوه، ل ۶۹.

(*) ههروهها لهو بارهیهوه بپروانه:

۱ - د. کامل بصیر، بهراوردکارییهك له نیوانی زمانی کوردی و زمانی عهरेبیدا، گۆڤاری کۆچی زانیاری عیراق (دهستهی کورد)، بهرگی (سیازدههم)، ل ۳۰.

ب - جهمال عهبدول، بهرکوئیکی زانسته زاراوهسازی کوردی، ل ۱۸-۱۹.

پ - ئیبراهیم ئەمین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری ئەمڕۆدا، گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۹.

ت - عبدالرزاق بیمار، زاراوهکانی ناو کتیبانی قوتابخانهکان، گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۹۷.

(۲) ئەنجومهنی کۆچ، زاراوهی کارگیچی، ل ۸.

تهنجامي يه كگرتني دوو مؤرفيم يان زياتر پيک ديت، له گهل پاراستني
 واتا پيکهيته ره کاني، وهک (smog) که له (smoke + fog)
 داتاشراوه^(۱) (*) يان زاراوهی (فیرگه) له (فیربون) و پاشگری (گه) وه
 داتاشراوه دواي تهوهی چهند پيتيکيان لي قرتيتراوه، جاري واش هديه
 پيتيان لي ناقرتينريت و بهر پييازي ليکدان دهکون و لهم بارهيه وه

(۱) د. محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)، ل ۳۳.

(۲) هرهوها له بارهی پيناسهی (داتاشين) وه له ههندي سرچاوهی تردا،
 پروانه:

ا- د. ايناس کمال الحيدوي، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في
 ضوء علم الاصطلاح الحديث، ص ۹۵.

ب- د. جلال شوقي، المصطلح العلمي بين الثراء والافناء، مجلة اللغة
 العربية الاردني، العدد المزدوج (۴۲-۴۳)، السنة السادسة عشرة، الاردن،
 ۱۹۹۳، ص ۱۱.

ج- قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم
 الفكر)، المجلد التاسع عشر - العدد الرابع، ص ۸۵.

د- د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، ص ۸۶.

ه- د. شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والتعريب، ص ۴۳.

و- انترنيت: فريد امعضشو، آليات الوضع المصطلحي في اللغة العربية.

ز- د. عبدالمالك بوحجرة، اقتراح في تكوين المصطلحات العلمية العربية،
 مجلة جامعة قسنطينة للعلوم الانسانية، العدد التاسع، الجزائر، ۱۹۹۸،
 ص ۸۱ - ۹۵.

- david crystal , dictionary of linguistics and phonetic ,
 London - Britain, ۱۹۸۰ , p۴۶.

د. کامل بصیر دهلیت: دهبی داتاشین شان به شانی ریبازی لیکدان به کار بهین و هیچ سنووریکیش ناتوانی له یه کیان جیابکاتهوه^(۱).

ریبازی داتاشین بۆ زمانی کوردی زیاتر گونجاوه وهك له زمانی عه ره بی، زانایانی عه ره ب زۆر ئاره زوومهندی ئهم ریبازه ناکهن و داوا ده کهن خه لکی خۆیانی لی دوور بگرن و وشه ی داتاشراو به باریکی قورس ده زانن، ته نیا کاتی نه بیته که زۆر پیویست بیت و هۆیه کهشی ئه وه یه زمانی عه ره بی زمانیکی دارپژراوییه و وه کو زمانه کانی هیندو ئه وروپایی رۆنانی نییه، له گه ل ئه وه شدا ته قه للای داتاشین له عه ره بییدا ههر هه یه و، بۆ ده لته مه ند کردنی زمانه که یان سوودیان لی بینیه و، له زمانی کوردیشدا سوودیکی زۆری لی بینراوه و له وشه ی دوور و درپژ که له سه ر زمان قورس بیت، رزگارمان ده کات.

ده شیت کورته کردنه وه و داتاشین به هه مان شت دابنریت، چونکه هه ردوو زاراوه ی ریبازی کورته کردنه وه یان داتاشین پیش هه موو شتیك بۆ سوو ککردن و نه هیشتنی قورسی و درپژی وشه کان به کار دیت و له گشت بواره کاندا سوودی ده بیت، به لام پیش ئه وه ی هیما ی کورته کراوه که بزانیته، ده بیت شاره زاییت له بنچینه ی وشه کورته کراوه کان هه بیت، بۆ نمونه (پ.ک.ک) کورته کراوه ی (پارتی کریکارانی کوردستان)، یان (ی.ن.ک) کورته کراوه ی (یه کیتی نیشتمانی کوردستان) هه... هتد. ئهم کورته کردنه وه یه ش نه ک هه ر له زمانی کوردیدا، به لکو له گشت زمانه کاندا ره چاو ده کریت و هیچ گومانیشی تیدا نییه که ئاراسته ی

(۱) د. کامل بصیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لیکوئینه وه، ل ۷۰.

گشتی هه موو زمانه کان به ره و کورتکردنه وهی شیوازی وشه کان ده پوات و مندالیش کاتی هه ولی گۆکردنی وشه در یژه کان ده دات بر گه کۆتاییه کانی ده لیت، چونکه دوا بر گه بووه که گوپی لی بووه و ئاسانتره بۆ له بیرنه چوون. له بهرته وهی بواری میتشکیان بچوکه و ناتوانن هه موو بر گه کان به یدک جار وهر گرن و بینه وه یادیان، بۆیه په نا ده به نه بهر دوا بر گه که گوپیان لی بووه. بۆیه زیده پۆیی ناکه بین له وهی که (داتاشین) به وینه یدک له وینه کانی کورتکردنه وه دابننن. به ههر شیوه یدک و ههر چۆنیک بیت داتاشین هۆیه که بۆ په ره سه ندن و په ره پیدانی زمان، که شایسته ی بایه خ و لی کۆلینه وهیه.

شه شه م: ریگای وهر گێران - الترجمة - Translation

هه موو زمانه کانی جیهان بۆ ده و له مه ند کردنی فره هنگی زمانه که یان په نا ده به نه بهر وهر گێران. ییگومان زۆرجار گهر بۆ هه ندی بواری وه ک زانستی، دهروونی، کۆمه لایه تی، فه لسه فی،... هتد زاوای گوخاوه نه بوو ده بیت په نا بهرینه بهر وهر گێران، که پیوسته بایه خی پی بدریت، چونکه هونه ر و سازگارییه، تیمه ی گه لی کوردیش پیوستیمان به پیگه یاندنی تویتیکی وهر گێری زانستی و ته کنیکی هه یه، نه دازایاران و تاییه ته ندانی بواره کانی دیکه ی زانست که به زمانی بیانیان خویندوه پیوسته بۆ وهر گێران هان بدرین و که ره سه ی پیوستیان بخریته بهر ده ست.

ئەو ھەول و كۆششانەى كە بە ئەنجام گەياندارو، بۆ وەرگىپرانى كىتەبەكانى خويىندىن و پۆنانى زانستە زاراو و فەرھەنگى ھەموو جۆر و كورداندنى نووسراو و پشتىپىبەستىيان لە راپەراندنى كاروبارى فەرمانگە و فەرگە و زانكۆكاندا دران، بوونە ھۆى كۆيوونەو و كەلەكەبوونى سەدان و ھەزاران وشە و زاراوئى نوئى، بەلام بە داخەو، زۆريان فەرماوۆشكران و لەبەرچوونەو، بەھۆى نەبوونى بنەماى زمانەوانى يەكگرتوو، جىياوازى پىوانە و بەرنامەى نىوان زانا و زمانەوان و وەرگىرەو، كە بوو ھۆى ئەوئى باوەرمان بە خۆمان و زمانەكەمان كز بىي، وابزانين كە بە رەوتى خىراى گەشە و پىشكەوتنى زانستى راناگات لەبەرئەو پىيوستە بايەخىكى زۆر بە وەرگىپران بەرئىت و بەرئىتە بنەما و پىوانە و كورداندن بەكەينە بارىكى تايبەتى وەرگىپران^(۱).

دەربارەى ئەوئى تايە چەندە و تا كەى پەنا بەرئىنە بەر وەرگىپران؟ لە راستيدا بەپىي توانست نايىت دەرگا بخەينە سەر پشت و بە بى سى و دوو وشە و زاراوئى بىنگانە وەرگىرين، ديارە ھەندى واژە و وشەى زۆر پىيوست دەتوانين رى بە خۆمان بەدين لە رىنگەى وەرگىرەو زمانەكەمان دەولەمەند بەكەين، ھىچ زمانىكىش نىيە لەم جىھانەدا لە چوارچىوئەكى قالپىكى تەسكى تەنبايى خۆماليدا گەشە بكات و بەرەو پىشەو بەروات.

وەرگىرانيش وەك رىيازىكى پەرەسەندنى ھەر زمانىك بە ھۆكارىكى گرنگى پەرەگرتنى پىوئەندى كەلتورى، كۆمەلەيەتى و سىياسى زمانى لەگەل زمانەكانى دىكەى جىھان دادەنرئىت، پۆلئىكى چالاكىشى لە دەولەمەندكردنى زمانى كوردى ھەيە، لەگەل ئەوئەشدا نايىت گشت كاتىك پەنا بەرئىتە بەر وەرگىپران، بە

(۱) جەمال عەبدول، بەركولئىكى زانستە زاراوئەسازىي كوردى، ل ۶۷.

پێچهوانه‌ی زمانی فارسی که به‌بێ سلک‌دانه‌وه ده‌رگای خستۆته سه‌ر پشت بۆ ده‌رگرتنی زاراوه له زمانه‌کانی دراوسێوه، به تاییه‌تی زمانی عه‌ره‌بی. له‌مه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که ده‌رگیژان هۆیه‌که بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی زمان و په‌ره‌پێدانی و هاوچه‌رخکردنی، چونکه ده‌رگیژان پال به‌ مرۆڤه‌وه ده‌نیت، که به‌دوای وشه و زاراوه‌ی نوێ و بۆچوونی نوێدا بگه‌ڕێ، که‌واته ده‌رگیژان به‌م شیویه‌ پێناسه ده‌کری‌ت: گواسته‌وه‌ی زاراوه‌ی بیانی بۆ زمانی کوردی به‌ واتا‌که‌ی نه‌ک به‌ بێژه‌که‌ی^(١).

ده‌رگیژ له‌ زمانی کوردیدا به‌دوای بێژه‌ی به‌رانبه‌ر ئه‌و چه‌مک و واتایه‌دا ده‌گه‌ڕێت که هه‌مان واتای زاراوه‌ بیانییه‌که به‌دات یان کوردی چی ناوانێک له‌م چه‌مک و وشه‌یه ده‌نیت له‌گه‌ڵ چه‌مکه‌ بیانییه‌که له‌هه‌موو لایه‌نێکه‌وه ده‌کوێتته‌وه، ئنجا به‌کاری دینیت^(٢)، یان ده‌رگیژان ڕینگه‌یه‌که بۆ له‌یه‌که‌گه‌یشتن، به‌ هۆیه‌وه ده‌توانی‌ت بیر و هه‌ستیک، که به‌ زمانیک نووسراییت یان وتراییت، به‌ زمانیکێ تر ڕابگه‌یه‌نریت، به‌ جۆرێک که هه‌مان بیر و هه‌ست و نه‌ست و سۆز و ناواز و په‌زم و (ئیقاع) و شێوازی سه‌رچاوه‌ نووسراوه‌که، یان وتراوه‌که به‌ ڕوونی و

(١) د.که‌مال مه‌عرف، ئه‌ده‌بیاتی کلاسیکی و نوێخوازی کوردی، چاپی یه‌که‌م، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل ١٢٢.

(٢) محه‌مد وه‌سمان، گێڕگرفته‌کانی دانانی زاراوه له‌ زمانی کوردیدا، ل ٦٠-٦١.

پهوانی و بههه مان مه بهست و كول و قولپه وه له وه رگپانه كه دا پهنگ بداته وه و
وهك ئاوتنه يهك تييدا بدره وشي ته وه^(۱).

بههوی رپیازی وه رگپانی شه وه چندان زاراهوی نوی هاتوته نیو زمانی
کور دییه وه، وه کو:

به گشتی کردن (گشتاندن) = تعمیم

هه والگری = الاستخبارات

جهنگی كنداو = حرب الخلیج^(۲)

سه ندیكایی النقاییه unionism

پیشه گه رای القبلیه Apriorism^(۳)

نازادی رۆژنامه وانی حریه الصحافة = Liberty of press

هونه رکاری = تصمim Layingout^(۴)

دهسه لاتی چواره م = السلطه الرابعه Four thestate

وینه خوازی Imagist

ئه ده بناس Literathol

هونه ری شیعر Poetics

^(۱) ابراهیم امین بالدار، هونه ری وه رگپان، گۆفاری (پۆشنییری نوی)، ژماره
(۱۲۱)، بهغدا، ئاداری ۱۹۸۹، ل ۱۱۲.

^(۲) رۆژان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زاراهه سازی کوردی، ل ۲۲۱.

^(۳) محمه د چیا، فرههنگی فهلسه فی (ئینگلیزی - عه ربی - کوردی)،
چاپی دووم، سلیمانی، ۲۰۰۴، ل ۲۰۰.

^(۴) بهدران ئه حمه د حه بیب، فرههنگی زاراهه گه لی راگه یاندن (ئینگلیزی -
کوردی - عه ربی)، هه ولیئیر، ۲۰۰۵، ل ۹۶.

Ex change بهای گۆرینهوه، بهایی گۆهورینی = قیمة التحویل value^(۱)

گرنگیا گۆهرینی

بینراو، دیدار منظور، مرئی Visual^(۲)

Hexose هکسۆز سکر سداسی ذرات الکربون = شه کریکی شهش گهردیله
کاربۆنیه^(۳)

.... هتد.

دهیان زاراوهی تریش له گشت بوارهکانی زانستیدا هاتوونه ته کایه وه و
زمانی کوردییان دهوله مه ند کردوه .

له کاری وهرگیژاندا، هه ندی جار جوړهکانی وهرگیژان وا له وهرگیژ
دهکه ن که کاره که ی لاواز و سست بی ت و له ئاست هه ندی ناو و وشه دا
به هه له دا بجیت، بۆ نموونه له وانه یه وهرگیژیک که چاوی به ناویکی وهک
(ابو فیان) ی نووسه ر بکه ویت یان (حاجی جندی) ی له کاتی وهرگیژانی

(۱) بهختیار سه جادی و محهمه د مه حمودی، فهرهنگی شیکارانه ی زاراوه ی
ئه ده بی (کوردی - ئینگلیزی)، هه ولیئر، ۲۰۰۴، ل ۱۸۵.

(۲) لیژنه ی ئه ده ب له کوپی زانیاری کوردستان، زاراوه ی ئه ده بی (کوردی -
عه ره بی - ئینگلیزی)، هه ولیئر، ۲۰۰۶، ل ۱۷۵، ۱۹۸.

(۳) جه مال عه بدول، فهرهنگی کیمیا (ئینگلیزی - عه ره بی - کوردی)،
یه که م چاپ، سلیمانی، ۱۹۹۸، ل ۲۳۰.

.... چه ندین نموونه ی تریش که نا کریت سه رجه م فهرهنگه کوردیه کان
ریزیکه ی و نموونه یان لیوه رگرین.

وشه به وشه بییانکات به (باوکی ثیان) و (حاجی سهریاز)، بۆیه
 وەرگێڕان به لای ئیمه وه هونه رێکی به رزه و لیها تووی و کارامه یی ده ویت.
 رێبازی وەرگێڕانیش که له زانستی زاراوه سازیدا به کار ده هیئریت،
 به چه ند تاییه تمه ندیه که له رێبازی وەرگێڕانی ده ق جیا ده کریته وه، له م
 تاییه تمه ندییانه، رێبازی وەرگێڕانی زاراوه واتای ته نیا وشه یه که وهرده گیڕی،
 که زاراوه وەرگێڕاوه که یه، به لام له رێبازی وەرگێڕانی ده قینک ئه و وشه و
 ده برین و رسته و دارشتنانه وهرده گیڕپین که ده قه که پیک ده هیئن،
 سه ره بام رێبازی وەرگێڕانی زاراوه تاقه رێبازی که چه رێبازی وەرگێڕانی
 ده ق سی لقی سه ره کیی لیده بیته وه، که له هونه ری وەرگێڕاندا به:

- وەرگێڕانی وشه به وشه.

- وەرگێڕان به ده ستکارییه وه.

- وەرگێڕان به ئیلهام و خورپه وه، ناوده بریت^(۱)، به لام ده توانین بڵین که
 وەرگێڕان به شیوه یه کی سه ره کی دوو جوړی هه یه: یه که میان ئه و چه شنه
 وەرگێڕانه یه که وەرگێڕه که وته ی یه کینک، ده ست به جی به شیوه یه کی
 زا ره کیی له زمانیکه وه بۆ زمانیکه تر وهرده گیڕی. ئه م جوړه وەرگێڕانه به
 زوړی له گفتوگو ی ئاساییدا به کار ده هیئریت^(۲)، که ده توانین ناوی بنیین
 وەرگێڕانی (ده ست به جی) یان (وهرگێڕانی زا ره کی) و ئیستاش به
 شیوه یه کی فراوان له کۆنگره و کۆر و کۆبوونه و کانی جیهاندا

(۱) د. کامل به صیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لی کۆلینه وه، ل ۸۹.

(۲) ابراهیم امین بالدار، هونه ری وەرگێڕان، گو فاری (پۆشنیری نوی)، ژماره
 (۱۲۱)، ل ۱۱۲-۱۱۳.

به کارده هینریت، دووهمیان ئەو جوړه وەرگیرانه یه که یه کیڅ نووسراویک
 دهرباره ی بابەتینکی زانستی یان هونه ریی، یان هەر زانیاریه کی تر له
 زمانیکه وه وەرگیرې بۆ زمانیکې تر^(۱). دهتوانین له کوردیدا پئی بلین
 (وەرگیرانی نووسراوی). له کاری وەرگیرانیشدا تا دهتوانریت دهیت له
 وەرگیرانی وشه به وشه دوور بکه وینه وه، به لām ئەو زاراوانه ی تاکن له جی
 وەرگیرانی وشه به وشه دهتوانین وەریانگیرین، ههروه ها به پئی توانست
 ئەگەر وشه که، یان زاراوه که پروون بوو دهتوانین په نا بهرینه بهر وەرگیرانی
 وشه به وشه، به پینچه وانه شه وه وەرگیرانی واتا به واتا سوودی زۆرتر
 دهیت.

وەرگیرانیش به هەر جوړیکې بیت، له م کاته ی ئیستاماندا سوودی
 زۆره، له وانه دهوله مند کردنی زمانه که مان به و وشانه ی که گوزارشت له
 واتا مرییه کان ده کهن، ههروه ها کۆمه لای زاراوه ی زانستی تازه مان پئی
 ده به خشیت، که ناتوانین له په ره سه ندنی زانستیماندا وازیان لی بینین.
 ریگا به وەرگیران دراوه، به لām به مه رجی ته نیا نه وه ی پیویست بیت
 نه وه که له دواړوژدا بیته جی مه ترسی له سه ر زمانه که مان و بیته هوی
 بزار کردن و فه وتانی نه ریت و کولتوور و باری پۆشنیری گه له که مان.

(^۱) ابراهیم امین بالدار، هونه ری وەرگیران، گوڤاری (پۆشنیری نوی)،
 ژماره (۱۲۱)، ل ۱۱۳.

بناغه کانی وەرگیرانی زاراوه بۆ سەر زمانی کوردی:

له کاتی وەرگیرانی هەر زاراوهیهک بۆ زمانی کوردی، چەند خالێک هەن، دەبێت پەچاو بکەین، لەوانە:

۱- پێویستە ئەو وشە و زاراوه و زانیاریانە دەستنیشان بکەین، کە ئەمڕۆ بۆ باری زانیاری کورد پێویستن، یان پێوندهیهکی تەواویان بە زانیارییه نوێیه کانی ئەم سەدهیهوه هەیە، وەک ماتماتیک، فیزیا، کیمیا... هتد.

۲- سوود لە هەموو شێوه کانی زمانی کوردی وەرگیرێت.

۳- سوود لە هەموو جۆره فەرھەنگه کانی زمانی کوردی وەرگیرێت.

۴- بوژاندنەوهی هەندێ زاراوه و وشە دێرین، بۆ نمونە وشە (دەلاندن)^(۱) بۆ (تەنافەز - نەسوح) بە کاربەھێنرێت.

۵- ئەو وشە و زاراوه زانستییە بیانیانە ی هەن و لە کوردیدا بەرانبەریان نییه، وەک خۆیان بێننەوه، وەک (ترانسستەر، بارۆمەتر، رادیۆتەر، کامیتر، پۆزەتیف، نەگەتیف، پاوەن، فۆلت، لیتر... هتد).

۶- وردبۆنەوه لە واتای زاراوه وەرگیراوه کە.

(۱) ھەژار، فەرھەنگی ھەنبانەبۆرینە، ل ۳۲۵.

(۲) دەلاندن = تەپایی دادان، تەپەشوح، بە فارسیش تراویدن، نشتی پی دەوترێت. (ھەنبانەبۆرینە ل ۳۲۵).

۷- هەندىك كورته وشە، يان زاراوەى زانىارىي هەن، واباشە هەر وهكو
خۆيان بهيئەلرئەوه، وهكوو = ئەكاتە . ناكاتە (بچوكتەر، گەورەتر، بى كۆتا...
هتد).

۸- وهگيرانى زاراوه به گويزه پيويست.

۹- ئە کاتى دەستنيشانکردنى زاراوەى زانستىي کوردیدا، لە
تەنيشتييهوه بنه‌پته‌که‌ی پيشان بدریت که سەر به چ زمانیکه.
۱۰- خۆ دوورخستنهوه لە وهگيرانى وشە به وشە.

۱۱- خۆبه‌ستنهوه به ديارده‌ی زاراوه هاوواتاکان و چەند وشەيه‌کی
زانبارى کوردی هاوواتاکه به‌رانبه‌ر چەند وشەيه‌کی زانستىي ئینگليزى،
يان عەره‌بى به‌کارده‌يئيرين، تا ئيستاش ئەو گيوگرفته هه‌يه که کام
وشه‌ی کوردی به‌رانبه‌ر کام وشه‌ی ئینگليزى، يان عەره‌بى دابنريت، وه‌کو
لە عەره‌بيدا (السحالي، العظايا، الصنب، اسفنقور، ابوبريص، ارول) لە
کوردیدا: (مارمیلکه، قۆڤی، شه‌وگەرد/شه‌وگەر، بزغژ، دیله‌مار،
سوسه‌مار، پيسپيسۆک، مه‌لاته‌قته‌قینه‌...) واباشه که چاکترين وشه‌ی
کوردی له‌مانه به‌رانبه‌ر چاکترين وشه‌ی عەره‌بى دابنريت.

۱۲- پيويسته وشە و زاراوه کوردیيه‌کان کوردیيه‌کی په‌تى بن، لە
فه‌ره‌نگی کوردی يان لە ئاخاوتنى کورده‌واریدا به‌کاره‌يئيرابن.

۱۳- وشه‌يه‌کی وا هه‌لبه‌ژيرين که بيژه‌که‌ی له‌گه‌ل بيژه‌ی وشه‌يه‌کی
تردا تیکه‌ل نه‌بيت، بۆ نمونه ئەگەر (چری) بۆ (کشافه) دابنن ده‌شیت
له‌گه‌ل (چری) (مرونة) تیکه‌ل بیٔ، له‌به‌رئەوه واباشه بۆ (کشافه) (چری)
دابنن.

۱۴- واباشه بهرانبهر هدر وشه يهك، يان زاراوه يهك، ته نيا يهك وشه يان زاراوه ي كوردی هه يیت، وهك بهرانبهر (اللیل) ی عه ره بی ته نیا وشه ی (شه و) هه يیت.

۱۵- واباشه وشه هه لبرێردراوه كه بتوانریت بۆ چهند جورێكى تر پهری پێبدریت، بۆ نموونه به كارهیئانی (تهوژم) بهرانبهر (تیار) باشه، چونكه ئه و ساكه دهتوانین بڵێن (تهوژمی با)، (تهوژمی ئاو)، (تهوژمی خوین).

۱۶- وهرگێڕان له زمانى بێگانه وه وهكوخۆی، يان به دهستكارى به وه، يان به كورتكردنه وه، يان به وهرگێڕان يیت.

۱۷- لێكولینه وه يهك باس له شێوه ی رێزمانی ئه و وشه بێگانه یه ی، كه ده مانه ویت دهستكاریان بکه ی یان كورتیان بکه ی نه وه، بکات.

۱۸- له كاتى وهرگرتنى يان گۆڕینی يان وهرگێڕانى وشه و زاراوه ی نویدا، پێویسته ئه و وشه و زاراوانه له ته نیشتیایانه وه راڤه یه كى كوردی كورت و پر و اتایان بۆ دابنێن.

۱۹- ئه و وشه و زاراوانه ی كه پێوندىیان به ناوی هه ندێك ماده ی كیمیایى يان گیاندار يان ڕووه كه وه هه یه ... و له كۆنه وه به كارهیئراون با ههروه كو خۆیان بێننه وه، چونكه رێكه وتنیكى جیهانیان له سه ر كراوه، بۆ نموونه:

Oxygen اوكسجين ئوكسجين ----- ترشى په يداكه ر

۲۰- ته گه ر وشه يهك له بنچینه دا كوردی بوو و زمانىكى تر وهرگرتبوو، هه چى تیدا نیه به دهستكارى به وه وهر بێگرینه وه و بیه یه نه سه ر شێوه ی كوردی و به كارى به یێن، بۆ نموونه:

بنچینهی کوردی عه‌ره‌بی شیوه تازه‌که‌ی له‌کوردی
به‌هار بهارات به‌ه‌اره‌مه‌نی = به‌هار هتد^(*).

جگه له‌م خالانه‌ش هه‌ندی هۆکار، یان ڕینگه‌ی تر هه‌یه، که به هۆیه‌وه
وشه‌ی نوی دیته نیو زمانی زگماکه‌وه:

أ- داگیرکردن: Invenntion

زۆرجار داگیرکردن و ده‌ستبه‌سه‌رداگرتنی ولاتیك له‌لایه‌ن ولاتیکی
تره‌وه، ده‌بیته هۆی نه‌وه‌ی کار بکاته سه‌ر دانیش‌توانی و هه‌ندی وشه و
زاراوه‌ی خۆی بخاته نیو فره‌هه‌نگی زمانی ولاته داگیرکراوه‌که‌وه، یان

(*) سه‌باره‌ت به‌م خالانه‌ی که ده‌بیته ڕه‌چاو بکړین له وه‌رگیرانی زاراوه‌ی
کوردی، پروانه:

أ- محهمه‌دی مه‌لاکه‌ریم و که‌مال جه‌لال غه‌ریب، هه‌لبژاردنی زاراوه‌ی
کوردی، گۆفاری (په‌روه‌رده و زانسته)، ژماره (٦)، سالی (٣)، ل ٤٩ - ٥٥ =
ب- د. کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌له‌سه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ٩٢ -
٩٦.

پ- کۆمه‌لی نووسه‌ر، گۆفاری (په‌روه‌رده و زانسته)، فره‌هه‌نگی زاراوه‌کانی
قوتابخانه، ژماره (١٤)، سالی (٣)، به‌غدا، ١٩٧٨، ل (المقدمه).

ت- محهمه‌د وه‌سمان، به‌ره‌و فره‌هه‌نگی پزیشکی یه‌کخراو، گۆفاری
(نووسه‌ری نوی)، ژماره (١٨)، ل ١٨ - ١٩.

ج- جه‌مال عه‌بدول، به‌رکۆلیکی زانسته زاراوه‌سازی کوردی، ل ٧١ - ٧٢.

چ- د. نه‌سرین فه‌خری، به‌کوردیکردنی زاراوه، گۆفاری (پۆشنییری نوی)،
ژماره (١١٤)، ل ١٢٧ - ١٣٢.

هەردوو زمانە کە دەتوانن وشە لە یەكترییەوه وەربگرن و یان تەنیا یەك زمان خۆی دەسەپیییت و زمانە کە یەكە وشە ی لێ وەر دەگریت.

ب- بازرگانی: Trade

پێوەندی ئابووری و کۆمەڵایەتی زمانیک لە گەڵ زمانانی دیکە، دەبیستە هۆی ئەوەی زاراوه بێنە نێو زمانی زگمەک، وەک: (دۆلار، یۆرۆ، تومەن / تومەن، لیره...).

پ- هۆکارەکانی جوگرافی:

سنوور و شوێنی کوردستان وایکردووه، کە چەندین وشە لە زمانە دراوسێکانی (فارسی، تورکی، عەرەبی... وەربگرین.

ت- دۆزینەوهکان Exploration :

ئەو دۆزینەوه و داھێنە زانستییانە ی لە ولاتانی دیکە ئەنجام دەدرێن و زاراوی تایبەت بەو بوارانەیان بۆ دادەنریت، زۆر جار لەبەر پێویستی زمانی کوردی بەو واتایانە لە بواری زانستیدا، ئەم زاراوانە دێنە نێو زمانی کوردییەوه.

ج- کۆچکردن: Imigratio

ئەمیش هۆکاریکی گرنگە بۆ هاتنی کۆمەڵیک وشە و زاراوه بۆ نێو زمانی زگمەک تا ئەندازە یەکیش توانیویانە فەرھەنگی زمانە کە دەولەمەند بکەن^(١).

^(١) رۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ٢٢٥-٢٢٦.

هەندى گېوگرافىيە وەرگىرپان

پروفسەى وەرگىرپان لە ئاکامى بلاوى زانىارىي و تەکنەلۇژيا لە جيهاندا و
هەر زمانىک بە پىنى تايبەتمەندىي خۇى تووشى چەندىن گېوگرافىيە دەبىت،
لەو گېوگرافىيەى کە تووشى وەرگىرپانىش دەبىت-کە کردەيه کى
بەردەوامە- لە هەندى خالى پىکداچو خۇى دەبىيىتتەو لەوانە:

- ئەوانەى بايەخ بە وەرگىرپان دەدەن لەو باوەردان کە سىستەمى
پەرەردە تا ئىستاش لە شىوازەکانى وانەوتنەوئى زمانى کوردیدا
کەمتەرخمە، سەرەراى ئەوئى لە گشت قۇناغەکاندا بە کوردى
دەخوینرى، بەلام لەبەرئەوئى مامۇستاکانى زمان جەخت دەکەنە سەر
ئەوئى خویندکار پەنا بەریتە بەر لەبەرکردنى دەستوورەکان، تا ئىستاش
بە باشى ناتوانن پىنى بنووسن و قسەى پى بکەن^(١).

- بوونى شىوەزارى جوړاوجۆر لە زمانى کوردیدا ئەمىش تا ئاستىک
کار دەکاتە سەر پروفسەى وەرگىرپان، هەندى جاريش بوونى ئەو
شىوەزارانەش لە پروفسەى وەرگىرپاندا لای هەندى کەس سوودى خۇى
دەبىت، بۆ نمونە گەر وشەيه کت وەرگىرا و واتاکەيت بە شىوەزارىک نەزانى
دەتوانى بە شىوەزارىکى تر واتاکەى وەرگىرپت.

- دواکەوتنى ژيارىي و زانستى کە زۆربەى پارچەکانى کوردستان بە
دەستىيەو دەنالىئن، لەبەر چەندىن هۆ: نەبوونى دەولەت، ژێردەستەيى،
نەبوونى داھىنان لە پارچەکانى کوردستاندا، نەخویندەوارىي...، کە پۆلى

(١) نجاة عبدالعزيز المطوع، آفاق الترجمة والتعريب، مجلة (عالم الفكر)،
المجلد التاسع عشر - العدد الرابع، وزارة الاعلام، كويت، ١٩٨٩، ١١٧.

سهره‌کی له بواری وەرگیران و به تایبەتی له دامودەزگای زانستی و زانکۆیی و پۆشنیبریدا دەگیرێت.

لەگەڵ ئەوەشدا زمان دەشیۆت بۆ و تنه‌وه‌ی وانه‌ی زانسته‌ مرۆیه‌کان و زانستی پراکتیکی نوێ، بە‌لام لاوازی له بواری سەرچاوه‌ی زانستی و ته‌کنیکی و کتیییی خویندنی بواره‌کانی پزیشکی و ئەندازیاری و فیزیایی و... هتد هه‌یه‌.

- فەرزاراوه‌یی زیاتر له‌یه‌ك زاراوه‌ی زانستی كه بۆ یه‌ك چه‌مك دانراوه‌.^(١)

- نه‌ه‌بونی ده‌زگایه‌ك كه تایبەت بێت به‌ کاری وەرگیران.

مەرجەکانی وەرگیر:

پێویسته‌ ئەم مەرجانه‌ی خواره‌وه له وەرگیردا هه‌بێت، وه‌ك:

١- به‌ لایه‌نی كه‌مه‌وه‌ زمانێکی تر، له پال زمانه‌كه‌ی خۆیدا بزانی‌ت.

٢- زانیارییه‌کی باشی له ده‌ستووری هه‌ردوو زمانه‌كه‌دا هه‌بێت.

٣- توانستی شیکردنه‌وه و لێكدانه‌وه‌ی ئەده‌بیی هه‌بێت.

٤- بیرۆکه‌ و ویناکردنێکی باشی بۆ ناوه‌وه‌ی ده‌قه‌كه‌ هه‌بێت.

٥- ده‌ستپاکی له وەرگیراندا زۆر گرنگه‌، وا له وەرگیر ده‌کات كه پۆژ

به‌ پۆژ بروای به‌ خۆی و کاره‌كه‌ی زیاتر بێت.

^(١) انترنیت: فرید امعششو و رشید سوسان، ترجمة المصطلح الأجنبي

وجهود المغاربةین فیها

/?p=١٨٩٥٣.www.doroob.com

٦- خاوهنی رۆشنییرییه کی هههه لایه ن بیت و به بهردهوامی ههول بدات
بخوینیتتهوه.

٧- له کهلتوووری نهو دوو نهتهوهیه که لیوهی یان بۆی وهردهگیریت
ئاگادارییت.

ئهههانه و چه ن دین خالی تر، که ده بییت له وه رگیردا هه بن و
هه مووشیان گرنگن، به لام خالی یه کهم زۆر گرنگه، که وه رگیر چه ن دیک
زمانی بیگانه بزانی، زیاتر له کاره که ی سه رکه وتوو ده بییت، هاوکات ته نیا
ئه هه مه رج نییه بۆ نه وه ی بییتته وه رگیر، به لکو پیویسته مه رجه کانی
تریشی تیدابن، هه روه ها خالی دووه مییش یه کی که له و خاله گرنگانه ی که
پروسه ی وه رگیرانی له سه ر بنیات ده نریت.^(١)

هه وته م : پیگای پیوانه (زه رپیتژ) - کلمه مقتبسه بالقیاس
Calque, Translation loan-Word

وشه ی (زه رپیتژ) یان (پیوانه) له گشت زمانه کاندایه رچاو ده که ون و
له رپی داتاشین و واتاوه وه رگیراون وارپده که وی وشه یه کی بیگانه له پرووی
وشه سازییه وه له چه ند به ش پیکهاتبی و چون دروست بووبی و واتای چی
بی، له وه رگرتن و وه رگیراندا بۆ سه ر زمانیکی دی، پیکهاتن و
درووستبوون و واتای ره چاوکراون^(٢) له پرووی درووستبوونی وشه سازییه وه

(١) سامیه اسعد، ترجمه النص الادبی، مجلة (عالم الفکر)، المجلد التاسع
عشر - العدد الرابع، وزارة الاعلام، کویت، ١٩٨٩.

(٢) د. نه وره حمانی حاجی مارف، فرههنگی زاراوه ی زمانناسی، ل ٣٩٦.

له زمانه بېگانه که دا چوڼ بووه، له زمانه که ی دیکه یشدا هدر بهو جوړه داتاشراوه. ههروه ها له پروی لیکسیکولوژی شیه وه واتیان بووه، هدر بهو شیویه واتی به خشیوه، بۆ نمونه وشه ی (pronoun) ی ټینگلیزی، که له (pro - جی، له جی، له باتی) و (noun - ناو) پینکها تووه به (جیناو) که له (جی) و (ناو) په یدا بووه، وړنراوه.

پېبازی پټوانه ش گشت گهلانی جیهان به پپی تاییه تمندی زمانه که ی خوځیان سوودیان لی بینیه و هدر یه که ش به جوړیک باسی کردوه و ناوی بردوه، بۆ نمونه له زمانی عه ره پیدا تم پېبازه له دانان و سازکردنی وشه و زاراوهدا به ناوی (القیاس) ناوبراوه و بهوه ناسراوه که بنه مایه که له ژیر پروناکیی نه ودا گشت ده ستوره کانی زمان و دارپژراوه کانی وشه و واتی کانی وشه بنیات دهنرین، ههروه ها پټوانه وه کو پټوانه و تهرازوو وایه به ده ست زمانه وانه کانه وه، که له ریگه یه وه ده توانریت راستی و هه له کانی دیارده یه کی زمانه وانی لیک جیا بکه نه وه^(۱)، که له زانستی وشه سازی و زاراوه سازی هاوچه رخدا باوه. ههروه ها له باره یه وه و تراوه: نه وه یه که وشه یه کیان دهسته واژه یه که له هدر زمانیکدا له ریگه ی وه رگی پانی وشه که یان دهسته واژه که بۆ سهر زمانیک دی که نوی ده کریتته وه^(۲)، وهک (التقیم) که بۆ وشه ی (خه ملاندن) وه رگی پراوه که به پپی پېبازی پټوانه وشه یه کی تازه ی لی درووست کراوه بوته (نرخاندن) یان (ضربیه العرصات) وه رگی درداوه بوته (زهویانه) و به پېبازی پټوانه بوته (کاوالانه) یان له

(^۱) د. ابراهیم انیس، من اسرار اللغة ۱۹۷۵، ل ۸.

(^۲) د. محمد علی الخولی، معجم علم اللغة النظري، ل ۲۹۱.

وشەى (استنفار) ۋە گىتەرداۋە بۇ وشەى (راپىچان) ۋە بەھۆى رېبازى پىئوانە، چەندىن وشە ۋە زاراۋى دىكەى پى دروستكراۋە، ۋەك (راپىچانى گشتى، راپىچ دەر^(۳)...).

ئىمە گەر چاۋىك بە سامانى وشەكانى زمانى كوردىدا بىشىنىن، دەبىنىن ھەرىكە ۋە بە پىتى رېبازىك دانراۋە ۋە بۇ مەبەستىك بە كاردىت، لەم قۇناغەى ئىستەى زمانەكەماندا لە ھەمور بوارەكانى زانستدا پىۋىستىمان بە سازكردنى زاراۋى نوپىاۋ ھەيە، زمانى كوردىش يەكىكە لەۋانەى كە بە رېبازى پىئوانە ناسراۋە، بۆيە پىۋىستە ئەم رېبازانەى زاراۋى كوردى بىكەينە پىئوانەيەك بۇ زاراۋەسازى، بەلام مەرجى گرنگى ئەمەش تىگەىشتىكى زانستىيانەى سىروشتى زمانەكەمان ۋە شارەزايى ۋە لىزانى ۋە تايىبەتەندىيەكى قول ۋە فراۋانى زانستەكانى زمانە^(۱)، كە لە ھەمور جىھاندا ئەكادىمىيانە رەچاۋكران، ئەم چەند غومونەيەى خوارەۋە ئەۋ وشانەن كە بە رېبازى پىئوانە سازكران:

وشـــــــــــــــــە زاراۋەى پىئوانە

دانساز دەرمانساز، زاراۋەساز، پاترىساز

مردووشۆر، جىلشۆر، قاپشۆر، مالىشۆر

دارتاش پەيكەرتاش، سەرتاش، رىشتاش

جووتىيار كىيار، فرۇشيار، ھۇشيار

ئاۋكىش بەردكىش، چۆپى كىش، باركىش

(۳) مسعود محمد، زاراۋەسازى پىئوانە، ل ۱۵۱.

(۱) جەمال عەبدول، بەركوئىكى زانستە زاراۋەسازى كوردى، ل ۴۷.

ترسنۆك لەرزۆك، نەزۆك، گەرۆك
 داربەند شیشبەند، سیمبەند، تیلبەند
 زەویانە پووشانە، مەرپانە، سەرپانە
 سووتاندن گشتاندن، نرخاندن، خەملاندن
 دوکاندار و چاندار
 شاخەوان باخەوان
 ئاوەرۆ پاشەرۆ
 کارگە فیرگە، جینگە
 دل مردوو نەست مردوو، ھەست مردوو
 ... ھتد (*)

ئەگەر لەم بوارەدا ھەندى زاراوە وەرگیرىن بۆ نمونە:

دریل Drill
 وەرشە Workshop
 برۆش Broch
 سەختاندن Hardning
 تۆکمەیی Toughnes
 مژین Absorption
 شەبەنگ Spectrum

(*) بەھەڵدا ناچىن گەر بلىين تا ئىستاش کارى ھەرە مەزن لە بواری پىبازى
 پىوانەدا، کتیبەكەى مامۆستا (مەسعود محەممەد) بە ناوى (زاراوەسازى
 پىوانە) كە لە ساڵى ١٩٨٨ لە بەغدا چاپ كراوە و (٤٤٥) لاپەرەيە.

ئەم جۆرە زاراوانە يان كورد پێنراون، يان ھەندێکیان ھێشتا نە
 كورد پێنراون، چونكە كورداندنيان، وردیپەکی زۆرتري دەوێت، كە لەگەڵ
 سروشتی ئەو زانستانە و داينکردنی واتای واژە و گوزەرانی دەگوێرێت،
 بۆیە ھەندێك دەنگە گوێزانەو پەسەند دەكەن، ھەندێكیش واتا وەرگێران
 و لێدەرپشتنی واژەي كوردی نوێیاری پەسەند دەكەن، ھەندێكی دیکەیش
 ھەردووکیان تێكەڵ دەكەن و ھەیشیانە ئاخاوتنی ئاسایی گشتی
 بەكار دەھێنن^(١).

^(١) جەمال عەبدول، بەرکولێکی زانستە زاراوەسازی كوردی، ل ٥٧.

ئەنجامەكان

ئەنجامەكان:

پاش كۆتايى ھېنانى ئەم لىكۆلىنەۋەيە دەگەينە ئەم ئەنجامانەي
خوارەۋە:

۱- سەرەراي ئەۋەي ئاماژە بۆ تىكەلىۋېيىكەلى و چۈنەنيۋيەكى
چەمكى زاراۋەكان كرا، ئاماژەش بۆ ئەۋە كراۋە كە زاراۋە و زاراۋەسازىي
كوردىيى تواناي ئەۋەي ھەيە بتوانىت زاراۋەي زانستى گونجاو بۆ
چەمكەكان دابىنىت.

۲- ھەندى لە زاراۋە و چەمكەكان بە تاييەتى زاراۋەي زانستى تا
ئىستا پىۋىستىيان بە پروونكرنەۋە و ديارىكرن ھەيە.

۳- ئەگەر لىكۆلىنەۋەي وشەي فەرھەنگىي لە بناغەكەيەۋە بىت، ئەۋا
لىكۆلىنەۋەي زاراۋە لە چەمكەكەيەۋە دەست پىدەكات.

۴- تا ئىستا زاراۋەي زانستىي كوردىيى بايەخى زۆرى پىنەدراۋە و
نەگەيشتۋەتە ئاستى چاۋەروانكراۋ لەبەر كۆمەلىك ھۆكارى پۆشنبىرىي و
سىياسى و فيكرى و كۆمەلايەتى ... ھتە.

۵- يەك نەخستنى زاراۋەكانى كوردىيى كىشەيەكى گەۋرەيە لەبەردەم
پىشكەۋەتنى زانستى زاراۋەسازى كوردى و بە پىچەۋانەشەۋە يەكخستنىان
دەيىتە بەردى بناغەي درووستكرىنى زمانى ستانداردى كوردى.

۶- چەندىن كىشە ھەن، دىنە بەردەم زاراۋەى كوردى، ھەندىكىان پىۋەندىيان بە زمانى كوردى خۆى و ئەو زمانەى لىتى ۋەردەگىرپىت و باردۆخى نەتەۋەى كوردەۋە ھەيە.

۷- پىشگر و پاشگر لە زمانى كوردىدا پۆلىكى گەۋرە و چالاک لە درووستکردنى وشەى دارپىژراو و درووستکردنى زاراۋە دەگىرن و كارىگەرىيەكى گەۋرەيان لە دەۋلەمەندکردنى فەرھەنگى كوردىيە ھەيە.

۸- ئەو كارانەى لە بوارى زاراۋەسازىيە كوردىدا ئەنجام دراۋن، زۆرىەيان ھەۋلى تاكەكەسەن، ئەو ھەۋلانەش ھەرچەندە فراۋان و خاۋەنەكانيان شاھەزايان لە لايەنەكانى بوارى زانستىيە و پىسپورىتى خۆيان و خاۋەن ئەزموۋن بن لەو بواردەدا، ھىشتا ناتوانن بگەنە دانانى زاراۋەى زانستى گونجاۋ كە بتوانىت تەشەنە بكاۋ بلاقىيەتەۋە، بەلام ھاۋكات ئەو ھەۋلە تاكەكەسىيانە نرخی خۆيان ھەيە و كۆرە زانستىيە و زمانەوانىيەكان لە كاتى لىكۆلىنەۋە و ھەلبىژاردنى لە زاراۋەى زانستىدا دەگەرىنەۋە سەريان.

۹- لەگەل ئەۋەى زۆرىنەى زمانەوانان كۆكن لەسەر ئەۋەى كە زاراۋە، رىككەۋتنى كۆمەلە كەسىكە لەسەر وشەيەك بۆ گوزارشتكردن لە چەمكەكان، بەلام ھاۋكات دەبىت لە چەمكەۋە بگەينە دانانى زاراۋە.

۱۰- بوۋنى وشەى ھاۋواتا و فرەۋاتا و ھاۋيىژ لە زانستى زاراۋەسازىدا يەككىكە لە گىرگرفتەكانى دانانى زاراۋە، بەلام لە زانستى زمانەوانىدا بە دەۋلەمەندبوۋنى زمانى كوردى دەژمىردىت.

۱۱- نابىت زاراۋە بە شىۋەيەكى ھەرپەمەكى و بى سەرە و بەرە دابىرىت، ھەر كەسى ئارەزوۋى كرد زاراۋە درووست بكات، بەلكو لە درووستكردى

زاراوه‌دا کۆمه‌لێك مه‌رج هه‌یه که ده‌بی‌ت په‌چار بکړین، به‌هه‌مان شیوه کۆمه‌لێك مه‌رج هه‌ن ده‌بی‌ت له‌و که‌سه‌دا هه‌بن که زاراوه‌ داده‌نی‌ت.

۱۲- زاراوه‌ پۆلێکی گ‌رنگ له‌ به‌ستنه‌وه‌ی پێوه‌ندی نی‌وان نه‌ته‌وه و که‌لанда ده‌گیرێ‌ت، هه‌روه‌ها له‌ گواستنه‌وه‌ی زانیاری و ته‌کنه‌لوژیادا.

۱۳- پێوه‌ندییه‌کی لۆجیکی له‌ نی‌وان زاراوه و چه‌مکدا هه‌یه، ئه‌م پێوه‌ندییه‌ پ‌یکه‌خه‌ره، به‌لام ئه‌م پێوه‌ندییه له‌ نی‌وان ناو و ناونه‌راوا نییه.

۱۴- زانستی زاراوه‌سازی کوردی، وه‌ك زاراوه‌سازی عه‌ره‌بی می‌ژوو‌یه‌کی کۆنی نییه، ئه‌وه‌ی له‌م باره‌یشه‌وه نووسرا‌بی‌ت تا ئی‌ستا به‌ پ‌یی می‌ژوو‌ه‌که‌ی به‌ کاریکی باش ده‌ژمی‌ردرێ‌ت و ئه‌وه ده‌سه‌لی‌نی که زمانی کوردی‌ی زمانی‌که ده‌توانی‌ت له‌ بواری په‌ره‌سه‌ندن و پ‌یشکه‌وتنی زاراوه‌ی زانستی‌ی شان به‌ شانی زمانه‌کانی دی‌که ب‌روات

پیشیار

- له کاتی زاراوه داناندا، زۆر گرنگ و پتویسته وشه‌ی په‌سه‌نی کوردی به‌کاربینن، به‌تایبه‌تی له‌ بواری فی‌رکردن و په‌روه‌ده و فی‌رگه و خویندنگه و... هتد، بۆ ئه‌وه‌ی نه‌وه‌یه‌کی هۆشیار و زرنگ پی‌ بگه‌ی‌نین.

- بایه‌خدان به‌ لی‌کۆلینه‌وه له‌ بواری زاراوه‌سازیدا و ده‌وله‌مه‌ندکردنی فهره‌هنگی زمانی کوردی، به‌ پی‌ی بنه‌ماکانی دانان و پی‌کهاته‌ی زاراوه‌دانان، چونکه ده‌وله‌مه‌ندکردنی فهره‌هنگی زمان ده‌بی‌ته بنه‌مایه‌ک بۆ درووستکردن و به‌دی‌هێنانی زمانیک‌ی یه‌ ک‌گرتوو.

- جه‌ختکردن له‌ به‌کارهێنانی زاراوه و وشه‌ی کوردی په‌تی له‌ جیاتی زاراوه و وشه‌ی بی‌گانه، چونکه به‌کارهێنانی زاراوه‌ی بیانی به‌ت‌ی‌په‌ر‌بوونی کات زمانه‌که‌مان ده‌شی‌و‌ی‌نی و لاوازی ده‌کات.

- هه‌ول‌ی کورداندنی سه‌رجه‌م ئه‌و زاراوانه‌ بدر‌ی‌ت، که له‌ زمانه‌کانی تره‌وه وهری‌انده‌گرین و دینه‌ نار زمانه‌که‌مان و ئه‌وه‌ش بخه‌ینه‌ بیر‌ی هه‌موو که‌س‌یک که‌ زمانی کوردی هی‌چی له‌ زمانه‌کانی تر که‌م‌تر نییه، ته‌ن‌یا ئه‌وه‌یه‌ له‌و بواره‌دا هه‌ول و خۆماندووکردنی ده‌و‌ی‌ت...

- له‌سه‌ر کۆ‌پ و ده‌زگا زانستی و زمانه‌وانییه‌کان پتویسته به‌ره‌نگاری ئه‌و زاراوانه‌ ببنه‌وه، که پ‌ۆ‌ژانه‌ ده‌رده‌چ‌ی‌ت له‌ جیهاندا له‌ ئاکامی ئه‌و

پیشکەوتنه خیرایه‌ی بواری زانست و ته‌کنه‌لۆجی و ته‌کنیکی و... هتد، که به لانی که‌مه‌وه له پۆژیکدا زیاتر له (۵۰) زاراهه‌ده‌ده‌چیت، به‌زوویی تۆمار بکرتن، یان بکرتن به کوردی، یان له به‌رانبه‌ریانیا‌ندا زاراوه‌ی کوردییان بۆ دابڕێژیت.

- بۆ دانان و رێکخستنی زاراوه‌هه‌ول بدریت سوود له‌هه‌موو شیوه‌زاره‌کانی زمانی کوردی بیه‌نیت، هه‌روه‌ها له‌پالانی زمانی کوردیدا بایه‌خ به‌چهند زمانیکی دیکه‌ بدریت، بۆ نمونه‌ وه‌ک زمانه‌کانی (عه‌ره‌بی و فارسی و ئینگلیزی و... هتد) به‌مه‌به‌ستی شاره‌زابوون له‌ ورده‌کارییه‌ زانستیه‌کان.

- دانانی لیژنه‌ی تایبەت بۆ رێکخستن و یه‌کخستنی زاراوه‌کان و وه‌رگیران و به‌خۆمالیکردنی ئه‌و زاراوه‌ی که له‌ زمانه‌کانی تره‌وه‌ دینه‌ نیو زمانه‌که‌مان...

- پێویسته‌ ئاوڕ له‌ زانستی زاراوه‌سازی و زاراوه‌ی کوردیی بدریته‌وه‌ له‌ پێناو یه‌کگرتن و چه‌سپاندن و ئاسانبوونی و سوڕبوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی بۆ یه‌ک‌شت، زیاتر له‌ یه‌ک زاراوه‌ دانه‌نریت و ته‌نیا له‌ کاتی زۆر پێویست نه‌یه‌یت په‌نا نه‌به‌ریت به‌ر زاراوه‌ی هاوواتا، ئه‌ویش بۆ روونکردنه‌وه‌ی هه‌ندی جیاوازی نیوان چه‌مکه‌کان.

- دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ ناوانی چه‌مکی لیکنزیکی زاراوه‌.

- په‌نا بردنه‌ به‌ر کورتکردنه‌وه‌، له‌ کاتی به‌کارهێنانی زاراوه‌ بۆ ئاسانبوونی ده‌ربهرین و تیگه‌یشتن.

- ئەو زمانەوانانەى لە بواری زاراوەسازیدا کار دەکەن دەبیتت خواوەنى زانیاری و شارەزای زمانەکانى تر بن و ھەروەھا خوێندەواریكى باشى بواری لۆجیک و زانستەکانى بن.

- نەبوونی ھەرھەنگیكى سەرتاسەری و زمانىكى ستانداردى کوردی ھۆیە بۆ دواکەوتن لە بواری زانستى زاراوەسازیدا، بۆیە پێویستە لەلایەن ئەکادیمیای کوردی و ناوەندە زانستییەکانەو ھەولێ دانانى ھەرھەنگیكى زانستى سەرتاسەری بەدریت لەپێناو دەستەبەرکردنى و ھێنانە کایەى زمانى ستانداردى کوردی.

- بە ھەرورد لەگەڵ زمانى عەرەبیدا لیكۆلێنەو لە بواری ئەم زانستەدا لە زمانى کوردیدا زۆر كەمە و پێویستى بە چەندین لیكۆلێنەو ھەیه و زۆربەى ئەو لیكۆلێنەوانەى كراون لە كەموكوپى بەدەر نەبوون.

- چەندین پێگای دارشتن و دانان و دروستکردنى زاراو و چەندین ھۆکارى تریش، بۆ دەولەمەندکردنى ھەرھەنگى زمانى کوردی ھەیه.

- لە کاتى دانانى زاراوێە کدا ناییت مەرجى زۆر قورس بەسەر زاراویدا بەسەپێندەرت و زاراوێەش تا بتوانەرت كورت و پوون و سووك بێت زیاتر بلاو دەبێتەو و خەلكیش زیاتر بەكارى دەھێنێت.

- بایەخدان بە ھەرگێران بۆ ئیمەى كورد زۆر پێویستە لەبەر نەبوونی زاراوێ کوردی پەتى بۆ گشت چەمكەكان، بە تاییەتى ھەرگێرانی زاراو زانستییەكان كاریكى زۆر گرنگە و دەبێ لیژنەىەك نەك تاكە كەس ئەو كارە ئەنجام بدات.

- پيش ھەموو شتىك پيويستيمان بە پرياريكى سياسي ھەيە بۇ
پرياردان لە ھەر زمانىكى يەكگرتوى كوردى و پابەندبون بەو زاراوانەى
كە لە كۆرە زانيارىيە زمانەوانىيەكانەو ەدەردەچن و لەسەرتاسەرى
كوردستان بەكار بهيئەت، كە زاراوہى زانستى كوردى بە بەكارھيئەتەى
رۆژانە نەبيت بەدەوام نايەت و برەو ناسيئەت و ناژيەت.

- ئەو جيگەيەى كە زاراوہ ھەلدەبژيەت، بۇ نمونە ئەگەر كۆريكى
زانيارى يەت، دەبيەت دەزگايەكى نيشتمانى و نەتەوہيەى يەت و نوينەرى
ھەموو ديالىكت و شيوہ زارەكانى زمانى كوردىي تەدايەت.

ملخص الاطروحة

ملخص البحث

((اسس ومكونات المصطلحات في اللغة الكردية))

شهاب طيب طاهر

هذه الاطروحة الموسومة بـ((اسس ومكونات المصطلحات في اللغة الكردية))، هي تحليل وصفي على المستوى المورفولوجي (الصرفي)، و موضوعها ينضوي تحت لواء علم جديد وهو علم المصطلحات. وعلى الرغم من جدته فقد استوى علماً مكتمل الجوانب، وصار مجالاً من مجالات البحث، وميدان دراسته هو كل مايتعلق بجمع المصطلحات و وصفها ومعالجتها وتثيلها وعرضها، وبالاخص المصطلحات المعجمية المنتمية الى مجالات تخصصية متنوعة. وعلى الرغم من تنازع عدة فروع معرفية وعلمية على انتماء هذا العلم اليها فقد استطاع في السنوات الاخيرة اكتساب اسس منهجية مستقلة مع مزيد من التنظير وقد غدا اللغويون في الأونة الأخيرة يطالبونه بما هو بعد جديد في الدراسات اللغوية.

وحقيقة الأمر أن هذا العلم مهما حارل اللغويون الاستقلال به فسيبقى دائماً طوع التأثير فضلاً عن ما يتبادلله مع سائر العلوم، وستظل دائماً

صلته قائمة بعلوم اللغة والمنطق وعلم المعرفة الى جانب حقول التخصص العلمي المختلفة كالحاسوب والانترنت وغيرها.

من المعروف ان المصطلح سبب رئيسي لتكوين لغة موحدة للأمة، شريطة القيام بتوحيد مصطلحات جميع اللهجات المنتمية الى اللغة نفسها، لأن المصطلح يعد الحجر الأساس لنشوء وتكوين اللغة القومية، و هو العمود الفقري لها ويلعب دوراً كبيراً في بناء جوهرى للغة الرسمية الموحدة للأمة. إذ تقرب اللهجات من بعضها وتقوي العلاقات بينها و تصبح سبباً لتكوين وحدة التعبير، وبناء أدوات النقل الفكرى، والعقلى، والابداع للأجيال القادمة الموحدة.

لهذا السبب نرى جميع اللغات الحية ومنها اللغة الكردية تهتم بتعريف مفهوم المصطلح وتوضيحه، ومع ذلك لم يتطور هذا العلم بالشكل المطلوب وذلك لجملة من الاسباب السياسية والاجتماعية والاقتصادية والفكرية والعلمية... الخ. لذلك يجب علينا الاهتمام بالدراسات العلمية والاكاديمية والبحث في جميع جوانب هذا العلم للارتقاء به إلى مستوى اللغات الاخرى و قد أجرى الباحث بكتابة هذا البحث لكي يكون محاولة متواضعة في مجال هذا العلم والغور في أعماقه.

يتكون البحث من مقدمة وأربعة فصول، ففي المقدمة وضع الباحث العوامل المحفزة لاختيار العنوان وأهميته ونبذة مختصرة عن كل فصل من فصول الأطروحة.

الفصل الأول:

خصص لعنوان البحث وسبب إختياره كذلك الأهداف والأهمية و
المشاكل والطرق المتبعة وحدود البحث وأدواته وتحديد إطار منهج البحث.

أما الفصل الثاني:

فقد خصص لمراجعة وتقييم الأعمال السابقة التي كتبت في هذا المجال
وفيها تطرق الباحث الى الأعمال الأكثر أهمية وذات صلة بالموضوع التي
تستحق التقويم. ونرى هذا التقييم مفيداً للاستفادة منه في الفصول
الآخري، وانه- على حد علم الباحث - يرجع إلينا السبق في التطرق الى
تقييم الدراسات السابقة عن علم المصطلح في اللغة الكردية....

أما الفصل الثالث:

فقد خصص بصورة عامة لعلم المصطلح، وقد قسم الى محورين:

المحور الأول:

تعريف وتوضيح علم المصطلحات وجوانبه ومراحله التاريخية والمراحل
التاريخية لعلم المصطلح الكردي والنظريات العامة التي يقوم عليها هذا
العلم...

المحور الثاني:

فقد خصص لتوضيح مفهوم المصطلح وتعريفاته والفروق بينها
ومصادرها وتوضيح العلاقة بين الكلمة والمصطلح والمصطلح العلمي
الكردي والمشاكل التي تواجهه وشروط وضع المصطلحات والشروط الواجب
توافرها لمن يقوم بوضع المصطلحات.

أما الفصل الرابع :

فقد خصص لأسس ومكونات وطرائق إغناء المعجم الكردي وفيه توصل الباحث إلى جميع الطرق المتبعة لتكوين واشتقاق وترجمة ووضع الطرق القياسية للمصطلح في اللغة الكردية، إذ أصبح علم المصطلحات موضع إهتمام جدي بعد أن استحدثت الدراسة باللغة الكردية...

TERM BASIS AND CONSTITUENTS IN KURDISH LANGUAGE

By: Shahab Taeab Tahier

This research which is [Bases and Constituents Of Term in Kurdish Language] is a descriptive analysis in terms of morphology , the subject is about a new science:terminology Although the research is new , but it has become a widespread science and a field of research that is focusing on collecting , describing and showing the terms , especially those terms that are present in the dictionaries and related to various academic fields.

There is a problem concerning the relativity of this science with other sciences , but in the

previous years the science has gained same independent methodical bases , and it has been dealt with in a new linguistic method.

Scientists try to make it an independent since ;yet , it is influenced by and influencing other sciences , and it always has an established relation with other sciences such as language , logic and informatics , with computer science and internet as well.

There is no doubt , that terms are the very means for establishing a united language of every nation , on a condition that all of the terms of the dialects of this language are to be gathered and unified , because terms are the bases and cornerstones for establishing a national language , as they bring dialects closer to each other and tighten their relations.

For this reason , all live languages focus on defining and explaining the concept (term) , and Kurdish language is one of these languages that after establishing Iraqi government , when education turned to be in Kurdish , efforts had been made in schools and offices for making Kurdish terms , but because of some political , social , economic and intellectual reasons , this science hasn't developed as it should. for elevating this language to the level of other

languages of the world , we need scientific and academic research , to meet such need we did this research.

The research consists of three parts plus an introduction:

-Chapter one:it is made up of the title of the research ,the reason for choosing it , its importance , obstacles , the content of the research and it has been written how.

- Chapter tow:

is specified for reviewing and evaluating other works on the field , this work is done in Kurdish for the first time.

Chapter three- :

deals with terminology , it has two section.

First section:

defining and explaining the term (terminology),historical stages of Kurdish terminology and the general theories that this science rely on.

Second section:

is specified for explaining the concept of term , its various definitions with their differences and sources , the problem of term-making and the conditions that are put forth for a term -maker.

Chapter Four-:

studies the basics and methods of enriching Kurdish dictionary. In this part , we have discussed all methods of making , adjusting , translating and using terms , with discussing the standard methods of making Kurdish terms.

TERM BASIS AND CONSTITUENTS IN KURDISH LANGUAGE

By

Shahab Tayib Tahir

٢٠١٢

سەرچاوەکان

۱- بە زمانی کوردی

- ئازاد حەمە شەریف (۱۹۹۷)، سەرنجێک لە کتییی (زاراوەسازی پێوانە)، گۆڤاری (پامان)، ژمارە (۱۷)، هەولێر.

- ئەبویەکر ماوەتی (۱۹۷۳)، چەند سەرنجێک دەربارەی بەشی فەرھەنگ، گۆڤاری (دەنگی مامۆستا)، ژمارە (۸)، سالی (۲)، سلێمانی.

- ئەحمەد تاقانە (۱۹۷۷)، لەبارەی ھەندێ لە زاراوە و ئیدیۆمی (کوردی)یەو، گۆڤاری (وۆژی کوردستان)، ژمارە (۴۳-۴۴)، بەغدا.

- ئەحمەد حەسەن ئەحمەد (۱۹۷۵)، پێشگر و پاشگر، گۆڤاری کۆری زانیاری عێراق (دەستەوی کورد)، بەرگی (سییەم) بەشی (یەكەم)، بەغدا.

- ئەوپرەحمانی حاجی مارف (۱۹۷۵)، وشەیی زمانی کوردی، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.

- ئەوپرەحمانی حاجی مارف (۱۹۷۷)، وشەپۆنان لە زمانی کوردیدا، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.

- ئەوپرەحمانی حاجی مارف (۱۹۷۹)، پێژمانی کوردی، بەرگی یەكەم (وشەسازی)، بەشی یەكەم - ناو-، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.

- ئەوپەھمانى حاجى مارف (١٩٧٩)، با پىزى لىكۆلىنەۋى زانستى بىگىرىن، بەشى (چۈرەم)، گۆڭۋارى (پۆشنىپىرى نۆي)، ژمارە (٧٥)، بەغدا.

- ئەوپەھمانى حاجى مارف (١٩٨٧)، لە بواری فەرھەنگ نووسى كوردیدا، لە چاپكراۋەكانى ئەمىندارىتتى گشتىي پۆشنىپىرى و لاۋانى ناۋچەي كوردستان، بەغدا.

- ئەوپەھمانى حاجى مارف (١٩٩٢)، پىزىمانى كوردى، بەرگى يەكەم (ۋەشەسازى)، بەشى سىيەم -ئاۋەلئار-، چاپخانەي كۆپى زانىيارى عىراق (دەستەي كورد)، بەغدا.

- ئەوپەھمانى حاجى مارف (٢٠٠٠)، زمانى كوردى و خەۋشى ھەندى ۋەشە و زاراۋەي نۆي، بەشى يەكەم، بەغدا.

- ئەوپەھمانى حاجى مارف (٢٠٠٠)، بەرھەمە زمانەۋانىيەكانم (نووسىن و ۋەرگىپزان)، بەرگى سىيەم (ۋتار و لىكۆلىنەۋە) لەگەل پاشكۆيەك، سلىمانى.

- ئەوپەھمانى حاجى مارف (٢٠٠٤)، فەرھەنگى زاراۋەي زمانناسى (كوردى - عەرەبى - ئىنگىلىزى)، سلىمانى.

- ئەنجومەنى كۆپ/گۆڭۋارى كۆپى زانىيارى كورد، چاپخانەي كۆپى زانىيارى كورد:

* پىنۋوسى كوردى، بەرگى (يەكەم)، بەشى (يەكەم)، بەغدا، ١٩٧٣.

* زاراۋەي كارگىپى، بەرگى (يەكەم)، بەشى (يەكەم)، بەغدا، ١٩٧٣.

* لىستەي دوۋەمى زاراۋەكانى كۆپ، بەرگى (دوۋەم)، بەشى (يەكەم)،

بەغدا، ١٩٧٤.

* لیستەى سییه‌مى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى (دووه‌م)، بەشى (دووه‌م)،
بەغدا، ١٩٧٤.

* لیستەى چوارەمى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى سییه‌م، بەشى یەكەم،
بەغدا، ١٩٧٥.

* لیستەى پینجەمى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى (سییه‌م)، بەشى
(دووه‌م)، بەغدا، ١٩٧٥.

* لیستەى شەشەمى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى (چوارەم)، بەغدا،
١٩٧٦.

- ئیبراهیم ئەمین بالدار (١٩٨٦)، زاراوه و زمان لە کاروانى زانیارى
ئەمرۆدا، گۆڤارى (پۆشنییری نوێ)، ژماره (١١٢)، بەغدا.

- ئیبراهیم ئەمین بالدار (١٩٨٩)، هونەرى وەرگیپان، گۆڤارى
(پۆشنییری نوێ)، ژماره (١٢١)، بەغدا.

- بەختیار سەجادی و محەمەد مەحمودى (٢٠٠٤)، فەرهنه‌نگى
شیکارانەى زاراوه‌ى ئەدەبى (کوردی - ئینگلیزى)، هەولێر.

- بەدران ئەحمەد حەبیب (٢٠٠٥)، فەرهنه‌نگى زاراوه‌ گەلى پاگەیانەن
(ئینگلیزى - کوردی - عەربى)، هەولێر.

- بەکر عومەر عەلى (٢٠٠٠)، میتافۆر لە روانگەى زمانەوانییەوه،
نامەى دکتورا (بلاونه‌ کراوه‌تەوه)، کۆلیژی زمان، زانکۆى سلیمانى.

- بەناز رفیق توفیق (٢٠٠٨)، پێگە بنەرەتییەکانى دەوله‌ مەندکردنى
فەرهنه‌نگى زمانى کوردی لە دیالیکتى خواروودا، نامەى ماستەر
(بلاونه‌ کراوه‌تەوه)، کۆلیژی پەرۆردە - ئین پوشت، زانکۆى بەغدا، بەغدا.

- تاهیر سادق (۱۹۹۸)، فەرھەنگی ھاوواتاكانی كوردی، كوردستان

- سلیمانی.

- توفیق وهیبی (۱۹۴۲)، فەرھەنگی گەلاوێژ، گۆڤاری (گەلاوێژ)،

ژمارە (۷-۸) سالی (۳)، بەغدا، ژمارە (۹-۱۰)، سالی (۳)، بەغدا،

ژمارە (۱۱-۱۲)، سالی (۳)، بەغدا.

- توفیق وهیبی (۱۹۴۳)، فەرھەنگی گەلاوێژ، گۆڤاری (گەلاوێژ)،

ژمارە (۱)، سالی (۴)، بەغدا، ژمارە (۲)، سالی (۴)، بەغدا، ژمارە

(۳)، سالی (۴)، بەغدا.

- توفیق وهیبی (۱۹۴۴)، سەلام سەردەقی شکاند، گۆڤاری (دەنگی

گیتی تازە)، بەرگی یەكەم، ژمارە (۶)، بەغدا.

- جەلال مەحمود عەلی (۱۹۷۸)، چەند سەرنخێك دەربارەی ((هەندی

زاراوە و ئیدیۆمەدی كوردی))، گۆڤاری (پۆشنیبری نوێ)، ژمارە (۶۵)،

بەغدا.

- جەلال مەحمود عەلی (۱۹۸۲)، ئیدیۆم لە زمانی كوردیدا، دەزگای

پۆشنیبری و بلاوكرندنەوی كوردی، زنجیری كەلەپوور - ۱، -، بەغدا.

- جەلال مەحمود عەلی (۲۰۰۱)، ئیدیۆم لە زمانی كوردیدا، بەرگی

دووەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی.

- جەمال بابان (۱۹۷۴)، هەندێك لەو زاراوانە و واتایەك زیاتر

نەبەخشن، گۆڤاری كۆری زانیاری كورد، چاپخانە كۆری زانیاری كورد،

بەرگی (دووەم)، بەشی (یەكەم)، بەغدا.

- جەمال عەبدول (۱۹۸۹)، چەند سەرنجىك دەربارەى نامىلكەى
 (زاراۋەى كوردىى زانستەكان)ى كۆرى زانىيارى عىراق- دەستەى كورد،
 گۆڧارى (پۇشنىبىرى نۆى)، ژمارە (۱۲۳)، بەغدا.
- جەمال عەبدول (۱۹۹۸)، فەرھەنگى كىمىيا (ئىنگىلىزى - عەرەبى
 - كوردى)، يەكەم چاپ، سلىمانى.
- جەمال عەبدول (۲۰۰۱)، بەركوئىكى زانستە زاراۋەسازى كوردى،
 يەكەم چاپ، چاپخانەى (قەشەنگ)، سلىمانى.
- جەمال عەبدول (۲۰۰۸)، بىردۆزى گشتى زاراۋەدانان و يەكخستن و
 تۆمارسازى....، گۆڧارى (وشت)، ژمارە (۱)، سالى يەكەم، سلىمانى.
- جەمال عەبدول (۲۰۰۸)، زاراۋەسازى و زانستاندى زمانى كوردى،
 گۆڧارى ئەكادىمى كوردى، ژمارە (۷)، كوردستان - ھەولير.
- جەمال نەبەز (۱۹۶۰)، ھەندىك زاراۋەى زانستى، سلىمانى.
- جەمال نەبەز (۱۹۶۰-۱۹۶۱)، فەرھەنگۆكى زانستى، ھەولير.
- جەمال نەبەز (۱۹۶۰-۱۹۶۱)، زاراۋەى لىژنەى (رىاضىيات) لەژىر
 وردىبىنى لىكۆلپنەۋەدا، گۆڧارى (پۇژى نۆى):
- بەشى يەكەم، ژمارە (۶)، سالى (۱)، سلىمانى.
- بەشى دوۋەم، ژمارە (۷)، سالى (۱)، سلىمانى.
- بەشى سىيەم، ژمارە (۸)، سالى (۱)، سلىمانى.
- بەشى چوارەم، ژمارە (۱۱)، سالى (۱)، سلىمانى.
- جەمال نەبەز (۱۹۷۶)، زمانى يەكگرتوۋى كوردى، بامبىرگ -
 ئەلمانىا.

- جەمال نەبەز (۱۹۷۸)، سەرنجىك لەچەند زاراۋەيەكى تازە بەكارهاتوو و كۆپى زانىيارى كورد، گۆڧارى كۆلتيجى ئەدەبىيات، ژمارە (۲۲)، چاپخانى (دار الجاحظ)، بەغدا.

- حوسەين محەمەد عەزىز (۲۰۰۵)، سەلىقەى زمانەوانىي و گەرفتەكانى زمانى كوردى (لەيكنۆلەينه و پەخنە)، چاپى دووهم، چاپخانى (كاوۆ)، سەلىمانى.

- دەستەى كورد (۱۹۸۷)، پەننوسى كوردى بە پەيى بىرپارەكانى كۆپى زانىيارى عەيراق، چاپخانى كۆپى زانىيارى عەيراق، بەغدا.

- پەننوفى ئەحمەد ئالانى (۱۹۸۲)، نەرخاندەنىك دەربارەى (زاراۋە زانستىيەكان)، گۆڧارى (كاروان): بەشى يەكەم، ژمارە (۱)، ھەولەير.

بەشى دووهم، ژمارە (۲)، ھەولەير.

بەشى سەيەم، ژمارە (۳)، ھەولەير.

- رەۋوف عەشان (۱۹۷۶)، پەيداچوونەوئەيەك بە پەراوئەزى زاراۋەكانى كۆرپە، گۆڧارى (پۆشەنبەرى نوئ)، ژمارە (۵۰)، بەغدا.

- پەفەيق محەمەد شوانى (۲۰۰۱)، چەند بابەتەيكى زمان و پەزەمانى كوردى، چاپى يەكەم، دەزگەى چاپ و بىلاوكرەنەوئەى موكرىانى، ھەولەير.

- پەفەيق محەمەد شوانى (۲۰۰۸)، ئەو وشانەى لەچاۋگەو وەردەگەيرەن، چاپى يەكەم، چاپخانى خانى (دەۋك)، دەۋك.

- پەزگەر كەرىم (۱۳۸۵ - ۲۰۰۶)، فەرهەنگى دەريا (عەرەبى - كوردى)، بەشى يەكەم، نەشرى احسان، تەھران.

- رشید فندی (۱۹۸۶)، زاراقییت ئەدەبە د مەم و زینا خانی دا،
گۆڭاری (رۆشنبیری نوێ)، ژمارە (۱۱۱)، بەغدا.
- پۆژان نوری عبدالله (۲۰۰۷)، فەرھەنگی زمان و زاراوەسازی
کوردی، بلاوکراوەی خانەیی چاپ و بلاوکردنەوی چوارچرا، سلێمانی.
- شیخ محمدی خال (۱۹۶۰)، فەرھەنگی خال: بەرگی یەكەم،
چاپخانەیی کامەرەن، سلێمانی.
- شیخ محمدی خال (۱۹۶۴)، فەرھەنگی خال: بەرگی دووەم،
چاپخانەیی کامەرەن، سلێمانی.
- شیخ محمدی خال (۱۹۷۱)، فەرھەنگی خال: بەرگی سییەم،
چاپخانەیی کامەرەن، سلێمانی.
- صباح رشید قادر (۲۰۰۰)، ھاوییتژی و فرەواتایی، نامەیی ماجستیر
(بلاونە کراوەتەو)، کۆلیتژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی.
- طالب حوسین عەلی (۱۹۹۸)، ھەندی لایەن ئە پێوەندی پستە و
واتا ئە کوردیدا، نامەیی دکتورا (بلاونە کراوەتەو)، کۆلیجی ئاداب —
زانکۆی سەلاحەدین، ھەولێر.
- عەبدولرەحمان عوسمان (۲۰۰۵)، زاراوەزانی و زاراوەی زانستی
کوردی، گۆڭاری ((بانە پۆژ))، ژمارە (۲۱)، کۆمەڵەیی پوناکبیری و
کۆمەڵایەتی کەرکوک، کەرکوک.
- عەلی نانەوازادە (۲۰۰۵)، فەرھەنگی کوردیی ھەرمان (کوردی —
کوردی)، بەرگی یەكەم (ئا — ب)، چاپی دووەم، چاپخانەیی ھەزارەتی
پەرورەدە، کوردستان — ھەولێر.

- عبدالرحمن زهبيحي (۱۹۷۸)، رځنځي زانستپيانه ياخود شهلم کوټيرم
هيچ نابوټيرم، گوټاري (روشنيري نوې)، ژماره (۷۱)، به غدا.

– عبدالرزاق بیمار (۱۹۸۶)، زاراوله کانی ناو کتیبانی قوتابخانه کان،
گۆڤاری (روشنییری نوی)، ژماره (۱۱۱)، به غدا.

- عبدالکريم شيتخانى (۱۹۸۵)، فدرههنگى زانيارى و چهند
تيپينيهك، گوڤارى (كاروان)، ژماره (۳۴)، سالى (۳)، هډولتر.

- غازى فاتح وهيس (١٩٨٤)، كتيبي زاراوى كوردى و چەند تەبىئەت، گۆڧارى (كاروان)، ژمارە (٢٤)، سالى (٢)، بەغدا.

- غه فور رهشید (۱۹۶۰)، سه ریجیک له په پړای زاراهوی زانستی کوردي، گزقاری (روژي نوی)، ژماره (۱۲)، سالی (۱)، سلیماني.

- فوئاد حمدخورشید (۱۹۸۵)، زمانی کوردی دابه‌شبوونی
جوگرافیایی دیالیکته‌کانی، وەرگیرانی: حمدمه‌که‌ریم هه‌ورامی، چاپخانه‌ی
(آفاق عرسه)، به‌غدا.

- کامل حسن به‌صیر (۱۹۷۴)، زمانی عه‌ره‌بی و کی‌شه‌ی زاراو‌ی کوردی، گۆژاری کۆری زانیاری کورد، به‌رگی (دوو‌هه‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا.

- کامل حسن البصير (۱۹۷۹)، زاراوی کوردی لیكۆئینه وه و
هه لسه نگاندن، به رێوه رێتی چاپخانه ی زانکۆی سلیمانی، سلیمانی.

- کامل حسن به صیغ (۱۹۸۱)، هنرناوای کوردی و زاراوای کلاسیزم له
ره‌خانه‌سازی ئه‌وروپیدا، گوڤاری (به‌یان)، ژماره (۷۵)، به‌غدا .

- کامل حسن به صیر (۱۹۸۵)، بهروردیهك له نێوانی زمانی کوردی و زمانی عه‌ره‌بیدا، گۆڤاری کۆڤی زانیاری عێراق ((ده‌سته‌ی کورد))، به‌رگی سیازده‌هه‌م، چاپخانه‌ی کۆڤی زانیاری عێراق، به‌غدا.
- کامل حسن به صیر (۱۹۸۶)، پێتناسینی زاراوه، گۆڤاری (پۆشنه‌بیری نوێ)، ژماره (۱۱۱)، به‌غدا، ۱۹۸۶.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۱)، فه‌ره‌ه‌نگی مامۆستا، گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا)، ژماره (۲)، ساڵی (۱)، سه‌یما‌نی.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۴)، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی): به‌رگی یه‌که‌م، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۵)، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری وێنه‌دار (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی)، مطبعة (الاجيال)، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۹)، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری، گۆڤاری (په‌روه‌ده و زانست)، ژماره (۱۵)، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۹)، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی)، به‌رگی دووهم، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۸۳)، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی)، به‌رگی سه‌یه‌م، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۸۳)، القاموس العلمی، گۆڤاری (کاروان)، ژماره (۴)، هه‌ولێر.
- که‌مال مه‌عروف (۲۰۰۳)، نه‌ده‌بیاتی کلاسیکی و نوێخوازی کوردی، چاپی یه‌که‌م، سه‌یما‌نی.

- کهمال میاوده‌لی (۲۰۰۷)، فەرھەنگی رێزمانی کوردی، چاپی یەكەم، لە بلاوکردنەوه‌کانی مەلەبەندی کوردۆلۆجی سلێمانی.

- گۆڤاری (پەرۆه‌ده‌ و‌زانست) (۱۹۷۲)، زاراوه‌کانی قوتابخانه، ژماره (۴)، سالی (۲)، چاپخانه‌ی (دار‌العراق)، به‌غدا.

- گۆڤاری (پەرۆه‌ده‌ و‌زانست) (۱۹۷۸)، فەرھەنگی زاراوه‌کانی قوتابخانه، ژماره (۱۴)، سالی (۳)، چاپخانه‌ی (دار‌العراق)، به‌غدا.

- گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا) (۱۹۷۳)، به‌شی فەرھەنگ، ژماره (۱)، سالی (۲)، سلێمانی.

ژماره (۶)، سالی (۲)، سلێمانی.

- گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا) (۱۹۷۳)، پرسیارێك ده‌ریاره‌ی نووسراوی کۆپی زانیاری کورد، گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا)، ژماره (۸)، سالی (۲)، سلێمانی.

- لیژنه‌ی نه‌ده‌ب / کۆپی زانیاری کوردستان (۲۰۰۶)، زاراوه‌ی نه‌ده‌بی (کوردی - عه‌ره‌بی - ئینگلیزی)، هه‌ولێر.

- لیژنه‌ی زاراوه‌کانی بیرکاری (۱۹۶۰)، گۆڤاری (پۆژی نوێ)، ژماره (۵)، سالی (۱)، سلێمانی.

ژماره (۶)، سالی (۱)، سلێمانی.

- لیژنه‌ی زاراوه‌ له‌ کۆپی زانیاری کوردستان (۲۰۰۴):

زاراوه‌ی کارگێڕی، چاپی یەكەم، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی پۆشنییری، هه‌ولێر.

زاراوه‌ی یاسایی، چاپی یەكەم، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی پۆشنییری، هه‌ولێر.

- محمدەد ئىسماعىل (٢٠٠٦)، ئەم ھەنگاۋەي لىقى ھەولپىرى يەكىتتى نووسەران، ھىۋايەكى گەشە لەپىتى دانانى فەرھەنگى يەكگرتوۋى كوردى، گۆڭارى (نووسەرى نوئ)، ژمارە (١٩)، ھەولپىر.
- محمدەد چىا (٢٠٠٤)، فەرھەنگى فەلسەفى (ئىنگىلىزى - عەرەبى - كوردى)، چاپى دوۋەم، سلىمانى .
- محمدەد ۋەسمان (٢٠٠١)، بەرەو فەرھەنگى پىزىشكى يەكخراۋ، گۆڭارى (نووسەرى نوئ)، ژمارە (١٨)، ھەولپىر.
- محمدەد ۋەسمان (٢٠٠٤)، گىرۋگرتەكانى زاراۋە دانان لە زمانى كوردىدا، ھەولپىر.
- محمدەدى مەلاكەرىم و كەمال جەلال غەرىب (١٩٧٣)، ھەلپىژاردنى زاراۋەي كوردى، گۆڭارى (پەرۋەردە و زانست)، ژمارە (٦)، سالى سىيەم، بەغدا.
- محمد معروف فتاح (١٩٨٥)، زمانەوانى، دار الحكمة للطباعة والنشر في اربيل، ھەولپىر.
- مسعود محمد (١٩٨٣)، خۆدپىتنەۋە لە دوو رەخەنى دۆستانەدا، گۆڭارى (كاروان)، ژمارە (٧)، ھەولپىر.
- مسعود محمد (١٩٨٨)، زاراۋەسازى پىتوانە، چاپخانەي سۆمەر، بەغداد.
- نەسرین محمدەد فەخرى (١٩٧٤)، فەرھەنگى ناۋى دەنگ لە زمانى كوردىدا، گۆڭارى (كۆلىجى ئەدەبىيات)، ژمارە (١٨)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٧٦)، هەندی زاراوە و ئیدیۆمە ی کوردی
- لیکۆلێنەو و لیکدانەو یان لەرووی زمانەو، گۆڤاری (کۆلێجی
ئەدەبیات)، ژمارە (١٩)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٧٧)، یاری لە کوردەواریدا و پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەڵ، گۆڤاری (ئاسۆی زانکۆیی)،
ژمارە (١)، سالی (١)، سلێمانی.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٨٧)، پێیازی بە کوردیکردنی زاراوە،
گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)، ژمارە (١١٤)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٩٢)، یاری لە کوردەواریدا پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەڵ: بەرگی یەكەم، چاپخانە ی (دار
الحرية للطباعة)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (٢٠٠٠)، یاری لە کوردەواریدا پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەڵ: بەرگی دووهم، چاپخانە ی (دار
الحرية للطباعة)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (٢٠٠٥)، یاری لە کوردەواریدا پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەڵ: بەرگی سییەم، دەزگای چاپ و
پەخشی سەردەم، زنجیرە (٢٩٨)، بەغدا.

- نەقابە ی مامۆستایان لە سلێمانی (١٩٦٠)، زاراوە ی زانستی
کوردی، سلێمانی.

- وریا عمر امین (٢٠٠٤)، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، بەرگی
یەكەم، دەزگای چاپ و بلاکردنەو ی ئاراس، هەولێر.

- هه‌ژار (١٣٨١)، فه‌ره‌ه‌نگی هه‌نبانه بۆرینه (کردی - فارسی)، چاپخانه‌ی انتشارات سروش لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد، ته‌هران.
- یوسف ره‌توف عدلی (١٩٧٨)، ده‌باره‌ی لیسته‌ی زارواه‌کانی کۆر، گۆڤاری (ناسۆی زانکۆیی)، ژماره (١٠)، به‌غدا.

٢- به‌زمانی عه‌ره‌بی:

- ابراهیم انیس (١٩٧٥)، من اسرار اللغة، الطبعة الخامسة، (مکتبه الانجلو المصریة)، القا‌ه‌رة.
- ابراهیم کاید محمود (٢٠٠٥)، المصطلح ومشکلات تحقیقه، مجله (التراث العربی)، مجله فصلیه تصدر عن اتحاد الکتاب العربی، العدد (٩٧)، السنة الرابعة والعشرون، دمشق.
- احمد الاخضر غزال (١٩٧٧)، المنهجیة العامة للتعریب المواکب، معهد الدراسات والابحاث للتعریب، الرباط - المغرب.
- ارسطو طالیس (١٩٥٣)، فن الشعر، ترجمة: عبدالرحمن البدوی، مطبعة مکتبه النهضة العربیة، قا‌ه‌رة.
- ایناس کمال الحدیدی (٢٠٠٦)، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحديث، دار الوفاء لدنیا الطباعة والنشر، الطبعة الاولى، الاسکندریة - مصر.
- توفیق وهبی (١٩٧٣)، حول مقال مسؤولیة الادیب الکبری للاستاذ عبدالمجید لطفی، گۆڤاری (په‌روه‌ده وزانست)، ژماره (٥)، سالی (٣)، به‌غدا.

- جلال شوقي (١٩٩٣)، المصطلح العلمي بين الشراء والاغناء، مجلة اللغة العربية الاردني، العدد المزدوج (٤٢-٤٣)، السنة السادسة عشرة، الاردن.

- جون لاينز (١٩٨٧)، اللغة والمعنى والسياق، ترجمة: مجيد الماشطة، مطبعة جامعة البصرة، البصرة.

- سامية اسعد (١٩٨٩)، ترجمة النص الادبي، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.

- سعد القحطاني (٢٠٠٣)، قضايا في المصطلح العربي، جامعة الدول العربية، مجلة (الفصل)، العدد (٣٠٩)، الرياض.

- شحادة الخوري (١٩٩٢)، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، الطبعة الثانية، دار طلاس للدراسات والترجمة والنشر، دمشق.

- عبدالقادر الفاسي الفهري (١٩٨٤)، المصطلح اللساني، مجلة (اللسان العربي)، العدد (الثالث والعشرون)، المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم (مكتب التنسيق والتعريب)، جامعة الدول العربية.

- عبدالمالك بوحجرة (١٩٩٨)، اقتراح في تكوين المصطلحات العلمية العربية، مجلة جامعة قسنطينة للعلوم الانسانية، العدد التاسع، الجزائر.

- علي القاسمي (١٩٨٠)، المصطلحية، النظرية العامة لوضع المصطلحات وتوحيدها وتوثيقها، مجلة ((اللسان العربي))، المجلد (١٨)، الجزء (١)، الرباط.

- علي القاسمي (١٩٨٥)، مقدمة في علم المصطلح، سلسلة الموسوعة الصغيرة (١٦٩)، دائرة الشؤون الثقافية والنشر، بغداد.

- علي القاسمي (١٩٨٨)، علم المصطلح بين علم المنطق و علم اللغة: العناصر المنطقية والوجودية في علم المصطلح، مجلة ((اللسان العربي))، العدد (الثلاثون)، الرباط.
- علي عبدالواحد الوافي (١٩٧٣)، علم اللغة، الطبعة السابعة، القاهرة.
- قاسم السارة (١٩٨٩)، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.
- كارم السيد غنيم (١٩٨٩)، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة في عالمنا الاسلامي، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.
- محمد حلمي هليل (١٩٨٩)، خطوات نحو تقييس المصطلح اللساني في الوطن العربي، بحث مقدم الى الندوة (التقييس والتوحيد المصطلحيان في النظرية والتطبيق)، تونس، ١٣-١٧ مارس.
- محمد رشاد الحمزاوي (١٩٨٢)، العربية والحداثة - او الفصاحة فصاحات، منشورات المعهد القومي لعلوم التربية، تونس.
- محمد رشاد الحمزاوي (١٩٨٦)، المنهجية العامة لترجمة المصطلحات وتوحيدها وتنميطها (الميدان العربي)، الطبعة الاولى، دار الغرب الاسلامي، بيروت.
- محمد ظافر الصواف (١٩٨٧)، التقنيات الحديثة واللغة العربية، الموسم الثقافي الخامس لمجمع اللغة العربية الاردني، عمان.

- محمد علي الخولي (١٩٩١)، معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)، مكتبة لبنان، لبنان.
- محمد كامل حسين (١٩٥٥)، القواعد العامة لوضع المصطلحات العلمية، مجلة مجمع اللغة العربية بالقاهرة، الجزء (الحادي عشر)، القاهرة.
- محمد مبارك (١٩٦٤)، فقه اللغة وخصائص العربية، الطبعة الثانية، مطبعة دار الفكر الحديث، لبنان.
- محمود فهمي المجازي (١٩٩٣)، الاسس اللغوية لعلم المصطلح، مكتبة غريب، القاهرة.
- مولاي علي بوخاتم (٢٠٠٥)، مصطلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية والاصول والامتداد، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق.
- نجاة عبدالعزيز المطوع (١٩٨٩)، آفاق الترجمة والتعريب، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.
- ٣- به زمانى فارسى:
- سيد جعفر سجادی (١٣٨٦)، فرهنگ اصطلاحات و تعبيرات عرفانى، چاپى هشتم، انتشارات طهورى، سرآغاز، تهران.

٤- به زمانى ٲينكليزى:

- David Crystal:
- dictionary of linguistics and phonetic , London – Britain, ١٩٨٠.
- Helmut Felber:
- standardization in terminology , vianna , ١٩٨٥

- Jennifer Seidl:
- English Idioms ,Oxford University Press , London – England, ١٩٨٨.
- Taufiq wahby and C.J.Edmonds:
- ,A Kurdish – English dictionary , London , ١٩٦٦.

٥ - نه نترنيت:

* (نساء سوريا) / مرصد حريهتم بقضايا المجتمع في سوريا:

[www.nesasy.org / content / category](http://www.nesasy.org/content/category)

- علي القاسمي، ماهية الفاظ الحضارة: هل هي كلمات عادية ام

مصطلحات تقنية؟

[www.doroob.com /?p=١٨٩٥٣](http://www.doroob.com/?p=١٨٩٥٣) *

- فريد امعضشو و رشيد سوسان، ترجمة المصطلح الاجنبي وجهود

المغاربيين فيها ٢ / يوليو / ٢٠٠٧

[www.odaba.sham.net / print.php?sid=١١٥٤٨](http://www.odaba.sham.net/print.php?sid=١١٥٤٨) *

- فريد امعضشو، آليات الوضع المصطلحي في اللغة العربية.

* صوت العربية [www.alarabiyah.ws /section.php?get](http://www.alarabiyah.ws/section.php?get)

:sectionid=٣٠.

- علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي (قراءة في شروطه وتوحيده).

* موقع مجلة (اللسان العربي):

- المواصفات القياسية العربية.

* مجلة الحرس الوطني، العدد (٢٣٤) في ١ / ١٢ / ٢٠٠١:

- المعجم العربي الماهية والوظيفة.

* موقع - تربوي اون لاين: Tarbawy online.com
\\mafahim\\:html

- عبدالرحمن حلي، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته و مصادره).

* موقع (اوراق ٩٩ - ٩٩ awrak):

- استيعاب العلم، نقد: سمر روجي الفيصل. نشر في ٢٠٠٧/٥/٤

* منتدى اللسانيات / منتدى المصطلح اللساني
:lissanhat.net/view forum.php?

- محمد احمد، المصطلح العلمي بين السيورة والاندثار.

- iReview of aspects of terminology , **what is terminology** , Internet http. // corol uni – bilefeld.de / eagles/ wp٥ / termdeliv ٩٧ / node ٥٥ .htm/

- Rewiew of aspects of Terminology , **Definition** , Internet. http:// coral , lili. uni – Bielefeld./ eagle ٥ / wp٥ / termdeliv ٩٧ / node ٥٩. htm

- Iso , ١٠٨٧ , p. ٤ .

پیرست

لاپەرە	بابەت
۱۳	* بەشی یە کەم: پێشەکی و دەروازەیی لیکۆلینەوه کە
۱۳	- پێشەکی
۱۵	- بەشەکانی
۱۶	- ناوێشانی نامە کە
۱۷	- ھۆی ھەلبژاردنی نامە کە
۱۷	- گرنگیی لیکۆلینەوه کە
۱۸	- سنووری لیکۆلینەوه کە
۱۸	- پێرەوی لیکۆلینەوه کە
۱۹	- کەرەسەیی لیکۆلینەوه کە
۱۹	گیروگرەتەکانی لیکۆلینەوه
۲۳	بەشی دووھەم (بەسەرکردنەوه و ھەلسەنگاندنی ھەندیک لە کارەکانی پێشووتر):
۲۴	- کتیییی (زاراوەی کوردی)
۳۰	- کتیییی (زاراوەسازی پێوانە)
۳۸	- زاراوەکانی کۆری زانیاری کورد
۵۵	- زاراوەکانی لیژنەیی گوڤاری (پۆژی نوێ)

۶۳	- فەرھەنگی زانیاری و ھەندی سەرنج
۶۹	- زاراوە زانستییه کانی کۆر
۸۵	- زاراوە کانی نەقابەدی مامۆستایان لە سلێمانی (زاراوەی زانستی کوردی)
۸۹	- بەشی فەرھەنگی گۆڤاری (دەنگی مامۆستا)
۹۳	- زاراوە و ئیدیۆم
۹۷	- بەشی سییەم: زانستی زاراوەسازی و زاراوە:
۹۹	- تەوەرە یە کەم:
۱۰۱	- زاراوەسازی، پێناسە و پوونکردنەو
۱۱۱	- کورتە میژوویەکی زانستی زاراوەسازی
۱۲۳	- کورتە میژوویەکی زاراوەسازی کوردی
۱۳۳	- تیۆرە گشتییە کانی زاراوەسازی
۱۳۹	- تەوەرە یە دووھم:
۱۴۱	- پێناسە و پوونکردنەو یە چەمک
۱۵۱	- پوونکردنەو و پێناسە ی زاراوە
۱۶۲	- جیاوازی نیوان چەمک و زاراوە
۱۶۷	- سەرچاوە کانی چەمک و زاراوە
۱۶۹	- وشە و زاراوە
۱۷۹	- گێڕگرفتە بنەڕەتییه کانی زاراوەدانانی زمانی کوردیی:
۱۸۶	۱- گێڕگرفتە زمانییه کان:
۱۸۶	أ- فرە دیالیکتی

۱۸۹	ب- بوونی هارواتا
۱۹۰	پ- بوونی هاریژ
۱۹۲	۲- زمانی سه‌رچاوه:
۱۹۲	- فره‌سه‌رچاوه‌یی زاراوه‌کان
۱۹۴	۳- گیروگرتی ریک‌خستن
۱۹۵	- ژیر ده‌سته‌یی
۱۹۶	- نه‌بوونی ده‌وله‌ت
۱۹۸	- پیشنه‌که‌وتنی زانستی
۱۹۹	- نه‌بوونی کۆرپکی زانیاری
۲۰۳	- نه‌بوونی ده‌زگای کلتوری و نه‌کادیمی
۲۰۳	- نه‌بوونی فره‌ه‌نگ
۲۰۵	- مەرج و بناماکانی زاراوه‌دانان
۲۲۲	- مەرجه‌کانی زاراوه‌ساز
۲۳۱	به‌شی چواره‌م: بنه‌ماکانی دانانی زاراوه‌ی کوردیی و پیکهاته‌کانی
۲۳۵	- یه‌که‌م: رینگای دارشتن
۲۳۸	- دووهم: رینگای لیکدان
۲۴۰	- سییه‌م: رینگای خاوه
۲۵۷	- چواره‌م: رینگای وه‌گرتن
۲۶۵	زمانی کوردی و چۆنیتی زاراوه‌ وه‌گرتن
۲۶۹	أ- وشه و زاراوه‌ی عه‌ره‌بی

۲۷۴	ب- وشه و زاراوه‌ی فارسی
۲۷۵	پ- وشه و زاراوه‌ی تورکی له زمانی کوردیدا
۲۷۶	ت- زاراوه‌ی جیهانی
۲۷۹	- پیتنجه‌م: ږیگای داتاشین
۲۸۵	- شه‌شه‌م: ږیگای وەرگیران
۲۹۱	بناغه‌کانی وەرگیرانی زاراوه‌ی بۆ سه‌ر زمانی کوردی
۲۹۶	هه‌ندئ گيروگرفتئ وەرگیران
۲۸۹	مه‌رجه‌کانی وەرگیر
۲۹۹	- حه‌وته‌م: ږیگای پیتوانه
۳۰۳	- نه‌نجامه‌کان
۳۰۷	- پیتشنيار
۳۱۱	- کورته‌ی نامه‌که به زمانی عه‌ره‌بی
۳۱۴	- کورته‌ی نامه‌که به زمانی ئینگلیزی
۳۱۹	- سه‌رچاوه‌کان

زنجیره‌ی چاپکراوه‌کانی ساتی (۲۰۱۲)
بهرتوبه‌بهریتیی چاپ و بلاگردنمودی سلیمانی

زنجیره	بابت	ناری نووسر	ناری کتیب	ژ
۸۳۸	شانزنامه	و. عزیز ره‌نوف	منفاکان	۱
۸۳۹	وتاری ره‌خنه‌یی	نیسماعیل حه‌مه نه‌مین	نه‌کروپاتیک‌ی ون‌بوو	۲
۸۴۰	شیر	ع‌مه‌د سه‌عید نه‌جاری	پدیک‌ی شادی	۳
ژماره ۷۲	گوفار		گوفاری ه‌نار	۴
۸۴۱	لینکولینه‌وه	د. بدحیا عومر ره‌شای	خاوه‌ن شکو	۵
۸۴۲	لینکولینه‌وه	خسرود میراوده‌لی	نابین و نیستاتیکا	۶
۸۴۳	زانستی	ع‌مه‌د به‌ری	کولینه‌وی ه‌لم	۷
۸۴۴	رۆمان	و. عزیز گهردی	چرایک لاسر مادیان کو	۸
ژماره ۷۲	گوفار		گوفاری ه‌نار	۹
۸۴۵	لینکولینه‌وه	عمر مهرگه‌یی	سایکولۆژیای به‌ره‌م‌ندان	۱۰
۸۴۶	کۆمه‌له‌ و‌تار	سهردار عزیز	شوناسیک‌ی بیتوقره	۱۱
۸۴۷	زانستی زمان	د. بیتستون حه‌س‌ن	کۆمه‌له‌ وشه و پینکوه‌هاتن	۱۲
۸۴۸	روژنامه‌وانی	مارف ناسراو	میترووی چاپخانه‌کانی سلیمانی	۱۳
۸۴۹	کۆمه‌له‌ و‌تار	و. ع‌مه‌د ک‌ساس	و‌ستگه‌کان	۱۴
ژماره ۷۴	گوفار		گوفاری ه‌نار	۱۵
۸۵۰	میترووی	که‌مال نوری معروف	میترووی د‌یرینی کوردو شوتنه‌واره‌کانی	۱۶
۸۵۱	وتار	ع‌مه‌د ف‌ریق حه‌س‌ن	نه‌زمونی چیرۆکنوسین	۱۷
۸۵۲	شانزینی	نه‌نور قادر ره‌شید	پوست مۆدیرنو چهند بابه‌تیک‌ی شانزی	۱۸

۱۹	هەلۆدەي كۆرتىك	رەنجى نايىنا	كۆمەلە چىزىك	۸۵۳
۲۰	ئاوردانئويەك لە مېژو	عەلا نوورى	مېژويى	۸۵۴
۲۱	گۆقارى ھەنار		گۆقار	ژمارە ۷۵
۲۲	گۆقارى ھەنار		گۆقار	ژمارە ۷۶
۲۳	سەمكۆ	سەيد كەمال نېبراھىمى	مېژويى	۸۵۵
۲۴	تەلىسى گىترانەرە	كامىل ئەمەد قەرەداغى	لېنكۆلېنەرە	۸۵۶
۲۵	نارنجى فېرېن	ئەمىن گەردى گىلاى	چىزىك	۸۵۷
۲۶	ئايىن و كايە جىياوازكان	سەنگەر زىرارى	كۆمەلە دېدار	۸۵۸
۲۷	تېۋرە ئوتتەكانى پەخىنى ئەدەبى	د. كەمال مەعرف	پەخىنى ئەدەبى	۸۵۹
۲۸	گۆقارى ھەنار		گۆقار	ژمارە ۷۷
۲۹	رەنگدانەوى رىئالېزمى سىجىرى	حسەن سايىر على	لېنكۆلېنەرە	۸۶۰
۳۰	مىدىيا و دەسلەت	و. فاروق جىمىل كرىم	رۇژنامەوانى	۸۶۱
۳۱	ئەدەبى ئەمىرىكاي لاتىن	و. تەھا ئەمەد رەسول	ئەدەبى	۸۶۲
۳۲	پلۇت لە چىزىكى كوردېدا	بوشرا كەسەنەزانى	لېنكۆلېنەرە	۸۶۳
۳۳	گۆقارى ھەنار		گۆقار	ژمارە ۷۸
۳۴	تروسكەيەك لە تارىكىدا	صلاح نىسارى	كۆمەلە چىزىك	۸۶۴
۳۵	سى و ھەوت خوتتەنەرە جىياواز	ئەبەز تالىب	بايۇگرافى	۸۶۵
۳۶	ساياكۇلۇۋىي شۇفىرى	بەختيار ئەمەد	زانستى پروپوناسى	۸۶۶
۳۷	بىكۇۋى بابانوتىلەكان	و. مەستەفا زاھىدى	كۆمەلە چىزىك	۸۶۷
۳۸	بارگە	رەفەدەت موراى	لېنكۆلېنەرە	۸۶۸
۳۹	شېۋازى شىعەرى ئۆي- كىرمانجى ئاۋرەپاست	د. ھەمە نورى ئەمە كاكى	لېنكۆلېنەرە	۸۶۹
۴۰	مادام بۇقارى (ۋەرگىتپان)	جەبار سايىر	پۇمان	۸۷۰
۴۱	پۇمانە فارسيە ھارچەرخەكان	ئەمىر شىنكى	رانانى كىتەپ	۸۷۱
۴۲	گۆقارى ھەنار		گۆقار	ژمارە ۷۹
۴۳	ۋەرەكانى تەيىزىك و دابەزىنى كىش بۇ پىساۋان و ئافرىتان	و. رىياز ئەمەد فرج	زانستى	۸۷۲

٤٤	دهقاريزان له شيعرى نوڤى کورديد	شنۆ محمد محمد عمود	ئەدەبى	٨٧٣
٤٥	ئەنفال تاوانىكى دژ بەمرۆڤايدىتى	ستاره عارف	ليکۆلئىنەو	٨٧٤
٤٦	تەکنىكەکانى سەردەم	جمال محمد ئەمىن	زانستى	٨٧٥
٤٧	رەهەندەکانى شوئىنکات لەدەقەوالاکانى شيرکۆ بىنکەس	لوقمان رەئوف عەلى	ليکۆلئىنەوئى ئەدەبى	٨٧٦
٤٨	لەرديوشته جوانە کانهو	و. رەئوف حەسەن	کۆمەلە چيژۆک	٨٧٧
٤٩	جۆرەکانى دەقاريزان لە رۆمانى پىتتەجەمىن کتیب	د. نەجم ئەلوانى	ليکۆلئىنەوئى ئەدەبى	٨٧٨
٥٠	نەرىت و کلتورى کوردى	م. زەکیە رەشىد محمد ئەمىن	کلتورى	٨٧٩
٥١	گۆڤارى هەنار	گۆڤار	ژمارە ٨٠	
٥٢	شەوانى بۆن و سەفەر	فروغ نىعمەت پور	کورتەچيژۆک	٨٨٠
٥٣	گۆزان لە يادەوئى هاوچەرەکانیدا	پەتوبار حمە توفیق	ليکۆلئىنەو	٨٨١
٥٤	پىنگەى پارتە سیاسىيە ئىسلامىيەکانى کوردستان	فەيسەل سلیمان محمد	ليکۆلئىنەو	٨٨٢
٥٥	بنەما و پىنگەتەکانى زاراو لەزمانى کوردیدا	شەهاب شىخ تەيب تاهير	زمانەوانى	٨٨٣

